

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Міністерство освіти і науки України

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЛУК'ЯНЧУК МАР'ЯНА ВАСИЛІВНА

УДК 378.015.31:378.3

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ
ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ
ГРАМОТИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ М.В.Лук'янчук

Науковий керівник: **ГУСАК Петро Миколайович**

доктор педагогічних наук, професор

Луцьк – 2019

АНОТАЦІЯ

Лук'янчук М. В. Підготовка майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2019. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2019.

Дисертацію присвячено актуальній проблемі підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. Досліджено означену підготовку за умов впровадження Нової української школи та Державного стандарту початкової загальної освіти.

Мета дослідження полягає у розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці моделі підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *уперше* розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи; виявлено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;

- *уточнено* сутність понять «підготовка майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти» та «готовність майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти»; структуру готовності (ціннісно-мотиваційний, змістово-креативний, процесуально-рефлексивний, особистісно-комунікативний структурні компоненти), критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти;

– *удосконалено* змістово-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи (оновлені програми навчальних курсів «Психологія», «Загальна педагогіка», «Освітні інформаційно-комунікативні технології», «Дидактика та педагогічні технології в початковій школі», «Дидактико-методичні основи навчання першокласників», «Педагогічна майстерність», «Методика навчання грамоти», «Практичний курс іноземної мови з методикою викладання», «Інформатика з методикою викладання», «Сучасні педагогічні технології навчання української мови та літературного читання», «Основи мовленнєвої діяльності», педагогічна практика, навчально-виховна практика);

– *подальшого розвитку набули*: методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої педагогічної освіти для Нової української школи; зміст, форми і методи організації навчальної, самостійної та індивідуальної роботи, спрямованої на підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти; діагностичні методики оцінки стану готовності майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні й упровадженні в практику підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи діагностичного інструментарію та науково-методичного забезпечення, що включає вибірккову навчальну дисципліну «Творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти» та навчально-методичні рекомендації для викладачів щодо особливостей підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи; доповненні змісту фахових дисциплін за напрямом підготовки 013 «Початкова освіта».

Розроблені теоретичні та методичні матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи, а також у системі післядипломної освіти на курсах підвищення кваліфікації вчителів початкової школи з метою вдосконалення знань і практичних умінь, навичок формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи; під час написання курсових і магістерських робіт студентами та слухачами; укладання програм професійної підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта»; створення навчально-методичних посібників науково-педагогічними працівниками; ученими для підготовки публікацій; вчителями для організації та проведення занять у початковій школі.

Аналіз змін, які відбуваються в сучасній освіті та відображені в ряді нормативних документів, дають підстави стверджувати, що питання формування творчих здібностей молодших школярів є одним із головних завдань сучасної української школи та буде успішним за дотримання компетентнісного, діяльнісного та особистісного підходу до організації освітнього процесу.

Готовність майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти ґрунтується на усвідомленні ними сучасного трактування творчих здібностей молодших школярів у процесі набуття ними основ грамоти. Визначено та обґрунтовано структуру творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчальної діяльності (мотиваційний компонент, когнітивний компонент, рефлексивний компонент, комунікативний компонент, емоційно-вольовий компонент) через призму трьох основних видів грамоти (мовної, іншомовної та комп'ютерної).

Реалізація концепції Нової української школи потребує підготовки майбутніх учителів, здатних до творчого саморозвитку та розвитку творчої особистості учня. Аналіз ключових компетентностей майбутніх педагогів початкової школи, представлених у Державному стандарті початкової загальної освіти, дозволив нам розробити структуру готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, яка включає

компоненти (ціннісно-мотиваційний, змістово-креативний, процесуально-рефлексивний, особистісно-комунікативний), критерії та їх показники (мотиваційний, змістовий, творчо-діяльнісний, рефлексивний) та проявляється на трьох рівнях (низькому/репродуктивному, середньому/конструктивному, високому/творчому). У роботі визначено компетентності, які найбільше сприяють розвитку кожного із компонентів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів.

Розроблено та теоретично обґрунтовано модель підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, яку експериментально перевірено. До складових моделі віднесено: 1) теоретичні підходи (особистісний, діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, системний) та принципи (системності, гуманізації, персоніфікації, конгруентності, творчості, технологічності, рефлексивності) до організації освітнього процесу; 2) сукупність педагогічних умов, створення яких забезпечить результативність та ефективність формувального процесу (формування у майбутніх учителів початкової школи особистісного сенсу щодо професійної діяльності та мотивації до формування творчих здібностей учнів; науково-методичне забезпечення освітнього процесу системою знань та способів діяльності щодо формування творчих здібностей молодших школярів, активізація пізнавальної діяльності студентів засобами інформаційно-комунікаційних технологій; створення під час навчання рефлексивного середовища; оволодіння студентами комунікативними стратегіями для успішної професійної діяльності); 3) зміст навчальних дисциплін за системоутвірної основи вибіркової навчальної дисципліни «Творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти»; 4) форми (лекції, практичні, лабораторні заняття), методи (дискусійний, метод рольових ігор, проєктів, використання мультимедійних/комп'ютерних технологій) та засоби підготовки майбутніх учителів початкової школи, спрямовані на формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти; 5) компоненти та критерії готовності майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Ключові слова: підготовка, формування готовності, майбутні вчителі, творчі здібності, молодші школярі, навчання грамоти, компоненти готовності.

SUMMARY

Lukianchuk M.V. Preparation of Future Teachers for the Formation of Junior Pupils' Creative Abilities in the Process of Teaching Literacy – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Thesis submitted for the scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – Lesia Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, 2019. – M. P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2019.

The dissertation is devoted to the actual issues of the future teachers' pre-service training with a focus on developing their professional skills to form creative abilities of primary school children while teaching literacy. The emphasis is laid on revealing the possibilities to form the creative abilities of primary school children from the standpoint of the conception of a new Ukrainian school.

The scientific novelty of the study is confirmed by the key findings of the study:

- the model of pre-service training of future primary school teachers preparing them for the formation of creative abilities of junior pupils in the process of teaching literacy in accordance with the concept of the New Ukrainian school has been theoretically substantiated and experimentally tested; the pedagogical conditions aimed at facilitation of the effective pre-service training of the future teachers of elementary school with a focus on the formation of creative abilities of junior pupils in the process of teaching literacy has been determined;

- the definitions of the concepts «preparation of future teachers for the formation of creative abilities of primary school children in the process of teaching literacy» and «readiness of the future teachers for the formation of creative abilities of primary school children in the process of teaching literacy» have been specified; the structure of readiness (value-motivational, content-creative, procedural-reflexive, personally-communicative structural components), criteria, indicators and levels of formation of the readiness of the

future teachers for the formation of creative abilities of primary school children in the process of learning literacy has been worked out;

- the content and methodological provision of the pre-service training of the future teachers for the formation of creative abilities of elementary school students in the process of teaching literacy has been modernized in accordance with the concept of the New Ukrainian School (namely the programs of the academic courses of «Psychology», «General Pedagogy», «Educational Information and Communication Technologies», «Didactics and Pedagogical Technologies in Elementary School», «Didactic-methodical bases of young learners education», «Pedagogical Proficiency», «Methodology of Teaching Literacy», «Practical Course of Foreign Language Methods of Teaching», «Teaching Methods as a Science», «Modern Educational Technology of Teaching Ukrainian Language and Literature Readings», «Fundamentals of Speech Activities», teaching practice, educational practice);

- the following issues have got further development in the course of the study: methodology of the vocational training of the future teachers of elementary school at the institutions of higher pedagogical education in accordance with the New Ukrainian school conception; content, forms and methods of organization of educational, independent and individual work aimed at preparing future teachers of elementary school; diagnostic methods for assessing the state of readiness of future primary school teachers for the formation of creative abilities of junior pupils in accordance with the concept of the New Ukrainian school.

The practical significance of the results obtained involves: the creation and implementation into practice of the model of the future primary school teachers pre-service preparation for the formation of creative abilities of junior pupils in the process of teaching literacy in accordance with the concept of the New Ukrainian School; diagnostics of the tools and scientific-methodological support, which includes selective academic discipline «Creative abilities of junior pupils in the process of learning literacy» and teaching-methodological recommendations for teachers regarding the peculiarities of the preparation of the future teachers for the formation of the creative abilities and skills of junior pupils in the process of learning literacy.

The developed theoretical provisions and methodological guides of the research can be used in the educational process of the pre-service training of the future primary school teachers and in the system of postgraduate education at the courses for the improvement of the primary school teachers skills aimed at deepening their theoretical background knowledge and practical skills of developing the creative abilities of junior pupils in the process of teaching them literacy. The materials of the study can provide further opportunities for writing course papers and master's degree theses, designing programs for the vocational training of students of the specialty «Primary education». The key findings of the study can be utilized by the teachers while organizing and conducting classes in elementary school, in the creation of teaching aids and strategies for scientific and pedagogical workers, in writing scientific papers, preparing publications.

The solution of the tasks of formation of creative abilities of junior pupils can be successful when the teachers follow the competence-based, activity-based, communicative and child-centered approaches to the organization of the learning process. Using the above mentioned approaches, the structure of the creative abilities of primary school children has been specified in this study. It comprises motivational, cognitive, reflexive, communicative and emotional-volitional components, each of which is characterized by appropriate criteria and indicators.

The readiness of the future primary school teachers for the formation of creative abilities of junior pupils in the process of teaching literacy is based on modern interpretation of the concept «junior pupils' creative abilities». The structure of creative abilities of primary schoolchildren formed in the process of learning activity (motivational component, cognitive component, reflexive component, communicative component, emotional-volitional component) is determined and substantiated through the prism of teaching three main types of literacy (reading and writing, foreign language and computer literacy).

Implementation of the concept of the New Ukrainian School requires training of future teachers capable of creative self-development and capable to develop the student's creative personality. The analysis of the key competencies of future primary school teachers highlighted in the State standard of primary general education provided solid

basis for substantiating the structure of the readiness of the future teachers for the formation of creative abilities of junior pupils in the process of teaching them literacy. It includes components (values-based and motivational, content-based and creative, procedural-reflexive, personal-communicative), criteria and their indicators (motivation, content, creative-activity, reflection). They manifest themselves at three levels (low/reproductive intermediate/constructive, high/creative). The study lays emphasis on the competencies that most contribute to the development of each structural component of the future teachers' readiness for the formation of creative abilities of junior pupils.

The model of pre-service training of future teachers for the formation of creative abilities of junior pupils in the process of teaching literacy has been developed, theoretically substantiated and experimentally tested. The components of the model include: 1) theoretical approaches (personal, activity-based, competence-based, axiological, systemic) and principles (consistency, humanization, personification, congruence, creativity, technological ability, reflexivity) of the organization of an educational process; 2) a set of pedagogical conditions, the creation of which will ensure the effectiveness and efficiency of the formation process (formation of the personal understanding of the professional activities and motivation to form the students' creative abilities; scientific and methodological support of the learning process facilitating formation of creative abilities of the junior schoolchildren, stimulation of the cognitive activity of the pupils using the means of information-communication technologies; creation of the reflexive environment, mastering communication strategies for successful professional activity); 3) converted contents of educational disciplines on the basic principles of the selective academic discipline «Creative abilities of junior pupils in the process of learning literacy»; 4) forms (lectures, practical classes, laboratory classes), methods (discussion, method of role-playing games, projects, use of multimedia / computer technologies) and ways of preparing future primary school teachers for the development of the creative abilities of junior pupils in the process of teaching literacy; 5) components and criteria of readiness of future elementary school teachers for the formation of creative abilities of junior pupils.

Keywords: pre-service training, formation of readiness, future teachers, creative abilities, junior pupils, teaching literacy, components of readiness.

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Лук'янчук М. В. Вплив асоціативного навчання на творчий розвиток учнів молодших класів. Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: збірник наукових праць. 2014. Вип. 12. С. 135-139.

2. Лук'янчук М. В. Психолого-педагогічні аспекти розвитку творчих здібностей у процесі навчання грамоти. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2014. Вип. 51. С. 137-142.

3. Лук'янчук М. В. Грамота чи грамотність: сучасні наукові підходи до тлумачення понять та їх еволюція. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Сер. «Педагогічні науки». 2018. № 2 (375). С. 29-35.

4. Лук'янчук М. В. Структура творчих здібностей молодших школярів: психолого-педагогічний аспект. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. 2018. Вип. 54. С. 174-179.

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях

5. Lukyanchuk M. Struktura gotowości przyszłych nauczycieli do rozwoju zdolności uczniów szkół podstawowych. Oświata i nauka bez granic. Nauka, oświata, prawo, zarządzanie. Wyższa szkoła informatyki i umiejętności. 2018. Nr. 1 (21). S. 151-166.

6. Husak P., Lukyanchuk M. Szkolenie nauczyciela do edukacji podstawowej. Oświata i nauka bez granic. Nauka, oświata, prawo, zarządzanie. Wyższa szkoła informatyki i umiejętności. 2018. Nr. 2 (22). S. 31-39.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Лук'янчук М. В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів як педагогічна проблема у процесі асоціативного навчання. Academic science – problems and achievements III: Proceedings of the Conference. North Charleston, 21.02.2014. North Charleston, SC, USA: Create Space. 2014. Pp. 124-127.

8. Лук'янчук М. В. Вплив асоціативного навчання на творчий розвиток і соціальну адаптацію молодших школярів. Креативний розвиток і соціальна адаптація обдарованих дітей і молоді: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24-25 квітня 2014 року, м. Київ. 2014. С. 113-117.

9. Лук'янчук М. В. Теоретичні основи розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку. Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів (14 травня 2015 року). Луцьк, 2016. С. 238-242.

10. Лук'янчук М. В., Чапук Ю. С. Розвиток творчих здібностей молодших школярів як педагогічна проблема у процесі асоціативного навчання іноземної мови. Міжкультурна компетентність у контексті вивчення іноземної мови : збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції, 14 квітня 2016 року. Луцьк, 2016. С. 107-110.

11. Лук'янчук М. В., Гусак Л. Є. Розвиток творчих здібностей учнів початкової школи на уроках іноземної мови. Національна освіта в стратегіях соціокультурного вибору: теорія, методологія, практика: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 14.04.2016, м. Луцьк: Луцький педагогічний коледж. 2016. С. 217-221.

12. Лук'янчук М. В. Developing children's creativity. Актуальні проблеми педагогічної освіти : європейський і національний вимір: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (3–5 червня 2016 року). Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. 2016. С. 226-233.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ.....	22
1.1. Структурно-компонентний аналіз поняття «творчі здібності»	22
1.2. Формування творчих здібностей молодших школярів у концепції Нової української школи	37
1.3. Структура та види грамоти в процесі навчання учнів початкових класів.....	56
Висновки до розділу 1	76
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА ТА АКТУАЛЬНИЙ СТАН ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ	80
2.1. Компоненти готовності майбутніх педагогів до формування творчих здібностей учнів початкової школи.....	80
2.2. Критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти	99
2.3. Діагностика готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.....	121
Висновки до розділу 2	138
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ.....	142
3.1. Наукові підходи та педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти	142
3.2. Функціональна складова моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти	161
3.3. Етапи впровадження моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти	184
3.4. Кількісний та якісний аналіз підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти	205
Висновки до розділу 3	223
ВИСНОВКИ.....	226
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	232
ДОДАТКИ.....	252

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Одне із головних завдань освітньо-виховного процесу у школі є формування самостійної, творчо мислячої особистості учня початкової школи та розвиток його здібностей, творчих зокрема. У Державному стандарті початкової загальної освіти вказано, що формування творчих здібностей молодших школярів реалізується при вивченні всіх навчальних дисциплін.

Дослідженням проблеми творчості у вітчизняній психології й педагогіці займалися такі вчені: В. Андрєєв, Г. Балл, Д. Богоявленська, М. Лейтес, О. Лук, Я. Пономарьов, Г. Костюк, М. Холодна, О. Кульчицька та ін. Питання творчості, творчих здібностей і творчої діяльності завжди були й залишаються в центрі уваги багатьох учених як вітчизняних, так і зарубіжних наукових шкіл. Такі видатні постаті педагогічної науки як П. Блонський, О. Духнович, Я. Коменський, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. працювали над проблемою розвитку творчих здібностей особистості. У дослідженнях зарубіжних науковців проаналізовано різні аспекти проблеми творчих здібностей: їх природу, компонентний склад, критерії та показники розвитку, методи і прийоми формування (Дж. Гілфорд, О. Матюшкін, Е. Торранс, С. Рубінштейн та ін.). Більшість з цих питань досі залишаються дискусійними.

Питання філософії, теорії та історії вищої освіти знайшли розв'язання в наукових дослідженнях В. Андрущенка, В. Василенка, Л. Вовк, Н. Демяненко, В. Кременя, Г. Падалки, В. Паламарчук, Н. Протасової, Н. Рідей, О. Романовського, П. Сауха, С. Сисоєвої та ін.

Педагогічні основи вищої професійної освіти та стратегічні аспекти її реформування висвітлені в працях вітчизняних учених: О. Биковської, М. Корця, О. Мороза, Н. Рідей, П. Сауха, С. Сисоєвої, Л. Сущенко, О. Чайки, О. Шапран, В. Шахова, О. Шевнюк, М. Шеремет та ін.

Підготовка майбутніх учителів початкової школи висвітлена в наукових дослідженнях Н. Бібік, О. Біди, В. Бондаря, П. Гусака, Л. Гусак, О. Матвієнко, О. Пометун, О. Писарчук, О. Савченко, Л. Хомич та ін.

Однак недостатньо вивченою залишається проблема підготовки майбутнього педагога, здатного інтегрувати діяльність з розвитку творчої особистості учня в освітній процес початкової школи, зокрема в процес навчання грамоти.

На основі аналізу наукових досліджень із підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів виявлено певні суперечності між:

- зростаючою потребою сучасного суспільства у висококваліфікованих учителях початкової школи та набутими компетентностями випускників педагогічних факультетів організовувати навчальний процес, спрямований на творчий розвиток дитини;

- високими вимогами щодо формування творчих здібностей молодших школярів у навчально-пізнавальному процесі та недостатнім рівнем готовності майбутнього вчителя початкової школи до цієї діяльності;

- необхідністю формувати творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти та невідповідними формами, методами та засобами підготовки майбутніх учителів до реалізації цього завдання.

З огляду на актуальність проблеми, її недостатню розробленість як у теоретичному, так і в практичному аспектах, а також з урахуванням окреслених вище суперечностей, було визначено тему дисертаційної роботи «Підготовка майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в контексті досліджень Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та є складовою комплексної теми «Реалізація філософії людиноцентризму в сучасній національній освіті» (номер державної реєстрації 0113U002224), а також відповідно до теми науково-дослідницької роботи кафедри теорії та методики викладання шкільних предметів Волинського інституту

післядипломної педагогічної освіти «Розвиток фахової компетентності педагогів у контексті модернізації змісту освіти» (державний реєстраційний номер 0110U000023).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 6 від 27 грудня 2013 року).

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Реалізація мети дослідження вимагала вирішення таких **завдань дослідження**:

1. Охарактеризувати понятійно-категоріальний апарат дослідження.
2. Проаналізувати стан розробленості проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи в теорії та практиці.
3. Теоретично обґрунтувати структуру готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, визначити критерії, показники та рівні її сформованості
4. Виявити та обґрунтувати педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.
5. Розробити й теоретично обґрунтувати модель підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань і перевірки вихідних положень дослідження було використано теоретичні й емпіричні методи:

– *теоретичні: системний аналіз педагогічної, психологічної й методичної літератури з метою дослідження стану проблеми та теоретичних засад підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи; порівняння* – з метою теоретичного обґрунтування структури готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи в процесі навчання грамоти; *зіставлення* – для порівняння різних поглядів учених та уточнення категоріально-понятійного апарату дослідження; *синтезу, індукції та дедукції, класифікації та узагальнення* – для визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи в процесі навчання грамоти; *моделювання та проектування* – для теоретичного обґрунтування моделі підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти; *систематизації* – з метою виявлення педагогічних умов підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;

– *емпіричні: експертна оцінка, анкетування, спостереження, виконання творчих завдань, тестування, бесіда, самооцінка* – для визначення та перевірки рівнів сформованості готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти; *педагогічний експеримент* – з метою перевірки ефективності розробленої моделі підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;

– *методи статистики* – для обробки отриманих даних, кількісного та якісного аналізу результатів дослідно-експериментальної роботи (методи описової статистики, методи порівняння номінальних даних (критерій однорідності «хі-квадрат» (χ^2)).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *уперше* розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи; виявлено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;

- *уточнено* сутність понять «підготовка майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти» та «готовність майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти»; структуру готовності (ціннісно-мотиваційний, змістово-креативний, процесуально-рефлексивний, особистісно-комунікативний структурні компоненти), критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти;

- *удосконалено* змістово-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи (оновлені програми навчальних курсів «Психологія», «Загальна педагогіка», «Освітні інформаційно-комунікативні технології», «Дидактика та педагогічні технології в початковій школі», «Дидактико-методичні основи навчання першокласників», «Педагогічна майстерність», «Методика навчання грамоти», «Практичний курс іноземної мови з методикою викладання», «Інформатика з методикою викладання», «Сучасні педагогічні технології навчання української мови та літературного читання», «Основи мовленнєвої діяльності», педагогічна практика, навчально-виховна практика);

- *подальшого розвитку набули*: методика професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи у закладах вищої педагогічної освіти для Нової української школи; зміст, форми і методи організації навчальної, самостійної та індивідуальної роботи, спрямованої на підготовку майбутніх учителів початкової

школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти; діагностичні методики оцінки стану готовності майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні й упровадженні в практику підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи діагностичного інструментарію та науково-методичного забезпечення, що включає вибірккову навчальну дисципліну «Творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти» та навчально-методичні рекомендації для викладачів щодо особливостей підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи; доповненні змісту фахових дисциплін за напрямом підготовки 013 «Початкова освіта».

Розроблені теоретичні та методичні матеріали дослідження можуть бути використані в освітньому процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи, а також у системі післядипломної освіти на курсах підвищення кваліфікації вчителів початкової школи з метою вдосконалення знань і практичних умінь, навичок формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідно до концепції Нової української школи; під час написання курсових і магістерських робіт студентами та слухачами; укладання програм професійної підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта»; створення навчально-методичних посібників науково-педагогічними працівниками; ученими для підготовки публікацій; вчителями для організації та проведення занять у початковій школі.

Результати дослідження **впроваджено** в навчальний процес Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (довідка про впровадження № 03-28/01/1533 від 23.05.2018), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка про

впровадження № 06/34 від 25.05.2018) та Луцького педагогічного коледжу (довідка про впровадження № 225 від 22.05.2018).

Особистий внесок дисертанта Усі представлені в дисертації наукові результати одержані самостійно. У спільних публікаціях авторіві належить: обґрунтування теоретичних засад підготовки майбутніх учителів початкової школи [6], представлення методики асоціативного навчання на початковому етапі вивчення молодшими школярами англійської мови [10], використання традиційних та нетрадиційних форм організації навчання як ефективних чинників розвитку творчих здібностей учнів початкової школи на уроках іноземної мови [11]. Ідеї співавторів у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідницького пошуку успішно представлені й обговорені на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема на *міжнародних*: III Міжнародна науково-практична конференція «Академічна наука – проблеми і досягнення» (Москва, 2014); VI Міжнародна науково-практична конференція науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти» (Луцьк, 2015); I Міжнародна науково-практична конференція «Національна освіта в стратегіях соціокультурного вибору: теорія, методологія, практика» (Луцьк, 2016); I Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір» (Луцьк, 2016); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми германського та романського мовознавства» (Рівне, 2016); *всеукраїнських*: Всеукраїнська науково-практична конференція «Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи» (Умань, 2014); Всеукраїнська науково-практична конференція «Креативний розвиток і соціальна адаптація обдарованих дітей і молоді» (Кривий Ріг, 2014); *регіональних*: Міжвузівська науково-практична конференція «Міжкультурна компетентність у контексті вивчення іноземних мов» (Луцьк, 2016).

Результати поетапного виконання дисертації заслуховувалися щорічно на засіданнях кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи, а також на

засіданнях факультету педагогічної освіти та соціальної роботи Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 12 публікаціях, з них 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 2 статті – у зарубіжних наукових періодичних виданнях, 6 статей у наукових працях, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (232 найменування) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 300 сторінок, серед них 231 сторінки основного тексту. Текст дисертації містить 26 таблиць і 16 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

1.1. Структурно-компонентний аналіз поняття «творчі здібності»

Національне відродження України, її духовне оновлення та докорінні зміни, які пов'язані з переходом до нових економічних, соціально-політичних відносин в усіх сферах життя суспільства, вимагають нових підходів до вирішення проблем освіти й виховання підростаючого покоління. Розвиток творчих здібностей і обдарованість особистості виступають умовою перетворення, оновлення і гармонійного розвитку нашої держави.

У Державній національній програмі «Освіта (Україна XXI ст.)» одним із стратегічних завдань є створення умов для формування творчої особистості громадянина, реалізації та самореалізації його природних здібностей і можливостей в освітньому процесі, які визначені на перехідний період від директивної до особистісно-зорієнтованої моделі навчання і виховання. Це націлює на пошук нових шляхів і засобів, що забезпечуватимуть розвиток творчого потенціалу особистості, внутрішніх можливостей учнів, їхніх потреб, інтересів [136].

Проблема творчості досліджувалася та досліджується з позицій різних наук і наукових напрямів.

Так у «Філософському словнику» **творчість** розглядається як «діяльність, яка породжує щось якісно нове, якого раніше не існувало» [190, с. 392]. Такий підхід є загальним для розуміння творчості у філософському аспекті. Проте, як зазначає В. Чорноус, оскільки творчість детермінована потребами суспільства, саме останні визначають ті завдання, над вирішенням яких працюють винахідники, вчені, письменники, художники, митці, педагоги тощо [201, с. 14].

«Психологічний тлумачний словник» також відображає загальне трактування **творчості** як діяльності, результатом якої є створення нових матеріальних або

духовних цінностей [140, с. 420]. Однак, під творчістю також розуміють і здатність людини створювати з наявного матеріалу дійсно нову реальність. Це можливо на основі пізнання закономірностей об'єктивного світу, оскільки відповідає суспільним та особистим потребам і має прогресивний характер [201, с. 16].

В «Українському педагогічному словнику» **творчість** характеризується як «свідома, цілеспрямована, активна діяльність людини, спрямована на пізнання та перетворення дійсності, створення нових, оригінальних предметів, витворів, які ніколи ще не існували» [184, с. 326].

Узагальнюючи різні підходи до розуміння творчості можна розглядати творчість на рівні трьох **складових**: особистісної, процесуальної та результативної.

В **особистісному контексті** творчість розглядається як властивість індивіда, процес реалізації його творчих сил, спосіб його самоствердження, при якому здійснюється самоспоглядання, самореалізація та саморозвиток. Творчість – це вища форма активної самостійної діяльності людини. Вона включає спостережливість, запам'ятовування істотного, вольову напругу, глибоку увагу, емоційний підйом, натхнення. Значне місце в творчому процесі займає креативна діяльність як співвідношення пізнавальних та емоційно-вольових психічних процесів особистості.

З **процесуальної точки зору** творчість інтерпретується як процес діяльності, коли її критерієм виступає суб'єктивна новизна, а не суспільна значущість і абсолютна новизна. З суб'єктивної точки зору, творчість визначається внутрішніми процесами, навіть якщо її кінцевий продукт не має необхідної соціальної цінності і новизни.

Результативна складова творчості – це діяльність, що породжує щось якісно нове і таке, що відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю. Це об'єктивна сторона творчості, яка визначається її кінцевим продуктом – науковим відкриттям, новизною наукового дослідження, винаходом, раціоналізацією, створенням художнього твору та ін. [22]

Структуру творчості особистості представлено нами на рисунку 1.1.

Рис. 1.1 Структура творчості особистості

В психологічному трактуванні творчості можна виокремити три основних **підходи**: біологічний, когнітивний, особистісний.

Представники біологічного підходу (Е. Торндайк та ін.) розглядають творчість людини у контексті ментальних навичок головного мозку. Тобто, творчість зумовлена цілісністю роботи обох півкуль головного мозку з переважаючим значенням правої півкулі, яка відповідає за образне мислення, тоді як ліва – за логічне. До біологічного підходу також відносяться розробки, спрямовані на виявлення залежності творчого потенціалу від показників темпераменту.

З точки зору когнітивного підходу (Ф. Баррон, Е. Торренс, Дж. Гілфорд, С. Медник та ін.) творчість характеризується через розвиток конвергентного (логічного) і дивергентного мислення, синтезу інтуїтивних процесів і логічного мислення.

Представники особистісного підходу (І. Бех, О. Клепиков, І. Кучерявий, О. Леонтьєв, К. Тейлор та ін.) досліджують характерологічні, емоційні, мотиваційні, комунікаційні якості особистості і визначають творчість як процес, діяльність.

У контексті розвитку творчих здібностей особливе значення має особистісний підхід, який передбачає вивчення особистості у процесі творчої діяльності, яка, на

думку вчених (І. Бех [10], М. Каган [66], О. Леонтьєв [87] та ін.) є джерелом формування особистості. Тому головний шлях розвитку творчих здібностей людини – це певним чином організована діяльність. У нашому випадку – навчальна.

Результатом творчої (навчальної) діяльності є розвиток творчих здібностей школярів. Історично склалося так, що питання **творчих здібностей** відносили лише до науки, літератури та мистецтва. В певний момент це вплинуло на поєднання практичної діяльності людини з розумовою працею. Фактично два компонента єдиного цілого було відірвано одне від одного [80].

Кожен учений, який досліджує проблему **творчих здібностей**, вкладає у це поняття своє бачення. З точки зору філософії це закономірно, адже осмислення понять людиною залежить від її світогляду. Так, Платон стверджував, що творчі здібності є основою споглядання нескінченного і вічного, оскільки сутність творчого процесу він трактував як споглядання вічного і незмінного буття. Тому творчі здібності не можна обмежувати процесом пізнання. Філософ XVIII століття І. Кант, маючи інші світоглядні міркування, в поняття «творчі здібності» вкладав таке поняття як уява, і вважав такі здібності основою пізнання людиною навколишньої дійсності [67].

На сучасному етапі **творчі здібності** та підходи до їх вивчення переважно розглядають як когнітивний феномен із застосуванням кількісних методів їх вимірювання (Дж. Гілфорд, Ф. Баррон, Д. Заррінгтон, М. Уаллах, Е. Торренс, М. Холодна та інші) [197, с. 84-93].

Поняття «творчі здібності» є похідним від більш ширшого поняття – «**здібності**». У філософському трактуванні **здібності** – це індивідуальні особливості особистості, які є суб'єктивними умовами успішного перебігу певного виду діяльності. Їх не можна зводити лише до наявних у людини знань, умінь і навичок. Здібності виявляються, передусім, у швидкості, глибині, міцності оволодіння способами і прийомами певної діяльності, є внутрішніми психологічними регуляторами, які зумовлюють можливість їх надбання [189, с. 249].

У психологічному трактуванні **здібності** визначаються як «...індивідуально-психологічні особливості людини, що проявляються в діяльності і є умовою її

успішного виконання. Від здібностей залежить успішність здобування знань, навичок і вмінь, але самі вони з наявними знаннями, навичками і вміннями не ототожнюються» [139, с. 141].

У педагогічному трактуванні **здібності** розглядаються як «стійкі індивідуальні психічні властивості людини, які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності» [36, с. 135].

Отже, здібності – це індивідуальні психічні властивості людини, що безпосередньо впливають на ефективність діяльності, але не є її результативною складовою. Здібності як каталізatori, «...відповідають за успішне виконання певних видів діяльності; особливості, які не можна звести до наявних знань, умінь і навичок, але за їхньою допомогою можна пояснити легкість і швидкість оволодіння знаннями і навичками» [181].

С. Максименко визначав поняття **здібності** як індивідуально-психологічні особливості, які є суб'єктивними умовами успішного виконання певного різновиду діяльності. Вони не зводяться до наявності в індивіда знань, умінь і навичок, а виявляються у швидкості, глибині та міцності оволодіння засобами і прийомами діяльності [57, с. 353].

У контексті цього дослідження важливими є праці В. Шадрікова, який представив розроблену ним школу на засадах теорії функціональних систем концепції здібностей та обдарованості. Він зробив висновок, що здібність – це функціональна властивість системи, яка зумовлює реалізацію певної функції. Із позиції теорії функціональних систем В. Шадріковим розв'язується також проблема співвідношення задатків та здібностей. На його думку, задатки теж є властивостями, але окремих підсистем функціональної системи [205, с. 1-15].

С. Сисоєва співвідносить здібності з творчістю і подає їх як синтез властивостей та особливостей особистості, які характеризують ступінь їх відповідності вимогам певного виду навчально-творчої діяльності та обумовлюють рівень її результативності [168, с. 78].

Отже, **здібності** особистості – внутрішні особливості людини, її індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої, впливають на успішність виконання певної діяльності [14, с. 13-20].

Формування і розвиток здібностей передбачає засвоєння індивідом вироблених людством у процесі суспільно-історичного розвитку способів діяльності, які тісно пов'язані із суспільною організацією праці і пристосованою до неї системою освіти. Якісний рівень розвитку здібностей виражається поняттям талант (сукупність здібностей, яка дає змогу отримати оригінальний продукт) і геніальність (здібності здійснювати зрушення у певній сфері) [203, с. 83-84].

Усі **здібності** поділяють на загальні та спеціальні. В основу такого розподілу покладений як зміст, так і характер діяльності людини (дитини). Так, **загальні** – це такі **здібності**, які реалізуються в усіх видах діяльності, зокрема здібності до навчання і праці. Вони ґрунтуються на загальних уміннях, які потрібні для діяльності у кожній сфері. Це вміння усвідомлювати, планувати й організовувати виконання певних дій з опорою на наявний досвід, на засоби, які знайомі; розкривати зв'язки тих речей, яких стосується діяльність; оволодівати новими прийомами роботи, переборюючи труднощі для досягнення певної мети.

Щодо **спеціальних здібностей**, то це такі, які чітко виразно розкриваються в окремих, спеціальних галузях діяльності (музиці, спорті, навчанні тощо) [210]. Предметом нашого дослідження є спеціальні творчі здібності учнів початкової школи в процесі навчання грамоти.

Л. Шпачук виділяє два **рівні здібностей**:

- 1) репродуктивний, який забезпечує високі вміння засвоєння знань;
- 2) творчий, який забезпечує створення нового, оригінального.

Здібності, котрі підлягають розвитку і від яких залежить готовність особистості до творчої діяльності, С. Маслова називає **творчими** [96, с. 58-61].

Аналіз наукових праць (Н. Будій, М. Холодна, Н. Хрящева, М. Шуть) показує, що **творчі здібності** – синтез властивостей і особливостей особистості, які характеризують рівень їх відповідності вимогам певного виду творчої діяльності і зумовлюють рівень їх результативності [120], А. Сильверсан та Н. Аболіна

розглядають творчі здібності як складне психологічне утворення, що поєднує у собі багатовимірну і багаторівневу структуру різних властивостей особистості: мотивації, самооцінки і рівня домагань, культурно-морального розвитку, толерантності та ін.[167]

Творчі здібності – це якості й властивості особистості, які виявляються у синтезі мотиваційної, інтелектуальної, організаційної та комунікативної сторін творчої діяльності, від яких залежить можливість та рівень її успіху [96, с. 96-100]. Творчі здібності поділяють на такі групи: розумові здібності; здібності, пов'язані з темпераментом (емоційність); здібності, пов'язані з мотивацією (інтереси і нахили) (О. Лук) [89, с. 27].

В. Рогозіна у своєму дослідженні ототожнює **творчі здібності** з особливим видом розумових здібностей. Особливими вони є тому, що можуть створювати мислительну діяльність за межами вимог, відхилятися від традиційних норм, генерувати різноманітні оригінальні ідеї та знаходити способи їх практичного вирішення [151, с. 28-30]. Проте, Я. Пономарьов творчі здібності зараховує до загальних здібностей. Він визначає їх як «ступінь сформованості загальних здібностей для будь-якої форми поведінки, в тому числі і творчої» [131, с. 12]. Якщо ж рівень розвитку загальних здібностей буде досягати високого показника, то це робить людину здатною до творчої діяльності. Кожна людина, яка має високий рівень розвитку загальних здібностей, здатна до творчої діяльності. Відтак, здібність особистості до творчого саморозвитку залежить від прояву творчої активності, від прагнення людини до дії.

Ми розуміємо творчі здібності як сукупність індивідуальних якостей та властивостей особистості, які забезпечують готовність особистості до інтелектуальної активності та створення нового (оригінального та/або раціонального) у визначеній діяльності.

П. Торранс до параметрів творчості відносить: *швидкість* думки (кількість ідей, що виникають за одиницю часу); *оригінальність* думки (здатність продукувати ідеї, відмінні від загальноприйнятих); *гнучкість* думки (здатність переключатися з однієї проблеми на іншу); *допитливість* (чутливість до проблем навколишнього

світу); *здатність до розробки гіпотез* (логічна незалежність реакцій від стимулу) [191]. Дж. Гілфорд виділяє шість змістових параметрів творчих здібностей, зокрема здатність до виявлення і постановки проблем, генерування, продукування ідей, нестандартна відповідь на подразники, удосконалення шляхом додавання деталей, вирішення проблем, їх аналіз та синтез [32, с. 433-456].

В. Дружинін розділяє загальні розумові здібності на пізнавальні й творчі. Загальні здібності науковець, у свою чергу, поділяє на інтелект (здатність вирішувати), навчання (здатність здобувати знання) і креативність (в інших концепціях має інше визначення) – загальна творча здатність (перетворення знань) [50].

Узагальнену структуру здібностей представлено на рисунку 1.2.

Рис. 1.2 Структура здібностей

Загальні здібності сприяють розв'язанню завдань, пізнавальні – розвитку самих здібностей, творчі забезпечують формування нових способів діяльності.

У психолого-педагогічній літературі поняття «творчість» є часто співвіднесеним із поняттям «креативність». Тому у контексті згаданого співвіднесення вважаємо за необхідне розглянути змістовне наповнення поняття «креативність».

Термін «креативність» з'явилися у вітчизняній науковій літературі у 80-90-тих роках. Його виникнення пов'язане із дослідженнями психолінгвістичної школи, яка досліджувала проблему креативності (П. Торранс, Дж. Гілфорд, Г. Сельє). Введення терміну «креативність» в українську наукову термінологію сприяло виокремленню як самостійної галузі дослідження особистісного аспекту творчості (О. Кульчицька, В. Моляко, О. Музика, В. Роменець). У психології – це обґрунтування понять креативність, творчість, творча діяльність, творча активність, творчий потенціал, творчі здібності (Д. Богоявленська, Л. Бурлачук, Л. Виготський, О. Леонт'єв, В. Моляко, Я. Пономар'єв, С. Рубінштейн, О. Чебикін та ін.). Лінгвістичні аспекти креативності крізь призму психології мови розглядали Г. Монастирецька, Д. Овсянико-Куликовський, О. Потебня, Л. Шрагіна та ін. [21]

Загалом більшість учених поняттям «креативність» окреслюють здатність до продукування нового, чогось оригінального. Я. Пономар'єв вважає, що сутність креативності, як психологічної властивості, зводиться до інтелектуальної активності й чутливості (сензитивності) до побічних продуктів власної діяльності. Творча людина бачить побічні результати, які є творінням нового, а нетворча – лише результати досягнення мети, зовсім не помічаючи новизни [132, с. 18-19].

В психологічному трактуванні поняття творчих здібностей часто ототожнюється з креативністю. Багато дослідників творчості, творчого процесу, здібностей, творчого потенціалу та творчої активності вважають їх суміжними (О. Кульчицька, В. Моляко, О. Музика, В. Роменець, Д. Богоявленська, Л. Бурлачук, Л. Виготський, О. Леонт'єв, В. Моляко, Я. Пономар'єв, С. Рубінштейн, О. Чебикін та ін.).

Однією із причин ототожнення понять «творчість» і **«креативність»**, на нашу думку, є те, що термін «creativity» запозичений з англomовної літератури і означає все, що має причетність до створення чогось нового, тобто креативність трактується як поняття, синонімічне до творчості. Проте, ми вважаємо, що у процесі розвитку творчих здібностей це поняття необхідно співвідносити з креативністю, але не ототожнювати.

Креативність правильніше визначити не стільки як певну творчу здібність або

їх сукупність, скільки як здатність до творчості [5, с. 14-41], як певної системної якості інтелекту; здатності відмовлятися від стереотипних способів мислення [178; 196].

Поглиблений аналіз ряду досліджень дає змогу дійти до висновку, що креативність і творчість є суміжними, але не тотожними поняттями. Креативність є особистісним утворенням, що виступає базою для творчості у її процесуальному та результативному аспектах [43].

Як стверджує В. Чорноус, креативність слід розглядати як підґрунтя творчої активності людини, що необхідна для самоактуалізації та творчої самореалізації особистості у різних видах життєдіяльності. Отже, з огляду на вище сказане креативність є характерною ознакою творчої особистості, яка спроможна реалізовувати свій творчий потенціал з власної ініціативи та обирати для цього відповідні засоби. Крім того, креативність можна тлумачити і як передумову будь-якої творчої діяльності, змотивовану прагненням індивідуума до самовираження та самоствердження [203, с. 21-22]. Креативна особистість має високий потенціал, внутрішній ресурс, здатність до конструктивного, нестандартного мислення, усвідомлення й розвитку свого досвіду [51, с. 48-52].

Н. Будій зазначає, що креативність у широкому розумінні слова – це сукупність властивостей особистості, що забезпечує її входження у творчий процес. Науковець опирається на думку вітчизняних дослідників (Д. Богоявленська, Л. Бурлачук, Л. Виготський, О. Леонт'єв, І. Лернер, В. Моляко, Я. Пономар'єв, С. Рубінштейн, В. Ямницький), які тлумачать креативність як здібності (можливості), що виявляються в різних видах психічної діяльності людини [21, с. 16]. Це творчі інтелектуальні здібності, у т.ч. здібність вносити щось нове в досвід (Ф.Баррон); здібність породжувати оригінальні ідеї в умовах розв'язання та постановки нових проблем (М. Уаллах); здібність усвідомлювати проблеми та суперечності, а також формулювати гіпотези щодо елементів ситуації, яких не вистачає (Е. Торранс); здібність відмовлятися від стереотипних способів мислення (Дж.Гілфорд).

У вузькому значенні слова Є.Рапацевич визначає креативність як дивергентне мислення, диференційною ознакою якого є різноспрямованість і варіативність

пошуку різних, проте однаково правильних рішень, щодо однієї і тієї ж ситуації.

Психологи встановили залежність успішності навчання з різних предметів від рівня розвитку в учня окремих інтелектуальних здібностей: 1) рівень вербального інтелекту визначає успішність навчання з усіх предметів і, найкраще гуманітарних; 2) рівень просторового інтелекту визначає успішність навчання з предметів природничо-гуманітарного циклу; 3) рівень формального (числового) інтелекту визначає успішність навчання з математики [49, с. 263].

У своїй роботі Л. Скалич зазначає, що в історії зарубіжної психології здатність до творчості розглядалася залежно від рівня розумових здібностей. Передбачалося, що чим вищим є рівень інтелектуальних здібностей, тим вищою має бути творча продуктивність людини. Дослідження закордонних та вітчизняних психологів виявили, що прояв креативності, з одного боку, не залежить від рівня розвитку інтелекту, а з іншого – креативність обов'язково припускає інтелектуальний розвиток вищий від середнього, оскільки лише такий рівень може забезпечити основу творчої продуктивності [171, с. 22].

Дослідниця робить висновок, що для реалізації креативності потрібна інтелектуальна ініціативність. А наявність креативності не є необхідною умовою для простої інтелектуальної діяльності. З іншого боку, великі знання, ерудиція іноді заважають бачити явища в іншій перспективі, а сформовані численні навички обмежують пошук нових самостійних, оригінальних рішень [171, с. 22-23].

Д. Богоявленська у своєму дослідженні не зводить природу творчих здібностей лише до інтелекту, а ідентифікує їх і «...як просте, максимальне вираження здібностей», і як «...специфічну здібність до творчості» [15, с. 50]. Виокремлення «специфічної здібності до творчості», на думку Д. Богоявленської, стало основою для методологічного підходу Дж. Гілфорда. Науковець виділив спеціальний фактор, що відповідає власне творчій здібності, яка забезпечується «боковим» (дивергентним) мисленням [220, с. 5-21].

Дивергентне мислення – здатність генерувати багато різних ідей з одного джерела інформації. Для цього мислення характерні такі ознаки: багато думок, їх оригінальність, здатність створювати багато рішень та змінювати напрямок

мислення, швидкість мислительних процесів. Проте правильність зробленого «відкриття» (ознака творчого мислення), доцільність (конструктивність) кожної нової ідеї (ознака дивергентного мислення) учень повинен уміти довести, користуючись такими логічними прийомами:

- розгляд об'єкта, що вивчається, з різних сторін і виділення найбільшої кількості властивих йому ознак, рис, якостей тощо (на основі операцій аналізу та синтезу);

- порівняння виділених рис, якостей, властивостей з метою вибору найвагоміших, головних (на основі логічних операцій порівняння та абстрагування);

- встановлення причинно-наслідкових в'язків і залежностей;

- формування нових положень (на основі операції узагальнення) [100].

На рисунку 1.3 нами представлена сутнісно-результативна модель креативності.

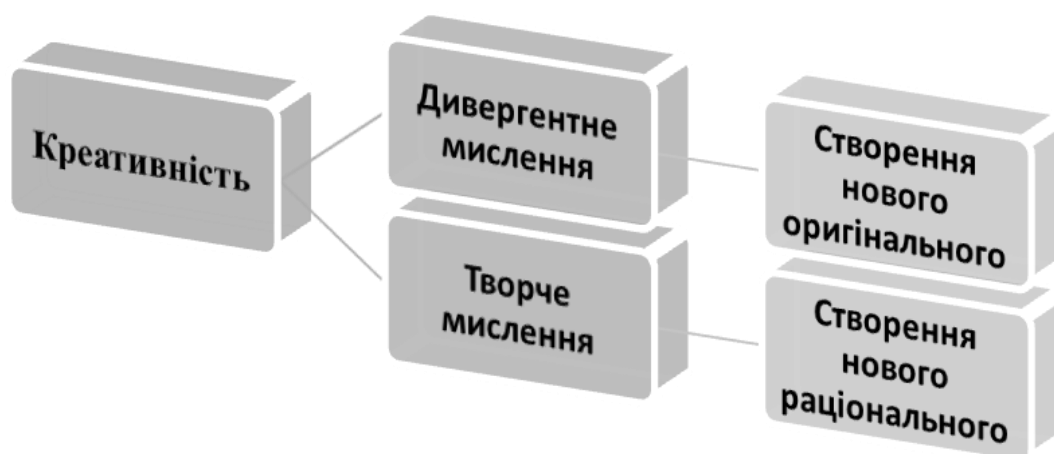

Рис. 1. 3 Сутнісно-результативна модель креативності

За Дж. Гілфордом творчість, **творчі здібності**, творча діяльність притаманна не лише обдарованим і геніям, а є рисою звичайної людини, яку можна розвивати [220].

А. Маслоу факторами креативності називає «швидкість, чіткість, гнучкість мислення, винахідливість, конструктивність при вирішенні проблем» [207, с. 225-226].

Грунтовний опис ознак феномена креативності на основі визначень креативності в широкому та вузькому розумінні слова пропонує Є. Рапацевич. Ним виділено критерії креативності як комплекс певних властивостей інтелектуальної діяльності: 1) швидкість (кількість ідей, що виникли протягом певної часової одиниці); 2) оригінальність (здатність продукувати «рідкісні ідеї», що відрізняються від загальноприйнятих, типових відповідей); 3) сприйнятливість (здатність відчувати незвичайні деталі, суперечності та невизначеності, а також готовність гнучко і швидко переходити від однієї ідеї до іншої); 4) метафоричність (готовність працювати у фантастичному, «неможливому» контексті, схильність використовувати символічні, асоціативні засоби для вираження своїх думок, а також уміння у простому бачити складне, і навпаки, в складному – просте)» [142, с. 360].

Дж. Гілфорд, який вважається засновником одного з підходів до визначення поняття творчості, виділяє такі основні характеристики творчих здібностей: виявлення та постановка проблеми; створення ідей; оригінальність; здатність удосконалювати об'єкт; здатність вирішувати проблеми (здатність до аналізу і синтезу) [220].

На думку Д. Богоявленської цей підхід перетворив уявлення про природу творчих здібностей. Творчі здібності не є загальними чи спеціальними здібностями, а існують паралельно і незалежно від них, як самостійний фактор. Як наслідок, творчі здібності ніби протиставляються загальним здібностям [15, с. 51]. Д. Богоявленська на основі тлумачення С. Рубінштейна «...мислення як пізнання...», твердження К. Альбуханової-Славської та О. Брушлинського, що «...знаходження шуканого... можливе лише при виході за межі заданих умов...», пропонує метод «креативного поля». Творчі здібності у межах цього методу розглядаються як «...здібність до здійснення ситуаційно нестимульованої діяльності, тобто, здібність до пізнавальної самодіяльності» [180].

Аналізуючи структуру творчих здібностей, найбільш точну модель, на нашу думку, пропонує В. Андреев. У своєму дослідженні «Діалектика виховання і самовиховання творчої особистості» науковець дає визначення творчим здібностям як синтезу властивостей і особливостей особистості, який характеризує ступінь їх

відповідності вимогам певного виду творчої діяльності і обумовлює рівень її результативності [3, с. 67] та виокремлює такі їх структурні блоки: мотиваційно-творча активність і спрямованість особистості; інтелектуально-логічні здібності, інтелектуально-евристичні, інтуїтивні здібності, світоглядні якості особистості; комунікативно-творчі здібності; здібності до самокерування у навчально-творчій діяльності та ін.

В. Кліменко [71] у структурі творчих здібностей виділив такі компоненти: творче мислення, творча уява, почуття, енергопотенціал, психомоторика людини.

Деякі науковці (Н. Стецюн, А. Руденко) виділяють складну п'ятикомпонентну модель творчих **здібностей** учнів. Структуру творчих здібностей автори розуміють як поєднання мотиваційно-орієнтаційного, когнітивного, емоційно-вольового, комунікативного і вольового (Н. Стецюн) або рефлексивного (А. Руденко) компонентів [153].

І. Демченко виділяє чотири компоненти, і кожен з компонентів вона детально характеризує: емоційний компонент (відчуття, почуття, ставлення до навколишнього світу); мотиваційний компонент (інтереси, потреби, прагнення); когнітивний компонент (пізнання, розуміння, мислення, знання, уява, фантазія, інтуїція); діяльнісний компонент (уміння, навички, самостійність, ініціативність, новизна, оригінальність результатів) [43].

Чотирикомпонентну структуру виділяє В. Рогозіна: мотиваційний, комунікативний, інтелектуально-логічний та інтелектуально-евристичний компоненти. Мотиваційний компонент реалізується через допитливість, творчий інтерес, захопленість, емоційність, прагнення до творчих досягнень, особисту значимість творчої діяльності. Комунікативний – реалізується через уміння сприймати усне і писемне мовлення; через відтворення, самостійну побудову усних і писемних висловлювань. Інтелектуально-логічний – реалізується в уміннях аналізувати, порівнювати, виділяти головне, пояснювати, доводити, систематизувати й узагальнювати. Інтелектуально-евристичний – реалізується в уміннях висувати гіпотези, фантазувати, переводити знання та вміння в нові нестандартні ситуації, критично мислити, оцінювати [151, с. 28-30].

Проте, найпоширенішою є трикомпонентна структура. До такої структури О. Лук відносить творчі здібності, пов'язані з мотивацією, темпераментом та розумовими здібностями.

На думку В. Моляко та Л. Музики, для розвитку здібностей, і, особливо творчих здібностей, важливим є процес усвідомлення суб'єктом окремих умінь (діяльнісний компонент), дій та операцій (операційно-когнітивний компонент), усвідомлення цінності діяльності, яке відбувається через оцінку референтних осіб (референтний компонент) [106, с. 50]. Серед компонентів творчих здібностей В. Моляко виділяє: оригінальність у рішеннях; пошуки нового; наполегливість у досягненні мети; самокритичність і критичність; гнучкість мислення; сміливість і міцність; енергійність [104; 105].

Отже, питання структури творчих здібностей є дискусійним та до кінця не визначеним. Різні погляди на компонентну структуру творчих здібностей представимо у вигляді зведеної таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Компоненти творчих здібностей

Структурні компоненти	Сучасні дослідники
Мотиваційно-орієнтаційний	Н. Стецюн, А. Руденко
Когнітивний	Н. Стецюн, А. Руденко, І. Демченко, О.Музика
Емоційно-вольовий	Н. Стецюн, А. Руденко
Комунікативний	Н. Стецюн, А. Руденко, В. Рогозіна
Вольовий	Н. Стецюн
Рефлексивний	А. Руденко
Емоційний	І. Демченко, О.Музика
Мотиваційний	І. Демченко, В. Рогозіна, О.Музика
Діяльнісний	І. Демченко, О. Музика, В. Моляко, Л. Музика
Операційно-когнітивний	В. Моляко, Л. Музика
Інтелектуально-логічний	В. Рогозіна
Інтелектуально-евристичний	В. Рогозіна
Референтний	В. Моляко, Л. Музика

Отже, проблема визначення поняття «творчі здібності» є предметом наукового аналізу значної кількості досліджень. Проте, виокремлення структури та сутності творчих здібностей є досить дискусійним поняттям. На сьогоднішній день найбільш поширеною вважається трикомпонентна структура творчих здібностей (когнітивний компонент, мотиваційно-афективний та діяльнісно-поведінковий), проте структура, у якій науковці виділяють п'ять компонентів, на нашу думку, є більш точною (мотиваційно-орієнтаційний, когнітивний, емоційно-вольовий, комунікативний і рефлексивний компоненти). Ще більше проблем створює ототожнення творчих здібностей з поняттям креативності, що, на нашу думку, є неправильним. Креативність правильніше визначити не стільки як певну творчу здібність або їх сукупність, скільки як здатність до творчості [5, с. 14-41].

На основі зробленого аналізу ми виділили найбільш суттєві ознаки творчих здібностей: ініціативність, самостійність, здібність до подолання інерції мислення, почуття нового і прагнення його пізнати, цілеспрямованість, широта асоціацій, спостережливість, розвиток пам'яті, творче мислення, внутрішня мотивація до творчої діяльності, нетрадиційний особистий світогляд, багата фантазія та інтуїція. На основі аналізу дослідження проблеми творчих здібностей можемо констатувати, що, по-перше, творчі здібності є сукупністю властивостей і особистісних якостей особистості; по-друге, такі здібності відзначаються відповідністю до вимог певного виду діяльності, що зумовлюють їхню результативність; по-третє, для розвитку творчих здібностей особистість повинна мати внутрішню мотивацію; по-четверте, інтелект виступає своєрідною базою, що визначає прояв і розвиток творчих здібностей. Подальший їх розвиток не корелює прямо з розвитком інтелекту, а характеризується зростаючим впливом соціальних факторів, активністю самого індивіда.

1.2. Формування творчих здібностей молодших школярів у концепції Нової української школи

Зміни в сучасній Україні вимагають підготовки конкурентоспроможного молодого покоління, здатного до навчання впродовж життя, до самовдосконалення,

саморозвитку, покоління, яке володіє критичним, самостійним та творчим мисленням, вміє ставити цілі та досягати їх, конструктивно спілкуватись та працювати в команді. На жаль, українська школа до сьогодні не готувала молодих людей до самостійного та успішного життя, не розвивала ряд необхідних у сучасному світі умінь. Школярі як і десять, двадцять років тому, заучують велику кількість інформації, об'єм якої дуже швидко збільшується, а сама вона застаріває та забувається.

Тому враховуючи вимоги сьогодення до навчання та виховання молодого покоління виникла необхідність у реформуванні системи освіти України. Зміни, які торкнулися школи, відображені у Концепції нової школи України, Законі України про освіту та інших документах і передбачають її перехід від школи знань до школи компетентностей.

Згідно Закону України «Про освіту» [135] №3491-д від 04.04.2016 р. «Метою повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідомлює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності».

Серед дев'яти ключових компонентів сучасної школи на першому місці знаходиться «новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві» [78].

До таких **компетентностей** відносять: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; уміння вчитися впродовж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадянська компетентності; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя [78].

Безумовно, що всі ці компетентності взаємопов'язані та доповнюють одна одну. Проте спільними для всіх них є такі наскрізні уміння, як розв'язувати проблеми; розвивати власний емоційний інтелект; критично мислити; досліджувати;

творчо мислити (креативність); організовувати свою діяльність; співпрацювати з іншими; рефлексувати; читати вдумливо; ефективно спілкуватися [116].

Постає потреба в орієнтації освітнього процесу на досягнення результату, що відображається ключовими **компетентностями**, але не обмежується ними. Як зазначено в «НУШ: poradnik dla vchytelja» нині у світовій практиці ефективність освіти пов'язується з реалізацією компетентнісного підходу. Компетентнісні результати навчання учнів початкової школи в Україні визначено у попередніх документах – Державному стандарті (2011 р.), у вимогах навчальних програм (2012 р.), у вимогах до контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів (2014 р.). Однак, перехід на компетентнісні засади поки не належним чином відображено у дидактичному і методичному забезпеченні навчання, де все ще домінує ЗУНівська компонента. Стандарт 2011 року переважно орієнтував освітян на формування в учнів молодшого шкільного віку предметних компетентностей, тоді як новостворювані нормативи націлені на досягнення й ключових [115, с. 12].

Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [78]. У світовому досвіді склалось розуміння компетентності як інтегрованого результату освіти, присвоєного особистістю.

Як зазначають розробники концепції НУШ, таке досягнення передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на вироблення і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах (коли, наприклад, неповні дані умови задачі, дефіцит інформації про щось, обмаль часу для розгорненого пошуку відповіді, коли невідомі причиново-наслідкові зв'язки, коли не спрацьовують типові варіанти рішення тощо). Саме тоді створюються умови для включення механізмів компетентності – здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягти результату [114, с. 12].

Компетентності дозволяють усунути суперечливості між засвоєними теоретичними відомостями та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих задач: уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості; аналізувати і

пояснювати причини і наслідки подій, вчинків, явищ; створювати тексти, вироби, проекти; висловлювати ставлення до подій, вчинків своїх та інших; брати участь у колективних справах; у розв'язанні навчальних завдань; оцінювати вчинки, різні моделі поведінки та ін.; користуватись певними предметами та ін.

Ключові компетентності пов'язують воєдино особистісне і соціальне в освіті, відображають комплексне оволодіння сукупністю способів діяльностей, що створює передумови для розроблення індикаторів їх вимірювання; вони виявляються не взагалі, а в конкретній справі чи ситуації; набуваються молодого людиною не лише під час вивчення предметів, але й засобами неформальної освіти, впливу середовища тощо.

Для нашого дослідження важливим є те, що у результаті такого компетентнісного підходу створюються сприятливі умови для розвитку творчих здібностей учнів, зокрема, молодших школярів.

З переходом дитини до початкової школи провідною в її житті стає навчальна діяльність. Однак аналіз ряду досліджень Ю. Бабанського, В. Давидова, Д. Ельконіна, Л. Занкова, Г. Костюка, А. Маркової, В. Паламарчук, В. Рєпкіна, О. Савченко, Г. Усової показав, що поняття навчальної діяльності науковці інтерпретують по-різному.

На думку Г. Костюка [102], навчальна діяльність – єдність операційної, мотиваційної й змістової характеристик активності учня, система процесів розв'язування різноманітних завдань. В. Давидов [42, с. 13-26] розуміє навчальну діяльність як провідний вид діяльності молодшого школяра, змістом якої є теоретичні знання: єдність змістового абстрагування, узагальнення та теоретичних понять. За Д. Ельконіним [215, с. 45] – це діяльність, спрямована на здобуття знань про оточуючий світ, на оволодіння новими вміннями й навичками, а також на зміну себе як суб'єкта діяльності. О. Савченко [157, с. 5-9] розуміє навчальну діяльність як сукупність потреб і мотивів, мети й умов їх досягнення, дій і операцій з певним предметним змістом.

У своєму дослідженні ми спираємось на розуміння навчальної діяльності як цілеспрямованої діяльності учнів, результатом якої є розвиток особистості,

інтелекту, здібностей, засвоєння знань, оволодіння уміннями та навичками [162, с. 187].

Узагальнюючи різні підходи, можна виокремити такі головні ознаки навчальної діяльності, які, на нашу думку, особливо сприяють формуванню творчих здібностей молодших школярів: розвиток потреб і мотивів, розвиток теоретичного мислення, діяльність, спрямована на зміну себе.

Одним із важливих завдань педагога є забезпечення формування творчої особистості в процесі навчальної діяльності. М. Савчин наголошує, що цього можна досягти, стимулюючи школярів до експериментування, якому властиві перетворення уявлень, образів, понять, реальних предметів; розкриття нових властивостей об'єктів; нових запитань, складніших перетворень, які породжені новими знаннями, отриманими під час експерименту [162, с. 189-190].

Оскільки важливим для успішної навчальної діяльності є власна діяльність школяра, то концепція Нової української школи спрямована на широке застосовування методів викладання, заснованих на співпраці (ігри, проекти – соціальні, дослідницькі, експерименти, групові завдання тощо); залучення учнів до спільної діяльності, що сприятиме їхній соціалізації та успішному перейманню суспільного досвіду.

На продовження цієї думки, важливою для нашого дослідження є спрямованість НУШ на розвиток соціальної компетентності школярів. У зв'язку з цим, особливо актуальною стає концепція Е. Еріксона про те, що у молодшому шкільному віці формуються такі важливі особистісні утворення, як почуття соціальної і психологічної компетенції (за несприятливого розвитку – соціальної і психологічної неповноцінності, неспроможності), а також почуття диференціації своїх можливостей [162, с. 193]. Учений вважає, що стимулювання компетентності в цей період є важливим фактором формування особистості.

В. Ковальчук [74, с. 56] зазначає, що визначення змісту поняття **«соціальна компетентність»** науковцями розглядається у межах вікових періодів дитини, що тісно пов'язане із завданнями соціального розвитку особистості: розвитку здатності дитини сприймати себе в контексті відносин з іншими людьми; формування потреби

в контактах з оточуючими людьми; виховання соціальних мотивів спілкування; гармонійне поєднання різних засобів спілкування; збагачення досвіду спілкування; формування соціальних якостей особистості.

На думку В. Ковальчук, можна виділити два підходи до визначення поняття соціальної компетентності: педагогічний і соціологічний.

Педагогічний підхід визначає зміст цього поняття відповідно рівня сформованості особистості, як результат соціального розвитку, що являє собою суму певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, елементарних теоретичних уявлень та практичних умінь і торкається насамперед таких сфер як соціальне мислення, мовлення, мотиви, емоції, міжособистісна поведінка тобто когнітивний, поведінковий та емоційно-мотиваційний компоненти.

Соціологічний підхід розглядає це поняття відносно соціалізаційних процесів становлення особистості як соціальної істоти. Соціально компетентна особистість визначається як результат цілеспрямованого формального і неформального соціалізаційного впливу на особистість з метою набуття нею максимального соціального досвіду та можливості реалізації цього досвіду у соціальній практиці. А поняття соціальна компетентність – це здатність особистості орієнтуватися у різних життєвих ситуаціях, жити й ефективно працювати у суспільстві з ринковою економікою на основі сучасної базової методологічної, світоглядної, духовної, моральної, інформаційної культури [74, с. 56-57].

Отже, соціальна компетентність є важливою базисною характеристикою особистості, яка відображає її досягнення, рівень сформованості знань та умінь конструювати відносини з оточуючими людьми в міжособистісних стосунках, поведінці.

Л. Барінова [9, с. 29-34] поділяє думку О. Сартакової, яка виділяє окремим конструктом соціально-особистісну компетентність, яку визначає як складне системне утворення, що сприяє саморозвитку і самореалізації особистості, її успішній життєдіяльності у соціальній взаємодії.

Соціально-психологічна компетентність у період дитинства – це інтеграційна характеристика особистості, що відбиває систему знань, умінь і навичок, необхідних

особистості для моделювання своєї поведінки і орієнтування в соціальному просторі; уміння адекватно сприймати навколишню дійсність: будувати систему стосунків і спілкування з навколишніми людьми з урахуванням соціальної ситуації [17, с. 159-177].

Ніколи ще школа цілеспрямовано не готувала молоде покоління до виконання таких завдань. Однак їх розв'язання неможливе без урахування вікових особливостей фізичного, психічного і розумового розвитку дітей, без упровадження особистісно-орієнтованої моделі освіти, заснованої на ідеології дитиноцентризму. Саме НУШ взяла курс на особистісно-орієнтовану модель освіти, яка максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму.

За словами міністра освіти Л. Гриневич, освітню діяльність буде організовано з урахуванням навичок XXI століття відповідно до індивідуальних стилів, темпу, складності та навчальних траєкторій учнів: від комунікативних типів завдань (знайти спільну мову з друзями, учителями, однокласниками, батьками, незнайомими людьми) до творчих (креативно-інноваційних) [78]. Ці ідеї є надзвичайно важливі для нашого дослідження.

Із описаного вище можемо зробити висновок, що формування творчих здібностей молодших школярів буде успішним за дотримання таких підходів до навчання, як: компетентнісний, діяльнісний та особистісний.

У Концепції НУШ представлено коментар щодо особливостей організації освітнього процесу в школі I ступеню згідно з новою структурою. Так, в початковій школі виділено два цикли навчання: перший – адаптаційно-ігровий (1-2 класи); другий – основний (3-4 класи). Метою першого циклу навчання, відповідно до його назви, буде природне входження дитини в шкільне життя, послідовна адаптація до нового середовища. До особливостей цього циклу віднесено такі:

- навчальні завдання і час на їхнє виконання будуть визначатися відповідно до (із урахуванням) індивідуальних особливостей школярів;
- навчальний матеріал можна буде інтегрувати в змісті споріднених предметів або вводити до складу предметів у вигляді модулів;

- обсяг домашніх завдань буде обмежено;
- навчання буде організовано через діяльність, ігровими методами як у класі, так і поза його межами;
- учитель матиме свободу вибору (створення) навчальних програм у межах стандарту освіти;
- буде запроваджено описове формувальне оцінювання, традиційних оцінок не буде; найважливіше завдання вчителя – підтримувати в кожному учневі впевненість і мотивацію до пізнання.

Метою другого циклу є здійснення навчального процесу з концентрацією педагогічної уваги на формуванні в учнів відповідальності і самостійності; підготовка до успішного навчання в основній школі. Його суттєвими ознаками є:

- використання у процесі навчання методів, які вчать здійснювати самостійний вибір, пов'язувати вивчене з практичним життям, враховують індивідуальність учня;
- запроваджується предметне навчання;
- частина предметів передбачатиме оцінювання [114, с. 19-20].

Такий підхід, на нашу думку, створить усі необхідні умови для саморозкриття, самовираження учнів, прояву їх творчих здібностей у різних видах діяльності.

Концепція Нової української школи передбачає і розроблення нового Державного стандарту початкової загальної освіти. Державний стандарт початкової загальної освіти ґрунтується на таких принципах:

1. Презумпція талановитості дитини. Забезпечення рівного доступу до освіти, заборона будь-яких форм дискримінації. Не допускати відокремлення дітей на підставі попереднього відбору на індивідуальному, груповому та інституційному рівнях.

2. Цінність дитинства. Відповідність освітніх вимог віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема гру.

3. Радість пізнання. Організація пізнавального процесу, яка приносить радість дитині, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову

активність і творчість дитини. Широке використання в освітньому процесі дослідницької та проектної діяльності.

4. Розвиток особистості. Замість «навченої безпорадності» – плекання самостійності та незалежного мислення. Підтримка з боку вчителя / вчительки розвиватиме у дітей самоповагу та впевненість у собі.

5. Здоров'я. Формування здорового способу життя і створення умов для фізичного й психоемоційного розвитку, що надзвичайно важливо для дітей молодшого шкільного віку.

6. Безпека. Створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Перетворення школи на безпечне місце, де немає насильства і цькування [114, с. 24].

Державний стандарт початкової загальної освіти передбачає організацію освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі з переважанням ігрових методів у першому циклі (1-2 класи) та інтегровано-предметній основі у другому циклі (3-4 класи).

Але все ж існують певні суперечності: кількість дорослих творчих особистостей набагато менша, ніж творчих дітей; система освіти, яка покликана сприяти гармонійному становленню особистості, часто, навпаки, гальмує справжній розвиток школярів. Дослідники зазначають, що причина криється здебільшого у так званій «освітній травмі». З психологічних та педагогічних досліджень О. Кульчицької, Л. Масол, О. Мелік-Пашаєва та ін., відомо, що навчально-виховний процес у школі зорієнтований переважно на розвиток лівої півкулі мозку, яка, забезпечує роботу раціонально-логічного мислення, обробляє інформацію алгоритмічно, лінійно. Логічна розумова стратегія і образна – тісно переплітаються та взаємодіють одна з одною. Але недооцінювання значення однієї з них призводить до однобічного розвитку особистості. Це значною мірою знижує діяльність правої півкулі, яка відповідає за емоційно-образне опрацювання інформації та забезпечує творчий характер мислення людини.

Головними педагогічними причинами цих явищ є: недостатнє відображення принципу взаємозв'язку і наступності між різними навчальними предметами у системі формування творчих здібностей. Існує проблема відсутності єдиної

методики навчання дітей, спрямованої на розвиток інтелектуально-логічної і емоційної сфери в комплексі. Саме тому НУШ зорієнтована на вирішення таких завдань.

Окрему увагу звернемо на розвиток мовлення молодших школярів. У дітей молодшого шкільного віку активно вдосконалюються навички усного мовлення. Важливим механізмом розумової діяльності є внутрішнє мовлення, яке інтенсивно розвивається у цей період. Через мовлення особистість може продемонструвати свій креативний потенціал.

О. Артемова вказує на роль вербальної креативності у формуванні творчих здібностей. Авторка трактує вербальну креативність як «один із різновидів зв'язного мовлення, продукування особистістю нових оригінальних мовленнєвих образів та сюжетів на основі інтуїтивного мислення, продуктивно-творчої уяви, фантазії, що супроводжується інтелектуально-мовленнєвою активністю і словесною творчістю» [6, с. 13]. Передумовами розвитку вербальної креативності є гнучкість мислення, поведінки, прагнення звільнитися від догм і стереотипів, отримання нових знань, прагнення до оригінальності, розвиток гіпотетичності мислення, оволодіння системою продуктивних дій [61]. О. Артемова зазначає, що вербальна креативність реалізується через комунікативні здібності, під якими розуміють індивідуально-психологічні і психофізіологічні особливості людей, що забезпечують успішну взаємодію партнерів і успішне розв'язання комунікативних задач [6, с. 13]. Ця думка є важливою для нашого дослідження, оскільки ще раз наголошує на необхідності формування у сучасних школярів комунікативної компетентності.

Особливого значення набуває формування грамотності, передусім читання і письма, як форм символічної комунікації, яка здійснюється з допомогою уваги, пам'яті, сприйняття, асоціацій і т.п. Ці форми комунікації взаємопов'язані і забезпечують зв'язок учнів із зовнішнім світом, формують їх внутрішній світ.

Основними чинниками становлення грамотності молодших школярів є:

1) збагачення писемним мовленням (наявність дитячих книжок, журналів тощо; сімейні читання вголос; письмо під диктування батьків; можливість ознайомитись із значенням незрозумілих слів, фраз під час самостійного читання);

2) збагачене усним мовленням середовище (зразки мовлення дорослих; розмови з дорослими, однолітками в сюжетно-рольових іграх; можливість збагачення словникового запасу; доступ до необхідної інформації про значення слів);

3) набуття досвіду (ігри; повсякденне життя; дослідження природи);

4) досвід символічної репрезентації (театральні вистави; малювання і живопис; музика і танці);

5) експериментування з писемним мовленням (написання повідомлення, листа);

6) проба сил у читанні (читання напам'ять; читання з контекстними підказками; пошук писемної форми почутого слова) [162, с. 207].

Опанування у початкових класах читання і письма відкриває додаткові можливості для розвитку граматичного, лексичного та стилістичного аспектів мовлення дитини, розвитку їх комунікативної компетентності.

З теорії та практики формування та розвитку творчих здібностей стає зрозуміло, що повинен існувати певний дієвий механізм. Це є креативна спрямованість системи педагогічної освіти загалом та кожної її ланки зокрема. Тобто у період навчання грамоти вчителю важливо орієнтуватися на творчі можливості учнів. Вони можуть виявлятися у спілкуванні, окремих видах діяльності та її результатах, мисленні, почуттях [123, с. 269]. Навчання, яке є проблемно-пошуковим, заохочує до оригінальності мислення, завжди націлює на творче зростання особистості, розкриття її творчих здібностей. Для того, щоб допомогти становленню такої особистості, необхідно створити належні педагогічні передумови для розкриття індивідуальних особливостей кожного учня, використовувати особистісно-орієнтований підхід до організації педагогічного процесу. Це дасть змогу задовольнити пізнавальні потреби та інтереси учня. І це є не новим для нас, адже ці важливі положення проголошені в усіх нормативних документах нашої сучасної системи освіти.

У процесі навчальної діяльності розвиваються основні психологічні новоутворення молодшого шкільного віку: довільність психічних процесів,

внутрішній план дій, уміння організовувати навчальну діяльність, рефлексія, які впливають на розвиток творчих здібностей учнів початкової школи.

У молодшому шкільному віці відбувається зміна провідної психічної саморегуляції від мимовільної до **свідомо-вольової**. Це сприяє розвитку вмінь регулювати свою поведінку, підпорядковувати довільну діяльність свідомо поставленим цілям [162, с. 186].

Важливою для нашого дослідження є думка Л. Виготського про те, що саме в молодшому шкільному віці починає складатися самооцінка дитини, яка опосередковує її ставлення до себе, інтегрує досвід її діяльності та спілкування з іншими людьми. В. Савчин наголошує, що хоча для самооцінки молодшого школяра властиві стійкість і недостатня адекватність, несамокритичність, її формування позитивно впливатиме на реалізацію його здібностей [162, с. 194-195].

Розвиток самооцінки молодших школярів, яка передбачає певне емоційно-ціннісне ставлення дитини до себе є постійним мотиваційним фактором у процесі життєдіяльності дитини. Найкраще діти пізнають себе в діяльності, яку виконують. Тому важливо вчити дітей правильно розуміти себе, бачити себе з боку. Це сприятиме формуванню потреби у постійному самовдосконаленні. Тому, особливого значення у формуванні творчих здібностей набуває рефлексія молодшого школяра, тобто осмислення своїх суджень і вчинків з точки зору їх відповідності задуму та умовам діяльності; самоаналіз. Свідченням її наявності є здатність бачити особливості власних дій, аналізувати їх, порівнювати з діями інших людей.

Рефлексія тільки починає розвиватися у молодшому шкільному віці. Однак вона впливає на пізнавальну діяльність молодших школярів, змінює їхнє ставлення до себе й до оточення, погляд на світ, змушує не просто приймати на віру знання від дорослих, а й виробляти власну думку, власні погляди, уявлення про цінності, значущість учіння [162, с. 192-193].

Формування творчих здібностей учнів початкової школи має і **соціальну** сутність. Вона включає соціальну спрямованість та пізнавальну діяльність школярів.

До соціальної спрямованості можна віднести світосприйняття, мотиви, прагнення, інтереси, цінності та ставлення.

Світосприйняття – це процес узагальнених поглядів на об’єктивний світ і місце людини в ньому, на ставлення людей до навколишньої дійсності та самого себе, а також обумовлені цими поглядами переконання, ідеали, принципи пізнання та діяльності. Для молодших школярів ідеалами можуть бути як окремі особистості (наприклад, учитель, батьки). так і конкретні цілі (отримати гарні знання). Велику роль в цьому відіграє пізнавальний інтерес.

Для ефективності розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів необхідні відповідні умови, зокрема: урізноманітнення чуттєвого досвіду; усвідомлення учнем особистої та суспільної цінності знань і вмінь, які набуваються; переживання успіху у роботі, наявність позитивної емоційної атмосфери; помірна складність і посиленість завдань; опора на попередній досвід учня; активний, продуктивний і творчий характер діяльності; сформованість в учнів провідних прийомів навчальної діяльності [114, с. 44].

Учні молодшого шкільного віку характеризуються специфічним особливостями спонукально-мотиваційної сфери. Як зазначають психологи, в молодших школярів зберігається потреба в грі, яка має велике значення для розвитку спонукальної сфери учня, для розвитку свідомого бажання вчитися. «Жодній діяльності не властиве таке емоційно захоплене входження дитини в життя дорослих, як гри, в якій вона добровільно підкоряється різним вимогам» [162, с. 198].

Гра – один з найпоширеніших засобів і методів формування творчих здібностей. Вона не тільки є засобом зацікавлення школярів і створення «оптимістично-гуманної атмосфери», але й включає такі елементи як суперництво, лідерство, непередбаченість ситуацій, завзяття. Гра, сама по собі, є творчим процесом, тому при застосуванні такого методу формуються творчі здібності та паралельно розвиваються загальні. Різновиди гри на уроці можуть виконувати різні функції, домінуючою з яких є мотиваційна [158; 195].

Окрім того, гра забезпечує нові враження школярів, робить їх життя емоційно забарвленим. А потреба у зовнішніх враженнях є головною рушійною силою розвитку, особливо на початку навчання.

Хоча у шестирічних першокласників переважають ігрові інтереси, їм також притаманна цікавість до шкільного життя як відображення бажання бути дорослішими. Таку властивість можна пояснити потребою у нових враженнях і природною допитливістю, її відносить до числа сприятливих передумов формування в молодших школярів позитивних мотивів навчання та прояву своїх здібностей. Водночас, учні цієї вікової групи переважно готові до оволодіння цілеспрямованим процесом пізнавальної діяльності, збагачення досвіду новими видами діяльності [114, с. 43].

Пізнавальна діяльність учнів початкової школи включає в себе знання, вміння та навички. У процесі навчання постійно відбувається перехід сформованих умінь у навички, перетікання цих навиків у нові вміння, доведення знову цих умінь до автоматизму і т.д. Саме такий взаємозв'язок умінь та навичок створює стимул для успішної пізнавальної діяльності.

Серед сучасних підходів до формування творчих здібностей відомою є концепція творчого потенціалу (В. Моляко, Дж. Рензулі та ін.). Творчий потенціал розуміється як ресурс творчих можливостей людини. Дослідники стверджують, що потенційно творчими є всі діти. Тому творчі здібності можна розвивати у всіх, застосовуючи універсальні схеми не тільки для розробки системи навчання творчо обдарованих. Такі універсальні схеми є моделями розвитку, в яких творчі здібності аналізуються без відриву від творчого потенціалу [156, с.21], [107, с.2-9].

Отже, молодший шкільний вік є періодом інтенсивного психічного та особистісного розвитку: формування мотивів учіння, розвитку стійких пізнавальних потреб; розвитку продуктивних прийомів і навичок навчальної діяльності; розкриття індивідуальних особливостей і здібностей; розвитку навичок самоконтролю, самоорганізації та саморегуляції; становлення адекватної самооцінки; розвитку критичності в ставленні до себе та оточуючих; засвоєння соціальних норм, розвитку навичок спілкування з однолітками, встановлення тісних дружніх контактів.

Новоутворення, які виникають у цей час, навчальна діяльність, сприятливе освітнє середовище створюють передумови для формування творчих здібностей учнів початкової школи.

Враховуючи вищесказане, ми вважаємо, що ефективність формування творчих здібностей молодших школярів залежить від реалізації діяльнісного, комунікативного та особистісного підходів в руслі ключових компетентностей НУШ.

Виходячи із вікових та особистісних характеристик учнів початкової школи, виникає необхідність уточнення структури творчих здібностей молодших школярів.

А. Радієвська зазначає, що існує декілька провідних компонентів у структурі творчих здібностей учнів початкових класів, які відносяться до когнітивної, мотиваційно-афективної та діяльнісно-поведінкової сфер особистості молодшого школяра [143], а саме: мотиваційно-особистісний компонент, когнітивний (інформаційно-евристичний) та діяльнісно-поведінковий.

У структурі творчих здібностей учнів початкових класів провідним вважається когнітивний компонент. Він охоплює процеси репродуктивного і творчого сприймання, творчого мислення (О. Лук, А. Щербо, Г. Шевченко), творчої уяви (Л. Виготський, В. Ражніков, С. Рубінштейн) та творчої уваги. [189; 58, с. 267-277]. Центром структури творчих здібностей учнів молодших класів більшість авторів вважають інтелектуально-евристичні здібності (Дж. Брунер, Л. Виготський, Дж. Гілфорд).

Когнітивний (інформаційно-евристичний) компонент містить спеціальні знання основних понять, здібності учня до створення, перетворення, вміння нестандартно вирішувати завдання.

Важливе місце у структурі творчих здібностей учнів початкових класів посідають спеціальні знання та знання способів творчих дій та умінь.

Наступний компонент – мотиваційно-особистісний. Він відображає позитивну спрямованість особистості учня на потребу у самовираженні, самореалізації. Цей компонент включає високу мотивацію особистісних та навчально-творчих досягнень, а також емоційність.

Третій компонент діяльнісно-поведінковий містить систему окремих умінь, дій та операцій, що характеризують здатність до пошуку нових оригінальних рішень.

На думку І. Загурської, актуальним є питання виховання рефлексивного аспекту когнітивного компонента творчих здібностей, оскільки він демонструє рівень самовираження, та самооцінки творчих дій молодших школярів (І. Загурська), ціннісне ставлення до власного творчого розвитку [58, с. 267-277]. Проте ми вважаємо доцільним визначити у структурі творчих здібностей молодших школярів рефлексивний компонент, як самостійний.

Враховуючи вищесказане, структуру творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчальної діяльності ми розглядаємо через призму трьох складових: діяльнісної, комунікативної та особистісної. Кожна з яких передбачає такі компоненти творчих здібностей (табл. 1.2.)

Таблиця 1.2

Структура творчих здібностей молодших школярів

	Основи		
	Діяльність	Спілкування	Стан
Компоненти	Мотиваційний	Комунікативний	Емоційно-вольовий
	Когнітивний		
	Рефлексивний		

Кожен компонент характеризується певними критеріями та показниками.

Мотиваційний: допитливість (потреба дізнаватися нове), прагнення до творчих досягнень (робити щось нове), пізнавальний інтерес, пізнавальна активність. Провідний критерій – мотиваційно-творча *активність* та спрямованість особистості.

Когнітивний: теоретичне мислення; знання; інтуїція; асоціації, їх широта; критичне мислення; творче мислення; вміння нестандартно вирішувати ситуації; вміння генерувати ідеї; здатність до фантазії. Провідний критерій – *оригінальність*,

ефективність використання даних якостей для розв'язання навчальних та творчих завдань.

Рефлексивний: самооцінка творчих дій; оригінальність у рішеннях; вміння аналізувати, систематизувати, узагальнювати; вміння бачити свої помилки; здатність до самоконтролю. Провідний критерій прояву – *здатність до самокерування (самоуправління) особистості в навчально-творчій діяльності.*

Комунікативний: вміння викладати та доводити свої думки; здатність працювати в команді; вміння організовувати власну діяльність; вміння знаходити спільну мову з друзями, вчителями, незнайомими людьми; ефективно спілкуватися. Провідний критерій – частота та рівень ефективності прояву названих якостей в *колективній навчально-творчій діяльності.*

Емоційно-вольовий: емоційна чуттєвість; цілеспрямованість, наполегливість; образність мислення; відчуття прекрасного; ставлення до навколишнього світу; здатність керуватися естетичними принципами в навчально-творчій діяльності. Провідний критерій – частота та ефективність застосування названих якостей.

Компонентну структуру творчих здібностей молодших школярів ми зобразили на рисунку 1.4.

Проблема розвитку дитячої обдарованості, творчої особистості, формування творчих здібностей набула широкої популярності у системі навчально-виховного процесу. На практиці часто спостерігаємо картину, коли успіхи школярів не завжди збігаються з їхніми творчими здібностями. Школа сама нерідко гальмує процес становлення творчої особистості. Завдання вчителя навчити дитину самостійно мислити, а не давати великий обсяг непотрібної для дитини інформації, використовувати творчі, а не репродуктивні методи навчання, стимулювати пізнавальну активність школярів, а не привчати до шаблонності у виконанні завдань. Це призводить до зниження активних процесів мислення, зокрема творчих [43].

Рис. 1.4 Структура творчих здібностей молодших школярів (компоненти)

Як стверджують Н. Шумакова, Е. Щебланова, Н. Щербо, навчальний процес має здебільшого репродуктивний характер [212, с. 27-32]. Як результат, школярі не зацікавлені у розв'язанні творчих завдань: складання віршів, творів, казок, художньо-зображувальної діяльності [211; с. 4]. За твердженнями І. Демченко навчати потрібно на основі репродуктивної і творчої діяльності з метою самовираження. Проте, на практиці початкової школи все ще досі перевагу надають репродуктивній (відтворювальній) діяльності [43].

Не можна абсолютизувати, що так відбувається завжди. Такі науковці, як І. Волощук, Л. Луцюк, І. Волков, О. Савченко доводять, що дійсно існує взаємозалежність між творчими можливостями дитини та розвитком її інтелектуальної сфери. Але на жаль на практиці ми часто зустрічаємось із проблемою оцінки, а не знань, «академічними» досягненнями учнів, а не творчістю.

Загальноосвітня школа почала робити нові кроки у напрямку формування творчих здібностей учнів, відчуваючи потреби суспільства на сучасному етапі.

Велика кількість науковців в галузі теорії та практики початкової школи вже досліджували проблему формування і розвитку творчих здібностей в різних аспектах. Досліджувана нами проблема частково висвітлюється на сторінках фахових педагогічних і психологічних видань (зокрема, «Початкова школа», «Початкова освіта», «Рідна школа», «Шкільний світ», «Обдарована дитина» та ін.). Українськими дослідниками були розглянуті такі питання: розвиток творчих здібностей у роботі над текстом на уроках української мови (Н. Будій [20]); творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва (І. Демченко [43]); формування творчих умінь молодших школярів засобами музичних ігор (М. Шуть [214]) та ін.

Проблему формування творчих здібностей досліджувала І. Демченко. З точки зору теорії і практики початкової школи вона інтерпретувала це як динамічний процес формування особистості, спрямований на розширення спектру здібностей та особистісних якостей, які проявляються і збагачуються у практиці різних видів конструктивної діяльності, результати її характеризуються новизною та оригінальністю. Вивчаючи поняття творчого розвитку учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва, І. Демченко визначила такі функціонально-структурні компоненти моделі творчого розвитку молодших школярів: емоційний, когнітивний, мотиваційний та діяльнісний [43].

В рамках формування творчих умінь молодших школярів засобами музичних ігор у навчальному процесі М. Шуть науково обґрунтував й експериментально перевіряв систему формування творчих умінь молодшого школяра, яка передбачала опору на методологічні підходи (особистісно-діяльнісний, системний, технологічний, холістичний, синергетичний, логіко-генетичний). Науковець працював над дослідженням умов формування творчих умінь молодших школярів (психофізіологічні та соціальні надбання; інтелектуальний, практичний, емоційний досвід; наявність керівника педагогічного процесу, оптимального середовища, реальної творчої справи) [214]. Здатність особистості використовувати власний інтелектуально-пізнавальний, емоційно-почуттєвий та діяльнісно-практичний потенціал М. Шуть визначив як суть творчої діяльності молодшого школяра.

Науковець дослідив таке поняття, як «творчі вміння» молодших школярів. Він вбачав їх як здатності учня, здійснених у творчому акті і результатом реалізації яких є новий продукт. М. Шуть розробив й науково обґрунтував систему формування творчих умінь учнів початкових класів, виділивши декілька видів творчих умінь молодших школярів: установчо-результативні, процесуально-технологічні, оцінно-рефлексивні [214].

Загальний розвиток і творчі здібності розвиваються як паралельно, так і взаємопов'язано. У процесі навчання молодший школяр повинен мати можливість отримати знання і розвинути свої здібності, в тому числі творчі. До програм з різних предметів вносяться корективи. Формування творчої особистості, розвиток індивідуальних здібностей і таланту є пріоритетним напрямом навчально-виховної роботи школи на сучасному етапі її розвитку. Формування творчих здібностей та їх розвиток є певним цілеспрямованим процесом і здійснюється в спеціально створеному освітньому середовищі, за допомогою системи педагогічного впливу, шляхом спеціально організованої взаємодії з учителем. Тому проблема підготовки учителів початкової школи до формування творчих здібностей своїх учнів стає особливо актуальною в контексті концепції Нової української школи.

1.3. Структура та види грамоти в процесі навчання учнів початкових класів

Поняття «грамота» є надзвичайно складним і динамічним. Науковці продовжують тлумачити і визначати його у безліч способів, деякі навіть ототожнюють його з поняттям «грамотність».

Для педагогічного дискурсу означеної проблематики, як засвідчує ретельний аналіз наукових досліджень (як вітчизняних, так і зарубіжних), характерним є, перш за все, неконкретність теоретичного визначення предмета обговорення. Автори зазвичай розглядають поняття «грамоти» або «грамотності», що є цілком слушним, однак теоретичний сенс кореляції цих понять не отримав чіткого обґрунтування.

У науковому співтоваристві теорія грамотності еволюціонувала від фокусу виключно на змінах особистості до більш складного розуміння/тлумачення цього поняття, що охоплює багатогранний соціальний контекст («грамотне суспільство»). Слово «*грамотність*» у сучасному науковому дискурсі почали використовувати у ще ширшому метафоричному сенсі для позначення інших навичок та компетенцій, наприклад «інформаційна грамотність», «візуальна грамотність», «ЗМІ-грамотність» «наукова або академічна грамотність».

У словниках пропонується таке тлумачення: «грамотність – певний рівень володіння людиною навичками читання, письма, рахунку; грамотність функціональна – володіння людиною комплексом знань, умінь і навичок, необхідних для свідомої і активної участі в економічній, природоохоронній культурній, політичній та інших сферах громадського життя; неграмотність – невміння читати і писати; відсутність потрібних знань у будь-якій області; низький розвиток самосвідомості, критичного мислення, переважання афективного над рефлексивним» [79, с. 195] .

На нашу думку грамотність слід тлумачити як активний і широкомасштабний процес навчання, а не як продукт більш вузького і цілеспрямованого освітнього впливу. Сьогодні поняття грамотність передбачає формування постійної потреби у її набутті та удосконаленні, необхідність створення грамотного середовища – суспільства, що навчається перманентно, протягом усього періоду свого існування. Набуття грамотності в сучасному світі є як громадянським правом, так і обов'язком громадянина, невиконання якого має негативні наслідки не лише для окремої особистості, а й для всього соціуму.

Термін «грамотність» позначає також: а) наявність відповідних знань у якій-небудь області (політична грамотність, технічна грамотність); б) вміння викладати свої думки у відповідності з нормами літературної мови (граматичними, стилістичними, орфоепічними та ін) [90, с. 176].

Аналіз та узагальнення існуючих концептуальних підходів до інтерпретації досліджуваного феномену дозволяє виділити основні або, скоріше, фундаментальні, для цього дослідження концепції.

У зарубіжній науково-педагогічній літературі, яка аналізувалася, привертає увагу досить часто вживаний науковцями термін-концепт «multiliteracies» (*множинна грамотність*), який включає функціональну, критичну та риторичну грамотності. Вони стверджують, що в сучасному контексті ця ідея є більш прийнятною концепцією грамотності і означає уміння «читання світу» в конкретних контекстах: технологічному, медичному, інформаційному, медійному, візуальному, науковому і т. п. [231, с. 19-66; 230; 217; 228]

Визнаючи обмеженість підходу до визначення грамоти/грамотності, що базується на сформованих навичках, деякі вчені намагалися зосередитися на *здатності* застосовувати ці навички відповідно до контексту. Одним з перших скоординованих зусиль зробити це було введення у науковий вокабуляр поняття «функціональна грамотність». Ключовим положенням у поглядах прихильників функціональної грамотності часто є те, що грамоти можна навчати як універсальному набору навичок і це означає, що існує лише одна грамота, якій усі повинні були б навчитися однаково. Грамотність розглядається тоді як нейтральний та незалежний від соціального контексту феномен. Проблеми функціональної грамотності у контексті філософії освіти досліджували Б. Гершунський, В. Мацкевич, С. Крупник, у контексті компетентнісного підходу – А. Хуторської, О. Лебедев [19, с. 73-78].

З 1980-х років найпотужніші, на нашу думку, педагогічні та теоретичні ідеї щодо розуміння поняття грамотності об'єдналися під назвою «критична грамотність». У загальному використанні термін «критична грамотність» часто асоціюється із терміном «критичне мислення» і використовується як термін-позначення здатності використовувати мову і тексти аналітично або в процесі вирішення проблем. Проте з позицій методології цього дослідження критична грамотність означає значно більше, оскільки дозволяє вийти за межі традиційного розуміння, а саме навчання читати чи писати в технічному сенсі, і акцентує увагу на формуванні і розвитку здатності думати абстрактно, приймати критично виважену позицію у вирішенні проблем, визначатися щодо свого історичного, економічного, етнічного, расового та гендерного позиціонування [223; 224].

Такий підхід майже ніколи не був в центрі уваги освітніх реформ в Україні на державно-політичному рівні і не розглядався як основа для навчання молодших школярів грамоти. Проте концепція Нової української школи спрямована на зміни, оскільки ця новітня реформа базується саме на ідеях критичної грамотності.

Наступною складовою множинної грамотності названа «риторична грамотність». У центрі уваги риторичної грамотності – практика, тобто «продумана інтеграція функціональних та критичних здібностей при виконанні завдань...». Визначення риторичної грамотності запропоноване С. А. Селбером включає в себе чотири параметри: переконання, обмірковування, рефлексія та соціальні дії [228]. Риторично грамотний учень «розуміє, що уміння переконувати пронизує усі контексти конструювання і вирішення проблем/завдань, вміє на свідомому рівні пояснити свої практичні дії у вирішенні проблеми і відкритий до критичних оцінок такої діяльності» [228].

Компаративний аналіз теоретичних концепцій та результатів дослідження актуального стану досліджуваного феномену у реаліях України і зарубіжних країн дозволяє нам виробити своє власне бачення співвідношення понять «грамота» і «грамотність». Ми будемо розглядати *грамоту* як процес формування базового комплексу знань, умінь і навичок, необхідних для функціонування особистості у різноманітних сферах життєдіяльності, а *грамотність* як якісний показник такої діяльності, її успішності та ефективності. Тому доцільним в науковій інтерпретації понять, на нашу думку, є вживання термінів «грамотність» та «навчання грамоти».

Педагоги, які спеціалізуються на питаннях грамотності та навчання грамоти, на сучасному етапі працюють над удосконаленням навчального плану/програми і, слід зазначити, роблять це досить успішно. Вивчення та глибокий науково-компаративний аналіз актуального стану науково-педагогічних підходів до вирішення цього надважливого завдання – навчання грамоти/грамотності – дає нам підстави рекомендувати визначати грамотність як таку, що формується в процесі навчання грамоти і включає такі характеристики:

- сформовані уміння слухати, читати, говорити, писати та створювати усні, друковані, візуальні та цифрові тексти, а також використовувати і змінювати мовленнєві кліше залежно від цілей у різних контекстах;

- набуті знання та навички, застосовуючи які учні зможуть отримувати доступ до інформації, розуміти, аналізувати та критично оцінювати цю інформацію, переробляти її, формулювати думки та емоції, представляти свої ідеї та думки, взаємодіяти з іншими та брати активну участь у заходах школи і в різних життєвих ситуаціях поза школою;

- стати грамотним – це не просто набуті знання та навички, а й певні поведінкові норми та власну позицію, які допоможуть учням стати успішними, впевненими у собі та мотивованими, використовувати свої навички грамотності широко, у різних контекстах [229].

Стандарти/вимоги/орієнтири грамотності – це швидше рекомендації, а не вимоги, оскільки, згідно постанов МОН багато шкіл автоматично переводять учнів початкової школи до наступного класу/рівня. Ці показники досягнень відображені у стандартах, прийнятих державними департаментами освіти.

Грамотність (від грец. grámmata – читання і письмо) як певний ступінь володіння навичками усної і письмової мови є одним з найважливіших показників культурного рівня населення. Конкретний зміст поняття «грамотність» змінюється на різних етапах економічного і політичного розвитку суспільства разом із зростанням його культурних потреб. Термін «грамотність» означає також: а) наявність відповідних знань у будь-якій області (політична грамотність, технічна грамотність); б) вміння висловлювати свої думки у відповідності до норм літературної мови (граматичних, стилістичних, орфоепічних та ін.) [134].

Національні дослідження грамотності у США визначають **грамоту** як «уміння користуватися друкованою і писаною інформацією для успішного функціонування в суспільстві, досягнення особистих цілей, розвитку знань і потенціалу особистості» [222]. Такими функціональними знаннями вважаються навички письма, читання, лічби, вербальної комунікації, вміння вирішувати поставлені завдання [37].

Тлумачення поняття грамота/грамотність містить і певні суперечності. На нашу думку, залучивши довгий список модифікаторів до терміну «грамотність» ми нівелюємо ключову базову характеристику терміну, а саме, посилення на навички читання і письма. Просте популярне уявлення про те, що значить бути грамотним або неписьменним постійно змінюється під впливом наукових досліджень, інституційних програм, національного контексту, культурних цінностей і особистого досвіду.

Вживаючи термін *грамота*, ми зазвичай розуміємо вміння читати і писати, тобто вміння/здатність сприймати та комунікувати інформацію. При цьому іншою важливою ознакою грамоти є вміння комунікувати інформацію без помилок, щонайменше граматичних. Відповідно, однією з ознак грамотності подекуди вважається вміння ці помилки помічати і виправляти. Таке тлумачення поняття грамоти сформувалося історично. Базове, історично початкове визначення грамоти – це вміння читати і писати (грамота = лист). Яких-небудь сто років тому таке визначення було актуальним, адже в країні було багато неписьменних, велася боротьба за грамотність (від тих часів нам дісталася слово лікнеп - ліквідація неписьменності.). Людей, причому не тільки дітей, а й дорослих, буквально вчили читати-писати. А ось саме слово грамота (від грецького *grammata*) на Русі X-XVII століття означало письмовий документ. Грамотна людина – це той, хто міг прочитати документ-грамоту. Поміж усіх народів в давнину вміння читати і тим більше писати особливо шанувалося. Після запровадження обов'язкової початкової, а потім і середньої освіти тлумачення грамоти як лише вміння читати-писати стало неактуальним. Така характеристика просто виявилася позбавлена будь-якого сенсу, оскільки людей, які не вміють читати-писати, в сучасній будь-якій цивілізованій країні дуже мало. Таким чином, такий примітивний підхід до тлумачення концепту грамота більше не вважається доцільним. Існує ціла низка конкуруючих між собою визначень, і ці визначення постійно змінюються та розвиваються.

Аналіз базових державних документів та публікацій провідних вітчизняних і зарубіжних науковців слугує переконливим аргументом щодо виділення основних видів грамоти, які властиві початковій освіті учнів. Нові сучасні види грамоти, які

введені у навчальні програми згідно концепції Нової української школи, на нашу думку, можна тлумачити і як грамоту, і як грамотність, оскільки ми навчаємо основам, наприклад, комп'ютерної / цифрової грамоти, фінансової грамоти чи медіаграмоти і, водночас, формуємо стійкі навички та уміння застосування здобутих знань у практичній діяльності.

Розглянемо основні види навчання грамоти, які задекларовані та функціонують у сучасній початковій школі.

1. Мовленнєва грамота. Основними елементами навчання мовленнєвої грамоти в початковій освіті є читання, письмо, говоріння/аудіювання. Практично ці види навчальної діяльності є основними для учнів початкової школи.

Читання. Читання на первинному рівні передбачає набуття основних навичок, необхідних для того, щоб зрозуміти слова та їх значення. Читання як елемент навчання грамоти передбачає формування знання фонематичних моделей мови, впізнання основних звукових одиниць, що утворюють слова. Базові навички читання також вимагають знання словника, вільного володіння ним та розуміння. Учні також повинні розуміти, як використовувати звуки, процес узгодження літери зі звуками. На старших навчальних рівнях учні працюють над більш високим розвитком та вдосконаленням цих стратегій декодування, але початкова школа є основою для навчання основ читання. Учителі початкової школи виконують ще одне важливе завдання – вони, оцінюючи учнів на цьому рівні, зобов'язані визначити потенційні проблеми з читанням у кожного школяра, включаючи індивідуальні особливості пам'яті та зору, для того, щоб їх можна було коректувати.

Письмо. У початковій школі навчають основам письмової мови. У центрі уваги формування і розвиток фізичних навичок написання, однак, деякі сучасні навчальні технології відмовляються від навчання писати курсивом, або ж скорочують обсяг виділеного на це навчального часу, на користь формування в учнів основних навичках набору тексту та клавіатури, необхідних для грамотного користування комп'ютером.

На початковому рівні навички письма включають здатність ідентифікувати і писати літери та слова а також передавати думки за допомогою прийнятих

форматів, включаючи граматичні правила. Вчителі початкових класів також допомагають учням розвивати писемний словник і вчитися використовувати слова в різних видах наративів.

Говоріння і аудіювання. У початковій школі навчають учнів базовим навичкам мовленнєвої діяльності, тобто формують основи комунікативної компетенції, пропонують навчальні програми для розвитку навичок слухати і, критично прослухавши, представляти основні думки в усних презентаціях під час заняття та критично оцінювати отриману інформацію. Початкові школи також співпрацюють з фахівцями-логопедами для виявлення та лікування дітей з порушеннями мовлення, такими як втрата слуху, тощо. Навчанням мовної грамоти учнів в початковій освіті займалися А. Богуш, М. Вашуленко, В. Науменко, А. Зимульдінова, М. Наумчук, К. Пономарьова, О. Савченко, Н. Скрипченко.

2. Математична /Числова грамота.

Поняття математичної грамотності почало формуватися в кінці XX століття у дослідженнях Міжнародної асоціації з оцінювання навчальних досягнень учнів IEA.

Характерними для математичної грамотності є такі уміння: уміння здійснювати математичні розрахунки для вирішення повсякденних завдань; уміння робити судження, висновки на основі інформації, представленої у різних формах (таблиці, діаграми, графіки), які широко використовуються у засобах масової інформації.

Поняття «математична грамотність» є також одним із ключових у дослідженнях PISA (Міжнародна програма оцінювання освітніх досягнень учнів (англ. Programme for International Student Assessment, PISA). PISA тестує критичне мислення у математиці, природничих науках та читанні учнів до 15-річного віку. Тестові питання не вимірюють запам'ятовування фактів, а, скоріше, вимагають, щоб студенти використовували набуті знання та навички для вирішення проблем у реальному житті). Стосовно математики цими тестами визначається «здатність людини визначати та розуміти роль математики у світі, де вона живе, висловлювати обґрунтовані математичні судження, використовувати математику таким чином, щоб задовольняти як в теперішньому, так і в майбутньому потреби, притаманні

творчій, зацікавленій та мислячій людині». У дослідженнях PISA під поняттям математичної грамотності розуміють здатність учнів:

- розпізнавати проблеми, які виникають в навколишній реальності/дійсності та які можна вирішити засобами математики;
- формулювати ці проблеми мовою математики;
- вирішувати ці проблеми з використанням математичних фактів та методів;
- аналізувати використані методи вирішення завдань;
- інтерпретувати отримані результати з урахуванням поставленої проблеми;
- формулювати та записувати результати вирішення [227].

Математична грамотність передбачає готовність людини застосовувати математику в різних ситуаціях, пов'язаних з життєдіяльністю. Саме тому завдання спрямовані на формування математичної грамотності мають чітко виражений прикладний характер.

Окрему увагу варто приділяти розвитку математичного мовлення учнів. Це має бути системною роботою, що спрямована на розвиток умінь та навичок в усній та писемній формі відповідати на запитання, усно обґрунтовувати правильність розв'язку, будувати логічні конструкції.

Важливе значення в навчанні математичної грамоти відіграють завдання різного рівня складності з досліджуваної теми. Це дає змогу здійснювати диференційований підхід до навчання та надає право вибору відповідного рівня навчального матеріалу. Вибір власної траєкторії навчання учнем слугує потужним потенціалом для формування творчих здібностей молодших школярів, оскільки створює сприятливе середовище для критичних міркувань, вибору стратегії вирішення, аналізу ситуації й зіставленню даних, демонструє підвищену увагу до евристичних прийомів міркувань, до розширення інтелектуальної складової змісту арифметичного матеріалу. Навчанням математичної грамоти учнів в початковій освіті займались М. Богданович, Н. Листопад, Л. Коваль, Л. Петерсон, З. Слєпкань, С. Скворцова, С. Тарнавська.

3. Комп'ютерна / Цифрова грамота

Сучасний процес навчання математичної грамоти у новій українській школі характеризується появою (уже в першому класі) змістовного компонента «Елементи логіки, комбінаторики, статистики та теорії ймовірностей», що обумовлено активною пропедевтикою цього компонента в початковій школі і забезпечує інтеграцію в математиці інформаційних технологій [55, с. 218-225]. Передбачається, що в розкладі курсу математики має місце комп'ютерний урок у спеціально обладнаному класі, де може відбуватися робота з цифровими освітніми ресурсами.

Вчителі, працюючи з «цифровим поколінням», мають усвідомити, що сьогодні інформаційні технології – це не лише один із головних засобів навчання, але й сучасне входження у світ актуальних та потенційних можливостей [24, с. 207-210].

Міністерство освіти і науки України зараз робить спроби оцифрування підручників. Але ця справа стосується учнів старших класів, які вже давно «граються» електронними пристроями. Потрібно сьогодні починати працювати з дітьми початкової школи. Адже це вік, коли діти тісніше знайомляться з гаджетами. Такої думки Валентин Рогоза, координатор проекту Smart Kids, основного проекту в Україні, який передбачає використання електронних інтерактивних матеріалів для початкової школи [112]. Навчанням комп'ютерної грамоти учнів в початковій освіті займались Г. Горячев, Б. Гершунський, М. Жалдак, Є. Мащбиц, Н. Морзе, Ф. Ривкінд, О. Суховірський та інші.

4. Іншомовна грамота.

Головна мета навчання молодших школярів іноземної мови полягає у формуванні в них іншомовно-комунікативної компетенції. Відтепер перші півроку на уроках англійської мови в 1-му класі буде лише усний курс – діти вчитимуться розмовляти. Для набуття первинного іншомовного комунікативного досвіду варто застосовувати різноманітні ігрові завдання: ситуативні, змагальні, ритмомузичні та художні, усвідомлюючи їхній потенціал в іншомовному навчанні. Згідно концепції Нової української школи для ефективного іншомовного навчання учнів і для розвитку різноманітних здібностей дитини засобами іноземної мови слід враховувати потреби учнів з різними стилями сприйняття: аудіалів, візуалів та кінестетиків. Тому вчителю рекомендується використовувати різноманітні

навчальні стратегії та стилі навчання, що допоможуть кожному учневі усвідомити свій потенціал і проявити себе. Психолінгвісти стверджують, що на рецептивному етапі вивчення ІМ «успішність оволодіння іноземною мовою значною мірою залежить від обсягу і якості матеріалу, що пропонується учням для сприйняття на слух» [101].

Використання сюжетних історій або коміксів з урахуванням вікових можливостей учнів забезпечує їх достатнім рецептивним досвідом іншомовного спілкування. *Метод розповідання історій* (Storytelling) надає можливість для «занурення» дітей в іншомовну атмосферу, для ознайомлення зі світом. Робота над історіями в початковій школі виробляє звичку до прослуховування, а потім і до читання і, таким чином, закладає основу для занять на подальших етапах вивчення іноземної мови. Навчання через *прямий досвід* (Total physical response) є адекватним підходом для іншомовного навчання шестиліток, адже діти в цьому віці не розуміють абстракції. Цей підхід передбачає, що дитина має фактично зробити або зобразити за допомогою пантоміми те, що вона говорить або чує.

Формування компетенції в читанні є одним з основних завдань початкової школи, оскільки набуті знання, навички та вміння у цьому виді іншомовної мовленнєвої діяльності є необхідною передумовою успішного навчання іноземної мови взагалі та сприяють загальному, зокрема психічному, розвитку учня, що здійснюється в процесі тривалого та цілеспрямованого навчання іноземної мови. Перед тим, як розпочати *читання* і *письмо*, потрібно створити необхідну базу: навчити дитину артикулювати і розпізнавати звуки. Метод фоніксів, який навчає «прочитувати» літери, іншими словами – вимовляти найхарактерніший для тої чи іншої літери звук, який вона продукує [64, с.3; 218, с. 24].

Навчанням іншомовної грамоти учнів в початковій освіті займались Л. Гусак, О. Коломінова, Н. Майєр [93, с.58-63], С. Роман, Ю. Руднік [155, с. 151-158], А. Соломаха [175, с. 193-198] та ін. Проблему застосування Інтернет-ресурсів та карток на уроках іноземних мов у початковій школі розглядали у своїх дослідженнях О. Дутчак, О. Капінус, Є. Косинська, В. Редько [148].

5. Графічна грамота

Виходячи з визначення запропонованого Н. Агарковою, графічна грамотність – це автоматизований спосіб диференціювання і перекодування звуків (фонем) мови у відповідні букви, накреслення їх на папері і разом з тим усвідомлення відтворюваних буквених комплексів (слів) [2, с. 15-17].

На думку Н. Агаркової, графічна грамотність вбирає в себе весь зміст графіки, як розділу лінгвістики, що включає в себе накреслення письмових букв або друкованих знаків букв.

Такі фахівці, як А. Зікєєва, Е. Кінаш, А. Лурія, вказують що графічні навички письма відносяться до сенсорних навичок людини. Так, А. Лурія висловлював думку про те, що графічні навички письма пов'язані з навчальною діяльністю людини і обслуговують процес писемного мовлення. У цьому полягає специфіка і складність їх формування. При цьому підкреслюється, що графічні навички формуються не ізольовано, а спільно з читанням, орфографією, розвитком писемного мовлення [2, с. 15-17].

6. Музична / нотна грамота.

Проблема вивчення музичної грамоти знаходить своє відображення в діючих програмах з музики для учнів загальноосвітніх шкіл, музична грамота розглядається як складова частина багатогранного поняття музичної грамотності, яку Д. Кабалевський розглядав як здатність сприймати музику як живе і образне мистецтво, народжене життям і нерозривно з нею пов'язане. В зв'язку з вивченням нових тем продовжується цілеспрямоване на формування інтонаційно-слухового словника учнів, розвитку їх музичного слуху. Д. Кабалевський говорить, що для дітей «не повинно існувати ніяких правил і вправ, які б потребували зазубрювання і багаторазових повторень. Увесь урок має проходити цікаво і захоплююче» [65].

Музичну грамоту не можна зводити до нотної грамоти, як це іноді буває в шкільній практиці. Її завдання ширші: навчити дітей не тільки розуміти нотний запис, а й опановувати музичну мову. Через те знання з музичної грамоти можна умовно поділити на: а) музично-історичні, набуті на основі ознайомлення школярів з творами народної творчості, композиторів минулого і сучасних (музичні жанри, стилі тощо); б) музично-теоретичні, пов'язані з нотним записом. Музична грамота в

школі не є самоціллю. Музична грамота допоможе глибше зрозуміти, вправно й осмислено виконувати музику. Отже, музична грамота – це засіб реалізації дидактичного принципу свідомості в музичному навчанні. Оскільки головне завдання музичної грамоти – допомогти дітям почути й усвідомити музичні явища, основний принцип її навчання полягає в тому, що музичні знання подаються не умоглядно, а на основі музично-слухових уявлень [194]. Навчанням музичної грамоти учнів в початковій освіті займались Е Печерська, В. Рагозіна, О. Ростовський.

7. Образотворча грамота.

У сфері образотворчої діяльності молодших школярів під грамотою розуміють обов'язкові для цього засоби відтворення дійсності: закономірності перспективи, передачу конструкцій предметів та їх об'ємів, тон у передачі кольору, тобто систему правил і прийомів [108, с. 172-178; 8].

8. Фінансова грамота.

Фінансова грамота допомагає зрозуміти ключові фінансові поняття і використовувати їх для прийняття рішень про доходи, витрати і заощадження, для вибору відповідних фінансових інструментів, планування бюджету, нагромадження коштів на майбутні цілі.

Фінансова грамотність – одна із десяти ключових компетентностей, на розвиток яких орієнтується Нова українська школа. Змістова лінія «Підприємливість та фінансова грамотність» червоною лінією проходить через оновлені програми навчальних предметів загальноосвітніх навчальних закладів.

Для того, щоб навчити молоде покоління українців раціонально вибирати необхідні фінансові послуги, керувати власними фінансами та поводити себе відповідально у питаннях, які стосуються фінансів, на виконання наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 19.07.2012 № 828 «Про проведення дослідницько-експериментальної роботи на базі загальноосвітніх навчальних закладів та вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації України на 2012-2019 роки», наказу Міністерства освіти і науки України від 17.06.2013 № 776 «Про розширення бази для проведення дослідно-експериментальної роботи «Науково-

методичні засади впровадження фінансової грамотності у навчально-виховний процес навчальних закладів» на 2012-2019 роки» у навчальних закладах України проводиться дослідно-експериментальна робота всеукраїнського рівня «Науково-методичні засади впровадження фінансової грамотності в навчально-виховний процес навчальних закладів».

У рамках реалізації завдань дослідно-експериментальної роботи розроблений проект Концепції формування фінансової грамотності у початковій, основній та старшій школі.

Метою фінансової освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів є формування в них економічного мислення, створення умов для їх ефективної соціалізації, зміцнення психологічного, духовного і соціального здоров'я; особистісної зрілості та компетентності. Результатом такої підготовки школярів у подальшому має бути економічно обґрунтована діяльність.

Зазначена мета реалізується шляхом ефективної організації навчально-виховного процесу під час викладання предмета «Фінансова грамотність» за рахунок використання годин варіативної складової відповідних Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Вивчення предмета «Фінансова грамотність» передбачає реалізацію *принципу гуманістичної педагогіки*, що здійснюється через відкритість, індивідуалістичні цінності, особистий успіх, партнерські стосунки вчителів, учнів та інтерактивну систему навчання з використанням інформаційних технологій.

Концепція вивчення предмета ґрунтується на трьох рівнях формування в школярів фінансової грамотності: початковий (початкова школа), проміжний (основна школа), розвинутий (старша школа).

З метою виховання фінансово грамотних громадян пропонується вивчення курсу за вибором «Фінансова грамотність» у початковій школі за програмами на 17 годин, підготовленими авторами О. Рябовою, Л. Криховець-Хом'як, Л. Чарторинською за загальною редакцією доктора економічних наук, проф. Т. Смовженко та рекомендованими Міністерством освіти і науки України (лист Міністерства освіти і науки України від 20.05.2015 № 1/11-7119).

2 клас «Фінансова абетка», де дотримуючись алфавіту, учні ознайомлюються у цікавій формі з окремими економічними категоріями, наприклад: «багатство», «гроші», «банк», «реклама», «ринок», «товар» тощо.

3 клас «Фінансова арифметика». Змістові фінансові та економічні задачі дозволять учням закріпити знання з математики (додавання, віднімання, множення, ділення, робота з великими числами тощо), розв'язування прикладів і задач з елементами фінансових розрахунків (прибуток, витрати збитки, доходи, заробітна плата, сімейний бюджет, планування витрат, планування заощаджень тощо) сприятиме формуванню в школярів фінансової компетентності.

4 клас «Фінансова поведінка». Курс з'ясує місце економіки та фінансів у системі суспільного виховання та забезпечить формування громадянської соціальної та загальнокультурної компетентностей учнів на основі засвоєння ними базових фінансових знань та відпрацювання практичних навичок фінансової і споживчої культури [174].

4. Медіаграмота.

На сьогодні існує «Концепція впровадження медіаосвіти (нова редакція)» підготовлена Інститутом соціальної та політичної психології (ІСПП) і затверджена Президією Національної академії педагогічних наук 21.04.2016 р. Концепція визначає, що «...традиційні завдання медіаосвіти, які полягають у запобіганні вразливості людини до медіа-маніпуляцій, медіанасильства, втечі від реальності, у профілактиці поширення медіазалежностей» [77]. Цей документ пропонує впровадження медіаосвіти [77] що, на нашу думку, не враховує сучасних міжнародних підходів та попиту на медіаграмотність в Україні, яка позиціонується населенням як запорука протистояння в інформаційній війні. З нашої точки зору, подібний підхід обмежує завдання медіаосвіти лише запобіжними, віддаляє від світової практики медіаграмотності як розширеної грамотності, якою має володіти людина у світі, де фактично вся інформація є медіатизованою, тобто потрапляє до нас через медіа.

Сьогодні медіаосвіта має бути спрямована на забезпечення всебічного підготування дітей і молоді до життя в інформаційному суспільстві.

Навчальні предмети початкової загальної освіти спрямовані на соціалізацію особистості молодших школярів, їх патріотичне і громадянське виховання. Інтеграція тематики медіаосвіти скерована на досягнення цілей середньої освіти, сформульованих у концепції Нової української школи, і, зокрема, на розвиток критичного мислення.

Громадянська та медіакомпетентність стає для сучасного вчителя інструментом, за допомогою якого він формує в учнів/учениць найважливіші людські якості, необхідні для життя в суспільстві. Інтеграція медіаосвіти в шкільні предмети молодшої школи, особливо в громадянознавчий курс «Я у світі», впливатиме на формування громадянської, соціальної та медійної компетентності учня/учениці, а саме: вміння критично мислити; навичок пошуку, аналізу та оцінювання інформації, тверезого ставлення до медіаповідомлень на основі вивчення джерел. Учні зможуть вже з молодшого шкільного віку шукати та перевіряти інформацію, аналізувати вплив медіатекстів та створювати їх [119].

Виходячи з вище вказаного, включення медіаінформаційної грамотності до стандартів освіти є цілком логічним, актуальним і має за мету забезпечити інтеграцію медіаосвіти і медіаграмотності до всіх рівнів обов'язкової освіти, з фокусом на першочерговості саме початкової школи. Для цього, відповідно до концепції Нової української школи, в навчальному плані початкової школи, де не повинні бути одноденні курси чи предмети, рекомендується інтегрувати медіаосвіту в зміст споріднених навчальних предметів у вигляді модулів, пропонуючи учням проектну діяльність і застосовуючи технології критичного мислення [97].

Звичайно, це не повний перелік видів грамоти, що вводять учня в суспільне життя та сучасну реальність. Завданням нашого дослідження є підготовка студентів до формування творчих здібностей молодших школярів на прикладі кількох видів грамоти, які, на нашу думку, є провідними. Ми виділяємо таких три види грамоти: мовна, іншомовна, комп'ютерна (інформаційна). Вони дозволяють задіяти основні види навчальної діяльності: мовна – дозволяє формувати пізнавальну сферу через читання, письмо, природу і ін.; іншомовна – реалізовує

комунікативну функцію на рівні входження в світ сучасних світових надбань та елементарного доступу до змістових джерел; комп'ютерна – дозволяє адаптуватись до сучасного інформаційного середовища.

Рис.1.5. Структура творчих здібностей молодших школярів за основними видами грамоти

Таки чином, структура творчих здібностей «лягає» на три провідних види грамоти, як покомпонентно так і цілісно реалізуючись в кожній з них.

Новий стандарт початкової школи в рамках Нової української школи пропонує дітям цікаве навчання, вчителям надає педагогічну свободу, визначає очікувані результати навчання учня у початковій школі, поєднує набуття знань та умінь, які готують до вирішення життєвих завдань [45].

Формування і розвиток базових умінь та навичок грамоти є важливою частиною загального розвитку дитини. Це основа успішної наступної навчальної

діяльності в школі, спілкування з іншими людьми, розвитку незалежної, впевненої в собі особистості. Значною мірою цьому сприятиме мотивація усіх видів навчальної діяльності дітей на шляху оволодіння грамотою.

У молодших школярів слід сформувати переконання про важливість виконання різноманітних навчальних вправ, креативний підхід до розв'язування навчальних завдань, у тому числі й таких, що мають підготовчий характер.

Для цього спочатку, перш ніж дитина навчиться читати і писати, необхідно сформувати і розвинути ключові уміння, які забезпечують успішність навчання грамоти: уміння говорити, слухати, розуміти, бачити і малювати.

Ретельний аналіз існуючих на сьогодні теорій і концептуальних підходів щодо ідентифікації самого поняття навчання грамоти вказує на те, що більшість науковців погоджуються, що жодна теорія не визначає чітко і не спроможна пояснити цілісну систему феномену навчання грамоти. Натомість розроблені різноманітні теорії, зокрема лінгвістичні, психолінгвістичні, соціокультурні, когнітивні, які пропонують фундаментальні ідеї щодо удосконалення процесу навчання читання, письма, лічби/рахунку, музичної, образотворчої, комп'ютерної грамоти тощо.

Теоретико-дидактичні аспекти навчання грамоти молодших школярів у фокусі наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних педагогів: Б. Богуславська, В. Вахтеров, Т. Гапонка, С. Дорошенко, О. Вашуленко, І. Зимня, Д. Ельконін, В. Мельничайко, М. Монтессорі, О. Леонтьєв, І. Паульсон, Т. Размаєва, О. Савченко, Н. Скрипченко, Д. Тихомиров, Е. Тен, К. Ушинський, Я. Чепіга та ін.

Науковці визнають надзвичайну складність процесу засвоєння грамоти, наявність у ньому кількох взаємопов'язаних етапів, більшість з яких припадає на початкову школу. Однак частину умінь, традиційно віднесених до навчання грамоти, необхідно розпочинати формувати в дітей ще на етапі дошкільного віку.

Серед ключових принципів організації навчальної діяльності учнів початкової школи, згідно нового Стандарту загальної початкової школи для нової української школи (НУШ) пріоритетним визнано розвиток особистості. «Замість «навченої безпорадності» – плекання самостійності та незалежного мислення. Підтримка з боку вчителя/вчительки розвиватиме у дітей самоповагу та впевненість у собі» [45].

У контексті проблематики цього дослідження, а саме можливостей формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, концептуальні засади реформування української шкільної освіти є базовими, оскільки орієнтовані на формування і розвиток *наскрізних умінь*, таких як «розв’язую проблеми; критично мислю; творчо мислю (креативність); співпрацюю; ефективно спілкуюся; розвиваю власний емоційний інтелект; досліджую; організовую свою діяльність; рефлексую; читаю вдумливо» [114].

Традиційно вважається, що основою навчання виступає його зміст, від якого похідні методи і технології. Але, як визначає О. Савченко, «Навчання розвиває учнів не тільки своїм змістом...але й процесуальною стороною, тобто тим, як воно організовано» [158]. Науковець виділяє ряд напрямів навчально-виховної роботи й розвитку дитини: розвиток процесів сприймання, оволодіння всім діапазоном загальнонавчальних умінь і навичок, нагромадження індивідуального досвіду пошукової діяльності, розвиток уяви і літературної творчості, вправлення в комбінуванні, конструюванні, перетворенні і підкреслює, що: «Ігнорування будь-якого із цих напрямів роботи звужує, збіднює розвивальний вплив найдосконалішого змісту навчання...» [160].

Сучасна концепція навчання грамоти, інтегрувавши в собі успішний передовий досвід як вітчизняної, так і зарубіжної педагогічної науки і практики, акцентує увагу на інноваційних технологіях побудови навчального процесу, де в основі навчальної діяльності – формування і розвиток креативних здібностей молодших школярів. Вважаємо, що потенціал навчання грамоти в цьому аспекті є надзвичайно високим.

Мета навчання грамоти – це побудова процесу навчання за визначеними основними *змістовими лініями* Державного освітнього стандарту загальної початкової освіти: мовленнєвою, мовною, соціокультурною.

Ця мета досягається шляхом реалізації наступних завдань:

- вироблення в учнів мотивації до навчання;
- розвиток, формування й удосконалення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності – слуханні й розумінні (аудіюванні), говорінні, читанні й письмі;

- загальнокультурного розвитку учнів, адаптації їх до життя в певному соціальному середовищі, громадянського, патріотичного, морально-етичного й естетичного виховання;

- формування в учнів уміння вчитися [111; 110].

Ідеї та підходи до модернізації системи освіти взагалі і початкової, зокрема, відображені у «Типових навчальних планах загальноосвітніх навчальних закладів, які працюють за науково-педагогічним проектом «Інтелект України», «Росток», створені навчально-методичні комплекти для учнів початкової школи з навчальних предметів: «Навчання грамоти», «Читання», «Українська мова», «Математика», «Еврика», «Людина і світ», «Навчаємося разом» [137].

Однією з характерних ознак розвитку національної системи освіти на сучасному етапі є її варіативність, що виражається в розробці і створенні альтернативних підручників, якими, зокрема, є посібники науково-педагогічного проекту «Інтелект України», що стали виразником певної педагогічної технології.

Надзвичайно позитивним є також визнання свободи вчителя у виборі методики навчання грамоти, що стимулює креативність вчителя, робить навчальний процес і діяльність учнів на шляху оволодіння грамотою цікавим і бажаним заняттям, підвищує мотивацію до навчання, а, отже, логічно забезпечує високий рівень рефлексії. Усі вище зазначені позиції реорганізації навчального процесу у початковій школі є потужним підґрунтям для формування і розвитку творчих здібностей молодших школярів, для формування у них ключових умінь креативного вирішення навчальних завдань.

Зокрема, сутність проекту «Інтелект України» полягає не в насиченні дитини поглибленими знаннями, а набуття нею необхідних навичок роботи з інформацією, аналізу, гнучкого творчого мислення, самоконтролю та самооцінки, швидких реакцій, раціональної організації навчальної праці, а також розвитку пізнавальних процесів: сприйняття, пам'яті, мислення, уяви й уваги; розвитку таких якостей особистості школяра, як цілеспрямованість, працелюбність, організованість, охайність, наполегливість тощо.

Важливим моментом проекту є формування емоційно-позитивного стану дитини в процесі навчання. Це відбувається через незвичну добірку видів завдань: виконання пісень під караоке, читання казок способом стеження за диктором презентації, робота з уривками мультфільмів та пошук переглянутого в тексті, вправа «Фотоапарат» тощо.

Головна особливість цього проекту в тому, що він розрахований на дітей з високим рівнем підготовки та великим навчальним потенціалом, тому й вимагає ретельного відбору учнів для навчання в таких класах, або ж спеціальної пропедевтичної підготовки. З іншого боку цей проект служить орієнтиром для навчання дітей з помірним навчальним потенціалом.

Довготривалі спостереження в класі та сотні інтерв'ю з учителями та учнями дають чітке уявлення про те, як виглядає організація навчання грамоти у початковій школі і яким воно має бути, якщо по-справжньому правильно організоване.

Проаналізовані психолого-педагогічні аспекти та структура змісту навчання грамоти в сучасній початковій школі є ключовими чинниками, які допоможуть спрогнозувати ефективні методи навчання кожного компонента творчих здібностей молодших школярів крізь призму основних видів грамоти. Такими видами грамоти ми вже раніше визначили мовну, іншомовну, комп'ютерну.

Виходячи з трактування структури творчих здібностей учнів початкової школи та означених видів грамоти нами розроблена система навчальних дій, методів та прийомів, рекомендованих до застосування в процесі підготовки майбутніх учителів до навчання грамоти в рамках початкової освіти з акцентом на формуванні та розвитку творчих здібностей молодших школярів в умовах реалізації концепції Нової української школи. Ця частина роботи описана в другому та третьому розділах.

Висновки до розділу 1

1. Аналіз вітчизняних та зарубіжних наукових праць з проблеми творчих здібностей молодших школярів дав підстави стверджувати, що творчість

розглядається на рівні трьох складових (особистісної, процесуальної та результативної). В особистісному контексті творчість розглядається як властивість індивіда, в основі якої лежить креативність. З процесуальної точки зору, творчість – це процес діяльності, що породжує суб'єктивну новизну, яка не несе в собі необхідної соціальної цінності та новизни. Результативна складова творчості – це діяльність, що породжує власне нове, оригінальне, неповторне, тобто відзначається об'єктивною новизною.

У процесі навчання учнів початкових класів результатом творчої діяльності є формування їх творчих здібностей. Дослідження психолого-педагогічних джерел дає підставу стверджувати, що не існує єдиного визначення сутності поняття «творчі здібності» та їх структури. Вивчення цього питання продовжується.

2. Молодший шкільний вік є періодом інтенсивного психічного та особистісного розвитку. В учнів початкових класів інтенсивно розвивається мовлення, що дає можливість особистості продемонструвати свій креативний потенціал; формується грамотність, що забезпечує подальший розвиток комунікативної компетентності; психологічні новоутворення (довільність психічних процесів, внутрішній план дій, уміння організовувати навчальну діяльність, рефлексія) забезпечують можливість формування творчих здібностей молодших школярів починаючи з першого класу; розвиток соціальної спрямованості (світосприйняття, мотиви, прагнення, інтереси, цінності, ставлення) молодших школярів та пізнавальної діяльності забезпечують засвоєння соціальних норм, розкриття індивідуальних особливостей і здібностей. Зроблено висновок, що вікові та психологічні особливості молодших школярів дають широкі можливості для формування їх творчих здібностей.

3. Аналіз Концепції НУШ, нового Державного стандарту початкової загальної освіти дав змогу нам розглядати формування творчих здібностей молодших школярів через реалізацію компетентнісного, діяльнісного, комунікативного та особистісного підходів до навчання. Це дозволило виділити у структурі творчих здібностей учнів початкових класів мотиваційний, когнітивний, рефлексивний,

комунікативний та емоційно-вольовий компоненти, кожен з яких характеризується певними критеріями та показниками.

Провідний критерій мотиваційного компоненту – це мотиваційно-творча активність та спрямованість особистості. Показниками є допитливість (потреба пізнати нове), прагнення до творчих досягнень (робити щось нове), пізнавальний інтерес, пізнавальна активність.

Провідний критерій когнітивного компоненту – оригінальність, ефективність використання даних якостей для розв'язання навчальних та творчих завдань. Показники – теоретичне мислення; знання; інтуїція; асоціації, їх широта; критичне мислення; творче мислення; вміння нестандартно вирішувати ситуації; вміння генерувати ідеї; здатність до фантазії.

Провідний критерієм рефлексивного компоненту є здатність до самокерування (самоуправління) особистості в навчально-творчій діяльності. Він деталізується у таких показниках як самооцінка творчих дій; оригінальність у рішеннях; вміння аналізувати, систематизувати, узагальнювати; вміння бачити свої помилки; здатність до самоконтролю.

Провідний критерій комунікативного компоненту – частота та рівень ефективності прояву названих якостей в колективній навчально-творчій діяльності. Показниками є вміння викладати та доводити свої думки; здатність працювати в команді; вміння організовувати власну діяльність; вміння знаходити спільну мову з друзями, вчителями, незнайомими людьми; ефективно спілкуватися.

Провідний критерій емоційно-вольового компоненту – частота та ефективність застосування названих якостей. Серед його показників визначено: емоційна чуттєвість; цілеспрямованість, наполегливість; образність мислення; відчуття прекрасного; ставлення до навколишнього світу; здатність керуватися естетичними принципами в навчально-творчій діяльності.

Формування творчих здібностей є певним цілеспрямованим процесом і здійснюється в спеціально створеному освітньому середовищі, за допомогою системи педагогічного впливу, шляхом спеціально організованої взаємодії з учителем.

4. Значні можливості для формування творчих здібностей молодших школярів мають уроки навчання грамоти. Ми розглядаємо *грамоту* як процес формування базового комплексу знань, умінь і навичок, необхідних для функціонування особистості у різноманітних сферах життєдіяльності, а *грамотність* як якісний показник такої діяльності, її успішності та ефективності.

Серед основних видів грамоти, які задекларовані та функціонують в початковій школі, нами було виділено мовну, іншомовну та комп'ютерну грамоту як провідні для формування творчих здібностей молодших школярів. Вони дозволяють задіяти основні види навчальної діяльності: мовна – дозволяє формувати пізнавальну сферу через читання, письмо, природу і ін.; іншомовна – реалізовує комунікативну функцію на рівні входження в світ сучасних світових надбань та елементарного доступу до змістових джерел; комп'ютерна – дозволяє адаптуватись до сучасного інформаційного середовища.

Виходячи з трактування структури творчих здібностей учнів початкової школи та означених видів грамоти нами розроблена структура готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, описана у наступному розділі роботи.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА ТА АКТУАЛЬНИЙ СТАН ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

2.1. Компоненти готовності майбутніх педагогів до формування творчих здібностей учнів початкової школи

Нова українська школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін. Реалізація концепції Нової української школи буде успішною якщо на етапі початкової освіти буде працювати успішний учитель. До дітей має прийти людина-лідер, яка може вести за собою, яка любить свої предмети, яка викладає їх фахово [78].

Вчителі-практики повинні навчитися застосовувати особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи до управління освітнім процесом, психології групової динаміки тощо. У зв'язку з цим варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини.

Сучасний учитель має бути здатним до інноваційної діяльності, творчого та самостійного мислення, готовим до впровадження нестандартних рішень, володіти інтелектуальною компетентністю. Такі вимоги сьогодення викликають необхідність у перегляді традиційних уявлень про процес та зміст професійної підготовки вчителя.

Аналіз літературних джерел свідчить, що проблема підготовки майбутніх учителів не нова в педагогічній теорії та практиці. Питання загальнопедагогічної підготовки вчителів висвітлено в працях А. Алексюка, О. Глузмана, Н. Гузій, В. Лугового, А. Сущенко та ін. Проблему підготовки вчителів початкової школи розглядали О. Абдуліна, О. Савченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін та ін. На шляхи та умови розвитку творчих якостей педагога у своїх працях звертали увагу В. Біблер, А. Виготський, О. Леонт'єв, О. Лук, В. Моляко, Я. Пономар'єв та ін.

Однак сьогодні підготовка у закладах вищої освіти повинна враховувати основні освітні тенденції, а отже, передбачати підготовку студентів на основі особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів, здатних до творчого саморозвитку та розвитку творчої особистості учня.

Творчий учитель – це особистість, яка характеризується високим рівнем педагогічної креативності (креативні риси особистості й додатково сформовані мотиви, особистісні якості, здібності, що сприяють успішній творчій педагогічній діяльності), відповідним рівнем знань предмета, який викладає, набутими психолого-педагогічними знаннями, уміннями та навичками, які за сприятливих для педагогічної творчості учителя умов забезпечують його ефективну педагогічну діяльність із розвитку потенційних творчих можливостей учнів [188, с. 206].

Як зазначає Т. Фефілова, в умовах зростання соціальної ролі вчителя підготовка педагогічних кадрів повинна ґрунтуватися на поєднанні глибокого засвоєння основ теоретичних фахових знань із набуттям студентами практичних умінь і навичок застосовувати ці знання у майбутній педагогічній діяльності [188, с. 205]. Професійні вміння сучасного вчителя повинні бути спрямовані не просто на контроль знань і вмінь школярів, а на діагностику їх потреб, діяльності, особистісних якостей, створення сприятливих умов для їх реалізації, розвитку. Це значно складніше, ніж традиційна освіта [164, с. 22-24]. Таким чином постає проблема формування професійної готовності майбутніх учителів до педагогічної творчості.

Проблема готовності широко висвітлюється як у психології (М. Левітов, А. Лисенко, В. Моляко, Л. Нерсисян, О. Проскура, А. Пуні, О. Ухтомський та ін.), так і в педагогіці (А. Деркач, Г. Костюк, А. Линенко, В. Сластьонін, О. Ярошенко та ін.). Формуванню готовності майбутнього вчителя до педагогічної творчості присвячені праці Н. Бутусова, З. Левчук, А. Линенко. Існують різні підходи до визначення суті і змісту готовності до діяльності, обумовлені різними позиціями авторів.

М. Д'яченко, Л. Кандибович розглядають **готовність** як єдність професійно важливих якостей особистості та настрою на майбутню діяльність. Психологічна

готовність, яку дослідники розглядають як якість і як стан, у вирішальному ступені обумовлюється мотивами й індивідуальними особливостями особистості [53, с. 314-316].

В. Сластьонін розуміє готовність як особливий психічний стан особистості, що проявляється в наявності в суб'єкта образу, структури певної дії й постійної спрямованості на її виконання [173, с. 14].

Н. Бібік (1998) зазначає, що сутність готовності до будь-якого виду діяльності полягає в єдності взаємопов'язаних компонентів – мотиваційного (ставлення до предмета діяльності) і процесуального (знання про нього, уміння та способи їх практичного втілення) [13, с. 114].

Аналізуючи дослідження з проблеми готовності Н. Глузман акцентує увагу на тому, що розгляд готовності до професійної педагогічної діяльності здійснюється у двох основних аспектах: функціональному та особистісному.

За функціональним аспектом готовність розуміють як сукупність певних знань, які необхідні для ефективного здійснення певної діяльності, та сформованих на цій основі вмінь і навичок, засіб їх успішного включення в цю діяльність. У межах особистісного аспекту **готовність** трактують як складну інтегровану якість особистості, структура якої містить ряд компонентів (мотиваційний, змістовий, операційний тощо) [33, с. 93].

Подібного трактування дотримується і І. Габеркорн [30], яка тлумачить готовність до професійної діяльності вчителя з розвитку творчих здібностей старшокласників як інтегративну якість особистості вчителя, що проявляється у формах активності та визначає здібність ставити за мету своєї професійної діяльності розвиток творчих здібностей учнів, обирати способи досягнення цієї мети, контролювати процес її досягнення, здійснювати самоконтроль за виконанням власних дій, прогнозувати шляхи та засоби підвищення продуктивності роботи в означеному напрямі.

Дослідниця зауважує, що готовність учителя до професійної діяльності з розвитку творчих здібностей молодших школярів є складним особистісним утворенням і характеризується цілями, мотивами діяльності з творчого розвитку

учнів, володінням необхідними знаннями, уміннями, навичками розвитку творчих здібностей молодших школярів. Цей вид готовності формується, проявляється і розвивається в професійно-педагогічній діяльності [30].

Н. Маліннікова розглядає готовність випускника педагогічного вузу до діяльності з розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання як складне соціально-психологічне явище, як інтегральний прояв ряду властивостей особистості із спрямованістю на творчу діяльність.

Результативність цієї діяльності визначається не тільки освіченістю педагога, але і ступенем сформованості його мотиваційної, інтелектуальної, емоційної, вольової сфери, психофізіологічними особливостями, що забезпечують йому високу професійну працездатність, творчий підхід до справи [94].

На сьогодні не існує єдиного підходу до структури готовності майбутніх учителів. На думку М. Д'яченко, Л. Кандибовіч, готовність студента є складним утворенням і включає у себе в стійкій єдності такі компоненти: мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші професійні мотиви); орієнтаційний (знання і уявлення про особливості та умови професійної діяльності, про її вимоги до особистості); операційний (володіння способами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, уміннями, навичками); вольовий (самоконтроль, уміння управляти собою під час виконання трудових обов'язків); оцінний (самооцінка своєї професійної готовності та відповідність її до оптимальних професійних зразків); мобілізаційно-настроювальний (оцінка труднощів, майбутніх дій) [53, с. 315].

О. Пехота, А. Старєва розглядають готовність студентів через взаємозв'язок таких **компонентів**: цілемотиваційного, змістового, операційного, інтеграційного [126, с. 84].

О. Комар до характеристик готовності відносить знання, особистісно-емоційний апарат, загальні логічні, пізнавальні, дидактичні й організаційно-управлінські вміння [76, с. 22].

І. Габеркон визначає такі компоненти зазначеної готовності: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційний, що обумовлені усвідомленням учителя

значимості проблеми, систематичності роботи щодо розширення та поглиблення знань про сутність розвитку творчих здібностей учнів в навчально-виховному процесі початкової школи; володінням відповідними видами діяльності, навичками та уміннями практичного використання отриманих знань, мотивів; емоційною зацікавленістю у позитивному результаті роботи [28].

Ми поділяємо думку О. Кривильової про те, що творча особистість – це діяльнісна особистість. Тому підготовку майбутніх педагогів до формування творчих здібностей учнів ми вбачаємо у поєднанні таких складових, як мотиваційна, діяльнісна та особистісна.

Близьким до нашого розуміння компонентів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоті є наукова позиція І. Габеркорн [28], яка визначає у структурі готовності ціннісно-мотиваційний, когнітивно-процесуальний, контрольню-оцінювальний, комунікативний та особистісний компоненти.

Тому у роботі ми визначаємо готовність майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкових класів у процесі навчання грамоти як інтегровану якість, що характеризується єдністю компонентів (ціннісно-мотиваційного, змістово-креативного, процесуально-рефлексивного, особистісно-комунікативного) та характеризує цілі, мотиви діяльності з формування творчих здібностей учнів, володіння необхідними знаннями, уміннями, навичками, професійною компетентністю формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти.

Формування готовності майбутніх учителів та їх професійної підготовки базується на системі стандартів вищої освіти, які є основою оцінки якості вищої освіти та професійної підготовки.

У Єдиному державному стандарті вищої освіти України (спеціальність 013 Початкова освіта, ступінь вищої освіти «Бакалавр») зазначено, що **цілі навчання** полягають у набутті студентами професійної компетентності щодо навчання учнів початкової школи освітніх галузей, визначених Держстандартом, на рівні, що відповідає академічній та професійній кваліфікації.

Тому вважаємо доцільним розглянути компоненти готовності майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів через призму необхідних ключових компетентностей майбутніх педагогів початкової школи.

Згідно Державного стандарту вищої освіти України (спеціальність 013 Початкова освіта, ступінь вищої освіти «Бакалавр») у майбутніх учителів мають бути сформовані такі групи компетентностей: інтегральні, загальні та фахові компетентності.

Інтегральна компетентність полягає у здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійно-педагогічній діяльності, що передбачають застосування теоретичних положень і методів педагогіки, психології та окремих методик навчання й характеризуються комплексністю та невизначеністю умов. Не секрет, що у педагогічній практиці виникає багато нестандартних ситуацій, які вимагають від учителя комплексного бачення, відходу від прийнятих стереотипів, пошуку нових шляхів розв'язання проблеми. Така невизначеність умов потребує наявності у педагога міцних теоретичних знань та розвитку самостійного професійного мислення, креативності. Тільки творчий учитель зможе підійти по-новому до вирішення ситуації, формуватиме творчу особистість своїх вихованців.

Розвиток загальних та фахових компетентностей забезпечуватиме розвиток готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів.

Метою підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти є формування в них професійної компетентності. Професійну компетентність учителя початкової школи конкретизовано як здатність до педагогічної діяльності, організації навчально-виховного процесу у початковій школі на рівні сучасних вимог; здатність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні професійні задачі, що виникають у процесі навчання, виховання й розвитку учнів початкової школи. Основу цієї здатності становить єдність теоретичної і практичної готовності педагога до здійснення педагогічної діяльності, що виявляється у наявності системи

знань, умінь, ціннісних ставлень до професійної діяльності та досвіді їх реалізації на практиці [44].

Необхідною умовою набуття майбутніми вчителями початкової школи професійної компетентності є належний рівень розвитку в них загальних компетентностей. Згідно Державного стандарту вищої освіти України (спеціальність 013 Початкова освіта, ступінь вищої освіти «Бакалавр»), загальні компетентності включають загальнонавчальну, інформаційно-аналітичну, дослідницько-праксеологічну, комунікативну, громадянську, етичну, соціокультурну, міжособистісної взаємодії, адаптивну, здоров'язбережувальну, інформаційно-комунікаційну та рефлексивну компетентності. Означені компетентності формуються й розвиваються у процесі вивчення майбутніми вчителями навчальних дисциплін усіх циклів загальної та професійної підготовки, дисциплін за вибором навчального закладу, дисциплін самостійного вибору студентів.

Специфіка роботи вчителя початкової школи полягає в тому, що, на відміну від учителів-предметників, він працює в умовах багатопредметності й має навчати учнів комплексу навчальних дисциплін, визначених Типовим навчальним планом початкової школи, які реалізують 7 освітніх галузей та використати можливості кожної навчальної дисципліни для розвитку самостійного, критичного мислення, творчих здібностей молодших школярів. Саме фахові компетентності, що притаманні лише вчителю початкової школи, вирізняють його серед інших педагогів. До них відносять: предметну, психологічну, педагогічну, методичну та професійно-комунікативну компетентності.

Вважаємо за доцільне детальніше зупинитися на фахових (спеціальних) компетентностях та їх значенні у готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів. Виходячи з того, що вчитель початкової школи може викладати багато предметів, його підготовка має бути спрямована на набуття ним предметної й методичної компетентності за означеними освітніми галузями. У Державному стандарті вищої освіти спеціальності 013 «Початкова освіта» виокремлено такі види предметної компетентності: філологічна (ОГ «Мови і літератури»), математична (ОГ «Математика»), науково-природознавча (ОГ

«Природознавство», «Здоров'я і фізична культура»), технологічна (ОГ «Технології»), мистецька (ОГ «Мистецтво»), які створюють підґрунтя для розуміння майбутніми вчителями теоретичних засад змістових ліній освітніх галузей, і, відповідно, є базисом для оволодіння майбутніми педагогами відповідними видами методичної компетентності. Методична компетентність ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до проведення уроків за різними навчальними комплектами, що виявляється у сформованості системи дидактико-методичних знань і умінь із окремих розділів та тем курсу, окремих етапів навчання й досвіду їх застосування та наявності емоційно-ціннісного ставлення до діяльності щодо навчання учнів предмету.

Окрім того, розвиток методичної компетентності сприятиме набуттю вмінь формувати творчі здібності учнів початкової школи під час вивчення навчальних дисциплін. З урахуванням сутності методичної діяльності вчителя, у складі методичної компетентності будь-якого виду виділено: нормативну, варіативну, контрольну-оцінювальну, спеціально-методичну, технологічну і проектувально-моделювальну компетентності.

Формуванню в майбутніх учителів початкової школи методичної компетентності сприяє набуття ними психологічної та педагогічної компетентностей. Як зазначено в Державному стандарті вищої освіти психологічна компетентність випускника спеціальності 013 «Початкова освіта» включає диференціально-психологічну компетентність як здатність застосовувати знання психології та відповідні вміння під час проектування навчально-виховного процесу в початковій школі (знати індивідуально-психологічні особливості розвитку молодшого школяра, типологію його характеру й темпераменту, когнітивної та емоційно-вольової сфери, переваг і недоліків педагогічного впливу, специфіки прийняття продуктивних стратегій індивідуального підходу в навчально-виховному процесі); соціально-психологічну як здатність застосовувати знання психології й відповідні вміння у процесі спілкування та взаємодії з учнями, колегами і батьками (здатність до застосування знань про особливості комунікативної діяльності учнів класу /учня початкової школи, взаєностосунки вчителя й учнів, закономірності

педагогічного спілкування, соціальної ситуації, ситуацій міжособистісної взаємодії; вміння застосовувати ці знання в моделюванні навчально-виховного процесу в початковій школі); аутопсихологічну компетентність як здатність до саморозвитку, самовдосконалення (здатність до адекватного усвідомлення особистісно-професійних якостей, самопізнання, самооцінки як підґрунтя формування критичного, гуманістично-орієнтованого мислення вчителя початкової школи, емоційної усталеності, екстраверсії, розвитку проникливості; інтелектуальна здатність до бачення, постановки й розв'язання проблем особистісного зростання учня; сформованість психологічного мислення вчителя початкової школи; здатність до самоусвідомлення, саморозвитку, вдосконалення педагогічної діяльності з високим рівнем автономності і т.п.) [44].

Педагогічна компетентність – це здатність до проектування, організації, оцінювання, рефлексії та коригування навчально-виховного процесу в початковій ланці освіти. Складниками педагогічної компетентності є дидактична, виховна, організаційна. Вони передбачають наявність здатностей майбутніх випускників до вирішення різнопланових професійних завдань (у тому числі з формування творчих здібностей молодших школярів), спроможності фахово обирати прийоми, методи, форми організації навчання для формування творчих здібностей, ефективно використовувати виховний потенціал уроків та виховних занять для формування творчих здібностей учнів початкової школи та систематично підвищувати власну професійно-педагогічну кваліфікацію.

У системі спеціальних компетентностей предметна компетентність, психологічна і педагогічна компетентності формують базис, на якому вибудовується методична компетентність учителя початкової школи в навчанні учнів.

Розв'язування задач навчання, виховання й розвитку учнів початкової школи відбувається з використанням комунікативних засобів, оскільки будь-яка педагогічна чи методична задача розв'язується як комунікативна. Тому серед спеціальних компетентностей учителя початкової школи визначено професійно-комунікативну компетентність як здатність актуалізовувати та застосовувати комунікативні знання, навички, вміння, настанови, стратегії й тактики

комунікативної поведінки, здобутий досвід комунікативної діяльності, а також індивідуально-психологічні якості особистості задля успішного здійснення в конкретних умовах педагогічної комунікативної діяльності з молодшими школярами, батьками, колегами. Вона включає в себе емоційну, вербально-логічну, інтерактивну, соціально-комунікативну, технічну та предметно-змістові складники.

Згідно Державного стандарту вищої освіти підготовки бакалаврів (Стандарт вищої освіти спеціальності 013 «Початкова освіта», 2016), складники професійно-комунікативної компетентності дозволяють майбутнім учителям початкової школи розвивати здатність до самомотивації, професійного спілкування, емоційної та інтерактивної взаємодії з учасниками навчально-виховного процесу. Для формування творчих здібностей молодших школярів необхідним є вміння учителя забезпечити процесуальний бік спілкування та взаємодії, володіння змістовим аспектом комунікації, термінологією не лише притаманним усім навчальним предметам, а й тими, що стосуються лише проблеми творчих здібностей учнів початкової школи [44].

Отже, сформованість вищезгаданих груп компетентностей у майбутніх учителів початкової школи сприятиме їх готовності до формування творчих здібностей учнів як загалом, так і в процесі навчання грамоти. Тому, на нашу думку, необхідно розглянути компонентну структуру творчих здібностей та її взаємозв'язок з визначеними у Державному стандарті компетентностями майбутніх учителів початкової школи.

Виходячи із виокремлених нами компонентів та показників творчих здібностей молодших школярів, вважаємо за доцільне виокремити такі компоненти готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів: ціннісно-мотиваційний, змістово-креативний, процесуально-рефлексивний, особистісно-комунікативний (рис. 2.1).

Рис. 2. 1. Компоненти готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти

Ціннісно-мотиваційний компонент сприяє формуванню стійких інтересів, зацікавленості у поглибленні знань, підвищенні свого освітнього рівня, духовного збагачення, саморозвитку так самовдосконалення. Як зазначає О. Музика, все це забезпечує результативність особистості у найважливіших сферах життєдіяльності [109, с. 50]. На думку багатьох психологів, мотивація є стрижнем розвитку особистості, бо зумовлює характер її поведінки, спрямовує в потрібне русло її діяльність [120, с. 327].

С. Рубінштейн до складу мотиваційної сфери особистості відносить потреби, спрямованість, інтереси, тобто все те, що є особливо важливим для людини і складає стрижень, ядро особистості [152, с. 3-11].

На думку В. Сластьоніна, мотиваційно-ціннісне ставлення до педагогічної професії – це центральне утворення у складному синтезі структур, які створюють професійну готовність, а професійну спрямованість особистості визначає як усвідомлену й емоційно виражену її орієнтацію на визначений рід та вид професійної діяльності. При цьому формування виконавчого (процесуального) компоненту професійної діяльності – знань, умінь і навичок розглядається як

похідна від рівня розвитку професійних ціннісних орієнтацій особистості, які визначають її потреби в оволодінні професією [173, с. 15].

Мотиви поділяються на *внутрішні*, пов'язані зі змістом діяльності та її виконанням, і *зовнішні* (соціальні), що виражають прагнення зайняти певну позицію в системі суспільних відносин [154, с. 95]. До зовнішніх мотивів належить прагнення до суспільного визнання, матеріальних благ, високого соціального статусу. Внутрішніми мотивами є: зацікавлення, подив, відчуття нового, упевненість у правильному виборі, почуття гумору та іронії, естетичні почуття, що виникають у процесі творчої діяльності [109, с. 51].

Для нашого дослідження важливим є розвиток у майбутніх педагогів внутрішніх мотивів. Діяльність, зумовлена внутрішньою мотивацією, може бути безперервною, адже вона не залежить від зовнішніх чинників. Внутрішня мотивація має більш глибокий вплив на особистість, сприяє успішності та ефективності навчання, підвищує повагу та самоповагу особистості студента [73]. Таким чином, внутрішня мотивація є більш ефективною для формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності, до формування творчих здібностей молодших школярів.

Тому наявність стійкої (внутрішньої й зовнішньої) мотивації до професійної творчої діяльності; спрямованість особистості майбутнього педагога на формування творчих здібностей учнів; систему потреб, мотивів, прагнень до навчання в закладах вищої освіти, до організації творчої діяльності молодших школярів вважаємо показниками мотиваційно-цільового критерію готовності майбутніх педагогів.

Мотиваційно-ціннісний компонент готовності є підґрунтям у професійній підготовці майбутніх педагогів, навколо якого концентруються всі інші виділені нами компоненти готовності. В цілому він характеризує бажання майбутніх учителів навчати грамоти учнів в творчому аспекті.

Змістово-креативний компонент готовності студентів до формування творчих здібностей молодших школярів передбачає наявність таких знань у студентів, як:

- знання про сутність творчої діяльності, методи та прийоми організації творчої діяльності молодших школярів у процесі навчання;

- знання про сутність та особливості творчих здібностей учнів початкової школи;
- знання принципів та умов творчого розвитку учнів;
- знання методики формування творчих здібностей особистості (пізнавального інтересу, творчого мислення, інтуїції та творчої уяви і т.д.);
- знання методики діагностики творчих здібностей молодших школярів.

На нашу думку, без ґрунтовних теоретичних знань неможлива активізація мислення й інших психічних процесів, які необхідні на всіх етапах творчої педагогічної діяльності.

Розвиток мислення (його гнучкість, швидкість, широта та оригінальність) та його основних операцій (аналіз, синтез, абстракція, узагальнення) у майбутніх педагогів сприяє виробленню умінь передбачати та пропонувати нові нестандартні підходи та методи розв'язання поставлених завдань, надавати новизни ухваленим рішенням; виявляти основні властивості об'єктів і явищ та пропонувати нові можливості їх використання, уміння розробляти незвичні образи; застосовувати авторські техніки у професійній діяльності.

Готовність студентів до формування творчих здібностей молодших школярів передбачає розвиток у них творчої уяви. Творча уява— це різновид уяви, який полягає в самостійному створенні нових та оригінальних образів, що вимагають відбору матеріалів, необхідних для побудови образу відповідно до власного задуму [120, с. 69].

Л. Єрмолаєва-Томіна зазначає, що уява інтегрує в собі емоційну й раціональну основи, всі пізнавальні процеси, поєднує зорово-образне сприйняття реальності з відтворенням і трансформацією її в пам'яті, побудовою моделі потрібного майбутнього. Уява необхідна в усіх видах і фазах творчості та є основою натхнення, що інтегрує у собі різні здібності [54, с. 175].

Отже, показниками когнітивно-процесуального компоненту готовності можна вважати: знання теорії та методики формування творчих здібностей учнів початкової школи; предметні знання та знання методики викладання того чи іншого предмету; високий розвиток психічних процесів.

Змістово-креативний компонент дозволяє представити завдання, зміст видів грамоти креативного характеру, на основі яких формуються творчі здібності.

Процесуально-рефлексивний компонент готовності майбутніх учителів визначається системою вмінь та навичок формування творчих здібностей учнів початкової школи.

Уміння – здатність людини виконувати якісь дії на основі раніше отриманого досвіду з використанням певних прийомів і способів. У педагогічно-творчій діяльності майстерність виникає на основі вироблених умінь, навичок і знань.

До основних умінь майбутніх учителів початкової школи можемо віднести: вміння майбутнього педагога управляти перцептивними, розумовими, емоційними, вольовими та іншими аспектами навчально-пізнавальної діяльності учнів; уміння здійснювати контроль процесу засвоєння інформації учнями для організації «зворотного зв'язку» і корекції отриманих результатів; уміння допомагати учням у формуванні ієрархії їх ціннісних орієнтацій та особистісних смислів, ідейно-моральної сфери; вміння майбутнього вчителя актуалізувати знання і життєвий досвід учнів для формування у них пізнавального інтересу і суспільно-громадської активності; вміння творчо підходити до вирішення завдань; наукові вміння (здійснювати науковий підхід до педагогічних явищ, фактів, вміння висунути гіпотезу і провести експеримент, проаналізувати його результати, використовувати особистий досвід і досвід колег, працювати з науковою літературою).

Важливим для майбутніх педагогів є наявність рефлексії. В. Давидов, Я. Пономарьов розглядають творчу діяльність як систему з рефлексією. Якщо метою навчання є самореалізація особистості, то включення її у творчу діяльність за наявності знань, умінь, навичок без рефлексії (самоусвідомлення власної діяльності) не дасть очікуваного результату.

Ю. Кулюткін зазначає, що рефлексія – це загальне коло феноменів самовираження, самовиявлення, самореалізації, а отже, і здатність кожної особистості усвідомлювати свою поведінку і діяльність [84, с. 141-154].

Для майбутніх педагогів важливим є вміння постійно спостерігати за собою, за своїми вчинками й думками з метою кращого пізнання себе й усунення недоліків, прагнути до досконалої професійної діяльності та її адекватної самооцінки.

У процесі рефлексії здійснюється розвиток самосвідомості, яка, на відміну від свідомості, виявляється не лише у пізнанні самого себе, власної особистості, а й у певному ставленні до себе, самооцінці. Тому наявність адекватної самооцінки, здатність до рефлексії є важливими показниками контрольно-оцінювального компоненту готовності майбутніх учителів.

У Державному стандарті підготовки майбутніх учителів початкової школи передбачається формування рефлексивної компетентності, яка включає в себе: здатність ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, що забезпечує процес розвитку та саморозвитку, сприяє творчому підходові до навчально-виховного процесу початкової школи; здатність оцінювати результати педагогічних впливів та забезпечувати якість діяльності навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи; здатність до педагогічної рефлексії [44].

Отже, основними показниками процесуально-рефлексивного компоненту готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів є: вміння та навички з формування творчих здібностей учнів; рефлексія власних дій; адекватна самооцінка; прагнення до самовдосконалення, саморозвитку.

Процесуально-рефлексивний передбачає оволодіння методикою формування творчих здібностей у процесі навчання грамоти, проведення оцінки та самооцінки власної діяльності, прояв задоволеності/незадоволеності своєю працею.

Процесуально-рефлексивний компонент готовності тісно пов'язаний із особистісно-комунікативним компонентом готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів. Його розвиток забезпечуватиме встановлення педагогічно доцільних взаємин вчителя та учнів, розвитку позитивного психологічного клімату в класі, подолання особистісних бар'єрів, запобігання та врегулювання конфліктів. Уміло створений емоційний клімат, налагоджена комунікація та відносини забезпечують виконання всіх інших педагогічних функцій

та розвиток всіх компонентів готовності до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання.

Поділяючи думку І. Міщук, до змісту особистісно-комунікативного компоненту готовності відносимо:

- наявність стійкої потреби в систематичному спілкуванні з дітьми в найрізноманітніших сферах;
- взаємодія загальнолюдських та професійних показників комунікативності;
- емоційне задоволення на всіх етапах спілкування;
- наявність здібностей до педагогічної комунікації, набуття комунікативних навичок і вмінь [103].

Серед показників особистісно-комунікативного компоненту виділяють:

- комунікативні знання – узагальнений досвід людства в комунікативній діяльності;
- комунікативні навички – автоматизовані свідомі дії, що сприяють швидкому відображенню у свідомості комунікативних ситуацій, визначають успішність сприйняття, розуміння об'єктивного світу й відповідного впливу на нього у процесі педагогічної комунікації;
- комунікативні вміння – комплекс дій, які базуються на теоретичній і практичній підготовленості, що дає змогу творчо використовувати комунікативні знання та навички для відображення й перетворення дійсності;
- комунікативні звички – доведені до автоматизму комунікативні дії;
- комунікативний характер – головні якості, властивості особистості, що виявляються у типовій для неї активності в комунікативній діяльності й у відношеннях до навколишнього світу, до інших людей, до себе [103].

Характерною особливістю сучасного суспільства є збільшення інформаційних потоків і вільний доступ до будь-якої інформації, що розміщена в мережі Інтернет. Тому для сучасного вчителя важливою є здатність працювати з інформацією, застосовувати сучасні засоби інформаційних та комп'ютерних технологій для розв'язування комунікативних задач у професійній діяльності.

Діяльність учителя неможлива без розвинених умінь володіти різними стилями мовленнєвого спілкування для запобігання та врегулювання конфліктів, здатності до ефективної міжособистісної взаємодії, здатності адаптуватися в професійно-педагогічному середовищі. Ці вміння формуються під впливом багатьох чинників, серед яких переважають особистісні.

Виділяють загальні універсальні якості особистості вчителя (психологічна підготовленість, наполегливість, працездатність, працелюбність, доброзичливість, активність, дисциплінованість, організованість тощо), що створюють позитивне ставлення до професійної діяльності загалом. Спеціальні якості вчителя це: пізнавальні якості, які дають змогу особистості сприймати, розуміти й вивчати навколишній світ, реалізують інтерес до пізнання оточуючого, прагнення до співчуття, ідентифікації з іншими людьми тощо; експресивні якості, які створюють виразність особистості, допомагають «утримувати увагу інших людей», підтримують прагнення до правдивості й щирості у стосунках, а також емоційна виразність; управлінські властивості, які допомагають впливати на інших людей і здійснювати саморозвиток і самоконтроль.

Формування особистісного-комунікативного компоненту готовності до формування творчих здібностей учнів зумовлене соціальною роллю першого вчителя – учитель початкової школи має, передусім, виховувати громадян нашої країни, а тому повинен бути для них прикладом активної громадянської позиції, поводитися відповідно до етичного кодексу вчителя, бути носієм високої культури у міжособистісній взаємодії з учнями, батьками та колегами. Тому серед загальних фахових компетентностей у Державному стандарті виокремлені: комунікативна, адаптивна, інформаційно-комунікаційна, громадянська, етична, здоров'язбережувальна, соціокультурна компетентності та компетентність міжособистісної взаємодії.

Вони забезпечать розвиток ряду умінь майбутніх педагогів: виявляти самостійність у прийнятті рішень щодо власної поведінки в соціумі; діяти соціально відповідально та свідомо; виявляти професійну позицію вчителя; дотримуватися гуманістичних етичних принципів і норм, правил культури поведінки у стосунках із

дорослими й дітьми на основі загальнолюдських та національних цінностей, норм суспільної моралі; дотримуватися принципів професійної етики, зокрема вчителя початкової школи та ін.

Основними показниками особистісно-комунікативного компоненту готовності є: професійна здатність педагога до спілкування, потреба в спілкуванні з дітьми; стимулювання позитивних емоцій у співрозмовника й відчуття власного задоволення від спілкування; володіння різними стилями мовленнєвого спілкування; вміння вирішувати конфлікти у навчальній та педагогічній діяльності; здатність до педагогічної комунікації; наявність та розвиток універсальних та спеціальних (педагогічних, експресивних, управлінських) якостей та властивостей особистості педагога.

Особистісно-комунікативний компонент передбачає формування творчого учителя, вимагає особливого стилю спілкування, бути переконливим, уміти зацікавити, самому бути креативним.

Взаємозв'язок визначених у Державному стандарті компетентностей та компонентів досліджуваної готовності майбутніх педагогів представлено нами у таблиці 2.1. Звичайно, такий розподіл є умовним. У таблиці ми вказали лише ті компетентності, які в найбільшій мірі сприяють розвитку означеного компоненту готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів.

Таблиця 2.1

Взаємозв'язок визначених у Державному стандарті компетентностей та компонентів готовності майбутніх педагогів до формування творчих здібностей молодших школярів

Компоненти готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів та їх показники	Загальні компетентності (загальнонавчальна, інформаційно-аналітична, дослідницько-праксеологічна, комунікативна, громадянська, етична, соціокультурна, міжособистісної взаємодії, адаптивна, здоров'язбережувальна, інформаційно-комунікаційна, рефлексивна)	Фахові компетентності (предметна, методична, психологічна, педагогічна, професійно-комунікативна)
--	--	---

Продовження табл. 2.1

<i>Ціннісно-мотиваційний</i> (наявність стійкої (внутрішньої й зовнішньої) мотивації до професійної творчої діяльності; спрямованість особистості майбутнього педагога на формування творчих здібностей учнів; система потреб, мотивів, прагнень до навчання в закладах вищої освіти, до організації творчої діяльності молодших школярів)	Загальнонавчальна, дослідницько-праксеологічна	Психологічна, педагогічна, професійно-комунікативна
<i>Змістово-креативний</i> (знання теорії та методики формування творчих здібностей учнів початкової школи; предметні знання та знання методики викладання того чи іншого предмету; високий розвиток психічних процесів)	Загальнонавчальна, інформаційно-аналітична, дослідницько-праксеологічна	Предметна, методична, психологічна, педагогічна
<i>Процесуально-рефлексивний</i> (уміння і навички організації творчої діяльності у процесі навчання; уміння та навички створення творчої атмосфери в класі; залучення дітей до активних методів навчання, а саме ігрових, проблемних, евристичних, дослідницьких, інтерактивних методів; володіння методикою створення творчих завдань; комбінуванні колективної, групової, індивідуальної форм навчальної роботи; уміння та навички діагностики творчих здібностей молодших школярів, адекватна самооцінка, здатність до рефлексії).	Загальнонавчальна, дослідницько-праксеологічна, комунікативна, міжособистісної взаємодії	Предметна, методична, психологічна, педагогічна

Продовження табл. 2.1

<i>Особистісно-комунікативний</i> (професійна здатність педагога до спілкування; потреба в спілкуванні з дітьми; стимулювання позитивних емоцій у співрозмовника й відчуття власного задоволення від спілкування; володіння різними стилями мовленнєвого спілкування; вміння вирішувати конфлікти у навчальній та педагогічній діяльності; здатність до педагогічної комунікації); наявність та розвиток універсальних та спеціальних (педагогічних, експресивних, управлінських) якостей та властивостей особистості педагога)	Комунікативна, адаптивна, інформаційно-комунікаційна, громадянська, етична, здоров'язбережувальна, соціокультурна, компетентність міжособистісної взаємодії	Психологічна, педагогічна, професійно-комунікативна
--	--	--

Аналіз ключових компетентностей майбутніх педагогів початкової школи дозволив нам наповнити компоненти готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів.

Цілісна єдність та сформованість виокремлених нами компонентів досліджуваної готовності забезпечуватимуть формування необхідного рівня готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи в освітньому процесі.

2.2. Критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти

Важливим етапом дослідження стану готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти є не лише визначення її структури, але й критеріїв, показників та рівнів

сформованості готовності майбутніх вчителів до здійснення такої діяльності. Без їх розробки неможливим є здійснення усіх інших завдань та етапів експериментальної роботи. Зокрема, відсутність чітко і науково обґрунтованих критеріїв унеможливорює визначення ступеня її ефективності.

Зважаючи на те, що концепція Нової української школи розроблялася з урахуванням зарубіжного досвіду, вважаємо актуальним проаналізувати підходи зарубіжних учених до тлумачення поняття готовності до професійної діяльності майбутніх учителів та базових критеріїв і показників її вимірювання. Огляд літератури з проблем дослідження зосереджувався на останніх міжнародних масштабних аналізах існуючих моделей підготовки вчителів до креативного навчання грамоти. Фундаментальна перевага і цінність порівняльного дослідження полягає в тому, що ми можемо по-справжньому збагнути себе лише в контексті знань інших суспільств.

Вивчення досвіду європейських країн у сфері професійної підготовки вчителів дозволило виявити позитивні риси, ключові ідеї яких можуть бути використані творчо в процесі оновлення української системи безперервної педагогічної освіти: оригінальні напрями професійно-орієнтаційної роботи з абітурієнтами, які обирають професію вчителя початкової школи; різноманіття організаційних форм та методів креативного навчання грамоти; розробка індивідуальних траєкторій професійної підготовки; організація стажування з метою професійної адаптації новопризначених учителів; підготовка спеціальних менторів-наставників, відповідальних за процес адаптації новопризначених учителів до умов професійної діяльності у реальному навчальному середовищі; науково-методичне забезпечення випускників педагогічного вузу. «Жоден з учителів насправді не готовий до першого дня і першого уроку в класі, але програми підготовки вчителів повинні забезпечити такий міцний фундамент, щоб вони не тільки відчували певний успіх у перший рік, але й залишилися в класі і в майбутньому» [221].

Огляд існуючої науково-дослідницької літератури було зроблено з метою вироблення теоретично обґрунтованого підходу до визначення готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання

грамоти, виділення найбільш ефективних креативних методів навчання, які сприяють покращенню результатів підготовки вчителів до навчання грамоти в перші роки навчання.

Порівняльний аналіз відібраних матеріалів виявив, що термін «готовність учителя» у зарубіжній науці найчастіше ототожнюється з поняттям «ефективний вчитель/менш ефективний». При цьому, ефективність визначається як успіх учнів у досягненні встановлених стандартів освіти, наприклад, оволодіння різними видами грамоти у сучасному їх розумінні, хоча визнається, що успішність у міжособистісному спілкуванні учнів та сприяння їх афективному та особистому розвитку є рівнозначно важливими. Ефективні вчителі мають широкий репертуар методик навчання, які вони вміло використовують у відповідності до навчального контексту, цілям і потребам своїх учнів.

На нашу думку, ці позиції є принципово важливими для визначення критеріїв оцінювання рівня готовності майбутніх учителів до впровадження ідей нової української шкільної концепції. Процес навчання грамоти, зокрема навчання читанню, письму та іншомовній грамоті ми вважаємо унікальною можливістю формування і розвитку творчих здібностей дітей у ранньому шкільному віці, коли відбувається розвиток та діалектичне поєднання операційного та образно-асоціативного видів мислення.

На основі методу компаративного аналізу концептуальних підходів зарубіжних та вітчизняних учених до тлумачення поняття «готовність учителя до професійної діяльності» нами були визначені структурні компоненти готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, які є взаємопов'язаними і визначають розвиток означеної готовності. Аналіз наукових досліджень, присвячених структуруванню готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності, дозволив визначити в її структурі такі компоненти: ціннісно-мотиваційний, особистісно-комунікативний, змістово-креативний, процесуально-рефлексивний.

Готовність майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти передбачає розробку та уточнення засобів та

методів оцінювання якісних та кількісних змін в здатності студента-майбутнього вчителя початкової школи до зазначеної діяльності. До таких засобів ми відносимо критерії, їх показники, а також рівні сформованості досліджуваної готовності.

З метою діагностики та встановлення рівнів сформованості готовності майбутніх вчителів до вказаної діяльності було визначено відповідно до структури критерії та показники, згідно сучасних вимог експериментального педагогічного дослідження. Перш ніж визначати критерії та показники готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, слід уточнити значення та зміст цих понять.

У науковій літературі поняття «критерій» має декілька визначень. Зокрема, у «Великому енциклопедичному словнику» це поняття тлумачиться як «ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація чого-небудь, мірило суджень, оцінки» [216, с. 385].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «критерій» розглядається як «підстава для оцінки, визначення та класифікації чогось; мірило», а «показник» – як «1) свідчення, доказ, ознака чого-небудь; 2) наочні дані про результати якоїсь роботи, якогось процесу; 3) явище або подія, на підставі яких можна робити висновки про перебіг якого-небудь процесу; 4) кількісна характеристика властивостей процесу, виробу» [23, с. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Поняття «критерій» у наукових дослідженнях використовують у різних значеннях – як мірило, оцінку суджень, ознаку достовірності або умови, сукупність ознак. З. Курлянд визначає критерій як мірило оцінки, судження, необхідну умову проявлення або існування якоось явища, процесу. Дослідниця вважає, що при розгляді будь-якої досліджуваної величини необхідно враховувати не лише її ознаки, а й критерії, які визначають вираженість цих ознак у певному процесі або явищі [85, с. 9].

О. Савченко та Т. Байбара поняття «критерії» визначили як точно обрані ознаки, величини, які виступають мірилом для об'єкту оцінювання [161, с. 6]. І. Ісаєв

вважає, що критерії – це ознаки, на основі яких здійснюється оцінка, судження [63, с. 90-92].

Однією з ключових позицій методології цього дослідження є застосування методу компаративного аналізу підходів зарубіжних та вітчизняних науковців до тлумачення проблем, які розглядаються. Такий аналіз наукових праць зарубіжних авторів дав можливість встановити, що аналогічно до вітчизняних наукових досліджень педагогічні технології розглядаються і оцінюються ними також з позицій критеріїв та показників.

М. Кастольді пропонує розглядати терміни «критерії» і «показники» наступним чином: критерії – це різні аспекти феномену/явища, яке розглядається і які визначають його цінність/значення (у нашому випадку готовність учителя до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти), а показники – це очевидні докази-підтвердження в контексті операційних дій, які вказують на рівень якості прояву кожного з критеріїв [219].

На змістовому рівні Д. Феліні пропонує, експериментально перевіряючи ефективність моделі чи технології, застосовувати такі критерії:

- 1) адекватність та ефективність обраного методу навчання;
- 2) компетентність та залученість у цей процес усіх виконавців/учасників, а також усі форми підтримки;
- 3) ефективність структурування навчального матеріалу та узгодженість навчальних дій;
- 4) знання теоретичних основ і підходів до навчання (наприклад, грамоти) та відповідність у їх застосуванні;
- 5) оригінальність та креативність у виконанні навчальних завдань [219].

Отже, аналіз джерельної бази дозволив виявити, що ключовими *показниками* визнаються чотири позиції: чіткість у плануванні навчальної діяльності та її відповідність цілям навчання; ефективність методів навчання; правильність/точність у визначенні змісту навчання та його відповідність рівню учня; участь учня у навчальному процесі. Серед *критеріїв* акцент зроблений на п'яти аспектах: методи навчання, уміння вчителя їх застосовувати на практиці, ефективність організації

навчальної діяльності, психолого-педагогічна теоретична підготовка, оригінальність підходів до вирішення навчальних завдань (креативність) [219].

У нашому дослідженні ми розглядаємо критерії як якості, властивості, ознаки об'єкта, який вивчається. Критерії дають можливість зробити висновки щодо стану та рівня його сформованості. Показники – кількісні та якісні характеристики сформованості кожної якості, властивості та ознаки досліджуваного об'єкта [75].

Критерії містять ознаки, за допомогою яких з'являється можливість виявити у майбутніх педагогів наявність або ж відсутність кожного з аспектів досліджуваної готовності, тобто створюється можливість визначити рівні її сформованості.

Визначаючи критерії сформованості готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, ми врахували такі вимоги: критерії повинні розкриватися через низку показників, ступінь прояву яких дозволяє визначити рівень вираженості кожного критерію; також критерії та їх показники повинні відображати динаміку досліджуваного явища у часі та просторі [75].

Аналіз наукових робіт, присвячених формуванню готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності, дозволив нам розробити актуальний у контексті цього дослідження критеріальний апарат. Система критеріїв та показників, які визначають рівні сформованості готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, розроблена з акцентом на описаний нами компонентний склад готовності майбутніх учителів до вказаної діяльності. Таким чином, ми виокремили наступні критерії сформованості досліджуваної готовності: *мотиваційний, змістовий, творчо-діяльнісний та рефлексивний*.

Ці критерії, на нашу думку, відображають усю специфіку готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти – усвідомлення майбутнім учителем значимості досліджуваної проблеми; розуміння важливості систематичної роботи щодо розширення та поглиблення власних знань про сутність формування та розвитку творчих здібностей молодших школярів, у цілому, та в процесі навчання грамоти,

зокрема; володіння відповідними видами діяльності, навичками та вміннями використання завдань, спрямованих на навчання грамоти та формування в учнів початкової школи зазначених здібностей, прогнозування та оцінювання процесу та результатів власної педагогічної діяльності з урахуванням її спрямованості на формування творчих здібностей дітей через навчання грамоти; зацікавленість у позитивному результаті власної педагогічної діяльності.

Кожен із визначених нами критеріїв розкривається через ряд показників, які включають у себе як загальні для професійно-педагогічної готовності майбутнього вчителя якості, так і специфічні якості, необхідні для організації роботи з формування творчих здібностей молодших школярів. Виходячи з цього, ми визначили поняття «показник» як якісну або кількісну характеристику сформованості певного аспекту готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей у процесі навчання грамоти.

Варто розглянути зміст та показники сформованості досліджуваної готовності майбутнього вчителя за усіма критеріями.

Мотиваційний критерій готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти ми виділили як ключовий та системоутворюючий. Від мотивації залежить активність особистості, спрямованість її професійної діяльності. У будь-якому виді діяльності успіх залежить не лише від знань, умінь та здібностей, але значною мірою від мотивації. Особистості з високим рівнем мотивації зазвичай працюють більше і досягають кращих результатів, а отже є ефективними [60; 129].

Мотиваційний компонент є основою готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, на яку набудовуються інші професійні якості майбутнього педагога.

Ми переконані, що залучення високомотивованих абітурієнтів/вступників на педагогічні спеціальності, забезпечення високого рівня університетської освіти, а також розвиток навичок неперервної освіти значно підвищують рівень готовності та її мотиваційно-ціннісний аспект, підсилюючи та підвищуючи стандарти та роль креативного навчання.

Мотиваційний критерій у контексті нашого дослідження визначає ступінь сформованості мотивації майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

До основних показників, які характеризують мотиваційний критерій О. Олійник відносить інтереси, мотиви, позитивне ставлення. Інтерес розглядають як об'єктивну причину діяльності суб'єкта (окремої людини, класу, суспільства), спрямованої на задоволення певних потреб [118; 141]. Це – форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності і тим самим сприяє орієнтації, ознайомленню з новими фактами, більш повному і глибокому відображенню дійсності [35]. У контексті цього дослідження розвиток інтересу майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів відбувається шляхом ознайомлення з формами, методами та засобами реалізації цього завдання у процесі навчання грамоти.

Аналізуючи різні аспекти готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів, ми взяли до уваги запропонований О. Олійник комплекс мотивів, які зумовлюють мотиваційний критерій:

- потреби вчителя у визнанні його професіоналізму; самоствердженні власної особистості, значущості, прагненні до реалізації своїх особистісних та професійних потреб; реалізації власних професійних здібностей;
- професійні схильності, професійні цінності, які проявляються у прагненні до професійної діяльності, досягненні професійних результатів, вказують на суб'єктивну значущість педагогічної діяльності;
- професійна відповідальність за формування особистості учня, яка характеризує прагнення відповідати за результат роботи з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;
- задоволення від процесу і результату професійної діяльності, взаємодії з молодшими школярами [25; 118].

Існує тісний зв'язок між мотиваційним критерієм та усвідомленням ціннісного аспекту роботи з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, установкою на професійну значущість вказаної діяльності, які

формуються як позитивне ставлення та розвиваються у стійку потребу креативного підходу до формування творчих здібностей молодших школярів.

Важливим елементом мотиваційного критерію є також сформованість у майбутнього вчителя ціннісного ставлення до учасників освітнього процесу. Ціннісне ставлення до підопічних/вихованців/учнів базується на таких принципах: 1) гуманістична центрація педагогічної свідомості; 2) позитивне ставлення до особистості учня; 3) спрямованість учителя на практичну реалізацію цінності розвитку дитини. До структури ціннісного ставлення педагога до учнів відносять мотиваційний, когнітивний, емоційний та операційно-діяльнісний компоненти. При цьому мотиваційний компонент займає першочергове місце [1].

Мотиваційний критерій можна охарактеризувати за певними показниками. Н. Плахотнюк до таких показників відносить:

- наявність пізнавального інтересу до інноваційних педагогічних технологій та опанування цими технологіями у процесі навчальної діяльності;
- сформована усвідомлена потреба у розробці та використанні/впровадженні у педагогічну діяльність навчальних завдань, які спрямовані на формування творчих здібностей молодших школярів через навчання різних видів грамоти;
- сформованість мети та завдань власної творчої педагогічної діяльності;
- наявність високого рівня сприйняття нововведень;
- бажання брати участь у створенні, реалізації та розповсюдженні педагогічних творчих інновацій [128].

М. Ковальчук до показників мотиваційного критерію відносить такі:

- позитивне ставлення до педагогічної діяльності;
- переконаність у доцільності використання певних методів та засобів у навчальній діяльності;
- спрямованість на активне застосування цих методів та засобів у майбутній професійній діяльності [75].

Серед показників мотиваційного критерію Л. Хімчук виділяє такі:

- інтерес до професії вчителя;
- розуміння необхідності вдосконалення власної професійної діяльності;

- зацікавленість новими досягненнями у сфері педагогічних технологій;
- орієнтація на досягнення високих результатів;
- бажання і здатність виявляти креативність у вирішенні професійних завдань;
- спрямованість на власний інтелектуальний розвиток, а також на розвиток учнів [194].

Наступним критерієм готовності вчителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти є **змістовий**. Глобальний моніторинг освіти «Освіта для всіх», що є незалежним щорічним виданням і публікується за підтримки ЮНЕСКО, зазначає у своєму останньому звіті під назвою «Навчання та учіння: досягнення високої якості для всіх» наступне: «ключ до завершення кризи в освіті – це залучення найкращих кандидатів до викладання у педагогічних університетах, що забезпечить підготовку достатньої кількості ефективних учителів для шкіл; навчання вчителів для задоволення потреб усіх дітей; в тому числі і дітей з обмеженими можливостями; а також забезпечення постійного професійного удосконалення вчителів» [225].

Через *змістовий критерій* ми маємо змогу визначити рівень знань студентів-майбутніх учителів про психологічні та вікові особливості учнів початкової школи, зміст, форми та методи формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Окрім володіння методичними знаннями, які стосуються різних видів, форм, прийомів та методів навчання грамоти, *змістовий критерій*, на нашу думку, включає в себе знання особливостей вербального викладу необхідної інформації у процесі педагогічного спілкування з аудиторією (розставлення смислових акцентів під час мовлення, виділення головного, визначення темпу, ритму, точної інформації тощо), прийомів педагогічної майстерності.

Показниками змістового (когнітивного) критерію О. Шикирінська вважає здатність до чутливості, емпатії, рефлексії; комунікативні здібності та обсяг необхідних знань [209].

До показників змістового критерію М. Ковальчук відносить:

- наявність знань про психолого-педагогічні особливості молодшого школяра, які проявляються у певній навчальній діяльності;

- знання із фахових дисциплін, їх інтерпретації, вимог до організації навчальної діяльності молодших школярів;

- знання основних закономірностей застосування певних видів та засобів навчальної діяльності у роботі з учнями початкової школи [75].

Змістовий критерій готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти включає такі *показники*:

- інформованість студентів щодо новітніх технологій формування означених здібностей та володіння їх змістом;

- інформаційна культура, комп'ютерна грамотність;

- знання методик формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти;

- професійно-педагогічні знання, вміння та якості (педагогічний такт, педагогічна вимогливість, комунікабельність, уміння привертати увагу учнів);

- інформаційно-дидактичні вміння, які мають безпосереднє відношення до формування та розвитку творчих здібностей школярів у процесі навчання грамоти.

Отже, змістовий критерій дозволяє виявити у студентів наявність знань з теорії та методики формування творчих здібностей молодших школярів. До показників, які характеризують змістовий критерій визначення готовності майбутніх вчителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти ми відносимо:

- знання суті, методів і прийомів організації діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;

- знання/розуміння суті творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку;

- знання умов формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;

- знання методики формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;

- знання методів діагностики сформованості та розвитку творчих здібностей учнів початкової школи.

Творчо-діяльнісний критерій характеризує рівень сформованості умінь майбутніх учителів використовувати способи вирішення різноманітних педагогічних завдань під час планування та організації навчального процесу, метою якого є формування творчих здібностей молодших школярів. Цей критерій спрямований також на оцінювання тих професійних та особистісних якостей студента, які сприятимуть успішній реалізації професійної діяльності.

До показників діяльнісного критерію І. Габеркорн відносить:

- систему умінь і навичок організації творчої діяльності у процесі навчання;
- практичні уміння та навички створення творчої атмосфери в класі; залучення дітей до активних методів навчання;
- володіння методикою створення творчих завдань, комбінування різних форм навчально-пізнавальної діяльності;
- уміння та навички діагностики творчих здібностей молодших школярів [29, с. 29-304].

В. Сластьонін вважає, що процесуальний (діяльнісний) критерій проявляється в зовнішніх (наочних) уміннях, тобто в діях, які можна побачити, спостерігати. До таких умінь відносять організаторські (залучення школярів до різних видів діяльності) та комунікативні [173].

Комунікативні вміння спрямовані на встановлення ефективних взаємин учителя з учнями, формування міжособистісних відносин, створення сприятливого психологічного клімату в класі, подолання особистісних бар'єрів.

Педагогічна діяльність у контексті нашого дослідження розглядається як творчий (креативний) процес. Творчість ми розглядаємо як відносно автономну, самостійну, універсальну здатність/уміння майбутнього вчителя початкової школи нестандартно підходити до розробки та впровадження у навчальний процес завдань з навчання грамоти, водночас спрямованих на формування творчих здібностей учнів та поєднувати різноманітні форми, методи та засоби навчання [118]. У педагогічній

творчості присутня суб'єктивна новизна думок, позицій, оцінок, які виникають та реалізуються під час навчально-пізнавальної діяльності.

Більшість дослідників (В. Моляко, Я. Пономарьов, С. Сисоєва та ін.) визначають творчість як системне явище, яке складається із сукупності взаємопов'язаних компонентів: здібностей; творчого процесу; індивідуального розвитку творчих здібностей; особистісних якостей, які зумовлюють творчу діяльність.

Креативна складова творчо-діяльнісного критерію готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти розкривається через здатність розвивати власні творчі здібності, привносити у навчальний процес свої власні думки, почуття судження, ідеали, застосовувати власний творчий досвід. Таким чином, креативний критерій сформованості досліджуваної готовності відображає процес взаємодії вчителя з учнями, рівень підготовки студентів до організації творчого педагогічного спілкування з молодшими школярами.

До характеристик (показників) креативного компоненту цього критерію готовності вчителя до формування творчих здібностей молодших школярів вчені також відносять здатність педагога розробляти принципово нові підходи до навчання, виховання та розвитку учнів; модернізувати зміст, форми, методи та засоби навчально-виховного процесу з метою формування творчих можливостей учнів; комплексно використовувати у професійній діяльності сукупність теоретичних знань і практичних навичок; бачити нову проблему у зовнішньо знайомій ситуації, знаходити варіантні шляхи її вирішення; здійснювати вибір дій у конкретній педагогічній ситуації; проводити систематичний самоаналіз професійної діяльності, науково-дослідної роботи, досвіду колег; реалізовувати на практиці принципи педагогіки співробітництва; проявляти гнучкість при виборі оптимального вирішення нестандартних ситуацій; оригінально конструювати/моделювати навчально-виховний процес [147, с. 121-126].

До показників сформованості креативно-діяльнісного критерію О. Шикирінська відносить: наявність творчих здібностей; рівень творчої активності; ступінь творчої самореалізації [209].

Н. Плахотнюк виокремлює такі показники творчого (креативного) критерію: чутливість, відкритість до інновацій; творча уява та активність; гнучкість, критичність мислення [128].

О. Олійник називає такі показники креативного критерію:

- наявність комплексу професійно-педагогічних та методичних умінь, необхідних для формування творчих здібностей молодших школярів;
- сформованість особистісних та професійно-значущих якостей, які впливають на результат діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів;
- творчий підхід до формування означених здібностей учнів початкової школи [118].

На основі аналізу наукового дослідження М. Ковальчук [75] ми визначили такі показники творчо-діяльнісного критерію сформованості готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти:

- наявність сукупності професійних умінь та навичок, якими повинен володіти майбутній учитель початкових класів для ефективної діяльності з формування зазначених здібностей дітей молодшого шкільного віку;
- здатність визначати оптимальні засоби формування творчих здібностей для використання у процесі навчання грамоти відповідно до змісту, мети та форми проведення уроку;
- створення власних завдань, спрямованих на формування творчих здібностей учнів через навчання грамоти;
- постійне їх удосконалення з метою переходу на вищий рівень педагогічної творчої майстерності;
- прояв ініціативності, самостійності та творчості в організації та проведенні уроків з навчання грамоти.

До показників педагогічної креативності вчителя Т. Ревчук відносить також і пошуково-перетворюючий стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності; проблемне бачення ситуації; творчу фантазію, розвинену уяву; комунікативні здібності; високий рівень загальної культури [147, с. 121-126].

У процесі творчої педагогічної діяльності розкривається креативний потенціал учителя, відбувається його реалізація та розвиток. Такі умови зумовлюють необхідність підготовки майбутнього вчителя до усвідомлення власної творчої педагогічної діяльності, формування у нього потреби та вміння аналізувати власний педагогічний досвід.

Рефлексивний критерій визначає здатність до рефлексії, доопрацювання, переробки та вдосконалення власних можливостей та здібностей. До його показників відносять повноту, глибину, усвідомлений самоконтроль, самооцінку, самокритику.

М. Ковальчук називає такі показники рефлексивного критерію:

- здатність до самонавчання та об'єктивної самооцінки своїх можливостей та результатів діяльності;
- здатність оцінювати освітні ресурси, як власні, так і загальнодоступні;
- уміння здійснювати самоаналіз проведених уроків та уміння відбирати ефективні власні поведінкові стратегії [75].

До показників рефлексивного критерію Л. Хімчук відносить:

- самооцінку власної професійної підготовки та діяльності;
- діагностичні вміння – перевірку стану сформованості творчих здібностей учнів за допомогою різноманітних методик;
- корекційні вміння – використання технологій, спрямованих на корекцію та підвищення рівня сформованості означених здібностей в учнів початкової школи [194].

Всебічний аналіз науково-педагогічних досліджень щодо проблеми оцінювання готовності майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності дозволив нам визначити за кожним критерієм показники готовності

майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Критерії та показники готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Критерії та показники готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти

Критерії	Показники
Мотиваційний <i>Професійна спрямованість особистості майбутнього вчителя</i>	1. Позитивне ставлення та усвідомлення цінності та значущості професії вчителя. 2. Спрямованість на формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.
Змістовий <i>Предметні знання та знання теоретичних основ формування творчих здібностей молодших школярів</i>	1. Розуміння суті/природи творчих здібностей молодших школярів та необхідності/важливості їх формування у навчально-пізнавальному процесі, а саме у процесі навчання грамоти. 2. Володіння психолого-педагогічними та методичними знаннями, які забезпечують ефективність формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.
Творчо-діяльнісний <i>Володіння способами/засобами управління діяльністю з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти</i>	1. Сформованість умінь, необхідних для організації діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. 2. Сформованість особистісних та професійних якостей, які позитивно впливають на процес та результат досліджуваної діяльності. 3. Творчі здібності та творчий потенціал майбутнього вчителя.
Рефлексивний <i>Уміння аналізувати та оцінювати результати діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти</i>	1. Здатність до самооцінки власної діяльності та самоаналізу. 2. Прагнення до саморозвитку, самовдосконалення.

Оцінка якісних та кількісних характеристик визначених нами критеріїв та показників готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти вимагає розробки діагностичного інструментарію. Такий аналіз передбачає рівневий підхід. Рівні є механізмом

переведення якісних показників, які характеризують критерії педагогічних предметів, процесів, явищ у кількісні. Поняття «рівень» характеризується різним смисловим/змістовим наповненням, підґрунтям якого є різні критерії, показники і відповідні їм змістові характеристики [118].

У контексті нашого дослідження рівень – це ступінь сформованості професійних умінь. Рівень готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти – ступінь досягнення студентами результатів щодо оволодіння знаннями, уміннями та навичками застосування методик формування в учнів початкової школи творчих здібностей у процесі навчання грамоти. Під «рівнем» ми розуміємо міру кількісних та якісних проявів усіх ознак готовності. Такий підхід до визначення рівнів готовності базується на дослідженнях В. Кан-Калика, Н. Нікадрінова, С. Сисоєвої, В. Загвязинського, А. Козлової, К. Макагон. Також ми взяли до уваги висновки щодо визначення рівнів готовності майбутніх учителів до професійної діяльності, представлені Н. Плахотнюк на основі досліджень І. Піскарьової:

- 1) готовність формується у процесі діяльності, накопичуючи все засвоєне на попередньому етапі, тобто, переходить на вищий рівень;
- 2) попередній рівень є основою для формування наступного;
- 3) за умови своєчасного визначення рівня готовності існує можливість укласти/створити/спланувати програму корекції недоліків професійної підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти [128].

Враховуючи співвідношення особистісних та професійних якостей, знань, умінь, які відповідають критеріям і показникам, а також ступінь їх усвідомлення, вираження, стабільності та активності прояву, ми визначили три рівні готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти – репродуктивний, конструктивний та творчий. З позицій кількісного наповнення сформованих характеристик ми визначаємо ці рівні як низький, середній та високий. Таким чином, готовність майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти

визначається та такими рівнями: низький (репродуктивний), середній (конструктивний) та високий (творчий).

Репродуктивному (низькому) рівню готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти притаманна часткова сформованість досліджуваної готовності. Цей рівень властивий студентам з відсутньою або низькою мотивацією до професійної діяльності. Студенти з репродуктивним (низьким) рівнем готовності не усвідомлюють соціальної значущості професії вчителя. Їм властива відсутність інтересу не лише до формування творчих здібностей молодших школярів, але й до майбутньої професійно-педагогічної діяльності в цілому. Це проявляється у поверхневих знаннях психології та методики формування творчих здібностей молодших школярів. На репродуктивному рівні студенти практично не володіють інформацією щодо типів/видів грамоти; переваг та специфіки формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання ключових для початкової школи видів грамоти; засобів, методів, форм та прийомів організації цієї діяльності. Цей рівень виражається у відсутності або слабо вираженій здатності до самоаналізу власної професійної діяльності; здатності аналізувати навчально-виховний процес, визначати його ефективність та оцінювати результати діяльності з формування означених здібностей [219]; невмінні оцінювати та визначати ефективність навчальних ресурсів; несформованій потребі вдосконалювати власні знання щодо формування творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку у процесі навчання грамоти.

Низький рівень готовності майбутнього вчителя до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти передбачає репродуктивну педагогічну діяльність на основі відомих методик, рекомендацій, досвіду, відбір таких видів та форм навчально-пізнавальної діяльності, які найбільше відповідають конкретним умовам праці, можливостям учнів [147, с. 121-126]. У майбутніх учителів відсутній творчий підхід до професійної діяльності, яка на цьому рівні відбувається за старими, давно відпрацьованими схемами/моделями/технологіями [128].

Конструктивному (середньому) рівню відповідає достатній ступінь готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти. Характерним для цього рівня є рівномірний розвиток усіх компонентів досліджуваної готовності за переважною більшістю показників. Професійній діяльності майбутнього педагога притаманна висока мотивація. Студент розуміє важливість формування творчих здібностей молодших школярів у навчальному процесі, а саме у процесі навчання грамоти; у нього розвинутий інтерес до цієї діяльності та прагнення до оволодіння навичками різних її видів. У майбутнього вчителя достатній рівень володіння загально-професійними знаннями з використанням додаткових джерел інформації; висока комунікабельність; достатній рівень володіння професійною термінологією.

Майбутні вчителі з конструктивним рівнем готовності до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти демонструють цілеспрямованість, усвідомлення необхідності впровадження методик формування творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку у навчально-пізнавальний процес, а саме у навчання грамоти. Вони володіють на достатньому рівні знаннями щодо видів грамоти та їх потенціалу в аспекті формування творчих здібностей. Студентам з конструктивним рівнем готовності добре відомі поширені методики та технології реалізації такої діяльності. Втілюючи їх у навчально-виховному процесі, майбутні педагоги вдало здійснюють вибір доцільних методів, засобів та прийомів, при цьому демонструють необхідні вміння та навички. На цьому рівні студенти володіють знаннями щодо суті та змісту діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів, її етапів. Уміння, необхідні для реалізації цієї діяльності, посідають ключове місце у системі професійних умінь. Такі педагоги постійно знаходяться в активному пошуку нових педагогічних технологій формування творчих здібностей учнів початкової школи, частково намагаються вдосконалювати відомі, а також створювати та використовувати власні методи та прийоми. У них важливе місце посідає самооцінка та рефлексія, що дозволяє майбутньому вчителю вдосконалювати та модернізувати освітні ресурси, здійснювати їх аналіз та відбір, коригувати свою власну педагогічну діяльність,

спрямовану на формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Творчому (високому) рівню досліджуваної готовності майбутніх учителів притаманний розвиток усіх її компонентів у єдності та взаємозв'язку. Таким чином, цей рівень передбачає цілісність особистості майбутнього педагога. Творчий рівень готовності передбачає професійну діяльність майбутнього вчителя, яка відзначається оригінальністю, новизною та високою результативністю. Студент володіє мотиваційно-ціннісним ставленням до формування творчих здібностей молодших школярів і розглядає творчість як невід'ємну складову навчально-виховного процесу. Він має високий рівень розвитку вмінь планувати, організовувати, аналізувати та оцінювати процес формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти [56, с. 1-23]. Студентові притаманне позитивне ставлення до професії вчителя і до формування творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку; потреба набувати та вдосконалювати знання з педагогіки та інших дотичних галузей знань; творче застосування знань щодо специфіки формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. Майбутнього вчителя з творчим (високим) рівнем готовності до формування творчих здібностей учнів початкової школи відрізняє висока комунікабельність, багата лексика, вільне володіння професійною термінологією.

Отже, майбутні вчителі з творчим (високим) рівнем готовності до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти володіють ґрунтовними знаннями щодо змісту, суті та шляхів формування означених здібностей у дітей молодшого шкільного віку у процесі навчання грамоти; знаннями щодо інноваційних підходів до реалізації такої діяльності, а також умінням застосовувати ці знання на практиці. Вони чітко усвідомлюють значущість професійної діяльності, мету та засоби її реалізації. Студенти демонструють високий рівень методичних знань, володіють технологіями формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання різних видів грамоти, створюють власні завдання та прийоми. Їм притаманний творчий підхід до організації навчально-виховного процесу, постійний пошук нових ефективних ресурсів для підвищення

якості власної професійної діяльності [128]. Творчий рівень характеризується стійким проявом педагогічної рефлексії, критичністю та аргументованістю аналізу та самоаналізу роботи з формування творчих здібностей школярів, що дозволяє регулярно здійснювати адекватну самодіагностику та корекцію власної педагогічної діяльності та росту.

Загальна характеристика визначених нами рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, відповідно до виділених критеріїв представлена у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Характеристика рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти

Рівні	Характеристика
Репродуктивний (низький)	1. Слабкий (відсутній) інтерес до формування творчих здібностей молодших школярів; пасивне ставлення до професії; відсутність розуміння необхідності формувати творчі здібності у навчальному процесі, а саме у процесі навчання грамоти та спрямованості на використання потенціалу завдань з навчання грамоти у цій діяльності. 2. Недостатні знання щодо видів грамоти та шляхів їх навчання; елементарні знання щодо суті творчих здібностей та шляхів їх формування; відсутність розуміння специфіки та переваг формування зазначених здібностей учнів у процесі навчання ключових видів грамоти. 3. Базові уміння організації діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів; використання поширених методик, видів та форм навчально-пізнавальної діяльності; недостатні комунікативні уміння; наявність окремих особистісних професійно значущих якостей; невміння створювати власні завдання з навчання грамоти, спрямовані на формування творчих здібностей молодших школярів. 4. Слабо виражена здатність до самоаналізу та самооцінки власної професійної діяльності; аналізу навчально-виховного процесу з метою визначення його ефективності; невміння оцінювати та визначати ефективність навчальних ресурсів.
Конструктивний (середній)	1. Значний інтерес до формування творчих здібностей молодших школярів; позитивне ставлення до професії; достатнє розуміння необхідності формувати творчі здібності у навчальному процесі, а саме у процесі навчання грамоти та стійка спрямованість на використання потенціалу завдань з навчання грамоти у цій діяльності. 2. Достатні знання щодо видів грамоти та шляхів їх навчання; наявність комплексу знань щодо суті творчих здібностей та змісту, методів, засобів і особливостей їх формування у процесі навчання грамоти; сформоване розуміння специфіки та переваг, а також форм і прийомів формування зазначених здібностей учнів у процесі навчання ключових для початкової школи видів грамоти.

Продовження табл. 2.3

Конструктивний (середній)	3. Сформовані на достатньому рівні вміння організації діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів; уміння інтегрувати навчання ключових видів грамоти у процес формування творчих здібностей; високі комунікативні уміння; наявність окремих особистісних професійно значущих якостей; уміння визначати, добирати та створювати власні (шляхом вдосконалення, адаптації та модернізації вже існуючих) завдання з навчання грамоти, спрямовані на формування творчих здібностей молодших школярів. 4. Розвинена здатність до самоаналізу та самооцінки власної професійної діяльності; аналізу навчально-виховного процесу з метою визначення його ефективності; сформовані вміння оцінювати та визначати ефективність навчальних ресурсів (власних та загальнодоступних).
Творчий (високий)	1. Стійкий інтерес до формування творчих здібностей молодших школярів; позитивно-активне ставлення до професії; чітке розуміння необхідності формувати творчі здібності у навчальному процесі, а саме у процесі навчання грамоти та свідомо спрямованість на використання потенціалу завдань з навчання грамоти у цій діяльності. 2. Систематизовані, ґрунтовні і повні знання щодо суті творчих здібностей та змісту, методів, засобів і особливостей їх формування у процесі навчання грамоти; видів грамоти та шляхів їх навчання; наявність комплексу знань щодо специфіки та переваг, а також форм і прийомів формування творчих здібностей учнів у процесі навчання ключових для початкової школи видів грамоти. 3. Високий рівень умінь організації діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів; досконалі уміння інтегрувати навчання ключових видів грамоти у процес формування творчих здібностей; відмінні комунікативні уміння; розвинені вміння визначати, добирати та створювати власні оригінальні завдання з навчання грамоти, спрямовані на формування творчих здібностей молодших школярів. 4. Розвинена на високому рівні здатність до самоаналізу та самооцінки власної професійної діяльності; аналізу навчально-виховного процесу з метою визначення його ефективності; повністю сформовані вміння оцінювати та визначати ефективність навчальних ресурсів (власних та загальнодоступних).

Окреслені нами у цьому параграфі критерії, показники та рівні готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти дають можливість визначити шляхи діагностики вказаної готовності майбутнього педагога, а також динаміку її розвитку у процесі становлення професійної особистості.

2.3. Діагностика готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти

Визначення структури готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, а також її критеріїв та рівнів дозволило нам перейти до експериментальної частини цієї роботи. З урахуванням проведеного теоретичного дослідження, було розроблено етапи, зміст та методику проведення педагогічного експерименту.

У процесі проведення педагогічного експерименту ми керувалися загальними принципами організації експериментальної роботи:

- в основі експериментального дослідження повинна лежати методологічно обґрунтована гіпотеза;
- обов'язковою є нейтралізація незалежних змінних з метою запобігання їх впливу на залежні змінні;
- експеримент повинен будуватися з дотриманням наукових основ;
- колективний характер роботи дає змогу глибоко дослідити умови, фактори, які зумовлюють педагогічні явища [70, с. 11-21].

У ході *підготовчого етапу* експерименту проводилася попередня підготовка до здійснення експериментальної роботи, було розроблене методичне забезпечення для його проведення.

Метою констатувального етапу експериментальної роботи було виявлення актуального стану готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Завданнями констатувального етапу педагогічного експерименту були:

- підбір та адаптація комплексу діагностичних методик, необхідних для визначення у відповідності до описаних раніше критеріїв та показників рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти;
- визначення рівнів досліджуваної готовності за допомогою підібраних методик та методів діагностики;

- зведення, математична обробка та аналіз результатів констатувального етапу експерименту.

Отже, на констатувальному етапі експериментальної роботи було здійснене педагогічне діагностування досліджуваної готовності, спрямоване на встановлення та оцінку її рівнів у майбутніх учителів початкової школи.

У словнику іншомовних слів «діагностика» тлумачиться як особливий вид пізнання, що знаходиться між науковим знанням сутності і пізнанням одиничного явища. Результатом такого пізнання є діагноз як висновок про належність сутності, що виражається в одиничному, до певного встановленого наукою класу [166, с. 109; 118].

Ми підтримуємо думку Т. Баришевої та О. Тунік, що завдяки діагностиці можна відстежити динаміку змін у розвитку досліджуваних явищ, встановити доцільність застосування певних методів у навчально-виховному процесі [183].

У процесі експериментальної роботи для діагностики рівнів готовності майбутніх вчителів до формування творчих здібностей молодших школярів ми використали такі методи, як: анкетування, тестування, опитування, бесіди, експертна оцінка, аналіз продуктів діяльності студентів, порівняння, зіставлення, самоаналіз, методи математичної статистики.

Сукупність цих діагностичних методик дала нам можливість встановити актуальний стан готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти.

Вибір методик та методів експериментального дослідження був зумовлений такими позиціями:

- усі методи та методики повинні відповідати ознакам об'єктивності, відтворюваності, необхідності, конкретності, надійності та валідності;

- за допомогою обраних методик діагностики повинні бути охоплені усі компоненти готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей у процесі навчання грамоти [118].

Констатувальний експеримент проводився на базі Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Луцького педагогічного коледжу

та Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. На цьому етапі до експериментальної діяльності було залучено 288 студентів, оскільки така кількість учасників експерименту забезпечує можливість отримати достовірні дані щодо рівнів досліджуваної готовності у майбутніх учителів [67].

Відповідно до мети констатувального етапу нами було проведено комплексне експериментальне дослідження, яке розгорталось за 4 напрямками у відповідності до визначених раніше компонентів, критеріїв та показників готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Перший напрям, за яким здійснювалась діагностика, був спрямований на встановлення рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за *мотиваційним критерієм*. Загальним показником цього напрямку була професійна спрямованість майбутнього вчителя на формування творчої особистості учня у процесі навчання грамоти, яку у контексті нашого дослідження ми розглядаємо як єдність таких характеристик:

- позитивне ставлення до професії вчителя, усвідомлення її цінності та значущості;
- спрямованість на формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчально-пізнавальної діяльності, а саме у процесі навчання грамоти.

Діагностика характеру професійної мотивації майбутніх учителів початкової школи, пов'язаної із формуванням творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відбулась шляхом з'ясування ставлення до неї [209; 60].

Для виявлення у майбутніх учителів професійно-ціннісних мотивів навчання ми використали методику Т. Ільїної «Мотивація навчання у ВНЗ» [213, с. 269-271] (додаток А). Методика представляє 50 тверджень, розподілених за 3-ма шкалами:

- шкала «Набуття знань» відображає прагнення студента до оволодіння знаннями, його цікавість;

- шкала «Опанування професії» – прагнення оволодіти необхідними для майбутньої професії знаннями та сформувати професійно значущі особистісні якості;

- шкала «Отримання диплому» – бажання отримати диплом за умови формального засвоєння знань, бажання віднайти обхідні шляхи під час здавання заліків та іспитів.

Аналіз отриманих результатів проведеного нами опитування свідчить, що лише у 44,6 % студентів присутня чітка спрямованість на набуття знань. Ці студенти глибоко переконані, що для ефективної професійної діяльності майбутньому вчителю важливо однаково ретельно вивчати усі фахові навчальні дисципліни. 29,2% опитаних виявили прагнення до опанування обраної професії. Більшість з них цікавилась професією вчителя ще до вступу у ЗВО, окремі студенти пішли шляхом своїх батьків, також учителів, яких вони вважають висококваліфікованими професіоналами і хочуть їх наслідувати. Однак, серед опитаних виявились і такі (26%), що продемонстрували лише бажання отримати диплом. Переважання мотивів за шкалами «Набуття знань» і «Оволодіння професією» свідчить про адекватний вибір студентом майбутньої професії і задоволеність нею. Такий результат отримали 27 % опитаних.

Наступним кроком стало *дослідження усвідомлення майбутніми вчителями важливості формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти*. З цією метою ми скористалися анкетною для студентів, розробленою М. Ковальчук [75] і адаптованою нами у відповідності до контексту нашого дослідження (додаток Д). Таким чином, відповіді отримані від студентів дали нам можливість статистично виміряти рівень умотивованості майбутніх учителів щодо формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Для встановлення рівнів прояву *спрямованості майбутнього педагога на формування творчих здібностей молодших школярів* ми застосували «Тест для визначення схильності педагога до розвитку творчих здібностей дітей», який складався з 18 запитань, до кожного з яких було подано три варіанти відповідей. Студентам запропонували обрати за кожним запитанням той варіант, який найбільш

повно/максимально правдиво відображав їхню особистісну позицію. Після підрахунку балів за схемою наведеною в інструкції до тесту, отримані результати було розподілено за трьома рівнями: низьким, середнім та високим.

У студентів з високим (творчим) рівнем спрямованості (19,8%) на формування творчих здібностей учнів початкової школи чітко виражені потенційні можливості самореалізації у цій діяльності. Майбутні вчителі з високим рівнем спрямованості на формування творчих здібностей своїх учнів здатні стимулювати у них творчу активність, заохочувати їх та підтримувати різноманітні види творчої діяльності.

У 32,3% студентів середнього (продуктивного) рівня спрямованість на досліджувану діяльність сформована в цілому, але очевидною є необхідність у додаткових ресурсах, більш активній саморегуляції в інтелектуальному аспекті. Таким студентам вкрай важливо навчитися приймати правильні рішення щодо вибору об'єктів спрямованості творчих інтересів / творчої зацікавленості молодших школярів.

Низький рівень спрямованості особистості майбутнього педагога на формування творчих здібностей молодших школярів та відсутність бажання до роботи саме у цьому напрямку продемонстрували 47,9% студентів. Однак за умови високої мобілізації власних сил, віри у свої можливості, кропіткої роботи задля підвищення власного інтелектуального рівня майбутні вчителі з низьким рівнем спрямованості на формування творчих здібностей молодших школярів можуть досягнути чималих успіхів у цій діяльності.

Отримані результати дозволили нам зробити висновки про переважно низький рівень спрямованості майбутніх учителів на формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Наступним кроком у дослідженні готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за мотиваційним критерієм була діагностика наявності позитивної навчальної мотивації. Для цього ми провели тестування за методикою Н. Бадмаєвої [7], розробленою на основі опитувальника А. Реана та В. Якуніна (додаток Б).

Студентам було запропоновано оцінити наведені у тесті мотиви навчальної діяльності за особистісною значимістю. Усього в тесті пропонувалося оцінити 33 мотиви навчальної діяльності, які розподілялись за 5 шкалами: комунікативні, мотиви уникнення, мотиви престижу, професійні мотиви, мотиви творчої самореалізації, навчально-пізнавальні і соціальні мотиви. Обробка результатів полягала у підрахунку середнього балу за кожною шкалою.

Результати тестування засвідчили високий рівень професійних мотивів у 34% студентів. На середньому рівні сформовані навчально-пізнавальні, соціальні, комунікативні і мотиви творчої самореалізації у (36,5 %) студентів. І, відповідно, на низькому рівні опинилися мотиви престижу та уникнення покарання (29,5%).

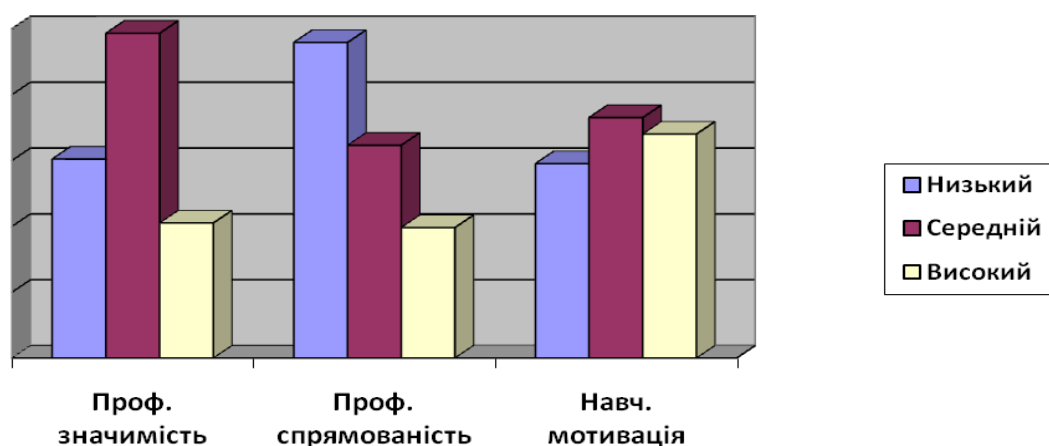

Рис. 2.2. Розподіл студентів за рівнями готовності до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти (за окремими видами мотивації)

Комплексна обробка результатів діагностики за окремими показниками дала можливість визначити загальний рівень готовності кожного студента до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за мотиваційним критерієм.

Для того, щоб визначити рівні готовності студентів за мотиваційним критерієм, бали, отримані за окремими показниками було переведено у стандартні бали: творчий (високий) рівень – 2 бали, конструктивний (середній) – 1 бал, репродуктивний (низький) – 0 балів. Сумарний показник обчислювали

індивідуально для кожного студента. Ті студенти, сумарний показник яких за мотиваційним критерієм дорівнював 0 – 2 бали продемонстрували репродуктивний (низький) рівень готовності до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. Конструктивному (середньому) рівню відповідав сумарний показник у 3 – 4 бали. І, відповідно, творчий (високий) рівень виявили ті студенти, сумарний показник яких становив 5 – 6 балів.

Графічно результати діагностики рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за мотиваційним критерієм представлені на рис. 2.3.

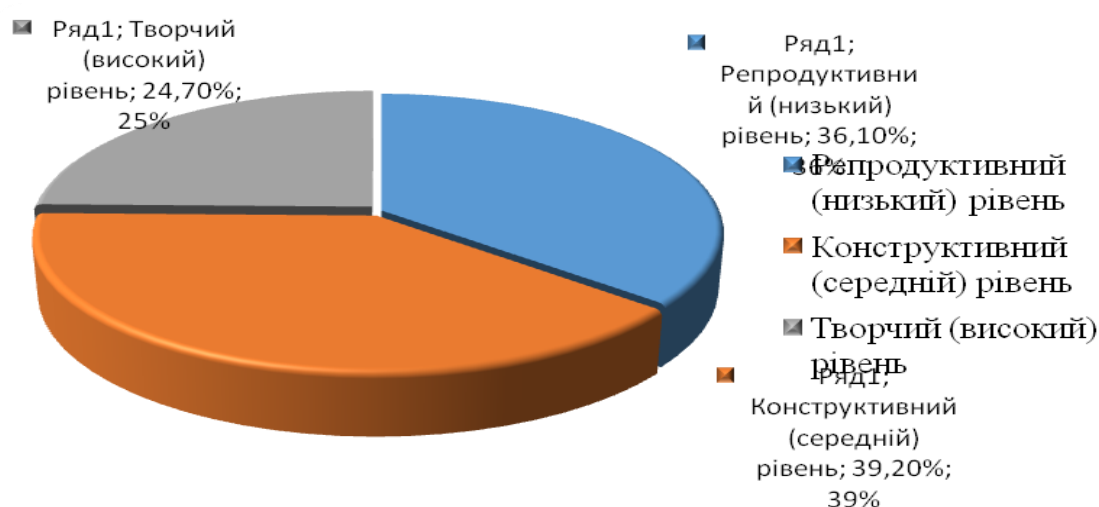

Рис. 2.3. Розподіл студентів за рівнями готовності до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти (за мотиваційним критерієм)

Отримані експериментальні дані свідчать про те, що за мотиваційним критерієм готовність більшості (39,2%) майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відповідає конструктивному (середньому) рівню. Однак, разом з тим, доволі велике число опитаних не усвідомлює важливості формування цієї готовності для подальшої професійної діяльності, що засвідчують показники її репродуктивного (низького) рівня (36,1 %). І лише невелика кількість студентів продемонструвала творчий (високий) рівень готовності до формування творчих здібностей молодших

школярів у процесі навчання грамоти за мотиваційним критерієм. Отже, виявлений у ході експериментального дослідження переважно низький рівень мотивації майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти говорить про необхідність педагогічної корекції.

Другий напрям, за яким здійснювалась діагностика готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, передбачав визначення її рівнів за **змістовим критерієм**. У попередньому параграфі ми встановили, що показниками змістового критерію можна вважати:

- розуміння суті/природи творчих здібностей молодших школярів, знання щодо видів грамоти, усвідомлення важливості формування творчих здібностей у навчально-виховному процесі початкової школи, а саме у процесі навчання грамоти;
- психолого-педагогічні та методичні знання, які забезпечують ефективність діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Для визначення рівнів готовності студентів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за змістовим критерієм ми провели анкетування з елементами тестових завдань, метою якого було встановити усвідомлення майбутніми вчителями змісту поняття «творчі здібності» та важливості їх формування у молодшому шкільному віці, розуміння механізмів реалізації діяльності з формування творчих здібностей. З цією метою була використана «Анкета для опитування вчителів початкової школи» [27], адаптована до контексту нашого дослідження. Запропонована нами анкета (додаток В) складалася з 5 секцій, які містили твердження стосовно тих позицій, які ми поставили за мету прояснити. Перша та друга секції включали твердження для визначення: а) розуміння майбутнім учителем поняття творчих здібностей та б) усвідомлення студентом значення креативних здібностей для розвитку особистості школяра. У третій секції анкети респонденту пропонувалося визначити ознаки (складові) творчих здібностей, а у четвертій – вказати, з якими методами формування творчих здібностей молодших школярів він ознайомлений, а також

вказати на існуючі перешкоди на шляху їх реалізації. Наприкінці кожної секції анкети було передбачене місце для викладення студентами власних думок, позицій.

Аналіз опитування показав, що 38,9% від загальної кількості опитаних майбутніх учителів володіють знаннями щодо певних методів формування творчих здібностей, проте лише 27,1% готові цілеспрямовано використовувати їх для формування творчих здібностей молодших школярів.

Обробка анкетних даних свідчить про те, що, у переважній більшості майбутні вчителі називали таку ознаку творчих здібностей, як багата уява (79%). Серед інших студенти вказували на такі якості, як самовираження, мислення вищого рівня, натхнення, здатність до створення чогось якісно нового, продукування альтернативних рішень (відповідно 38%, 54%, 39%, 67% і 47% від загальної кількості опитаних). Значно менша кількість майбутніх учителів вказали на такі складові творчих здібностей, як уміння аналізувати і оцінювати усі можливі варіанти з метою визначення найбільш вдалого (24 %), уміння визначати окремі ознаки об'єктів та здійснювати їх трансформацію у відповідності до мети завдання (27 %), уміння отримувати інформацію з різних джерел задля вдосконалення власних ідей і вирішення навчальних завдань (18%).

Аналіз результатів анкетування показав, що не всі майбутні вчителі початкових класів надають великого значення ролі творчих здібностей у навчанні молодших школярів, у становленні їх особистості (54 %).

З метою визначення наявних методичних знань студентів в анкеті потрібно було назвати методи, прийоми, способи організації навчально-пізнавальної діяльності, які можна використовувати у процесі формування творчих здібностей молодших школярів, майбутні вчителі також повинні були вказати, які перешкоди можуть виникнути під час цієї роботи. З'ясувалось, що 26% усіх опитаних взагалі не змогли назвати жодної методики. Більшість студентів (56 %) вказували лише декілька (від 1 до 3) методик формування творчих здібностей. Лише невеликий відсоток майбутніх учителів дали задовільну відповідь. Серед методик формування творчих здібностей найбільш часто студенти називали інтерактивні технології; побудову зорових опор; програми розвивального навчання; розвиваючі, дидактичні

ігри; проведення нестандартних уроків; метод евристичної загадки; створення нових кінцівок відомої казки тощо. Серед перешкод, які можуть виникати у процесі формування творчих здібностей, респонденти назвали переповнені класи, недосконалість навчальних програм, труднощі в оцінюванні, відсутність у дітей інтересу до навчально-творчої діяльності тощо. А такі ситуації як недостатня підготовка вчителя, відсутність спільних інтересів у дітей, брак часу на підготовку завдань тощо залишилися поза увагою.

Підсумовуючи результати анкетування, зазначимо, що 54,2 % опитаних продемонстрували репродуктивний рівень сформованості готовності до розвитку творчих здібностей молодших школярів. Конструктивний рівень було встановлено у 45,8 % і, відповідно, творчий рівень не виявили у жодного зі студентів.

Узагальнені результати анкетування з метою встановлення рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за змістовим критерієм представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Узагальнені результати анкетування за рівнями готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за змістовим критерієм (констатувальний етап)

Рівні готовності	Кількість осіб	%
Репродуктивний	156	54,2%
Конструктивний	132	45,8%
Творчий	0	0%

Для деталізації висновків щодо рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти необхідно було зібрати дані стосовно академічних досягнень майбутніх учителів з фахових/профільних дисциплін. Для досягнення цієї мети ми використали метод експертної оцінки. У якості експертів були залучені викладачі профільних дисциплін, які працювали з учасниками експерименту. Викладачам було запропоновано оцінити рівень сформованості психолого-педагогічних, предметних,

методичних, технологічних знань студентів, які брали участь в експерименті, за трьома рівнями: низький, середній та високий.

За результатами експертної оцінки у майбутніх учителів на констатувальному етапі експерименту сумарно переважав низький рівень професійних знань – 57 %, майже однакова кількість студентів отримала середній та високий рівні, 24,3% і 18,7%, відповідно. Аналіз оцінки рівнів знань студентів за категоріями показав, що методичні та технологічні знання у них сформовані значно гірше, ніж предметні та психолого-педагогічні.

Узагальнені результати експертної оцінки готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за змістовим критерієм представлені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Узагальнені результати експертної оцінки готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за змістовим критерієм (констатувальний етап)

Рівні готовності	Кількість осіб	%
Репродуктивний	164	56,9%
Конструктивний	70	24,3%
Творчий	54	18,8%

Оскільки метою констатувального етапу експериментальної роботи було встановити рівні готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, необхідно було встановити рівень володіння знаннями стосовно суті поняття «грамота», її видів, а також усвідомлення важливості використання процесу навчання грамоти для формування творчих здібностей. Для збору інформації за цим показником ми застосували адаптовану до тематики нашого дослідження анкету-опитувальник розроблену М. Ковальчук (додаток Е). Анкета складалася із запитань для визначення рівнів володіння теоретичними знаннями стосовно понять «грамота», «навчання грамоти» і знаннями стосовно методів, засобів і прийомів навчання грамоти та формування творчих здібностей.

За результатами опитування відбувся розподіл майбутніх учителів за рівнями досліджуваної готовності: 58,7% продемонстрували репродуктивний (низький) рівень; конструктивний (середній) рівень встановили у 41,3% опитаних; жоден зі студентів не проявив себе на творчому (високому) рівні. Такі результати дають підставу стверджувати про недостатньо сформовану теоретичну базу готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Комплексна обробка результатів діагностики за окремими показниками змістового критерію, аналогічно до мотиваційного критерію дала можливість визначити загальний рівень кожного студента.

Графічно результати діагностики рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за змістовим критерієм представлені на рис. 2.4.

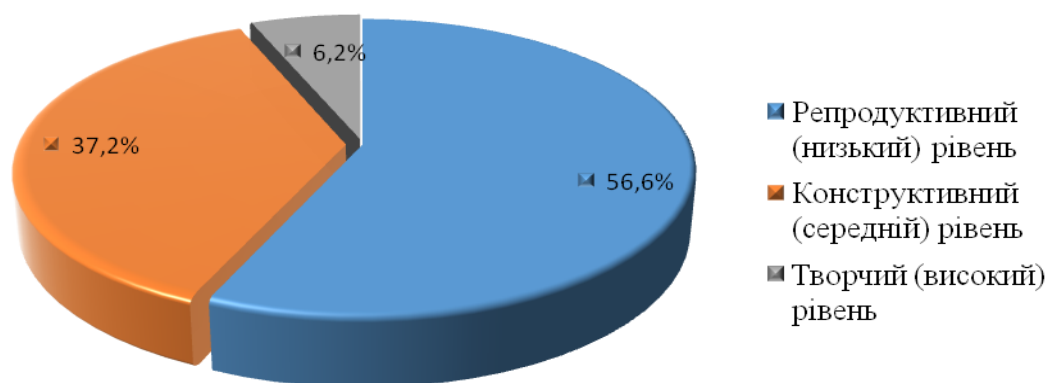

Рис. 2.4. Розподіл студентів за рівнями готовності до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти (за змістовим критерієм)

Отримані у ході діагностики показників змістового критерію експериментальні дані свідчать про те, що рівні знань, необхідних для формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, відповідають репродуктивному (56,6%), конструктивному (37,2%) та творчому (6,2%) рівням. Беручи до уваги те, що знання – це обов’язкова складова змісту професійної

діяльності, робимо висновок про те, що результати отримані на констатувальному етапі свідчать про недостатню готовність майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Третім напрямом констатувального етапу експериментальної роботи було встановлення рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за **творчо-діяльнісним критерієм**, яке відбувалося шляхом аналізу результатів анкетування, тестування, експертної оцінки, аналізу продуктів діяльності студентів.

Для перевірки сформованості *умінь, необхідних для організації діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти* було розроблено практичні завдання з моделювання, організації, контролю результатів формування творчих здібностей, реалізації технологій та стратегій формування творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку на практиці:

- розробити фрагмент уроку навчання грамоти з використанням завдань, спрямованих на формування творчих здібностей;
- проаналізувати зміст підручника для визначення потенціальних завдань для формування творчих здібностей молодших школярів;
- визначити педагогічні умови, сприятливі для формування творчих здібностей у навчально-вихованому процесі (у ході навчання грамоти) тощо.

Аналіз фрагментів уроків, розроблених студентами, виявив, що більша частина майбутніх учителів зорієнтована на традиційну структуру уроку, використання здебільшого репродуктивних методів навчання. Використані в планах-конспектах розроблених студентами фрагментів уроків методичні підходи здебільшого ставлять учнів у позицію виконавців, пасивних споживачів інформації. Негативне враження справив той факт, що значна кількість планів-конспектів була завантажена з інтернету, у деяких випадках навіть без корекції та внесення змін для адаптації чужого плану до своїх реалій.

Оцінюючи вміння студентів організовувати навчальну діяльність з формування творчих здібностей у процесі навчання грамоти, ми дійшли висновку, що на творчому (високому) рівні ними володіють 5,2% майбутніх учителів, на

конструктивному (середньому) – 33%, на репродуктивному (низькому) – 61,8% від загальної кількості.

У таблиці 2.6 представлені узагальнені результати сформованості умінь, необхідних для організації діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Таблиця 2.6.

Узагальнені результати сформованості умінь, необхідних для організації діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти (констатувальний етап)

Рівні готовності	Кількість осіб	%
Репродуктивний	178	61,8%
Конструктивний	95	33%
Творчий	15	5,2%

Серед особистісних та професійних якостей, які позитивно впливають на процес та результат формування творчих здібностей молодших школярів чільне місце належить комунікативним та організаторським вмінням, оскільки вони є запорукою успішності професійної діяльності вчителя. Організаторські вміння вчителя забезпечують залучення учнів до різних видів навчально-пізнавальної діяльності, зокрема і творчої, а комунікативні – спрямовані на встановлення педагогічно доцільних взаємин з учнями, формування міжособистісних відносин, створення сприятливого психологічного клімату в класі, подолання особистісних бар'єрів [28].

Для визначення актуального рівня сформованості комунікативних та організаторських якостей майбутніх учителів ми застосували адаптовану до контексту нашого дослідження методику КОС (комунікативні та організаторські схильності) [145] (додаток Ж). За результатами діагностики комунікативних умінь високий бал отримали 30,5% майбутніх вчителів, середній – 38,2% і низький – 31,3%. Дещо інша ситуація розкрилася при підрахунку балів за організаторські вміння, загальний рівень яких виявився нижчим, ніж комунікативних. Так, високий рівень переважив лише у 20,8% усіх опитаних, середній – у 37,8%, а низький – у

41,4%. Такі результати дають можливість стверджувати про недостатню особистісну і практичну підготовку майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Оцінюючи майбутніх учителів початкових класів, ми застосували «Тест на діагностику творчого потенціалу та креативності» (додаток И) та опитувальник «Самооцінка творчих здібностей», розроблений О. Тунік (додаток З). Дані, отримані після проведення двох методик, майже не відрізняються. Отже, за результатами діагностики рівня творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя варто відзначити переважно низький рівень його сформованості – 52,8%, дещо вищим є показник у групи студентів з середнім рівнем – 35,4 %, а найменший показник виявив творчий (високий) рівень – 11,8 %. Це свідчить про недостатню сформованість цих якостей і про наростаючу необхідність формувати та розкривати відповідні якості у студентів педагогічних спеціальностей.

На рисунку 2.5. представлені узагальнені результати готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за **творчо-діяльнісним** критерієм.

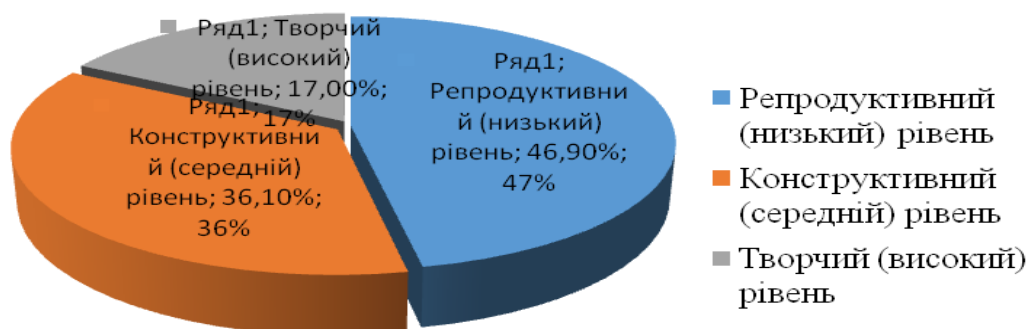

Рис. 2.5. Розподіл студентів за рівнями готовності до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за творчо-діяльнісним критерієм (констатувальний етап)

Чільне місце у творчій педагогічній діяльності посідає оцінка та самооцінка цієї ж діяльності. Тому *четвертим напрямом* діагностики готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей майбутніх школярів була діагностика

рівнів за **рефлексивним критерієм**. До показників цього критерію ми віднесли здатність до самооцінки власної діяльності і самоаналізу; прагнення до саморозвитку.

Для отримання даних за першим показником ми застосували методику «Діагностика рефлексії», розроблену А. Карповим (додаток Л) [209]. Високі результати, відповідають високому рівню сформованості рефлексивних умінь, що свідчить про те, що студент великою мірою схильний як до аналізу своєї власної діяльності, так і вчинків інших людей, до міркувань над наслідками. Йому властиво обдумувати свою діяльність до найменших дрібниць, ретельно її планувати та прогнозувати її результат, беручи до уваги всі ймовірні наслідки. Майбутні вчителі з високим рівнем рефлексії легко і без проблем можуть зрозуміти іншого, поставити себе на його місце, передбачити його поведінку, а також зрозуміти, що думають про них самих.

Отримані у підсумку низькі результати вказують на низький рівень рефлексії. Студенти з низьким рівнем менш схильні замислюватися як над причинами та наслідками власних дій та вчинків, так і над вчинками інших людей. Студенти не планують свою діяльність, діють імпульсивно, для прийняття рішення вони обмежуються розглядом малої кількості деталей. У спілкуванні з іншими у них нерідко виникають труднощі, оскільки вони не завжди точно можуть зрозуміти іншого, передбачити його реакцію. У таблиці 2.7. представлені узагальнені результати вивчення здатності майбутніх учителів до рефлексії.

Таблиця 2.7

Узагальнені результати діагностики рефлексії у майбутніх учителів початкової школи (констатувальний етап)

Рівні	Кількість осіб	%
Репродуктивний	168	58,3%
Конструктивний	84	29,2%
Творчий	36	12,5%

Для визначення здатності майбутніх учителів до саморозвитку ми застосували «Методику вивчення здатності педагога до саморозвитку» (додаток К)

За результатами анкетування 28,1% майбутніх учителів продемонстрували високий рівень здатності до саморозвитку, 51,4% – середній та у 20,5% студентів виявили низький рівень саморозвитку. У таблиці 2.8. представлені узагальнені результати діагностики здатності майбутніх учителів до саморозвитку.

Таблиця 2.8

Узагальнені результати діагностики у майбутніх вчителів здатності до саморозвитку (констатувальний етап)

Рівні	Кількість осіб	%
Репродуктивний	59	20,5%
Конструктивний	148	51,4%
Творчий	81	28,1%

Узагальнивши результати за двома показниками, ми отримали інформацію щодо рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за рефлексивним критерієм. Отже, більшість студентів продемонстрували конструктивний (середній) рівень – 48,6%, 11,8% – творчий (високий) і 39,6% – репродуктивний (низький).

Графічно розподіл студентів за рівнями готовності до формування творчих здібностей у процесі навчання грамоти за рефлексивним критерієм представлений на рисунку 2.6.

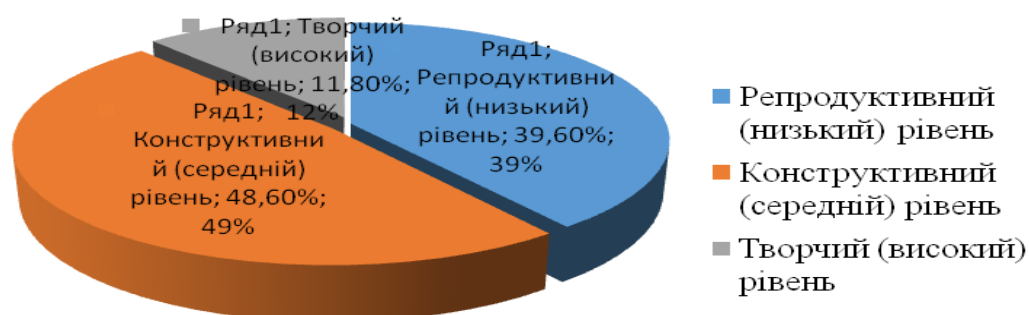

Рис. 2.6. Розподіл студентів за рівнями готовності до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за рефлексивним критерієм (констатувальний етап)

Вивчення загального рівня готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти відбувалося шляхом визначення середнього арифметичного від результатів окремих критеріїв: мотиваційного, змістового, творчо-діяльнісного та рефлексивного. Отримані в результаті обрахунків дані представлені у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Зведені дані про рівні готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти (констатувальний етап)

Критерії	Мотиваційний		Змістовий		Творчо-діяльнісний		Рефлексивний	
Рівні	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Репродуктивний	104	36,1%	163	56,6%	135	46,9%	114	33,6%
Конструктивний	113	39,2%	107	37,2%	104	36,1%	140	48,6%
Творчий	71	24,7%	18	6,2%	49	17%	34	11,8%

Таким чином, за результатами констатувального етапу ми з'ясували, що в переважній більшості студенти володіли недостатнім рівнем готовності до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. Такі студенти продемонстрували конструктивний та репродуктивний рівні. Значно меншим був відсоток студентів з високим рівнем готовності. Це довело, що існуюча ситуація вимагала суттєвого вдосконалення.

Проведене нами експериментальне дослідження готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти засвідчило необхідність цілеспрямованої педагогічної корекції за усіма чотирма показниками.

Висновки до розділу 2

1. Питання підготовки майбутніх учителів висвітлено в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Проте, сучасні освітні тенденції вимагають підготовки компетентного, творчого, конкурентоздатного учителя-лідера, коуча, тьютора, який зможе стати агентом змін. Це потребує перегляду традиційних

уявлень щодо процесу та змісту професійної підготовки майбутніх учителів та формування у них готовності до педагогічної творчості.

Поняття готовності до професійної діяльності розглядається з двох позицій: функціональної та особистісної. З функціональної точки зору готовність – це сукупність певних знань, умінь та навичок, які необхідні людині для успішного включення в діяльність. З особистісної – це інтегрована якість особистості, яка складається з ряду компонентів (мотиваційного, змістового, операційного тощо). Результати досліджень науковців з цієї проблеми дають підстави визначити готовність майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкових класів у процесі навчання грамоти як інтегровану якість, що характеризується єдністю компонентів (ціннісно-мотиваційного, змістово-креативного, процесуально-рефлексивного, особистісно-комунікативного) та характеризує цілі, мотиви діяльності з формування творчих здібностей учнів, володіння необхідними знаннями, уміннями, навичками, професійною компетентністю формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти.

2. Оскільки формування готовності та професійної компетентності майбутніх педагогів базується на системі стандартів вищої освіти, проаналізовано взаємозв'язок компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів через призму задекларованих компетентностей майбутніх педагогів у Державному стандарті підготовки бакалаврів спеціальності 013 «Початкова освіта». Встановлено, що найбільше сприяють розвитку ціннісно-мотиваційного компоненту означеної готовності загальнонавчальна, дослідницько-праксеологічна, психологічна, педагогічна, професійно-комунікативна компетентності. Розвитку змістово-креативного компоненту – загальнонавчальна, інформаційно-аналітична, дослідницько-праксеологічна, предметна, методична, психологічна та педагогічна компетентності. Розвиток процесуально-рефлексивного компоненту забезпечують загальнонавчальна, дослідницько-праксеологічна, комунікативна, міжособистісної взаємодії, предметна, методична, психологічна та педагогічна компетентності. Особистісно-комунікативний компонент готовності майбутніх учителів до

формування творчих здібностей молодших школярів формується в результаті оволодіння комунікативною, адаптивною, інформаційно-комунікаційною, громадянською, етичною, здоров'язбережувальною, соціокультурною, психологічною, педагогічною, професійно-комунікативною та компетентністю міжособистісної взаємодії.

3. З метою подальшої діагностики та встановлення рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти було визначено критерії та показники кожного із компонентів досліджуваної готовності. А саме:

- мотиваційний критерій, показниками якого є позитивне ставлення та усвідомлення цінності та значущості професії вчителя; спрямованість на формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;

- змістовий критерій, що характеризується такими показниками: розуміння суті/природи творчих здібностей молодших школярів та необхідності/важливості їх формування у навчально-пізнавальному процесі, а саме у процесі навчання грамоти; володіння психолого-педагогічними та методичними знаннями, які забезпечують ефективність формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;

- творчо-діяльнісний критерій, який включає уміння, необхідні для організації діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти; сформованість особистісних та професійних якостей, які позитивно впливають на процес та результат досліджуваної діяльності; творчі здібності та творчий потенціал майбутнього вчителя;

- рефлексивний критерій характеризується здатністю до самооцінки власної діяльності та самоаналізу; прагненням до саморозвитку, самовдосконалення.

Визначено три рівні готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти – репродуктивний, конструктивний та творчий. З позицій кількісного наповнення сформованих характеристик ми визначаємо ці рівні як низький, середній та високий.

4. Дані констатувального експерименту дають можливість стверджувати про недостатній рівень готовності майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. Дослідження мотиваційного критерію готовності засвідчило, що його сформованість у 39,2% майбутніх учителів відповідає конструктивному (середньому) рівню; 36,1% репродуктивному (низькому) і лише 24,7% творчому (високому) рівню. За змістовим критерієм рівень знань, необхідних для формування творчих здібностей у процесі навчання грамоти відповідає репродуктивному (56,6%), конструктивному (37,2%) та творчому (6,2%) рівням. Кількість студентів зі сформованим творчодіяльнісним критерієм готовності на конструктивному (середньому) рівні відповідає 36,1%, 46,9% з репродуктивним (низьким) рівнем та 17% з творчим (високим) рівнем. Дослідження рефлексивного критерію готовності засвідчило, що його сформованість у 48,6% майбутніх учителів відповідає конструктивному (середньому) рівню; 39,6% репродуктивному (низькому) та 11,8% творчому (високому) рівню.

Визначені компоненти, критерії, показники та рівні означеної готовності дозволили побудувати модель підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти та визначити її ефективність.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА МОДЕЛІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

3.1. Наукові підходи та педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти

Педагогічну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей учнів початкових класів у процесі навчання грамоти ми розуміємо як схематизоване представлення теоретико-прикладних аспектів, які забезпечать ефективність та результативність цього процесу.

До складових цієї моделі ми відносимо:

- теоретичні підходи до організації освітнього процесу;
- сукупність педагогічних умов, створення яких забезпечить результативність та ефективність формувального процесу;
- зміст навчальних дисциплін за системотвірної основи вибіркової навчальної дисципліни «Творчі здібності учнів у процесі навчання грамоти»;
- форми, методи та засоби підготовки майбутніх учителів початкової школи, спрямовані на формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;
- компоненти та критерії готовності майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів;

Розглянемо кожен із виокремлених нами компонентів експериментальної моделі.

Перш за все, обґрунтуємо методологічні підходи, що лежать в основі такої моделі. Основними методологічними підходами у психолого-педагогічних дослідженнях є: системний, особистісний, діяльнісний, компетентнісний,

аксіологічний та ін. Причому кожен з цих підходів може успішно застосовуватися у різних аспектах вивчення психічних утворень, діяльності та поведінки особи.

Оснoву **особистісного підходу** становить сукупність вихідних теоретичних положень про особистісний розвиток через становлення системи цінностей самосвідомості, суб'єктивності, свободу самовираження, саморозвиток та самоорганізацію. Реалізація особистісного підходу опирається на концепцію про функції особистості в життєдіяльності, про смислову сферу психіки людини, свідомість, рефлексію, переживання і діалог як механізми утворення особистісного досвіду (О. Асмолов, І. Бех, І. Булах, О. Кононко, В. Татенко, Т. Титаренко, Ю. Швалб та ін.) [34].

Метою застосування особистісного підходу є створення умов для різнобічного прояву і відповідно розвитку особистісних можливостей, наприклад творчих здібностей, а не формування особистості із заданими спроможностями [206, с. 91].

Особистісний підхід спрямований на всебічний гармонійний розвиток особистості майбутнього учителя початкових класів, що ґрунтується на концептуальних засадах до формування його особистості та професійного становлення майбутнього фахівця, які відповідають сучасним запитам суспільства та специфіці процесу формування досліджуваного особистісного утворення (готовності до формування творчих здібностей молодших школярів).

З позицій особистісного підходу становлення майбутнього вчителя початкових класів як суб'єкта навчально-виховного процесу полягає у формуванні його індивідуальних особливостей, що відповідають вимогам педагогічної професії. З методологічних позицій особистісного підходу фахове становлення майбутнього вчителя початкових класів постає як складноструктурований процес, спрямований на досягнення певних цілей: формування системи знань про закономірності, форми та способи організації навчального процесу, спрямованого на формування творчих здібностей учнів; оволодіння конкретними видами професійної педагогічної творчості шляхом залучення до навчальної та позанавчальної педагогічної діяльності.

Головною особливістю особистісного підходу в нашому дослідженні є зорієнтованість на саморозвиток, самоактуалізацію та самореалізацію особистості майбутнього вчителя початкових класів, на збільшення ступеня його свободи у процесі творчого самовираження, розширення власних індивідуальних можливостей і сфер їх застосування у педагогічній діяльності [83].

Підготовку майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів ми розглядаємо і з позицій діяльнісного підходу, основою якого є діяльність людини, групи людей, соціуму в цілому (М. Басов, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв та ін.). Як зазначає В. Кузьменко, початковим методом вивчення психіки виступає аналіз перетворень психічного віддзеркалення у процесі діяльності. Діяльність, як форма активності, забезпечує здатність людини змінювати навколишнє середовище. Саме у процесі діяльності людина виступає її суб'єктом. У житті людини різні види діяльності (пізнавальна діяльність, спілкування з оточуючими, пошукова активність, праця і т.п.) відіграють важливу роль у розвитку дослідницьких здібностей [34]. Діяльнісний підхід нами використано в структурі творчих здібностей молодших школярів та визначенні компонентів моделі підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Необхідність в упровадженні компетентнісного підходу зумовлена реформуванням системи освіти України. Як зазначає С. Левківська, компетентнісний підхід охоплює різноманітні складові освітньої галузі: дидактичні, естетичні, морально-етичні, мотиваційні, гуманістичні тощо, спрямовані на творчість, виконання, результат [86, с. 126].

Поділяємо думку І. Драча, що упровадження компетентнісного підходу як засобу модернізації змісту вищої освіти зумовлює визначення конкретного ряду й змісту ключових компетенцій випускників закладів вищої освіти, які вказані в державних стандартах, освітньо-професійних програмах підготовки фахівця; установлення відповідності базових компетенцій професійно-орієнтованим дисциплінам; відбір змісту дисциплін, що забезпечить формування й розвиток компетентностей; розробку системи контролю за їхнім формуванням [48, с. 47].

О. Попова [133] зазначає, що компетентнісний підхід має ряд переваг:

- гарантує високий рівень і результативність підготовки фахівця;
- сприяє оновленню змісту вищої освіти;
- озброює студентську молодь чітко визначеною системою професійних компетенцій, яка об'єктивується характером, рівнем і тенденціями розвитку економіки, науки, освіти, культури – всіх сфер і видів життєдіяльності людини і суспільства як в нашій країні, так і в європейському просторі;
- посилює практичну орієнтацію освіти, вийшовши за рамки обмежень «зунівського» освітнього простору;
- забезпечує спроможності випускника вищої школи відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем, пошуку свого «Я» у процесі, в соціальній структурі;
- звертається в освітньому процесі до людини, з опорою на антропологічні та аксіологічні засади її розвитку (світогляд, критичність мислення, відношення до праці, професії, до себе і партнерів, здатність до самооцінки свого внутрішнього світу);
- орієнтує на побудову навчального процесу відповідно до очікуваного чи бажаного результату освіти (що буде знати і уміти студент «на виході»);
- використовує специфіку особистісно-орієнтованого підходу на противагу знаннево-орієнтованому підходу як умови модернізації вищої освіти та ін.

Розглянуті вище основні положення компетентнісного підходу дозволяють стверджувати, що саме цей підхід є основним для підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів. Компетентнісний підхід дозволив наповнити змістову складову компонентів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Аксіологічний підхід у змісті фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів передбачає процес формування цінностей, які є основою для формування особистісної педагогічної діяльності, для творчого становлення майбутніх педагогів, формування у них творчих здібностей та готовності до їх

формування у своїх учнів відповідно до вироблених переконань та ідеалів. Орієнтація особистості на світ духовних цінностей покликана сприяти становленню духовного потенціалу майбутнього педагога початкових класів, має забезпечувати концептуальну спрямованість його діяльності на постійний професійний саморозвиток.

У контексті аксіологічного підходу метою фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів щодо формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти є створення особистісної системи фахових цінностей майбутнього спеціаліста, які слугують орієнтиром його діяльності у соціальному, духовному, професійному й особистісному просторі.

Неменш важливим є **системний підхід**, сутність якого у загальнонауковому значенні полягає в комплексному дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зав'язків між ними, тобто розгляд об'єкта як системи. Системний підхід при підготовці майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів дає викладачеві змогу вести викладання свого предмету в нерозривному зв'язку з іншими фаховими дисциплінами, чітко визначати пріоритетні напрямки викладання, структурувати навчальні завдання [204, с. 90].

Щодо впровадження моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів системний підхід дає можливість: формулювання кінцевої мети; визначення вихідного рівня сформованості виокремлених нами її компонентів; відбору змісту навчального матеріалу; розробки технології організації навчального процесу; реалізації навчального процесу; проведення контрольних замірів, аналізу та оцінки результатів. Таким чином, зазначає Ю. Шабанова, системний підхід до професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів включає в себе: аналіз вихідних умов (мети, складу студентських груп, змісту програми курсу тощо); розробку системи навчальних матеріалів та технологію їх використання з наступною перевіркою і внесенням необхідних коректив; заключну перевірку й оцінку системи [204, с. 92]. Модель у цілому побудована на засадах системного підходу.

Однією із необхідних методологічних позицій моделі, що визначає ефективність реалізації поставлених завдань дослідження, розробку необхідних умов, є сукупність принципів. При розробці моделі ми передбачали необхідність дотримання ряду принципів, як загальнонаукових так і специфічних, у процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей учнів початкових класів у процесі навчання грамоти.

Серед загальнонаукових принципів професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів виділяють принципи систематичності, наочності, свідомості, активності й самостійності студентів у навчанні, зв'язку навчання з практичною діяльністю, врахування індивідуальних особливостей студентів.

Принцип систематичності підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей учнів передбачає здійснення планомірної діяльності на регулярній основі. Принцип наочності передбачає залучення органів чуття до сприймання навчального матеріалу, сприяє поєднанню у навчанні конкретного з абстрактним, раціонального з ірраціональним, теоретичних знань з практичною діяльністю. Принцип свідомості навчання передбачає засвоєння навчальної інформації в результаті самостійної свідомої діяльності, яка визначається рівнем сформованості мотивів навчання, розумінням практичної цінності й потреби в знаннях для обраної професійної діяльності. Принцип активності й самостійності студентів передбачає активну пізнавальну діяльність майбутніх педагогів шляхом застосування творчих, проблемних, ігрових методів, що забезпечує міцність набутих знань, формування дієвих мотивів навчання. Реалізація принципу зв'язку навчання з практичною діяльністю дозволяє розглядати виробничу практику як поштовх до пізнавальної діяльності й одночасно критерій перевірки істинності знань, а практичну діяльність – як ефективний засіб формування особистості фахівця. Принцип урахування індивідуальних особливостей передбачає увагу до особливостей пам'яті, мислення, темпераменту, уяви кожного студента.

Аналіз ряду літературних джерел [170; 198] дозволив нам визначити такі специфічні принципи підготовки майбутніх учителів початкових класів до

формування творчих здібностей молодших школярів: системності, гуманізації, персоніфікації, конгруентності, творчості, технологічності, рефлексивності.

Принцип системності становить основу професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Він передбачає системну організацію підготовки майбутніх педагогів до формування творчих здібностей молодших школярів з урахуванням мети, видів, функцій і засобів, ролей суб'єктів освітнього процесу, етичних норм педагогічних працівників. Принцип системності передбачає підбір таких методів професійної підготовки вчителів початкових класів, що взаємодоповнюють один одного.

Принцип гуманізації забезпечує орієнтацію на загальнолюдські цінності вчителя, суб'єктну позицію всіх учасників освітнього процесу. Даний принцип орієнтований на виборчу активність студентів, можливість вибору у самовираженні, самореалізації. Технологічно ідея свободи вибору з метою формування творчих здібностей здійснюється як цілеспрямоване створення ситуацій вибору як для педагога, так і для його студентів.

Принцип персоніфікації дозволяє створювати умови для самореалізації можливостей кожного студента у процесі навчання відповідно до поставленої мети. Головне при цьому, щоб студент особисто ніс відповідальність за якість своєї роботи, впровадження обраних методів, засобів формування творчих здібностей, а процес професійної творчості, педагогічна співпраця виступали як важливі життєві цінності.

Принцип конгруентності передбачає відповідність змодельованих у навчальному процесі дій, реальній поведінці вчителів початкових класів у професійній сфері. Крім того, має бути відповідність змісту професійної освіти майбутніх педагогів інноваційному та творчому характеру професійної діяльності. Такий принцип визначає необхідний і достатній рівень підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Принцип творчості активізує розвиток творчих здібностей учителя та формує готовність розвивати ці здібності у своїх учнів. Педагогічна творчість – це завжди

співтворчість, партнерство. Як правило, педагог перший подає ідею, але її реалізація обов'язково потребує зустрічної активності учнів. Їх активність породжує нові ідеї та задуми в педагога.

Як зазначає О. Цимбалюк [198], співтворчість педагога й учня реалізується на двох рівнях. Перший можна умовно назвати імітаційно-творчим. Він передбачає різноманітні ситуації, в яких педагог пропонує завдання, вирішення яких відоме, типові, але, водночас, творчі завдання, коли вирішення поки невідоме і діяльність учнів має пошуковий творчий характер. Проте в об'єктивному сенсі це все ж таки імітація творчості, відтворення того, що вже було, пошук уже відомих відповідей. Тут ще не відбувається повного збігу творчих ідей.

Вищий рівень творчої співпраці вчителя з учнями досягається у тому випадку, коли не лише школярі, але і сам педагог не знають наперед готового вирішення і майбутнього результату. Тоді й виникає справжній спільний пошук, у якому співпадають і цілі, і предмет, і характер діяльності сторін, що співпрацюють. Тому неможливо розвивати педагогічну творчість, не розвиваючи творчу діяльність дітей, не створюючи умов для їх індивідуального самовираження. Але ще більш важливе зворотнє положення – без творчості педагога, без його постійного прагнення до самореалізації і саморозвитку неможливо стимулювати й розвивати творчу діяльність учнів.

Принцип технологічності. Він припускає точність цілей, дозованість, надійність засобів і способів, продуктивність результатів, і створює педагогу можливість піднятися на рівень технолога, що формує творчі здібності учнів.

Принцип рефлексивності передбачає, що фахівець повинен розглядати самого себе, свої знання, ціннісні орієнтації і здібності як важливі фактори ефективної професійної діяльності. Рефлексія щодо власної діяльності дає поштовх для самостійної роботи, спрямованої на її вдосконалення. Конструктивна професійно-педагогічна рефлексія позбавляє педагога від стихійного, фрагментарного, інтуїтивного, ситуативного характеру пошуку шляхів з формування творчих здібностей, як власних, так і в школярів. Можливості реалізації принципу рефлексивності вбачаються нам в індивідуально-особистісному усвідомленні і

розробці власних способів у професійній діяльності, набутті осмисленої продуктивної активності в процесі формування творчих здібностей.

Для більш ефективної професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів необхідно розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити модель такої підготовки до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Як зауважує М. Ковальчук, **педагогічні умови** характеризуються в науковій літературі як сукупність заходів, які дають можливість досягти поставлених педагогічних цілей і зробити педагогічну діяльність більш ефективною [75, с. 113].

С. Гончаренко розуміє педагогічні умови як демонстрацію сукупності процесів відношень, що необхідні для виникнення та існування певного об'єкта або обставин процесу навчання, які є результатом відбору, конструювання і пристосування елементів, змісту, методів, засобів навчання для досягнення поставлених завдань [36, с. 255].

На думку Н. Боритко, педагогічні умови – це обставини, які здійснюють істотний вплив на педагогічний процес, так чи інакше свідомо сконструйований педагогом і припускають досягнення певного результату. Отже, в рамках нашого дослідження, ми трактуємо педагогічні умови як спеціально створені викладачем обставини, які сприятимуть підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів.

О. Красовська, І. Виговський виділяють такі умови ефективної професійної підготовки майбутніх учителів на педагогічному факультеті, як: створення позитивної атмосфери оволодіння основами фахової освіти; досягнення діалогових засад взаємодії викладача і студента в навчальному процесі; забезпечення пріоритету творчої практичної діяльності [81, с. 137].

І. Габеркон [29] виділяє такі умови підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів: створення емоційно-позитивного середовища навчання, оволодіння студентами інтелектуальними, організаційними та комунікативними вміннями з творчого розвитку учнів; збагачення змісту професійної підготовки системою понять і способів діяльності

щодо формування творчих здібностей молодших школярів; системне використання викладачами активних й інтерактивних методів навчання; підготовка студентів до впровадження методів, форм і прийомів педагогічної діяльності відповідних меті творчого розвитку учнів.

Т. Фефілова [187, с. 207] обґрунтовує такі умови підготовки майбутніх учителів до педагогічної творчості: упровадження поетапного розвитку творчої особистості майбутнього вчителя у навчально-виховний процес; педагогічно доцільне поєднання традиційних та інноваційних освітніх технологій, спрямованих на забезпечення особистісно-орієнтованої взаємодії; урахування індивідуальних особливостей студентів у процесі організації проблемно-пошукової діяльності; активізація у студентів спонукальних мотивів до творчого самовираження; навчально-дослідницька та науково-дослідницька діяльність студентів.

Враховуючи структуру творчих здібностей молодших школярів, виділені нами компоненти готовності майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей учнів, ми виділяємо такі педагогічні умови як:

- формування у майбутніх учителів початкових класів особистісного сенсу щодо професійної діяльності та мотивації до формування творчих здібностей учнів;

- науково-методичне забезпечення освітнього процесу системою знань та способів діяльності щодо формування творчих здібностей молодших школярів, активізація пізнавальної діяльності студентів засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

- створення під час навчання рефлексивного середовища;

- оволодіння студентами комунікативними стратегіями для успішної професійної діяльності.

Розкриємо зміст цих педагогічних умов.

Перша умова – формування у майбутніх учителів початкових класів особистісного сенсу щодо професійної діяльності та мотивації до формування творчих здібностей – передбачає формування у студентів позитивної мотивації,

ціннісних орієнтацій на оволодіння творчою професійною діяльністю, спрямованою на формування творчих здібностей як молодших школярів, так і своїх власних.

З. Крижановська [82] вважає мотиваційні чинники основними, оскільки вони визначають успішність реалізації особистості в професійній діяльності. Авторка їх трактує як сукупність спонукань (мотиви розвитку та самореалізації, мотиви індивідуального внеску в професію, діяльнісно-процесуальні мотиви, мотиви розуміння призначення професії, мотиви задоволення різними аспектами професії та мотиви психологічного самопочуття), котрі стимулюють творчий прояв особистості в професії [127, с. 13].

О. Пінська [127] професійну мотивацію розуміє як властивість особистості, що поєднує систему цілей, потреб, які спонукають студента до активного засвоєння знань, оволодіння вміннями й навичками, свідомого ставлення до професії.

І. Ляшенко [92] зазначає, що професійна мотивація відіграє роль компенсаторного фактора: в умовах недостатньо розвинених здібностей студент, за наявності професійної мотивації, може досягти більших успіхів, ніж здібний студент, у якого не сформована професійна мотивація. Тому цілеспрямоване формування у студентів професійної мотивації є одним із першочергових завдань вищої школи.

З метою забезпечення стійкої професійної мотивації Х. Хекхаузен [193] пропонує: детальне ознайомлення студентів з майбутньою професійною діяльністю та її суспільною значущістю, із сучасними вимогами, передбаченими до знань, умінь і якостей особистості фахівця; створення уявлень про модель особистості успішного професіонала з обраного фаху, усвідомлення ближніх і перспективних цілей професійного навчання; розвиток позитивної «Я-концепції» та адекватної професійної самооцінки студента; формування ціннісних орієнтацій; вироблення у студентів потреб і вмінь самостійно працювати з різними джерелами інформації, оволодівати інформаційними технологіями і творчо застосовувати знання на практиці; забезпечення умов для самопізнання, самовиховання, самовдосконалення; підтримання допитливості й «пізнавального» психологічного клімату в студентській академічній групі.

Реалізація цієї умови можлива під час проходження майбутніми вчителями різних видів практики у процесі фахової підготовки. Під час практики студенти мають можливість вдосконалити та відкоригувати отримані у процесі навчання знання та вміння, виявити наявність (або відсутність) інтересу до обраної сфери діяльності, проявити свій творчий потенціал та ступінь готовності до здійснення професійної діяльності.

На формування творчих здібностей студентів та їх мотивації сприяє і приклад викладача, який сам є творчим, володіє різнобічними знаннями та прагне передати свій досвід іншим.

І. Ребро [146] зауважує, що формуванню мотивації сприяють і такі чинники, як: дидактичні умови (стимулювання до поставленого завдання, формування гіпотези, побудови логіки дій, пошуку всіляких методів і способів дій, розробці плану дій, аналізу та коригування здійснених дій і здійснення контролю, вибору найбільш раціонального методу й способу дій, виконання дій, аналізу проведених дій); методичні (організація ступеневої системи завдань, індивідуально-групової діяльності, пошуково-дослідницької та експериментальної діяльності); особистісні (здатність аргументувати свою позицію щодо діяльності, прояв активності, творчості в будь-якій ситуації процесу навчання з метою самореалізації, потреба в самостійній діяльності, у свободі вибору цілей і шляхів їхньої реалізації, наявність зовнішніх і внутрішніх мотивів самореалізації).

Вирішенню цих завдань сприяє організація виховної роботи зі студентами. Організація ряду заходів, де майбутні учителі мають можливість не лише вчитись їх організовувати, а й проявляти свою творчість під час їх організації та проведення. Організація тренінгів, яку були спрямовані на розвиток творчості майбутніх учителів початкових класів. Формуванню професійної мотивації в освітньому процесі сприяло використання форм і методів проведення навчальних занять, що імітують особливості майбутньої професійної діяльності. Серед дисциплін, які забезпечують теоретичну та практичну підготовку майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів нами виділено такі: «Педагогіка загальна», «Дидактика та педагогічні технології в початковій школі»,

«Педагогічна майстерність», «Сучасні педагогічні технології навчання української мови та літературного читання в початковій школі», «Дидактико-методичні основи навчання першокласників»; фахові методики початкової освіти: «Методика навчання грамоти», «Методики навчання української мови та літературного читання», «Інформатика з методикою викладання», «Практичний курс іноземної мови з методикою викладання». Окрім того, у навчальному плані передбачено дисципліни спеціалізацій, які мотивують та готують студентів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти: спеціалізація 1 «Іноземна мова (англійська)» («Практика усного і писемного мовлення», «Теоретична граматики англійської мови», «Англійська та американська дитяча література», «Аналітичне читання англійською мовою») та спеціалізація 2 «Інформатика» («Інформаційно-комунікаційні технології у початковій школі», «Позакласна робота з інформатики в початкових класах», «Викладання природничих дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій», «Інтегроване навчання засобами інформаційно-комунікаційних технологій у початковій школі»). Всі ці дисципліни сприяли ознайомленню студентів щодо формування творчих здібностей молодших школярів з наступною апробацією отриманих знань та вмінь під час проходження практики.

Як наслідок, у студентів формується особистісний сенс професійної діяльності та мотивація до розвитку власних творчих здібностей та формування творчих здібностей в учнів початкових класів.

Друга умова – науково-методичне забезпечення освітнього процесу системою знань та способів діяльності щодо формування творчих здібностей молодших школярів, активізація пізнавальної діяльності студентів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів передбачає науково-методичне забезпечення освітнього процесу системою знань та способів діяльності з формування творчих здібностей учнів початкових класів. Поділяємо думку І. Габеркон [30] про необхідність збагачення змісту психолого-педагогічних дисциплін новими

елементами навчальної інформації: знаннями про творчу діяльність та її закономірності, творчі здібності дітей і методи їх формування, організацію навчального процесу, спрямованого на формування творчих здібностей учнів. В. Андрєєв у своїй праці «Интенсификация творческой деятельности студентов» зазначає, що для підвищення ефективності розвитку творчості студентів у цілісному навчальному процесі слід організувати цілеспрямоване навчання методам пізнання і творчої діяльності: науковим методам рішення, наукової постановки завдань; евристичним методам і алгоритмам; методологічним знанням і методам пізнання й дослідження; креативним методам мислення; розумовим операціям; діалектичним методам мислення [4, с. 175-178]. Такий підхід сприятиме підвищенню творчого потенціалу студентів.

Крім того, у сучасному світі неможливо відкинути можливості ІКТ у формуванні творчих здібностей. Використання їх не лише на уроках інформатики, а цілісне впровадження в навчально-виховний процес відкриє ширші можливості не лише для кращого вивчення навчальної інформації, а й для прояву творчості майбутніх учителів початкових класів.

У концепції НУШ [78, с. 11] однією із десяти ключових компетентностей нової школи є інформаційно-цифрова компетентність. Вона передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Інформаційна й медіа-грамотність, основи програмування, алгоритмічне мислення, робота з базами даних, навички безпеки в Інтернеті та кібербезпека; розуміння етики роботи з інформацією (авторське право, інтелектуальна власність тощо) – це основні вміння сучасного фахівця. Формувати таку компетентність в учнів може лише той педагог, який сам нею володіє. Саме тому в державному стандарті підготовки бакалаврів початкової освіти здатність працювати з інформацією, застосовувати сучасні засоби інформаційних та комунікативних технологій для розв'язання ряду професійних та життєвих завдань входять до складу як загальних компетентностей, так і спеціальних (фахових). Зокрема, серед загальних компетентностей майбутніх учителів початкових класів

виокремлено інформаційно-аналітичну (здатність до пошуку, оброблення та аналізу, систематизації й узагальнення інформації, зокрема професійно-педагогічної, з різних джерел та формулювання логічних висновків) та інформаційно-комунікаційну (здатність до застосування сучасних засобів інформаційних і комп'ютерних технологій для розв'язання комунікативних задач у професійній діяльності вчителя початкових класів й у повсякденному житті). Серед спеціальних (фахових) компетентностей у предметній компетентності, яка передбачає здатність до застосування знань, умінь і навичок із циклу професійно-наукових дисциплін, що є теоретичною основою побудови змісту освітніх галузей, визначених Держстандартом, задля усвідомлення їхньої реалізації в освітній галузі загалом, та окремих змістових лініях зокрема, однією із її видів є технологічна. Одним із складників технологічної компетентності, яка є здатністю до застосування професійно профільованих проектно-технологічних знань, умінь і навичок, є ІКТ-компетентність.

Методична компетентність – здатність ефективно діяти, розв'язуючи стандартні та проблемні методичні задачі під час навчання учнів освітніх галузей/змістових ліній, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти. Методична компетентність ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до проведення уроків за різними навчальними комплектами, що виявляється у сформованості системи дидактико-методичних знань і умінь із окремих розділів та тем курсу, окремих етапів навчання й досвіду їх застосування та наявності емоційно-ціннісного ставлення до діяльності щодо навчання учнів предмету. Одним із складників методичної компетентності є технологічна. Технологічна компетентність – здатність упроваджувати сучасні навчальні технології, інноваційні підходи, передовий педагогічний досвід до навчання окремих питань певної освітньої галузі/предмету початкової школи. Отже, вимоги сучасної освіти вимагають впровадження у навчальний процес ІКТ засобів та технологій.

Засоби ІКТ технологій дозволяють студентам розвивати мотивацію до навчання, активізувати пізнавальну діяльність майбутніх учителів початкових

класів, проявляти свою творчість у підготовці до навчальних занять, при електронному навчанні (використання дистанційної платформи Moodle).

Реалізація цієї умови передбачала також включення у зміст підготовки майбутніх учителів початкових класів окремі навчальні дисципліни, теми, орієнтовані на розвиток творчих здібностей студентів та їх готовності до формування творчих здібностей молодших школярів. Наприклад, «Освітні інформаційно-комунікаційні технології», «Інформатика з методикою викладання», «Інформаційно-комунікаційні технології у початковій школі», «Інтегроване навчання засобами інформаційно-комунікаційних технологій у початковій школі» і т.п. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі сприяє проведенню інтерактивних занять, застосуванню комп'ютерних вправ, тестових програм, мультимедіа на навчальних заняттях. Студенти мають можливість не лише перевірити свої знання й уміння, а й творчо проявити себе під час виконання різнопланових завдань (наприклад, при підготовці презентацій, підготовці до навчальних занять і т.п.).

На нашу думку, активне застосування Інтернет ресурсів, мультимедійних програм дозволяє студентам дістати швидкий доступ до різнопланових навчальних матеріалів, посилює їх мотивацію до навчання, а отже, сприяє ефективній підготовці до формування творчих здібностей.

Третя умова – створення під час навчання рефлексивного середовища.

На думку Г. Бізяєвої [11, с. 45-46], провідною функцією рефлексивного середовища є сприяння виникненню у особистості потреби в рефлексії.

Дослідниця зазначає, що у століття інформаційних технологій, час вимагає зміни самих функцій учителя. Якщо раніше основна функція учителя полягала в трансляції громадського досвіду (у вигляді знань і способів знання), то в сучасній школі від учителя чекають рішення задачі проектування і управління процесом індивідуального інтелектуального розвитку кожного конкретного учня. Практична реалізація такої діяльності передбачає високий рівень професіоналізму вчителя, важливим компонентом якого є його здатність до професійної рефлексії [12, с. 64].

Постійний рефлексивний огляд своєї теоретичної бази з позиції щоденної професійної практики дозволяє учителеві стати компетентним у своїй професійній справі [12, с. 65].

Значна роль рефлексії і в осмисленні учителем свого професійного досвіду. Адже відомо, що використовується не сам по собі досвід, а думка, виведена з нього. Більш того, саме поєднання досвіду професіонала і його рефлексії дає, на думку Д. Познера, ключ до розвитку професійної майстерності: «досвід + рефлексія = розвиток» [226]. У результаті підвищується «чутливість» учителя до проблем професійної реальності, потенціал його практичного мислення збагачується авторськими стратегіями (уміння мислити по-своєму, самобутньо), що дозволяє йому, виявляючи в конкретному явищі його загальну педагогічну суть, приймати найбільш ефективні рішення [12, с. 67].

Л. Ільзова та Л. Соколова [62] під рефлексивним освітнім середовищем розуміють сукупність зовнішніх та внутрішніх педагогічних умов, у яких здійснюється активне формування культури діяльності, тобто виникає можливість вибору особистістю цілей, змісту та методів самоосвіти та саморозвитку, відбуваються уявлення про себе як особистість та професіонала.

Рефлексивне середовище, на думку Т. Гури, відкриває можливий простір для вільного, свідомого вибору перспектив в аспекті цінностей, форм та засобів самореалізацій та саморозвитку, надає можливість відбудувати унікальний індивідуальний спосіб професійного буття, а пробувати його та перенести з навчальної ситуації у сферу реальної професійної діяльності [38].

Створення рефлексивного середовища, на думку дослідниці, можливе за таких умов:

- співвіднесеність з реальною професійною практикою;
- нівелювання статусних бар'єрів, що дозволяє вийти за межі формального лекційного подання матеріалу та надає можливість генеруванню нових, інноваційних ідей без страху критики та покарання за помилку;
- взаємододатковість та взаєморозвиток інтересів та можливостей як студентів, так і викладачів, що забезпечує поглиблене усвідомлення ідей один одного,

розвиток здатності акумулювати не тільки свій власний досвід, але і досягнення групи в цілому;

- цілісність та інноваційність у побудові рефлексивного середовища, що створює позитивний психологічний мікроклімат, який дозволяє кожному суб'єкту максимально розкрити власні потенції та їх успішно розвивати;

- систематична активізація та розвиток різних типів та видів рефлексії [38].

О. Резван визначає фактори, що пригнічують рефлексію у процесі навчання: установка на знання безвідносно до практичної професійної діяльності; ідеологія культу джерел знань з неприйняттям ідей сумніву; ідеологія норми, неприйняття можливості її перегляду [149, с. 295].

Системоутворювальним компонентом є викладач, здатний до ефективної рефлексії, здатний виходити за межі власного досвіду, бути відкритим новому досвіду, іншій людині, самому собі.

Саме тому у Державному стандарті підготовки бакалаврів спеціальності 013 «Початкова освіта» однією із загальних компетентностей виділено рефлексивну. Рефлексивна компетентність – це здатність ефективно та адекватно здійснювати рефлексивні процеси, що сприяє розвитку й саморозвитку учнів, творчому підході до навчально-виховного процесу початкової школи. Здатність оцінювати результати педагогічних впливів та забезпечувати якість діяльності навчання, розвитку й виховання учнів початкової школи; здатність до педагогічної рефлексії [44].

Одним із засобів, що сприяв аналізу студентами власних станів та вчинків у ситуаціях навчально-виховного процесу початкової школи, оцінюванню власної навчальної та професійної діяльності, баченню недоліків та вчасному їх усуненню сприяло ведення портфоліо студентів під час практики та навчальних занять.

Отже, забезпечення рефлексивного середовища сприятиме якісній підготовці майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей учнів.

Четверта умова – оволодіння студентами комунікативними стратегіями для успішної професійної діяльності.

Виділення цієї умови було спричинено необхідністю формування у майбутніх учителів початкових класів професійно-комунікативної компетентності. У

Державному стандарті підготовки бакалаврів спеціальності 013 «Початкова освіта» зазначено, що професійно-комунікативна компетентність – це здатність актуалізовувати та застосовувати комунікативні знання, навички, вміння, настанови, стратегії й тактики комунікативної поведінки, здобутий досвід комунікативної діяльності, а також індивідуально-психологічні якості особистості задля успішного здійснення в конкретних умовах педагогічної комунікативної діяльності з молодшими школярами, батьками, колегами [44].

Реалізація виділеної нами умови дозволяє накопичувати індивідуальний досвід логічного й послідовного висловлювання власних думок, їх обґрунтування під час педагогічного спілкування й репрезентації навчального матеріалу.

Впровадження цієї умови дозволило спрямувати студентів на цілеспрямовані та керовані лінії поведінки в комунікації, яких треба дотримуватись при спілкуванні один з одним та учнями. Вдосконалити практичні комунікативні вміння студентам дозволило використання професійних ситуацій, які переносили їх у реальні умови педагогічної діяльності у процесі теоретичної підготовки. Наприклад, «Спілкування з батьками учня», «Вирішення конфліктної ситуації», «Ситуація на уроці» та ін. Робота з комунікативними ситуаціями дозволила активно залучати майбутніх учителів початкових класів до спільного обговорення проблем, різноманітних презентацій, дискусій, тренінгів, зустрічей із педагогами-практиками. Реалізація цієї умови має на меті формування позитивного ставлення до процесу професійної взаємодії, комунікативного самовдосконалення, вибудовування перебігу професійної комунікації, оцінювання здобутих професійних результатів.

З метою кращого сприйняття та узагальнення вищесказаного представимо схематично модель підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти на рисунку 3.1.

Усі виокремлені нами підходи, принципи, умови взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного та забезпечують ефективне функціонування моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих

здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, функціональна складова якої представлена у наступному параграфі дослідження.

3.2. Функціональна складова моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти

Функціональна складова моделі передбачає застосування тих форм організації, методів, засобів навчання, які в найбільшій мірі сприяють підготовці майбутніх учителів до роботи з дітьми по формуванню у них творчих здібностей у процесі навчання грамоти.

Для науково-методичного забезпечення освітнього процесу системою знань та способів діяльності щодо формування творчих здібностей молодших школярів у ЗВО використовувались такі форми організації навчання: лекції (вступна; тематична; підсумкова лекція; консультативна); нетрадиційні лекції (багатоцільова, проблемна, лекція-брейнстормінг, лекція із заздалегідь запланованими помилками; лекція-візуалізація; інтерактивна лекція; лекція-конференція тощо), навчальні екскурсії в заклади освіти, спрямовані на набуття студентами методичних знань; практичні та лабораторні заняття, педагогічна практика, спрямована на контроль здобутих знань і вмінь майбутніх учителів початкової школи.

На лекційних заняттях здійснювалося висвітлення основних питань з педагогіки, методики викладання навчальних предметів у початковій школі, вводились теми про сутність та значення творчості в педагогічній діяльності. Лекція дозволяє не лише формувати знання, а й забезпечує мотиваційний компонент і загально орієнтований етап оволодіння науковими знаннями та стимулює студентів до науково-дослідної роботи під час навчання.

Практичні та лабораторні заняття спрямовані на формування професійних умінь і навичок, якими повинен володіти вчитель початкових класів з формування творчих здібностей молодших школярів. У підготовці до цих занять студентам пропонується не лише ознайомитися з планом заняття та підготувати відповідь на

кожне запитання, а й виконати ряд практичних завдань. Форми роботи на практичних заняттях: перевірка якості знань теоретичного матеріалу (усне опитування, письмове тестування, контрольні зрізи); рольові ігри; спостереження та аналіз занять й окремих фрагментів; конференції; дискусії; взаємоперевірка робіт студентів; розробка планів-конспектів занять різних типів; добір наочності, дидактичного матеріалу; моделювання навчальної ситуації в аудиторії; захист проєктів; презентації; обговорення наукових статей з теми; аналіз дидактичного матеріалу підручників для початкової школи; аналіз планів-конспектів занять; аналіз і самоаналіз спостережуваного заняття; складання завдань і вправ творчого характеру; рецензування доповідей, виступів, рефератів тощо; підготовка запитальників для інтерв'ю, співбесід і анкет зі школярами та вчителями тощо.

Поміж методів можливо виділити евристичні, дискусійні, тренінгові методи, інтерактивні методи, методи проблемного навчання, метод створення проблемних ситуацій, метод проєктів, метод творчих завдань, дидактичні і рольові ігри, методика адресно складених контрольних робіт та багато ін.

Проєкт Ради Європи «Сучасні мови» передбачає підвищення ефективності навчання, за рахунок передових методів і технологій, тобто методами активізації пізнавальної діяльності учнів. Великий інтерес викликають наступні методи:

- дискусійний (М. Кларін, Г. Китайгородська);
- метод рольових ігор (Г. Китайгородська, М. Аріян);
- метод проєктів (Є. Полат, М. Бухаркіна);
- використання мультимедійних (комп'ютерних) технологій [46, с 49].

Розглянемо методи, які є найактуальніші при підготовці майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей учнів.

Дискусія – (лат. discussion – від discutio – розглядаю, досліджую) – широке обговорення якогось спірного питання для з'ясування різних точок зору.

Прийоми введення в дискусію можуть бути такі: опис конкретного проблемного випадку з життя; використання останніх новин; рольова гра; демонстрація відеоматеріалів; драматизація (моделювання проблемної ситуації); звукозапис; питання типу (Що? Як? Чому? Що вам відомо про...?).

Завдання викладача: вибрати тему обговорення, яка була б цікавою та неоднозначною для всіх присутніх; підібрати активних і найбільш здібних студентів, які здатні перед загалом слухачів переконливо викладати власну думку; на проведення обговорення відводити не більше половини тривалості заняття; спонукати студентів до дискусійного обговорення резолюції [91, с. 223].

У процесі обговорення всім студентам надається можливість ставити запитання, відповідати на запитання співучасників дискусії, обмірковувати та занотовувати наведені аргументи, в кінці підвести підсумки.

Розвинені навички ведення дискусії у студентів дозволять їм уміло використовувати цей метод у роботі з учнями початкових класів. Адже обговорення проблеми перетворює молодших школярів на активних учасників навчального процесу. Проте, обговорення – це не просто цікаві бесіди або можливість поговорити, а важливий інструмент навчання: отримання інформації, розв'язання суперечок, розвиток навичок, перевірка ідей тощо. Характер обговорення контролюється учителем, який готовий втрутитися, щоб надати дискусії цілеспрямованості, ставить навідні запитання, щоб спрямувати учнів у визначеному напрямі, спрямувати їх на прояв творчості у вирішенні проблеми. Наприклад, при вивченні теми «Сучасні комп'ютери» (Інформатика, 2 клас) вчитель ставить учням запитання: «Ви вирушаєте в подорож і вам треба користуватися комп'ютером під час подорожі. Який із сучасних комп'ютерів ти візьмеш із собою і чому?» Такі завдання для обговорення вчать учнів висловлювати свою думку, пояснювати її, вислухати думки інших, не перебиваючи, заперечувати, якщо не згоден, розвиває мислення і мовлення.

Дидактичні та рольові ігри – це різновид роботи для прояву творчості, активності. Вони передбачають виконання акторських ролей на базі вивченого матеріалу, вироблення оптимальних рішень.

Ось декілька прикладів ситуативно-рольових ігор, які здійснюються на заняттях зі студентами: «Суперечка між дітьми», «Консультування батьків», «Ми заблукали», «Вибачте, як пройти до...».

Сюжетна рольова гра. Кожен студент вдома самостійно готується до програвання ситуації. Якщо його роль потребує узгодження із іншими учасниками гри, то студенти виробляють спільну позицію у підгрупах.

У початкових класах доцільним є використання ігор чи елементів гри на кожному уроці. Це активізує діяльність учнів, вони захоплюються елементом змагання, їм подобається працювати у команді. Ігри можуть використовуватися на різних етапах уроку. За їх допомогою можна перевірити домашнє завдання, полегшити розуміння навчального матеріалу, закріпити його, перевірити знання учнів перед контролем.

Основне завдання майбутнього учителя – правильно організувати гру, підібрати її відповідно до завдань уроку, до теми та рівня можливостей і знань учнів. Адже гра має бути цікавою та емоційною, – лише за цих умов можливий максимальний результат. Елементарні позиції грамоти найкраще засвоюються у творчій ігровій атмосфері.

Серед переваг рольових ігор Н. Дзеньджюра [47] виділяє: залучення до навчальної творчої діяльності практично всіх студентів групи, стимулювання їх до спілкування, формування критичного мислення, вміння висловлювати та аргументувати власні думки. Через суб'єктивну активність розвиваються такі важливі якості особистості, як індивідуальність, працездатність, творчість, ініціативність, конкурентоздатність та конкурентоспроможність. До недоліків сюжетних рольових відносять: штучність, можливість легковажного ставлення учасників, іноді важко оцінити учасників гри, оскільки ролі є нерівноцінними. Незважаючи на усі переваги рольових ігор, використовувати цей метод потрібно не надто часто, оскільки тоді він нівелюється. Доцільно поєднувати рольові ігри з іншими методами навчання.

Одним із важливих методів активізації пізнавальної діяльності та прояву творчих здібностей студентів та учнів є **метод проектів**. Сутність проектної методики полягає в тому, що ціль занять і способи її досягнення повинні визначатися власне учнем на основі його інтересів, індивідуальних особливостей, потреб мотивів, здібностей. Внаслідок цього, особисто-орієнтоване навчання, що

лежить в основі проектної методики, передбачає зміну традиційної схеми взаємодії учитель-учень, суб'єкт-об'єкт на схему партнерства суб'єкт-суб'єкт [129, с. 16].

Робота над проектами передбачає виконання таких завдань:

- навчальних: формування комунікативних умінь і мовних навичок, які забезпечують пізнавально-комунікативні потреби учнів та студентів; розвиток уміння використовувати писемне мовлення під час виконання проекту; вдосконалення навичок читання з метою розуміння змісту інформації.

- розвивальних: розвиток інтелектуальних та творчих здібностей, набуття досвіду творчої діяльності; розвиток умінь генерувати ідеї, брати участь у бесіді, виказувати свою точку зору та аргументувати її; розвиток загальнонавчальних умінь та навичок;

- виховних: виховання інтересу до вивчення навчальної дисципліни; формування пізнавальної активності учнів та студентів; виховання етики міжособистісних взаємин; вміння працювати в команді; розвиток ерудиції.

Метод проектів можна використовувати навіть на початковому етапі вивчення іноземної мови, інформатики та інших предметів у початкових класах. Наприклад, на уроці іноземної мови при вивченні теми «Meals» учні представляють проект «Меню для шкільної їдальні» (soup, main course, vegetables and fruit, desserts, drinks, snacks) та захищають свої роботи, розповідаючи, що, на їхню думку, повинно бути приготовлено в їдальні. На уроках мови – складають казку про літери, інформатики – випускають газету про сучасну комп'ютерну техніку і т.п.

Спираючись на комп'ютерні технології, вчителі початкових класів розширюють можливості навчального процесу за допомогою використання мультимедійних технологій, зокрема презентацій, у навчальному процесі.

Презентації у програмі Power Point дозволяють зробити заняття цікавими та захоплюючими, розвивають творчі здібності студентів та школярів. Як вчитель може приготувати цікавий матеріал з теми, так і учні можуть зробити звичайне монологічне мовлення у вигляді презентації, з картинками та ключовими словами та питаннями для однокласників. Презентацію також можна використати для підготовки до тематичних свят.

Засобів навчання, які стануть у нагоді викладачу при підготовці майбутніх учителів початкової школи – безліч. Окрім сучасної наукової літератури та різноманітних дидактичних матеріалів, існують навчальні комплекси з аудіо та відео супроводом; технічні засоби навчання. Наприклад, при вивченні іноземної мови є можливість доступу до автентичних матеріалів країни, мова якої вивчається. Вибір необхідної методики, прийомів та засобів навчання залежить від рівня креативності самого викладача, тому актуальним є питання щодо необхідності високого рівня його майстерності, мірила якому, як зазначає Н. Петрушова, ще й досі не існує. Проте, є беззаперечним, що головним обов'язком кожного викладача є прагнення до постійного вдосконалення як своїх наукових знань, так і педагогічних методик викладання кожного окремого предмету [125, с. 212-213].

Найчастіше підготовка майбутніх учителів початкових класів відбувається на лекційних, практичних, лабораторних заняттях, під час проходження практики, де є значні можливості для формування творчості, прояву творчих здібностей, визначення ступеня професійної готовності до формування творчих здібностей учнів.

Постійна творча атмосфера, жага до знань, обстановка напруженого колективного виконання завдань сприяють вихованню в студентів високої культури спілкування, викликають у них свідому активність, прагнення до проникнення в сутність речей, а саме ці якості надзвичайно необхідні сучасному фахівцеві. Спільна творча діяльність викладачів і студентів – найефективніший, перевірений практикою шлях до розвитку потенційних здібностей, становлення характеру дослідника, митця; виховання ініціативи, відповідальності, працьовитості, потреби й навичок постійної самоосвіти в майбутньому [125, с. 213].

Впровадження нами педагогічних умов у процес підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти забезпечувало формування кожного компоненту досліджуваної готовності.

Розвиток ціннісно-мотиваційного компоненту означеної готовності відбувався через формування у майбутніх учителів початкових класів особистісного сенсу щодо професійної діяльності та мотивації до формування творчих здібностей учнів.

Щоб мотивувати майбутніх учителів початкових класів та готувати їх до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти використовуються: новітні технології викладання предмета; упровадження кооперативного навчання, яке відкриває для студентів можливості співпраці зі своїми одногрупниками з метою досягнення загальних цілей, дає змогу реалізувати природне прагнення кожного до спілкування, сприяє досягненню студентами вищих результатів оволодіння навчальними та фаховими компетентностями; використання різних варіантів групової роботи: діалог, синтез думок, громадський проект, пошук інформації тощо; упровадження інтерактивних методів навчання, які передбачають дискусії, навчальні проекти, методи та прийоми формування творчих здібностей студентів на заняттях та в позааудиторний час, праця над розвитком теоретичного мислення студентів; створення особливих умов (проблемних ситуацій), тобто постановка певних «перешкод» при викладанні навчальних дисциплін. Щоб подолати їх майбутнім викладачам необхідно виконувати дослідження, відповідні розробки тощо. Таким чином у них з'являється інтерес до проблеми, активізується їх пізнавальна й розумова діяльність.

Особливо цьому сприяє самостійна робота студентів. Наприклад, при вивченні курсу «Загальна педагогіка» тема «Предмет і завдання педагогіки» студентам давалось завдання користуючись предметними покажчиками до творів А. Макаренка, В. Сухомлинського, виписати 4-5 тез про важливість педагогічної теорії в діяльності педагога; виписати зі статті К. Ушинського «Про користь педагогічної літератури» судження про роль педагогічної науки в успішності педагогічної діяльності.

При розгляді теми «Роль діяльності і спілкування у розвитку особистості» студенти повинні були користуючись навчальними посібниками з вікової фізіології та дитячої і вікової психології, виписати особливості анатомо-фізіологічного і психічного розвитку дітей молодшого, середнього і старшого шкільного віку (в ліву

колонку) та педагогічні вимоги до врахування кожної особливості у навчально-виховному процесу (у праву колонку).

Під час вивчення курсу «Педагогічна майстерність» при розгляді тем «Пріоритети і джерела педагогічної майстерності», «Професійна придатність до праці вчителя» студентами пропонувалось підготувати доповідь-повідомлення «Зростання ролі навчання і виховання в період становлення незалежної України» (перед аудиторією старшокласників); розробити приблизну «Модель професійної компетентності фахівця» (для обраної професії: знання, вміння, компетентності); проаналізувати самодіагностику основних показників профпридатності до педагогічної праці (при наявності показників, динаміка яких вимагає поліпшення, намітити необхідну роботу над собою по їх поліпшенню; з урахуванням цих моментів розробити «Перспективний план оволодіння обраною професією»).

Такі завдання на лекційних та практичних заняттях сприяють розвитку у майбутніх учителів початкових класів професійної спрямованості, мотивації на творчу педагогічну діяльність, її розуміння та готують студентів для подальшого вивчення фахових дисциплін.

Розвитку змістово-креативного компоненту досліджуваної готовності сприяло науково-методичне забезпечення освітнього процесу системою знань та способів діяльності щодо формування творчих здібностей молодших школярів, активізація пізнавальної діяльності студентів засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Так, у процесі навчання мовної грамоти використовуються різні види рольових ігор. Педагогу набагато простіше провести ділову гру (симуляцію) спонтанно. Симуляція – це ситуація, в якій студенти виконують ролі, звичні для реального їхнього життя. У рольовій грі, натомість, вони можуть виконувати ролі, які не є для них природними (наприклад, директора, міністра освіти) [47]. Гра симуляція не потребує попередньої підготовки студентів.

Такі ігри використовують при вивченні офіційно-ділового та публіцистичного стилів мовлення.

Гра «Інтерв'ю». Ця гра використовується під час вивчення публіцистичного стилю. Педагог повинен бути готовим виступати перед громадськістю, спілкуватися з колегами, журналістами. Студенти діляться на пари, у якій один із них є журналістом, інший – працівником будь-якого педагогічного закладу (професор, міністр освіти, директор школи). Завдання журналіста зробити матеріал для передачі. Для презентації матеріалу кожна підгрупа має 5-7 хвилин. Далі резюмування, виставлення балів.

Сюжетно-рольові ігри використовуються при вивченні теми «Основи культури української мови». Наприклад, «Суд над Лихослів'ям». Вона проводиться з метою недопустимості використання ненормативної лексики в спілкуванні. Завдання студента – висловити ставлення до використання інвективних слів у побуті, професійному мовленні.

При навчанні **комп'ютерної грамоти** ми звернулись до дослідження О. Кивлюк, яка виділяє кілька напрямів застосування ІКТ у навчальному процесі [69]. Дослідниця зауважує, що завданням **першого напрямку** є застосування ІКТ у процесі вивчення переважної кількості навчальних предметів у межах програми початкової школи. Крім того, одночасно може здійснюватись пропедевтика важливих для інформатики понять. Даний напрям досить вдало реалізовано авторами підручника «Сходінки до інформатики» (Ф. Ривкінд, С. Колесніков, Г. Ломановська, Й. Ривкінд), в якому велика увага приділяється розвитку логічного мислення, а вивчення ІКТ здійснюється шляхом їх інтеграції в навчальні предмети початкової школи.

Другий напрям передбачає отримання молодшими школярами початкових знань з інформатики, що сприяє розширенню їхнього світогляду, створює основу для подальшого вивчення предмету «Інформатика».

Особливістю третього напрямку є формування змісту навчання на основі загально-педагогічних розвивальних цілей освіти. У ході його реалізації відбувається інтелектуальний розвиток, активізується пізнавальна діяльність дитини, розвиток її творчих здібностей [69, с. 10].

Використання комп'ютера у школі, зокрема, в початкових класах, потрібно розглядати як потужний дидактичний засіб, який залучає учнів до активної діяльності, підвищує їхній інтерес до навчання, сприяє кращому засвоєнню матеріалу і підвищує ефективність учіння та дозволяє оволодівати системно основами комп'ютерної грамоти.

У своєму дослідженні О. Суховірський критеріями готовності вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій визначено рівень навичок кваліфікованого користувача комп'ютерної техніки; знань особливостей використання КТ в початковій школі; вмінь використовувати КТ на уроці в початковій школі, здійснювати пошук інформації, отримувати нові знання та здійснювати самоосвіту засобами НІТ, створювати власні дидактичні матеріали засобами НІТ, діагностувати рівень навчальних досягнень учнів засобами НІТ, здійснювати організаційну діяльність та планування засобами НІТ, використовувати НІТ для наукової діяльності та під час підготовки дипломної роботи [177, с. 10]. Крім того, в інформаційну готовність такого фахівця входять і знання про ключові поняття комп'ютерної грамоти учнів.

На уроках у початкових класах можна використовувати різні комп'ютерні ігри та програми. Наприклад, для вивчення інформатики існує навчальна програма для закріплення матеріалу про цифрові пристрої «Співстав гаджети». Її завдання полягає у тому, що потрібно шляхом переміщення зображення сучасного гаджета співставити його з відповідною назвою. Якщо вибір правильний, то зображення ніби приклеюється і зникає назва гаджета. Після цього його неможливо перемістити.

Magic Desktop – це безпечне розвиваюче середовище, в якому діти швидко навчаються основам комп'ютерної грамотності. Спеціально розроблений дизайн ідеально підходить для маленьких рученьт молодших школярів, а велика колекція програм дуже подобається дітям.

З успіхом використовуються програми-тренажери, наприклад: навчальний мультфільм з математики youtu.be/wAcJgQ89dDM, читання казок <http://kazkar.info/ua/kazki/> тощо.

Для формування вмінь працювати безпечно в Інтернеті використовується сайт «Оп-ляндія». Наприклад, при вивченні теми «Правила безпечної роботи і Інтернеті» (2 клас) учням давалось завдання: зайдіть на сайт «Оп-ляндія», знайдіть у меню «Історії для дітей 7-10 років», ознайомся з історією-коміксом «Безмежний ліс», дізнайся про те, що таке Інтернет, що в ньому можна робити, а чого слід остерігатися. Склади правила безпечної поведінки в Інтернеті. Таке завдання вчить учнів не лише користуватися комп'ютером та здійснювати пошук в Інтернеті, а й на основі прочитаного коміксу, здійснивши його аналіз, закріпити розуміння склавши свій список правил безпечної поведінки в Інтернеті, оформити та представити їх.

У процесі роботи ми вважали необхідним використання завдань спрямованих на аналіз та розуміння роботи з програмами та сайтами, з якими працюють молодші школярі. Наприклад, при вивченні курсу «Інформатика з методикою викладання» тема «Особливості курсу інформатики у початковій школі» для самостійної роботи студентам пропонувались такі завдання: Опрацювати клавіатурний тренажер RapidTyping, визначити його переваги для роботи з молодшими школярами. Опрацювати графічний редактор TuxPaint. Виконати однаковий малюнок в TuxPaint і Paint Microsoft, обґрунтувати, який з редакторів є зручнішим для молодших школярів.

При вивченні рідної та іноземної мов використання Інтернету дозволяє учням виконувати різні види навчальної діяльності: тренуватися у правописі; вивчати лексичний матеріал; користуватися словниками; удосконалювати розуміння аудіо тексту; розвивати техніку читання; вивчати граматику; навчатися писемного мовлення; тренувати вимову тощо. Інтернет дозволяє вдало моделювати умови комунікативної діяльності, реалізовувати їх у різноманітних тренувальних вправах ситуативного характеру.

Поділяємо думку Г. Сінько [169] про те, що використання Всесвітньої мережі має цілий ряд переваг:

- варіативність застосування на різних етапах навчання;
- можливість застосування на будь-якому етапі роботи на практичному занятті;
- навчальний матеріал краще сприймається і легше запам'ятовується;

- кономне використання навчального часу;
- ндивідуалізація навчання, визначення глибини і послідовності засвоєння, темпу роботи;
- скорочення видів роботи, що викликають утомлюваність учнів;
- використання різних аудіовізуальних засобів навчання (графіки, звуку) для збагачення і мотивації навчання, наочного та динамічного подання матеріалу;
- розгалуження послідовності навчання на основі аналізу помилок;
- створення комфортного середовища для сучасного навчання;
- активізація навчальної діяльності школяра;
- інтенсифікація навчання та підвищення мотивації рівня мотивації;
- формування самооцінки учня та створення умов для його самостійної роботи.
- розвиває творчі здібності учнів та студентів.

Мультимедійні засоби навчання завдяки інтерактивності, гнучкості, можливості поєднувати різні типи навчальної інформації сприяють розвитку мотивації, пізнавального інтересу студентів, дозволяють враховувати їх індивідуальні особливості та рівень сприйняття матеріалу.

Наприклад, при вивченні курсу «Освітні інформаційно-комунікаційні технології» передбачається виконання ІНДЗ на тему «Системи числення». У навчальній програмі пропонується написати реферат на задану тему. Однак ми внесли зміни до програми та запропонували студентам оформити ІНДЗ у вигляді презентації на тему «Системи числення. Історія розвитку обчислювальних засобів». Історичні відомості про виникнення і розвиток обчислювальної техніки можна знайти на сайті віртуального музею обчислювальної техніки за адресою http://computerhistory.narod.ru/sredstva_obrabotki_inf.htm

Використовуючи мультимедійну презентацію на уроках у початковій школі учні вчаться читати з метою вибіркового отримання інформації; точно записувати необхідну інформацію; оформляти короткі повідомлення; точно і стисло викладати думку; визначати тему та основні ідеї тексту і записувати їх; формулювати своє ставлення до прочитаного; оформляти пункти плану; користуватися словником і довідковою літературою.

Як зазначає Ю. Харченко, робота над створенням мультимедійної презентації на уроках сприяє розвиткові навичок та вмінь писемного мовлення, що спонукає школярів до усного мовлення. Писемне мовлення має потребу у більш досконалому обдумуванні, щоб забезпечити вимоги правильності, чіткості викладу думки. Поступово оволодіваючи особливостями писемного мовлення, учні переносять їх у певній мірі на усну мову, від чого усна мова стає досконалішою, а сам учень відчуває себе впевненіше [192].

Використання інтерактивних методів навчання спонукає студентів, викладачів до прояву творчих здібностей, розвитку їх мислення та мовлення. А. Циркаль [199] до інтерактивних методів навчання відносить презентацію, евристичні бесіди, рольові ігри, дискусії, конкурси з практичними завданнями та їх подальше обговорення, проекти, проведення творчих заходів, використання мультимедійних комп'ютерних програм.

У своїй діяльності ми використовували інтерактивні методи роботи запозичені з технології критичного мислення (мозковий штурм, кубування, сенкан тощо). Вони спрямовані на підвищення мотивації студентів, розвиток їх активності та творчості та доступні для використання в початкових класах.

Наприклад, під час рольових ігор на уроках іноземної мови учні прагнуть використати цікаві звороти, слова, щоб їхні виступи вийшли цікавими, це спонукає працювати із словником. Використання усіх вищезгаданих методів сприяє також ефективному оволодінню студентами комунікативними стратегіями для успішної професійної діяльності, формує поряд із комунікативною компетенцією, окремі комунікативні та інтелектуальні вміння, які сприяють прояву творчих здібностей. Тобто сприяють формуванню комунікативного компонента готовності майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів.

Особливо прояв творчості майбутніх учителів початкових класів та розвиток їх комунікативності відбувався під час вивчення предметних методик викладання. Ці навчальні дисципліни спрямовані на формування професійних творчих умінь майбутніх учителів. Тому під час вивчення будь-якої теми ми підбирали професійно орієнтовані завдання, під час виконання яких студенти мали можливість

продемонструвати свої творчі здібності та вирішити поставлені завдання. Наприклад, проаналізувати конспект уроку чи відео фрагмент уроку та доповнити/урізноманітнити його методами, прийомами спрямованими на формування творчих здібностей учнів. Придумати творчий початок/закінчення стандартного уроку.

Практичні заняття передбачали проведення мікрОВикладання, виховних заходів, підготовка яких передбачала можливість прояву творчих здібностей, самостійного добору та виготовлення роздаткового матеріалу, наочності, музики, інформації, творчих завдань тощо.

Особливо зверталась увага на завдання, які можна використовувати при роботі з учнями початкових класів. Наприклад, гра в асоціації (які асоціації виникають у зв'язку з малюнком, фрагментом мелодії тощо); складання казки на основі малюнка; із не пов'язаних між собою слів скласти невелику історію; придумати іншу кінцівку твору чи фільму, пояснити вчинки героїв; розповісти історію від імені різних персонажів і т.п.

Серед форм роботи для розвитку комунікативності та формування творчих здібностей на уроках ми обирали: роботу творчих майстерень (написання віршів, казок, оповідань); інсценізацію; види роботи на основі неповного тексту (придумати кінцівку, передбачення розгортання подій, відтворення пропущених епізодів, написання творів за заданими початком і кінцівкою тощо); творчі перекази; створення власних проєктів; створення комп'ютерних презентацій та ін.

Розвитку комунікативного компоненту готовності майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів сприяли навчально-виховна та педагогічні практики. Наприклад, методисти націлювали студентів на проведення нестандартних уроків (уроків-подорожей, уроків-ігор, уроків-казок тощо), творчих виховних заходів. Під час проходження практики студентам доводиться розв'язувати різнопланові педагогічні ситуації, прогнозувати хід навчального процесу, взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу, знаходити оптимальні шляхи управління ним.

Формування рефлексивного компоненту досліджуваної готовності сприяло створення під час навчання рефлексивного середовища. Для цього на заняттях з майбутніми учителями початкових класів ми використовували елементи тренінгу. Адже на заняттях зі студентами важливим є не стільки етап підведення підсумків, як рефлексії.

Формуванню рефлексивних умінь майбутніх учителів початкових класів сприяє виробнича практика. Під час проходження практики не лише формуються професійні компетенції, а й відбувається усвідомлення студентами власного вибору, розуміння власних здібностей до обраної професії.

Т. Сverdлова пропонує такі методи рефлексивного аналізу педагогічної діяльності: контрольні списки; рефлексивні щоденники занять/уроків; анкетування; стенограми, відео та аудіозаписи занять/уроків; взаємовідвідування занять/уроків колегами [165, с. 58].

Контрольні списки – це списки контрольних запитань, які на які студент може дати відповіді після самостійного проведення уроку чи після спостереження за уроками учителів чи інших студентів. зміст запитань є фіксованим, тому заповнення такого списку не займає багато часу, а регулярне заповнення дозволяє помітити тенденції до змін або є моменти, які повторюються у практичній роботі.

Рефлексивний щоденник дає можливість студенту у довільній формі занотовувати власні думки, переживання, спостереження тощо з приводу проведеного уроку чи заходу.

Анкетування школярів передбачає збір інформації щодо їх потреб, інтересів, мотивації до роботи тощо. При роботі з учнями початкових класів анкетування варто замінити бесідою чи опитуванням учнів, що дасть можливість учителю дізнатися думку дитини про її бажання, переживання, успіхи чи невдачі.

Стенограми, відео та аудіо записи уроків дозволяють майбутнім учителям початкових класів побачити свою діяльність збоку, звернути увагу на ті моменти, які раніше залишались непоміченими, допомагають об'єктивно себе оцінити, намітити шляхи для вдосконалення.

Взаємовідвідування уроків та їх взаємоаналіз дозволяють почути враження колег від уроку, почути пораду, підказку для подальшої ефективної педагогічної діяльності.

Н. Волкова та І. Батраченко здійснивши аналіз різноманітних літературних джерел та практичної діяльності стверджують, що ефективними є такі **методи** створення рефлексивного середовища: рефлексивні контрасти, концептуалізація, рефлексивне коктейлювання та ін.

Метод рефлексивних контрастів спрямований на осмислення різних аспектів феномену, що вивчається (про себе, колегу, технологію навчання, ФОН та ін.). Цей метод дозволяє сформулювати власне уявлення про предмет, явище і про його можливі контрастні варіанти (максимально позитивний та негативний), визначити їх основні характеристики. Це дозволяє студентам уявити три варіанти феномена (реальний, найкращий і найгірший), визначити їх основні критерії за якими ж і оцінити їх. Наприклад, студентам пропонувалось охарактеризувати себе як майбутнього педагога: який я є, яким хочу бути, яким не хочу бути. Чому? На які характеристики звернути увагу? Що потрібно розвинути? Це дозволяє студентам зайняти максимально активну позицію самопізнання, активізувати процеси рефлексивного осмислення і переосмислення, мотивує до вдосконалення, стимулює до прийняття професійно важливих рішень.

Прийом концептуалізації – спрямований на тематичне узагальнення смислових змістів, які виявились у ході рефлексії. Таке узагальнення здійснюється у формі типологізації, схематизації, моделювання, тематичних доповідей тощо. Даний прийом ефективно проводити з групою студентів. Це дає їм можливість самостійно знаходити, узагальнювати професійні знання, пов'язані з їх досвідом; зіставляти та обговорювати індивідуальні сенси; спільно виробляти особистісні, загальногрупові поняття і значення; співпрацювати та творити один з одним.

Для організації процесів колективного обговорення професійних проблем доцільним є метод рефлексивного коктейлювання. Цей метод передбачає створення змішаних («коктейльних») груп для роботи після накопичення змістовно-інноваційного матеріалу в мікрогрупах, учасники якої вже працювали над певною

темою чи проблемою. Такий вид роботи дозволяє здійснювати взаємоінформування про зміст розробок всередині тематичних груп, виробити цілісний погляд на питання, визначити ефективність групової роботи у процесі діяльності.

Розвитку рефлексивних умінь майбутніх педагогів сприяє їх включення в пошуково-практичну, аналітико-оцінювальну діяльність. Наприклад, метод розв'язання педагогічних задач, в основі яких – конфлікт цінностей, конфліктні ситуації. Головне при їх вирішенні – не актуалізувати конкретні цінності, які лягли в основу власних дій, а визначити ті причини, фактори, які вплинули на той чи інший вибір. Такий аналіз дозволяє зіставити власне бачення і розуміння проблеми з поглядами інших студентів, розширити власні уявлення, визначити інші можливі варіанти її вирішення, розвинути вміння рефлексивного аналізу та прийняття рішень.

Отже, розвитку рефлексії сприяють різні методи та прийоми, систематичне використання яких сприятиме особистісному та професійному розвитку майбутнього фахівця, розвитку особистісного потенціалу в контексті професійної діяльності.

Важливою умовою підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів ми вважаємо поєднання комплексної підготовки на основі базових дисциплін, що викладаються у закладі вищої освіти й спеціальної підготовки, основу якої складає вибіркова навчальна дисципліна «Творчі здібності учнів у процесі навчання грамоти» (додаток К), що доповнює підготовку студента, та дає змогу на виході з університету отримати кваліфікованого фахівця. Так, зміст вибіркової навчальної дисципліни, який може оперативно доповнюватися й поновлюватися, дозволяє своєчасно ознайомлювати майбутніх фахівців з найновішими досягненнями науки і практики, поглиблювати й розширювати їхні професійні знання та вміння; побудова змісту вибіркової навчальної дисципліни на інтегрованій основі дає можливість встановлювати міжпредметні зв'язки й реалізовувати наступність у підготовці фахівців початкової школи. Вибіркова навчальна дисципліна вводилась у 4 семестрі після засвоєння студентами дидактики та педагогічних технологій в початковій школі, навчальних

дисциплін із загальної педагогіки, психології, освітніх інформаційно-комунікативних технологій та коли відбувається перехід до вивчення методик викладання навчальних дисциплін. Вивчення вибіркової навчальної дисципліни передбачає ознайомлення студентів з віковими та психологічними особливостями молодших школярів, структурою творчих здібностей, їх показниками та практичними шляхами розвитку. Інформація вибіркової навчальної дисципліни доповнює знання та вміння, що формуються у студентів під час вивчення базових дисциплін та готує майбутніх учителів початкових класів до навчально-виховної та педагогічної практики протягом 5-7 семестрів.

Нами було розроблено робочу програму означеної вибіркової навчальної дисципліни, спрямованої на формування в майбутніх фахівців початкової школи комплексу теоретичних знань і практичних навичок щодо форм та методів формування творчих здібностей молодших школярів; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів початкових класів для формування їх здібностей; основних компонентів, критеріїв та показників творчих здібностей; ознайомлення студентів із особливостями та специфікою роботи на різних типах уроків; формування педагогічної майстерності майбутніх фахівців.

Представлена програма містить пояснювальну записку, орієнтовне тематичне планування дисципліни, зміст курсу за темами, перелік основних вимог до знань та вмінь студентів, список рекомендованих джерел та інтернет-ресурсів. Програма розрахована на студентів, що навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки бакалавра, а також може бути використана для проведення науково-методичних семінарів із вчителями початкових класів, педагогічними працівниками закладів вищої освіти.

Програма вибіркової навчальної дисципліни містить три змістові модулі: «Теоретико-методологічні основи формування творчих здібностей», «Особливості формування творчих здібностей в учнів початкових класів у процесі навчання» й «Види грамоти та їх вплив на формування творчих здібностей молодших школярів».

Перший модуль передбачає ознайомлення студентів з темами: «Генеza поняття «творчі здібності» у психолого-педагогічних дослідженнях», «Структура творчих

здібностей та їх різновиди», «Основні підходи та принципи розвитку творчих здібностей у навчальному процесі», «Організаційно-педагогічні умови формування творчих здібностей у процесі навчання», «Роль особистості вчителя у формуванні творчих здібностей. Поняття педагогічної творчості», вивчення яких сприяє засвоєнню майбутніми фахівцями системи знань про основи формування творчих здібностей.

Другий модуль націлено на підготовку майбутніх фахівців до формування творчих здібностей в учнів початкових класів (специфіку застосування конкретних технологій, форм, методів, прийомів з формування творчих здібностей молодших школярів); особливості здійснення діагностики творчого розвитку учнів (розкривається сутність основних категорій методів, методик, що застосовуються для діагностики рівня прояву творчих здібностей молодших школярів та їх практичне застосування); різні види нестандартних уроків, спрямованих на розвиток творчості учнів початкових класів (уроки у формі змагань, ігор, уроки – вікторини, уроки – заочні екскурсії, уроки – подорожі, уроки – інтерв'ю, уроки – презентації, уроки – дослідження, уроки - рольові ігри тощо); аналіз уроків учителів-практиків щодо можливостей формування творчих здібностей учнів.

Під час вивчення третього модуля майбутні педагоги знайомляться із видами грамоти в початковій школі, можливостями уроків навчання грамоти (рідної мови, іноземної мови, інформатики) для формування творчих здібностей школярів. Окрема тема присвячена тексту як засобу розвитку творчих здібностей та методиці використання текстів на уроках вивчення грамоти (української мови, іноземної мови, інформатики) для формування творчих здібностей учнів початкових класів.

Зміст вибіркової навчальної дисципліни також передбачає виконання студентами творчих завдань, що входять до переліку завдань практичних занять, які спонукають студентів не лише відтворювати подану на лекційних заняттях інформацію, але й аналізувати, систематизувати та застосовувати отримані знання на практиці.

Також на самостійну роботу виносяться завдання творчого характеру, де студенти мають змогу не лише відтворити інформацію, але й поглибити, доповнити

та закріпити свої знання: довести або спростувати твердження – «Нова українська школа – шлях до творчої особистості чи втрата?»; участі в обговоренні на тему «Основні тенденції сучасної початкової освіти: стан, проблеми та шляхи вирішення»; запропонувати на власний розсуд шляхи формування творчих здібностей на матеріалі конкретного уроку; здійснити аналіз нормативних документів, підручників щодо їх спрямованості на формування творчих здібностей учнів початкових класів; розробити poradnik (методи, принципи, форми роботи з розвитку творчих здібностей учнів) для фахівців початкової школи, які працюють у різних класах (1-2 кл., 3-4 кл.); запропонувати методикy діагностики обраного компоненту творчих здібностей молодших школярів; навести приклади проблем з якими стикається вчитель у роботі з формування творчих здібностей учнів та запропонувати можливі шляхи їх вирішення; підготувати брошульки інформаційного характеру для батьків тощо.

При організації освітнього процесу у вищій школі необхідно використовувати форми і методи навчання, що дозволяють студентам не лише отримувати знання та вміння, але й освоювати цінності професії. Тому, під час викладання означеної вибіркової навчальної дисципліни, ми пропонуємо використовувати такі форми й методи навчання:

1) Лекційне заняття:

- традиційна лекція – це лекція, що представляє собою подачу теоретичного матеріалу. Основною метою традиційної лекції є забезпечення теоретичної основи навчання, розвиток інтересу до навчальної діяльності та конкретної навчальної дисципліни, формування в студентів орієнтирів для самостійної роботи над курсом;

- лекція-візуалізація – це робота, що представляє собою подачу лекційного матеріалу за допомогою технічних засобів навчання (аудіо- та / або відеотехніки). Основною метою лекції-візуалізації є формування в студентів професійного мислення через сприйняття усної та письмової інформації, перетвореної у візуальну форму. Цей вид лекції найбільш ефективний на етапі введення студентів у новий розділ, тему, дисципліну. Читання лекції-візуалізації зводиться до розгорнутого або короткого коментування під час перегляду візуальних матеріалів;

- проблемна лекція – це вид лекції, на якій нове знання вводиться через проблемні запитання, завдання або ситуації. При цьому процес пізнання студентів наближається до дослідницької діяльності через діалог з викладачем. Основною метою проблемної лекції є поглиблення теоретичних знань студентів по темі через розкриття наукових підходів, розвиток теоретичного мислення, формування пізнавального інтересу до змісту дисципліни і професійної мотивації майбутнього фахівця. Цей вид лекції не може використовуватися без попереднього занурення студентів у матеріал дисципліни.

- лекція-прес-конференція – це лекція, яка представляє собою дискусію для визначення рівня засвоєння викладеного матеріалу. Основною метою лекції-прес-конференції є активізація діяльності студентів за рахунок інформування кожного студента. Лекція-прес-конференція може проводитися: на початку вивчення теми для виявлення кола інтересів і потреб студентів, ступеня їх підготовленості до роботи; в середині теми або курсу для залучення уваги слухачів до основних моментів змісту дисципліни; в кінці теми або курсу для обговорення перспектив застосування теоретичних знань на практиці [16, с. 108].

2) Практичне заняття:

- традиційне практичне заняття являє собою послідовне виконання певних практичних дій, спрямованих на досягнення результату під керівництвом викладача. Основна мета традиційного практичного заняття – поглиблення, розширення, деталізація знань, отриманих на лекції.

- ділова гра – це імітація, моделювання, спрощене відтворення реальної виробничої ситуації в ігровій формі, в якій кожен учасник грає роль, виконує дії, аналогічні поведінці людей в житті, але з урахуванням прийнятих правил гри. Основною метою ділової гри є розвиток теоретичного і практичного мислення в професійній сфері. В ході ділової гри вирішуються наступні педагогічні завдання: формування у студентів цілісного уявлення про професійну діяльність; надбання проблемно-професійного і соціального досвіду, в тому числі і в прийнятті індивідуальних і колективних рішень; формування пізнавальної мотивації, забезпечення умов появи професійної мотивації.

- круглий стіл – це практичне заняття, в основу якого навмисно закладені кілька точок зору на одне і те ж питання, обговорення якого підводить до прийнятних для всіх учасників позицій і рішень. Основною метою круглого столу є поглиблення теоретичних професійних знань і прогнозування можливих практичних результатів. У ході круглого столу вирішуються наступні педагогічні завдання через формування навичок: активного слухання і комунікації (вміння вислухати різні точки зору, вміння відстоювати власну точку зору); критичного мислення і прогнозування (знаходження важливої інформації, критична оцінка доказів, усвідомлення упереджень і упередженості); співробітництва і позитивного вирішення проблеми; участі в роботі груп, які вирішують професійні проблеми.

- мозковий штурм – це практичне заняття, в ході якого пошук вирішення проблеми здійснюється через стимулювання творчої активності, коли учасникам обговорення пропонують висловлювати якомога більшу кількість варіантів рішення, з яких в подальшому вибирається найбільш вдале для використання на практиці. Основною метою мозкового штурму є стимулювання у студентів творчої активності, динамічності мислительних процесів, абстрагування від звичних поглядів і зосередження на будь-якій конкретній практичній меті. Метод мозкового штурму характеризується відсутністю критики пошукових зусиль, збором всіх гіпотез, народжених в пошуку, їх аналізом на перспективу використання для запобігання труднощів у практиці.

- метод кейсів – це спосіб організації практичних занять, який сприяє розвитку вміння аналізувати ситуації, оцінювати альтернативи, вибирати оптимальний варіант і складати план його здійснення, а також вироблення у студентів стійких навичок вирішення практичних завдань. Ефект від методу кейсів досягається тільки тоді, коли число кейсів, використовуваних при вивченні дисципліни, досить велике. Також допускається його використання на всіх заняттях з дисципліни. Основною метою використання цього методу в навчальному процесі є максимальна активізація кожного студента і залучення його в процес аналізу ситуації і прийняття рішень, а також для формування вміння працювати в одній команді і швидко приймати рішення в умовах обмеженої інформації та нестачі часу. Крім цього у методу кейсів

виділяють сім основних освітніх цілей, спрямованих на формування практичних навичок: приймати потрібне рішення виходячи з поставленого завдання; мислити послідовно і логічно; проводити аналіз і представляти його результати в переконливій і обґрунтованій формі; виділяти і оцінювати основні питання, пов'язані з вирішенням завдання; застосовувати інструментарій аналітичного і кількісного аналізу для вирішення поставленого завдання; перспективно вирішувати поставлену задачу і демонструвати свою компетентність в даному питанні; ефективно використовувати наявні дані для розробки детального і обґрунтованого плану дій або проведення ретельного аналізу ситуації [88, с. 116].

У результаті використання цих методів навчання під час лекційних та практичних занять, студенти зможуть: по-перше, краще осмислити теоретичний матеріал, систематизувати і структурувати отриману на лекціях інформацію, сформувати понятійний апарат, необхідний для осмислення означеної проблеми. По-друге, на практичних заняттях студенти повинні навчитися пов'язувати теоретичний матеріал з педагогічною практикою, формувати навички аналізу педагогічної ситуації та особливостей своєї поведінки.

Для діагностики успішності навчання студентів ми пропонуємо використовувати такі методи та засоби:

- тестування – така форма контролю дозволяє перевірити загальну підготовку студентів до кожного заняття, яке проводиться регулярно на вибірковій основі;

- опитування – проводиться з метою виявлення вміння студентами оперувати вчитаним викладачем матеріалом, відповідати на додаткові питання (проводиться регулярно на вибірковій основі);

- самостійна робота – така форма контролю дозволяє виявити вміння чітко, логічно і послідовно відповідати на поставлені запитання, вміння працювати самостійно.

Розроблена нами вибіркова навчальна дисципліна складає основу для подальшого вивчення предметних методик викладання в початковій школі та є центральною складовою моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів, представленої у п. 3.1.

3.3. Етапи впровадження моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти

Експериментальна модель підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти впроваджувалася на базі педагогічних факультетів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Луцького педагогічного коледжу протягом 2014-2018 років.

Для проведення експериментальної роботи нами було залучено контрольні (КГ) та експериментальні (ЕГ) групи. Всього – 219 студентів, 111 з яких входили до контрольної групи, а 108 – експериментальної.

Навчання студентів у контрольних групах здійснювалось за традиційною системою навчання. Зі студентами експериментальних груп нами поетапно впроваджувалась розроблена модель (рис. 3.1).

Експериментальна робота складалася з ряду етапів: діагностично-прогностичного, підготовчого, методичного, рефлексивно-результативного.

Діагностично-прогностичний етап нашої роботи було реалізовано під час констатувального експерименту, де своє завдання ми вбачали у тому, щоб вивчити стан сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів. Для цього ми вимірювали кожен компонент відповідно до визначених критеріїв та показників досліджуваної готовності.

Окрім того, на діагностично-прогностичному етапі експерименту ми визначали мету, завдання, форми, методи, прийоми та засоби підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Реалізація моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів здійснювалась у межах існуючої

КМСОН.

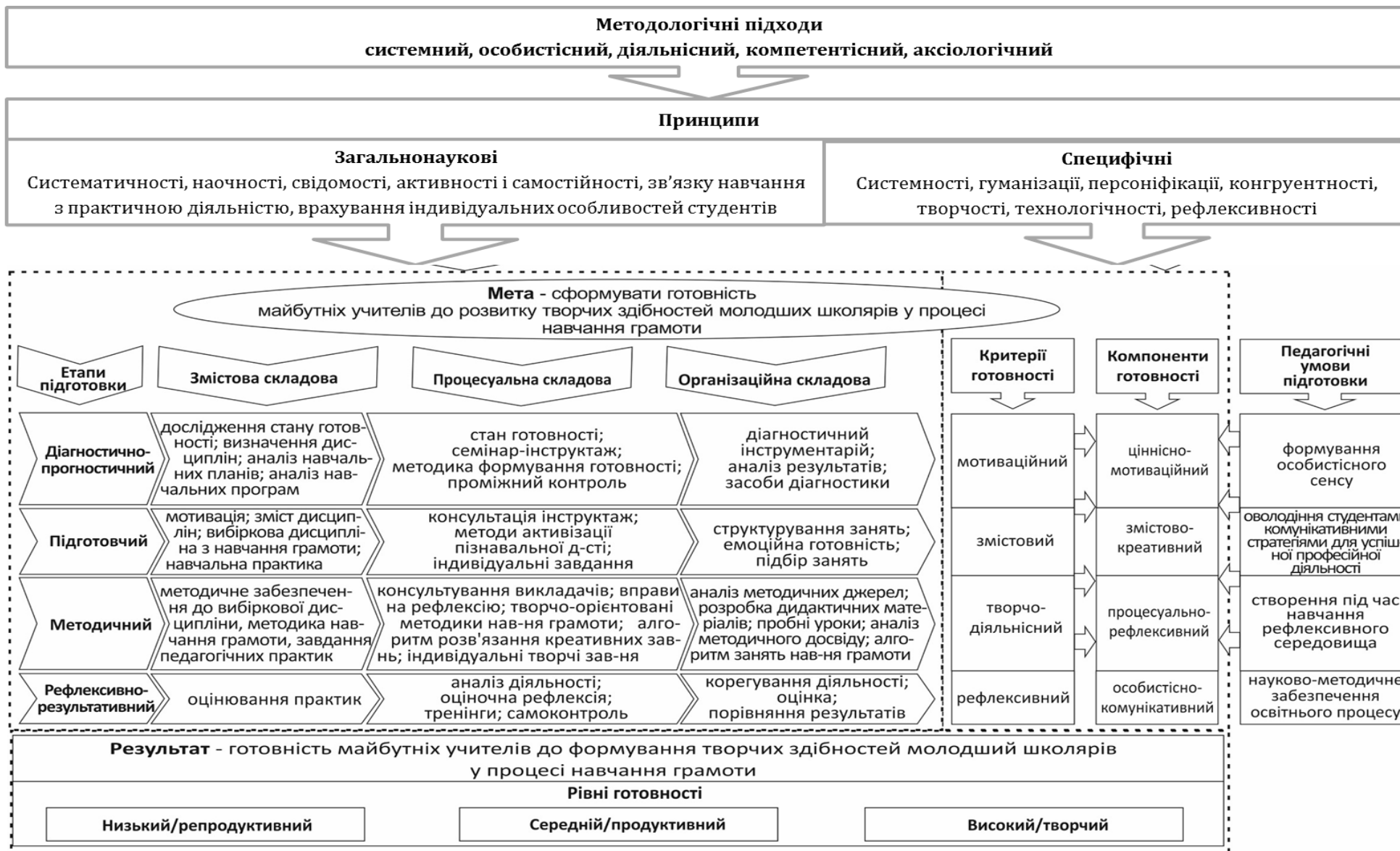

Рис. 3.1. Модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти

На сучасному етапі активних змін в освітньому процесі перед вищою школою постає завдання підготовки такого викладача, який повинен не тільки володіти вміннями і навичками педагогічної діяльності, але й глибоко розуміти, відчувати її сутність, бути творчим у всіх життєвих ситуаціях, а головне – передати свої знання й уміння студентам, збудити в них потяг до обраної професії, зробити все необхідне для того, щоб творчість стала для них життєво важливою і необхідною.

За твердженням М. Федорової, головними чинниками оптимізації навчального процесу на основі синергетичного підходу є підвищення його цілеспрямованості; посилення мотивації; активізація; удосконалення форм навчання; особистісні якості педагога [186, с. 143-145].

Як вважає В. Чирка, синергетичний підхід до освітніх процесів означає також інтеграцію людини і світу як двох системних утворень. Саме тому завдання педагога – мобілізувати вихованця до міркувань про смисл та походження речей, до пошуку цілісних життєвих сенсів, досягнення «мистецтва мислетворчості» [200, с. 35].

Тому головною педагогічною проблемою стає формування системи мотивації – пізнавальних мотивів, мотивів досягнення успіху, професійних інтересів, самореалізації, формування різносторонніх творчих здібностей.

У результаті аналізу наукових праць із досліджуваної проблеми нами з'ясовано, що: 1) основними факторами формування здібностей є навчання, виховання і середовище; 2) формування здібностей відбувається лише в діяльності й між ними існує подвійний зв'язок.

Варто звернути увагу, що навчання – один із головних видів діяльності. У нашому дослідженні проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей учнів початкової школи розглядається у контексті вивчення фахових дисциплін. Відтак, можемо вважати, що для активізації цього процесу необхідне залучення студентів до продуктивної навчально-творчої діяльності.

Аналіз навчальних планів підготовки бакалаврів спеціальності 013 «Початкова освіта» дозволив нам визначити такі дисципліни для формування у студентів досліджуваної готовності: 2013 рік «Сучасні інформаційні технології навчання»,

«Основи інформатики з елементами програмування», «Вступ до спеціальності», «Основи педагогіки», «Дидактика», «Педагогічна майстерність», «Педагогічні технології початковій школі», методики викладання, які відносяться до нормативних навчальних дисциплін; «Дидактико-методичні основи навчання першокласників», «Основи мовленнєвої діяльності», дисципліни спеціалізації «Іноземна мова», які входять до варіативної частини.

2015 рік «Основи інформаційних технологій в початковій школі», «Порівняльна педагогіка», «Загальні основи педагогіки», «Дидактика та педагогічні технології в початковій школі», «Педагогічна майстерність», методики навчання окремих предметів, які відносяться до нормативних навчальних дисциплін; «Дидактико-методичні основи навчання першокласників», дисципліни спеціалізації («Іноземна мова» (англійська), «Інформатика»), які є вибірковими.

2017 рік «Освітні інформаційно-комунікаційні технології», «Педагогіка загальна», «Педагогіка порівняльна», «Дидактика та педагогічні технології в початковій школі», «Педагогічна майстерність», фахові методики початкової освіти, які відносяться до нормативних навчальних дисциплін; «Сучасні педагогічні технології навчання української мови та літературного читання в початковій школі», «Дидактико-методичні основи навчання першокласників», «Основи мовленнєвої діяльності», дисципліни спеціалізації («Іноземна мова» (англійська), «Інформатика»), які є вибірковими.

Як бачимо, нові підходи до освіти, орієнтація її на європейський освітній простір, на використання ІКТ зумовили необхідність запровадження нової спеціалізації «Інформатика» при підготовці майбутніх учителів початкової школи. Це вплинуло на вибір навчальних дисциплін з вивчення інформатики для підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання комп'ютерної грамоти.

Наступним кроком ми вважали за доцільне проаналізувати навчальні робочі програми обраних дисциплін та визначити, чи націлюють вони на формування творчих здібностей студентів та чи готують майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів.

Аналіз навчальних програм показав їх загальну спрямованість на формування творчих здібностей майбутніх учителів початкових класів.

На жаль, із представлених зразків робочих програм не можна визначити, які теми націлюють майбутніх педагогів на формування творчих здібностей молодших школярів та не досить чітко можна уявити сам процес формування творчих здібностей студентів. У програмах вказано лише перелік практичних занять та питань до них, які більше виглядають як семінарські заняття, а не практичні. Серед завдань для самостійної роботи переважно зазначена лише їх тематика, що не дозволяє студентам зрозуміти самостійно із програми суть та вимоги до їх виконання. Наведені ІНДЗ переважно мають вигляд рефератів. Тому ми вважали за доцільне змінити підхід до змістового наповнення робочих програм з навчальних дисциплін.

У процесі формувального експерименту під час впровадження розробленої нами моделі, ми досліджували особливості розвитку основних компонентів досліджуваної готовності, зміни у змісті та організації навчання та результатами роботи студентів. Це дало змогу оцінювати результативність експерименту, здійснювати необхідні корективи, порівнювати результати контрольних та експериментальних груп, робити власні висновки.

З метою ефективної організації та проведення формувального експерименту з викладачами спеціальності «Початкова освіта» було проведено семінари для ознайомлення із метою експериментальної роботи, методикою підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів. Під час роботи надавались необхідні консультації, поради, здійснювався контроль проміжних результатів роботи.

Задіяні в експерименті викладачі отримали розроблені методичні матеріали. Важливою умовою роботи викладачів під час вивчення тих чи інших навчальних дисциплін, було впровадження розроблених нами методів, прийомів та умов при викладанні своїх навчальних дисциплін. Протягом усього експерименту із викладачами, що були задіяні в ньому, підтримувався зв'язок, надавались консультації.

Це дозволило поступово, безперервно впроваджувати всі види робіт згідно розробленої моделі. При роботі зі студентами експериментальних груп ми здійснювали доповнення, зміни у зміст та організацію навчання, спрямовували освітній процес на розвиток кожного компонента готовності, вирішували організаційні питання.

Основною складовою **другого (підготовчого)** етапу розробленої нами моделі підготовки у студентів спеціальності «Початкова освіта» стали ряд навчальних дисциплін (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Обрані навчальні дисципліни для підготовки студентів спеціальності
«Початкова освіта» до формування творчих здібностей учнів у процесі
навчання грамоти**

Семестр	Обрані навчальні дисципліни
1 семестр	«Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська мова з практикумом», «Психологія», «Загальна педагогіка»
2 семестр	«Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська мова з практикумом», «Психологія», «Українська мова за професійним спрямуванням»
3 семестр	«Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Сучасна українська мова з практикумом», «Освітні інформаційно-комунікативні технології», «Новітні педагогічні технології», «Дидактика та педагогічні технології в початковій школі»,
4 семестр	«Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Методика навчання грамоти», «Лінгво-дидактичний аналіз тексту в курсі рідної мови», <i>вибіркова навчальна дисципліна «Творчі здібності учнів у процесі навчання грамоти»</i>
5 семестр	«Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Методика навчання української мови і літератури», «Практичний курс іноземної мови з методикою викладання», навчально-виховна практика, дисципліни спеціалізацій «Іноземна мова (англійська)», «Інформатика»
6 семестр	«Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Методика навчання української мови і літератури», «Педагогічна майстерність», «Інформатика з методикою викладання», педагогічна практика, дисципліни спеціалізацій «Іноземна мова (англійська)», «Інформатика»
7 семестр	«Іноземна мова за професійним спрямуванням», педагогічна практика, дисципліни спеціалізацій «Іноземна мова (англійська)», «Інформатика»
8 семестр	«Іноземна мова за професійним спрямуванням», «Сучасні педагогічні технології навчання української мови та літературного читання», «Дидактико-методичні основи навчання першокласників», «Основи мовленнєвої діяльності», дисципліни спеціалізацій «Іноземна мова (англійська)», «Інформатика»

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей учнів відбувалось кількома логічними етапами. Перший етап тривав з

першого по четвертий семестр та зорієнтований був на формування мотивації студентів до навчання, обраного фаху, розвитку комунікативних навиків, рефлексивної діяльності.

Хочемо наголосити, що у процесі формування творчих здібностей важливої ролі набуває пізнавальний фактор, знання. Тому на навчальних дисциплінах 1-4 семестрів студентам давались загальні відомості про вікові та психологічні характеристики молодших школярів, особливості педагогічної діяльності, специфіку навчання в початкових класах.

Формування творчої ініціативи майбутніх учителів початкових класів полягає, перш за все, в спрямованості на вдосконалення існуючих та створення нових форм, методів і засобів педагогічної діяльності, здатності педагога прогнозувати та моделювати навчальний процес, відшукувати і застосовувати засоби зацікавлення учнів, нові форми навчальних занять, способи ефективного використання комп'ютерних технологій у навчальному процесі. Проблема пошуку шляхів підвищення ефективності підготовки майбутніх педагогів дуже тісно пов'язана з виявленням тих методів, форм і засобів, які найбільш сприятимуть залученню студентів до активної пізнавальної діяльності, формуватимуть пізнавальний інтерес та пізнавальні вміння, які в свою чергу забезпечать гармонійний розвиток особистості із сучасними світоглядними уявленнями, переконаннями, прагненням пізнати довколишній світ, вмінням реалізувати себе, використати свої здібності. Пізнавальні вміння, без яких не можливе професійне кваліфіковане виконання обов'язків педагога, можна отримати лише в процесі навчально-пізнавальної діяльності.

Отримані знання і навички з вивчення загальних та фахових дисциплін не тільки активізують творчу діяльність майбутніх учителів початкової школи, а й допомагають набути досвіду об'єктивної оцінки як своєї діяльності, так і діяльності товаришів, сприяють формуванню власних критеріїв оцінки педагогічної діяльності.

Вищеназвані навчальні дисципліни на формувальному етапі експерименту виконували інформаційно-аналітичну функцію щодо змісту підготовки майбутнього вчителя початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у

процесі навчання грамоти. Разом з тим, у студентів формувалося розуміння професійного потенціалу сучасного вчителя, необхідності використання нових технологій навчання, врахування особистості кожного учня у процесі роботи.

Наприклад, на дисципліні «Новітні педагогічні технології» при вивченні теми «Сутність сучасних інновацій, види інновацій. Застосування інновацій освіти. Сутність та характеристики інноваційних педагогічних технологій» студентам пропонувалось ряд завдань: здійснити порівняльний аналіз різних підходів до розкриття значення терміна «педагогічна технологія»; охарактеризувати навчально-пізнавальну діяльність учня у процесі застосування різних технологій у процесі навчання; проаналізувати специфіку та чинники діяльності педагога-технолога та представити власну модель; зробити порівняльний аналіз діяльності високотехнологічної та нетехнологічної.

При вивченні змістового модуля «Характеристика новітніх педагогічних технологій та моніторинг якості їх застосування» студенти розглядали ряд тем, присвячених різним новітнім педагогічним технологіям (інтерактивні, проектні, інформаційно-комунікаційні технології навчання та ін.), застосування яких можливе у навчальний процес початкової школи. Серед завдань, спрямованих на формування у майбутніх учителів початкових класів особистісного сенсу щодо професійної діяльності та мотивації до формування творчих здібностей учнів були:

- наведіть приклади різних точок зору на особистісно орієнтовану освіту. Зробіть порівняльний аналіз будь-якої особистісно орієнтованої технології з традиційним навчанням за такими позиціями:

Ознаки порівняння	Традиційне навчання	Обрана технологія
Центр освітньої парадигми		
Сутність навчального процесу		
Роль та функції викладача		
Роль студента		
Навчальна програма		
Підручник з курсу		
Технічні засоби		
Додаткові інформаційні джерела		
Періоди активної освіти в житті		
Результат		
Способи взаємодії		
Ступінь завершеності		

Контроль		
Форма оцінювання		

- Розкрийте принципи побудови змісту та особливості методики комунікативних та ігрових технологій. Підберіть педагогічні ігри для використання їх при опануванні дисциплін спеціальності.

- Проаналізуйте використання проблемних ситуацій при вивченні предметів вашої спеціальності. Розробіть 2-3 варіанти проблемних ситуацій для конкретно обраної теми з будь-якого предмету вашої спеціальності. Яким вимогам повинна відповідати організація інтенсивного навчання?

- Зробіть порівняльний аналіз пасивного, активного та інтерактивного навчання за такими критеріями:

Критерії порівняння	Пасивна модель (Суб'єкт-об'єкт навчання)	Активна модель (Суб'єкт-об'єкт навчання)	Інтерактивна модель
1. Обсяг інформації			
2. Рівень засвоєння знань та результати навчання (знання, вміння, навички, життєва компетенція)			
3. Відсоток засвоєння			
4. Контроль над процесом навчання			
5. Роль особистості педагога			
6. Роль учнів			
7. Джерело мотивації навчання			

Такі завдання на лекційних та практичних заняттях сприяють розвитку у майбутніх учителів початкових класів професійної спрямованості, мотивації на творчу педагогічну діяльність, її розуміння та готують студентів для подальшого вивчення фахових дисциплін.

Заняття зазвичай розпочинались із налаштування на роботу, забезпечення позитивної атмосфери та емоційної готовності до роботи. Таке налаштування на роботу сприяє кращій взаємодії викладача та студентів, адже формує у студентів відчуття того, що викладач вбачає у них особистість, для якого є важливими їх

настрій, самопочуття, емоції. Вправи на встановлення контакту мобілізують до праці, активізують увагу, сприяють розвитку рефлексивних умінь та створенню творчої атмосфери. У процесі роботи ми використовували різноманітні вправи: обмін компліментами, усмішками, побажаннями, обмін очікуваннями від заняття, мімічне відображення настрою, кольоровий настрій тощо. Наприклад, студентам пропонувалось сказати про настрій свого сусіда зліва. «Мені здається, що ти дуже стомлений», «Мені здається ти зацікавлений тим, що відбувається», «Мені здається ти сьогодні у доброму гуморі» і т.д. Той, кому це сказали, каже про свій стан в даний момент («Так, це правда, я в гарному гуморі», «Я дійсно стомився на попередній парі» тощо) і висловлює припущення про стан сусіда зліва і т. д. Після цієї вправи у студентів покращується стрій, а викладач знає про ситуацію в групі та налаштування кожного окремого студента на роботу. Інколи викладач запитував: «На що ви звертали увагу, визначаючи стан свого сусіда?», «Яким чином ви визначали стан свого сусіда?». Це сприяло дружній позитивній атмосфері, вчило майбутніх учителів бути уважними один до одного.

При виконанні вправи «Компліменти» слід було звернутися по імені до сусіда й сказати йому щось приємне. Спочатку звучали стереотипні, банальні фрази: «Оксано, у тебе дуже гарні очі», «Маріє, ти сьогодні дуже гарно виглядаєш» тощо. Але поступово висловлювання набували особистого позитивного характеру та трансформувалися в передачу позитивного зворотного зв'язку.

Використання терапевтичних вправ з майбутніми учителями початкових класів націлювало їх на використання таких прийомів під час майбутньої професійної діяльності. Адже одним із перших етапів уроку є не просто організаційний етап, а налаштування на подальшу позитивну спільну діяльність учителя та учнів.

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти здійснюється на основі комунікативного підходу. Таким чином у студентів зникає страх спілкування, посилюється віра у власні сили, зростає мотивація до спілкування.

Так, на початку вивчення курсу «Загальна педагогіка» групі пропонувалось зробити малюнок на тему «Вчитель і його життя». Під час обговорення малюнків викладач запитував про асоціації, які виникали у студентів під час малювання та сприйняття їх картини; про їх думки та переживання.

При вивченні теми «Поняття і сутність процесу навчання» викладач пропонував прокоментувати слова П. Блонського: «Перетворимо ж уроки в сумісне життя вчителя з дітьми, хай урок буде сумісною працею над новою задачею або задушевною спільною бесідою, хай учитель не ховає від дітей свого серця, в якому діти побачать не тільки учительську дратівливість і сухість, хай наша нова школа думки, людяності й поезії для дитини буде школою, повною людського життя і живої культурної творчості і для вчителя». Які психологічні особливості навчання відбиті в словах ученого? Наведіть приклади такої взаємодії вчителя й учнів на основі власних спостережень навчального процесу.

При вивченні теми «Розвиток, виховання і формування особистості» студенти аналізували слова В. Сухомлинського: «Психологія мене цікавить більше, ніж педагогіка; власне без психології нема й педагогіки. Якщо педагогіку порівняти з майстернею, то психологія – це інструменти в майстерні; нема інструментів або вони нікуди не годяться – від майстерні залишаться самі стіни. Дуже часто так у школах і буває». Поміркуйте, чому видатний педагог визнавав пріоритетність психології? Чому психологічні основи навчання є визначальними для сучасної школи?

На практичних заняттях під час вивчення будь-якої теми ми підбирали професійно-орієнтовані завдання, які повинні були вирішити студенти, проявивши свої знання та творчий підхід. Наприклад, під час вивчення теми «Методи та прийоми навчання», майбутнім учителям пропонувалось таке завдання: «Учням вашого класу набрид стандартний початок (закінчення) уроку. Які види творчого початку (закінчення) уроку Ви запропонуєте?»

Загалом, підвищенню пізнавальної діяльності студентів, розвитку їх самостійності та творчості сприяли творчі проекти (скласти та оформити рекламний проспект, розробка контенту для веб-сайту, підготувати інтерв'ю та ін.), творчі

письмові роботи (написати газетну статтю про педагога-новатора, скласти казку для учнів початкових класів тощо), творча робота з лекційним матеріалом (знайти помилку, заповнити пропуски в опорному конспекті, відновлюючи інформацію; висловити особисте ставлення до почутого; сформулювати правило, а тоді порівняти з прийнятим; скласти словник термінів з теми тощо), використання технічних засобів навчання (робота з веб-сайтами, перегляд кінофільмів, телепередач, звукозаписів, тощо).

У сучасних умовах технічні засоби навчання, Інтернет органічно вписуються у життя студентів та школярів і допомагають значно урізноманітнити процес навчання.

Г. Сінько [169] зауважує, що кожне заняття з використанням Інтернет-сайтів викликає емоційний підйом; навіть учні, що відстають від інших, з радістю спілкуються з комп'ютером, а, наприклад, поганий результат тестування чи спілкування on-line, внаслідок прогалин у знаннях, спонукає звернутися по допомогу до вчителя або самостійно здобути ці знання. Н. Овсяна звертає увагу, що у процесі сумісної комп'ютерно-навчально-ігрової діяльності виникає «кооперуючий ефект» – учні у навчальній грі проти комп'ютера несвідомо допомагають один одному, передають знання менш навченим. Тож утворюється такий безцінний зв'язок «учень-учень» [208, с. 6].

При підготовці майбутніх учителів початкової школи цікавою та корисною є підготовка презентацій: у студентів підвищується інтерес до вивчення навчальних предметів; відбувається заохочення до індивідуальної та творчої роботи; відбувається мотивація до прояву своїх здібностей, конкурентоспроможності, вміння презентувати свої власні розробки та презентації. А подальше використання презентацій у професійній діяльності дозволяють учителю створити наочний матеріал, розкрити свій творчий потенціал, а учні вчать підбирати влучний матеріал, правильно його оформлювати та презентувати для однокласників.

Окрім того, використання комп'ютера забезпечує всебічний (поточний, модульний, підсумковий) контроль навчального процесу. Контроль виконує функцію зворотного зв'язку між студентом і викладачем, дозволяє більш об'єктивно

оцінити опитаних. Крім того, комп'ютерний контроль дозволяє значно заощадити навчальний час, тому що здійснюється одночасна перевірка знань усіх студентів. Це дає можливість викладачеві приділити більше уваги творчим аспектам роботи на заняттях.

Робота з підвищення пізнавальної діяльності студентів сприяла їх активності на заняттях, збільшенню уваги, мотивації. Майбутні учителі початкових класів вчилися висловлювати власні думки рідною та іноземною мовами, використовувати терміни професійного спрямування, готувались до вивчення методик викладання, мали можливість розробляти нові методичні прийоми навчально-виховної роботи. Окрім того, студенти отримували емоційне піднесення, що відбивалося на якості їх творчих робіт, бо стимулювало мовний процес.

У 4 семестрі студенти починають вивчати методику навчання грамоти. Тому, перед вивченням методики ми впроваджували у освітній процес розроблена нами вибіркова навчальна дисципліна «Творчі здібності учнів у процесі навчання грамоти». Вибіркова навчальна дисципліна стала системотвірною складовою навчання грамоти в початковій школі. Своє завдання ми вбачали в тому, щоб підготувати майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей учнів у процесі вивчення мовної, іншомовної та комп'ютерної грамоти під час опанування фахових дисциплін та педагогічної практики.

Розроблена вибіркова навчальна дисципліна – це практичний додаток до основної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Він забезпечує методичну підготовку до формування творчих здібностей молодших школярів, допоможе чітко уявити роль та місце творчих здібностей у житті сучасної людини, глибше усвідомити завдання методик навчання фахових дисциплін, осмислити методичні явища й оволодіти методами та прийомами формування творчих здібностей учнів початкових класів на різних типах уроків.

Професійно-методична підготовка під час опанування вибіркової навчальної дисципліни має на меті:

- забезпечити студентів фундаментальними науково-методичними знаннями з питання формування творчих здібностей учнів;

- навчити свідомо створювати власний досвід творчого навчання молодших школярів (на уроках різних типів та з різних предметів);

- формувати вміння виявляти й використовувати кращі надбання педагогічного досвіду з формування творчих здібностей учнів;

- бути готовим до роботи в умовах реформування освіти в Україні.

Основними завданнями вибіркової навчальної дисципліни є: формування навичок комплексного підходу до формування творчих здібностей молодших школярів; засвоєння основних теоретичних положень і основоположних принципів формування творчих здібностей учнів початкових класів; розуміння необхідності й доцільності використання основних форм, методів, прийомів із формування творчих здібностей учнів; розуміння ролі учителя в цьому процесі; формування творчої особистості майбутнього учителя початкових класів.

У результаті вивчення вибіркової навчальної дисципліни студенти мають знати:

- визначення понять «творчість», «здібності», «задатки», «творчі здібності», «креативність», «обдарованість», «талант» та ін.;

- функції та стадії творчого процесу, види та структуру творчих здібностей молодших школярів;

- основні підходи, принципи та умови формування творчих здібностей молодших школярів;

- методи та методики діагностики розвитку творчих здібностей учнів початкових класів;

- основні форми, методи, прийоми формування творчих здібностей школярів;

- роль учителя та педагогічної творчості у сучасній професійній діяльності.

Майбутні фахівці також мають вміти:

- аналізувати нормативні документи, що визначають зміст початкової освіти (Державний стандарт початкової загальної освіти, навчальні програми), підручники з метою виявлення спрямованості їх завдань на формування творчих здібностей молодших школярів;

- проводити діагностику рівня розвитку творчих здібностей за допомогою відповідних критеріїв, показників сформованості творчих здібностей;
- розробляти, добирати завдання, ігри, вправи, спрямовані на формування творчих здібностей учнів початкових класів;
- використовувати різні форми, методи, прийоми формування творчих здібностей молодших школярів;
- розвивати уміння продуктивно самостійно працювати, успішно займатись педагогічною творчістю (розробка власної системи завдань, планів-конспектів нестандартних уроків, виховних заходів тощо);
- творчо вирішувати педагогічні ситуації.

У майбутніх учителів початкових класів повинні бути сформовані такі фахові **компетентності**:

- здатність аналізувати теоретичні основи формування творчих здібностей, демонструвати глибокі знання підходів, принципів та методів формування творчих здібностей молодших школярів;
- здатність аналізувати педагогічний досвід учителів початкових класів та його вплив на формування творчих здібностей учнів;
- здатність визначати структуру творчих здібностей та розв'язувати комплексні завдання з проблем методики їх формування під час вивчення різних навчальних дисциплін;
- здатність демонструвати знання та вміння розробки власних методик організації та проведення навчальних та виховних занять різних організаційних форм навчання у початковій школі та узагальнювати теоретичні та практичні досягнення шляхом підготовки власного навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін.
- здатність забезпечувати вимоги до особливостей здійснення діагностики розвитку творчих здібностей молодших школярів з урахуванням їх вікових та психологічних особливостей.

Після вивчення вибіркової навчальної дисципліни студенти йдуть на навчально-виховну практику. Згідно робочої навчальної програми навчально-виховної педагогічної практики, основними її завданнями є :

- ознайомити із сучасним станом навчально-виховної роботи початкової школи, передовим педагогічним досвідом, інноваційно-педагогічними проектами школи;
- навчитись цілеспрямовано спостерігати навчальну і виховну діяльність учителів початкових класів, ґрунтовно аналізувати їх діяльність;
- стимулювати інтерес студентів до розвитку своїх педагогічних здібностей, виховувати любов до педагогічної професії, формувати психологічну готовність до роботи у початковій школі;
- мотивувати студентів до прагнення здобути максимально можливі результати у процесі використання інноваційних технологій навчання, до бажання самостійно проводити уроки та виховні заходи у початковій школі;
- формувати вміння й навички психологічного вивчення особистості учнів, їх пізнавальних інтересів, взаємин у колективі з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів, а також здійснювати індивідуальну виховну роботу з учнями.

У процесі проходження практики студенти знайомляться з навчально-виховним закладом; здійснюють аналіз документації, плану виховної роботи класу, учнівської організації, тематичних і поурочних планів учителів-класоводів; самостійно проводять пробні і залікові уроки з навчальних предметів початкової школи тощо.

Протягом двох наступних семестрів майбутні учителі початкових класів проходять педагогічну практику. У результаті повинні знати програми початкового навчання і виховання; методичну літературу, підручники, дидактичні матеріали і наочні посібники при підготовці до навчально-виховної роботи в школі; різні форми організації навчально-виховної роботи, забезпечуючи при цьому формування творчих здібностей учня; прийоми вивчення навчально-виховного процесу, аналіз

діяльності учнів, учителя, вихователя; комплексний підхід до навчально-виховного процесу, до його планування, проведення і аналізу.

Саме практика сприяє формуванню професійної рефлексії, адже під час практики формуються професійні компетенції, відбувається усвідомлення обраної професії. Перший педагогічний досвід передбачає велику кількість помилок. Тому так важливо на цьому етапі розвивати рефлексію та вводити рефлексивні моменти в аналіз уроків та своєї діяльності. Як зазначає Н. Мельничук «Формування рефлексивних умінь майбутнього вчителя – це процес поетапного оволодіння ним більш складних і цілісних способів вирішення нових педагогічних задач. Ключовими аспектами рефлексивного підходу, безперечно, є спостереження і аналіз. По-перше, спостереження за навчально-виховною діяльністю досвідченого вчителя, по-друге, спостереження і аналіз діяльності інших практикантів, по-третє, самоспостереження і самоаналіз» [98].

Отже, під час проходження пасивної практики майбутні учителі мали можливість спостерігати за уроками, аналізувати їх; фіксувати, які методи та прийоми формування творчих здібностей молодших школярів використовували учителі під час навчання грамоти; добирати свої вправи та завдання для формування творчих здібностей учнів початкових класів. Під час подальшої педагогічної практики студенти проводили власні уроки, обов'язковою умовою на яких було використання вправ та завдань для формування творчих здібностей учнів. Методисти також націлювали студентів на проведення нетрадиційних уроків з метою формування творчих здібностей учнів. Такі уроки дають можливість майбутнім учителям вийти за межі шаблонів, створюють умови для творчої роботи учителя та творчої навчальної діяльності учнів.

Обов'язковим на практиці був етап рефлексії. Студенти здійснювали аналіз власних уроків та уроків проведеними одногрупниками. Аналізували переваги підібраних форм та методів роботи, висловлював своє бачення розкриття обраної теми, обґрунтовували що вдалося, а що ні, чого не вистачило у власній роботі чи роботі товариша, чи сприяла робота розкриттю творчих здібностей молодших школярів.

На завершення практики, з метою розвитку рефлексивних умінь, ми використовували вправу «Сильні та слабкі сторони». Студентам пропонувалося розділити аркуш навпіл по горизонті. Над першою колонкою написати: «Мої сильні сторони». Над другою: «Мої слабкі сторони». Потім поділити аркуш на 3 колонки по вертикалі й підписати їх: фізичні, психологічні; духовні особливості. Кожному пропонувалося проаналізувати свої сильні та слабкі сторони й заповнити таблицю. По закінченню вправи бажаючі ділилися з групою своїми думками, розповідали про свої сильні та слабкі сторони.

Практика допомогла майбутнім учителям початкових класів не лише у професійному самовизначенні, а й у розумінні важливості використання сучасних інноваційних технологій для навчання дітей та формування їх творчих здібностей.

Третім етапом (методичним) підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти було вивчення методик викладання навчальних дисциплін. При викладанні методик навчання молодших школярів ми націлювали викладачів на важливість та особливості підготовки студентів до формування творчих здібностей учнів початкових класів у процесі навчання грамоти.

Поділяємо думку освітян про те, що студенти повинні знати, чому (зміст навчання) треба вчити дітей, як їх вчити, чому треба вчити саме так, а не по-іншому, і з повною відповідальністю поставитися до формування себе як фахівця [182]. Т. Книш [72, с. 79-80] справедливо зазначає, що активна самостійна робота студентів можлива лише за наявності серйозної, міцної мотивації. Серед внутрішніх мотивуючих факторів, які необхідно враховувати викладачам при розробці завдань, є усвідомлення студентами корисності роботи, яку вони виконують. Усвідомлення того, що отримані знання та вміння дадуть можливість більш глибоко вивчити фахові дисципліни, успішніше підготуватися до подальшої професійної діяльності, збагатити педагогічний досвід.

Тому проаналізувавши навчальні програми з навчальних дисциплін навчання грамоти (мовної, іншомовної, комп'ютерної), ми доповнювали зміст тем завданнями, методами та прийомами спрямованими на прояв творчих здібностей

майбутніх учителів початкових класів. Адже кожна тема, яка буде вивчатись на уроках у початкових класах, має бути глибоко усвідомлена майбутніми учителями як в теоретичному, так і в практичному аспекті.

Викладання кожної теми з дисципліни здійснювалося за таким алгоритмом: новий матеріал, місце теми у програмі початкової школи, власна розробка реалізації в практичну діяльність.

Спочатку студенти вивчають новий матеріал, отримують нові відомості з теми, пригадують раніше вивчене, працюють з термінами. Потім знайомляться з тим, як дана тема відображена у програмі початкової школи. Після цього виконують практичні вправи та завдання, зорієнтовані на майбутню професійну діяльність: добирають методи та прийоми вивчення даного матеріалу, добирають вправи та завдання для формування творчих здібностей у процесі навчання грамоти, підбирають відеоматеріали, розробляють презентації до теми, розробляють конспекти тощо.

При вивченні методик викладання у початковій школі ми вносили в навчальні програми цих дисциплін спільні теми. Наприклад, тема «Особливості уроку навчання грамоти (інформатики, іноземної мови) в початкових класах». Під час вивчення теми розглядались такі питання: типи уроків, структура уроку з обраного предмету (навчання грамоти, інформатики, читання, іноземної мови); календарне планування, схема календарного плану; конспект уроку з обраного предмету, вимоги до його оформлення.

До роботи над цією темою давались студентам завдання:

1. Переглянути відеозапис уроку. Зробити аналіз уроку за такими критеріями:
 - а) структурні елементи уроку;
 - б) тип уроку за визначеною структурою уроку;
 - в) методи, використані вчителем на кожному з етапів уроку;
 - г) завдання для формування творчих здібностей молодших школярів.

При аналізі уроку обґрунтувати: чи доцільно був обраний тип уроку вчителем, враховуючи його тему, мету і місце у вивченні всієї теми? Наскільки вдало був розподілений час уроку? Які методи були використані в ході уроку? Як

співвідносяться з віком учнів? Запропонуйте свої, більш доцільні методи та прийоми (якщо є). Які вправи та завдання використовував учитель для формування творчих здібностей учнів? Запропонуйте свої. Які загальні пропозиції до покращення організації уроку?

2. Закінчити оформлення календарно-тематичного планування за схемою:

№ уроку	Дата	Тема уроку	Сторінки підручника	Сторінки зошита	Домашнє завдання
---------	------	------------	---------------------	-----------------	------------------

3. Оформити конспект уроку (за вибором) спрямованого на формування творчих здібностей молодших школярів.

Хочемо наголосити, що завдання для самостійної роботи мають бути різноплановими та диференційованими: від простіших (знайти вправи та завдання для формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти, підібрати відеоматеріали для забезпечення уроків у початковій школі) до творчих (розробити та представити проект, написати статтю, рецензувати роботу однокласника, скласти глосарій тощо). Виконання таких завдань готує майбутніх учителів до їх використання у початковій школі (адаптованих до віку учнів).

Серед обов'язкових завдань самостійної роботи були: аналіз навчальних програм з відповідного предмета початкової школи, аналіз та порівняння підручників з того чи іншого предмета. Наприклад, зробіть порівняльний аналіз чинних підручників (з інформатики, англійської мови, букваря, читанки, рідної мови) для 1-2 класів. У чому полягає специфіка кожного з них?

Оскільки значну кількість творчих вправ можна запропонувати школярам на основі текстів, що передбачені для вивчення в діючих підручниках, то при вивченні методик викладання студентам пропонувалось визначити в конкретно обраному підручнику тексти, завдання, які спрямовані на формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. Підібрати власні завдання відповідно до матеріалу підручника, які можуть мати й опосередковане відношення до тексту уроку.

На практичних заняттях з методик навчання студенти здійснювали мікророзробки. До проведення фрагментів уроків навчання грамоти студенти

підбирали наочність, роздатковий матеріал, цікаві повідомлення, казки, завдання для формування творчих здібностей школярів у процесі навчання грамоти тощо.

Отже, самостійна робота має обов'язково професійне спрямування. Вона вчить майбутніх учителів початкової школи шукати нове, систематично поповнювати свої знання, творчо працювати та формує готовність студентів до творчої роботи з учнями.

Закінчувались лекційні та практичні завдання етапом рефлексії.

Рефлексивно-результативний етап передбачав узагальнення власних здобутків майбутніх учителів початкової школи, представлення своїх творчих доробок на студентських науково-практичних конференціях, круглих столах, написанні студентських наукових робіт, роботі проблемних груп.

Поділяємо думку А. Умінської [185] про те, що, перш ніж приступати до впровадження системного формування рефлексивних умінь майбутнього вчителя, слід чітко усвідомлювати, що:

- цілеспрямована та систематична робота з формування та розвитку професійної рефлексії на всіх рівнях системи безперервної освіти сприяє покращенню якості знань, вмінь і навичок педагогів, підвищенню їх потреби в самоосвіті, самовдосконаленні і розвиває творчу активність;

- виховання саморефлексії – це стрижень, що підвищує мотивацію та результативність професійної діяльності, сприяє набуттю майбутніми вчителями відчуття самоідентичності;

- самооцінка як чинник самоосвіти виступає в подвійній ролі – як внутрішній стимул, спонукання до постійного поповнення знань, необхідних у педагогічній діяльності, та як один із об'єктів пізнання і самопізнання;

- низький рівень рефлексії часто пов'язаний із недостатнім усвідомленням майбутніми вчителями труднощів у педагогічній діяльності, уявленням навчального процесу постійним, обов'язковим, сталим та незмінним явищем;

- вивчення і розвиток професійної рефлексії необхідно проводити цілісно та системно в усіх її аспектах і проявах, з урахуванням індивідуальних особливостей педагогів і специфіки їхньої професійної діяльності.

Н. Мельничук [98, с. 72-76] зауважує, що професійна рефлексія становить важливий аспект методичної культури вчителя. Для професійного розвитку учителя необхідно мати вірні уявлення про себе, свої особливості, здібності, можливості і враховувати їх в діяльності. Професійна рефлексія спонукає до поповнення, розширення, поглиблення обсягу наукових знань, які необхідні учителю для успішного проектування і конструювання навчально-виховного процесу.

Студенти також виконували індивідуальні завдання: готували доповіді, реферати, розробляли дидактичні матеріали, складали фрагменти уроків. Ефективним способом формування творчих здібностей студентів виявилася участь у тренінгах, яка дала змогу активізувати спілкування студентів, у результаті чого розвивається їхня самосвідомість, самоконтроль та саморегуляція, відбулося коригування потреб, мотивів та ціннісних орієнтацій щодо педагогічної творчості, сформувалося вміння швидко пристосовуватися до нових ситуацій, знаходити альтернативні рішення, абстрактно мислити.

Ефективність впровадження етапів моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти представлено у наступному параграфі дослідження.

3.4. Кількісний та якісний аналіз підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти

По закінченню формувального етапу експерименту нами було організовано та проведено контрольний зріз з метою отримання даних, які б засвідчили ефективність впровадження розробленої нами моделі підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти в систему професійної підготовки вчителів початкової школи.

Для проведення формувального етапу експерименту ми із загальної кількості учасників експерименту (288 студентів) сформували на базі педагогічних

факультетів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки та Луцького педагогічного коледжу дві групи – експериментальну і контрольну.

До експериментальної групи увійшло 108, а до контрольної – 111 студентів. У таблиці 3.2. представлені зведені дані щодо рівнів досліджуваної готовності за результатами констатувального етапу експерименту в обох групах.

Таблиця 3.2

**Зведені результати діагностики рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти в експериментальній та контрольній групах
(констатувальний експеримент)**

Критерії	Мотиваційний		Змістовий		Творчо-діяльнісний		Рефлексивний	
Рівні	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Репродуктивний	44	45	63	66	51	52	41	47
Конструктивний	52	56	40	41	49	51	54	53
Творчий	12	10	5	4	8	8	13	11

У таблиці 3.3. представлені зведені результати констатувального експерименту в експериментальній та контрольній групах у процентному співвідношенні.

Як видно з таблиць 3.2. та 3.3., за результатами констатувального етапу дослідження рівні готовності до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти у студентів КГ та ЕГ були максимально наближеними.

Таблиця 3.3

**Зведені результати діагностики рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти в експериментальній та контрольній групах, %
(констатувальний експеримент)**

Критерії	Мотиваційний		Змістовий		Творчо-діяльнісний		Рефлексивний	
Рівні	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Репродуктивний	40,7%	40,5%	58,3%	59,5%	47,2%	46,8%	38%	42,3%
Конструктивний	48,2%	50,5%	37%	37%	45,4%	45,9%	50%	47,7%
Творчий	11,1%	9%	4,7%	3,5%	7,4%	7,3%	12%	10%

Завданням проведення контрольного зрізу було встановлення рівнів зазначеної готовності у студентів контрольної та експериментальної груп за мотиваційним, змістовим, творчо-діяльнісним та рефлексивним критеріями. Для визначення рівнів досліджуваної готовності майбутніх учителів початкової школи ми використали ті ж методики (опитувальники, анкети та тести), що й на початку експериментальної роботи. Завдяки цьому була створена можливість порівняти кількісні дані до та після проведення експерименту з впровадження в процес професійної підготовки майбутніх учителів розробленої нами моделі, а також ми отримали змогу чітко відстежити динаміку змін у стані готовності студентів ЕГ та КГ до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за встановленими критеріями та рівнями.

Нами було оцінено зміни, які відбулися у мотивації студентів щодо формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти, зміни в сформованості знань та вмінь студентів ефективно реалізовувати цю діяльність, у їх здатності до самооцінки та рефлексії.

Порівняльний аналіз результатів вивчення рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за *мотиваційним критерієм* засвідчив позитивні зміни за всіма показниками. Ефективність впровадження розробленої нами моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи доводить зростання в експериментальній групі кількості студентів з високим рівнем мотивації до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Порівняльний аналіз даних щодо рівнів готовності студентів експериментальної та контрольної груп до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за мотиваційним критерієм на констатувальному етапі та після формувального етапу експериментальної роботи представлені у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Порівняльний аналіз рівнів готовності студентів ЕГ та КГ до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за мотиваційним критерієм

Рівні	ЕГ				КГ			
	К-сть		%		К-сть		%	
	До	після	до	після	до	після	до	після
Репродуктивний	44	18	40,8%	16,7%	45	27	40,5%	24,3%
Конструктивний	52	55	48,1%	50,9%	56	65	50,5%	58,6%
Творчий	12	35	11,1%	32,4%	10	19	9,0%	17,1%

Завдяки аналізу отриманих даних ми отримали змогу встановити якісні зміни у студентів, що навчались в експериментальній групі. Так, кількість студентів з високим рівнем мотивації зросла на 21,2% . Для порівняння, у КГ кількість таких студентів зросла лише на 8,1%. На конструктивному рівні кількість студентів в ЕГ зросла лише на 2,78%, а у КГ – на 8,1%. Незначне зростання кількості студентів експериментальної групи з конструктивним рівнем досліджуваної готовності зумовлене тим, що основна маса студентів, які на констатувальному етапі продемонстрували цей рівень, перейшла на вищий, творчий, рівень. Репродуктивний рівень готовності за мотиваційним критерієм продемонстрували 24,3% студентів КГ, а в ЕГ – лише 16,7%, що свідчить про те, що їх кількість зменшилась на 24,1% в ЕГ і на 16,2% в КГ.

Динаміка зростання рівнів досліджуваної готовності за мотиваційним критерієм в експериментальній та контрольній групах представлено на рис. 3.2.

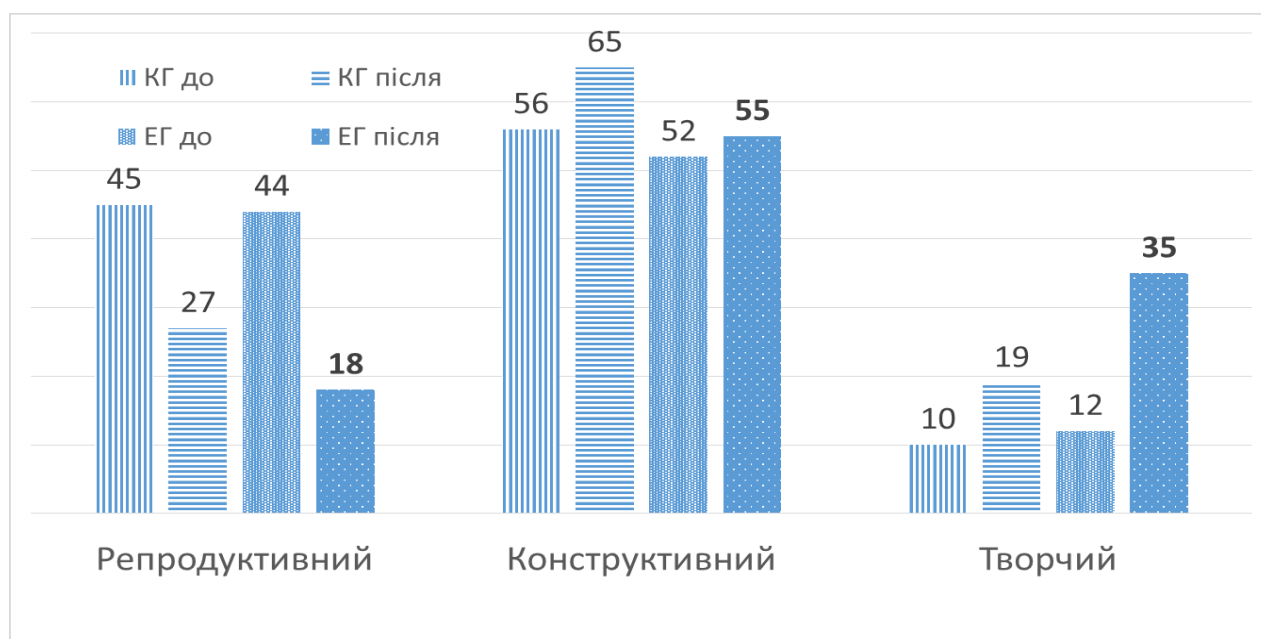

Рис. 3.2. Динаміка зростання рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за мотиваційним критерієм (особи).

Різниця між показниками КГ та ЕГ зумовлена недостатньо сформованою мотивацією студентів контрольної групи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. Вважаємо, що ця різниця була зумовлена впровадженням у навчальний процес експериментальної групи розробленої нами моделі підготовки майбутніх учителів до вказаної діяльності.

Рівні досліджуваної готовності *за змістовим критерієм* вивчалися за тими ж показниками, що й у процесі констатувального експерименту, за допомогою контрольного зрізу.

Аналіз отриманих результатів засвідчив відчутні кількісні зміни, яких досягли студенти в обох групах. Порівняльний аналіз рівнів готовності студентів експериментальної та контрольної груп до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за змістовим критерієм до та після проведення формувального експерименту представлений у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Порівняльний аналіз рівнів готовності студентів ЕГ та КГ до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за змістовим критерієм

Рівні	ЕГ				КГ			
	К-сть		%		К-сть		%	
	До	після	до	після	до	після	до	після
Репродуктивний	63	21	58,3%	19,5%	66	46	59,5%	41,4%
Конструктивний	40	56	37%	51,8%	41	50	36,9%	45,1%
Творчий	5	31	4,7%	28,7%	4	15	3,60%	13,5%

Аналіз отриманих даних дозволив нам визначити найбільш значущі зміни в експериментальній та контрольній групах. Кількість студентів, які мають творчий та конструктивний рівні готовності до формування творчих здібностей молодших школярів за змістовим критерієм, зросла в експериментальній групі до 28,70% і 51,8% , а в контрольній лише до 13,5% (високий) і до 45,1% (конструктивний). Кількість студентів з низьким рівнем зменшилась до 19,5% в експериментальній групі, при цьому в контрольній групі низький рівень досліджуваної готовності за змістовим критерієм склав 41,4%.

Студенти експериментальної групи виявили більш ґрунтовні знання щодо суті та структури творчих здібностей молодших школярів, їх вікових та психологічних особливостей. Ці студенти демонстрували більш цілісні знання з методики формування творчих здібностей учнів початкової школи у навчально-пізнавальному процесі, зокрема, у процесі навчання грамоти.

Графічно результати експериментальної діяльності з визначення рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за змістовим критерієм представлено на рис. 3.3.

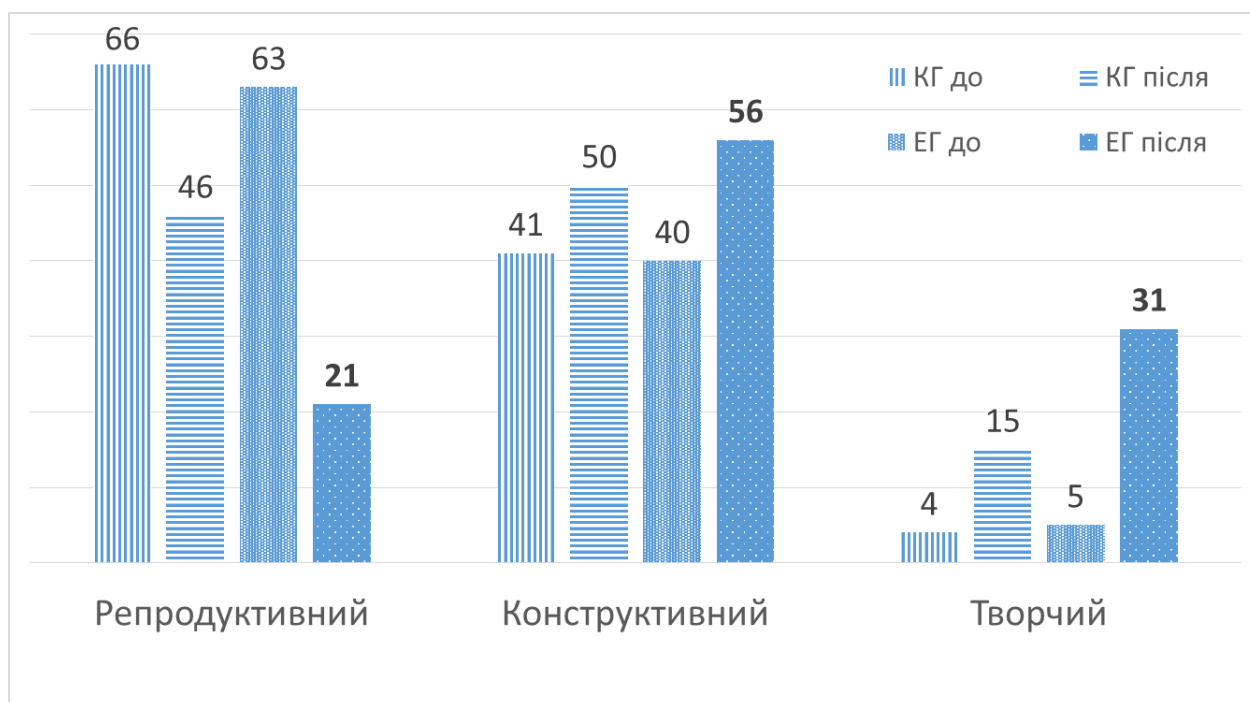

Рис. 3.3. Динаміка зростання рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за змістовим критерієм (особи).

Порівняльний аналіз отриманих наприкінці експерименту результатів дозволив зробити висновок щодо позитивних змін в експериментальній групі. Зростання кількості студентів з високим та конструктивним рівнями означеної готовності за змістовим критерієм свідчить про ефективність розробленої нами моделі підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Отже, позитивні результати щодо формування досліджуваної готовності за змістовим критерієм були підтверджені за допомогою математичних методів.

Встановлення рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за **творчо-діяльнісним критерієм** відбувалося за методикою, використаною під час констатувального експерименту та описаною в попередньому підрозділі роботи.

Володіння студентами методичними вміннями формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти визначалося шляхом експертної оцінки. У якості експертів були залучені викладачі-методисти та вчителі

початкової школи у тих закладах загальної середньої освіти, де майбутні вчителі проходили педагогічну практику. Кожному студенту було поставлено завдання провести урок навчання грамоти, метою якого було б формування творчих здібностей учнів початкових класів.

Аналіз проведених студентами уроків засвідчив, що лише невеликий відсоток майбутніх учителів володіють методичними вміннями формування творчих здібностей на високому рівні: було продемонстровано належний рівень організації творчого навчального процесу, інтеграція навчання грамоти з завданнями креативного спрямування, застосування різних форм і прийомів, спрямованих одночасно на роботу в двох напрямках (творчий розвиток та навчання грамоти). Однак, як правило, студенти не спонукали дітей до постановки запитань, і також у процесі спостережень за проведенням уроків було відмічено, що багато майбутніх учителів намагалися вирішувати разом з учнями ті завдання, які учні вже могли виконувати самостійно.

З отриманих результатів можна зробити висновок стосовно того, що в ЕГ та КГ відбулися відчутні кількісні зміни рівнів, яких досягли студенти. Порівняльний аналіз рівнів готовності студентів експериментальної та контрольної груп до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за творчо-діяльнісним критерієм до та після проведення формувального експерименту представлений у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Порівняльний аналіз рівнів готовності студентів ЕГ та КГ до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за творчо-діяльнісним критерієм

Рівні	ЕГ				КГ			
	К-сть		%		К-сть		%	
	До	після	до	після	до	після	до	після
Репродуктивний	51	17	47,2%	15,7%	52	28	46,9%	25,2%
Конструктивний	49	65	45,4%	60,2%	51	69	45,9%	62,2%
Творчий	8	26	7,4%	24,1%	8	14	7,2%	12,6%

Отримані результати засвідчили досить високий рівень досліджуваної готовності за творчо-діяльнісним критерієм у студентів ЕГ. Студенти продемонстрували сформовані на високому рівні професійно-педагогічні та методичні уміння, які вважаємо необхідними для формування творчих здібностей молодших школярів. З таблиці 3.6 видно, що показники репродуктивного рівня в ЕГ є значно нижчими, ніж в КГ, 15,7% і 25,2% відповідно. Порівнюючи отримані результати з результатами констатувального етапу експерименту, можна стверджувати про значні позитивні зміни у готовності за творчо-діяльнісним критерієм.

Отримані результати експериментальної діяльності представлено на рис. 3.4.

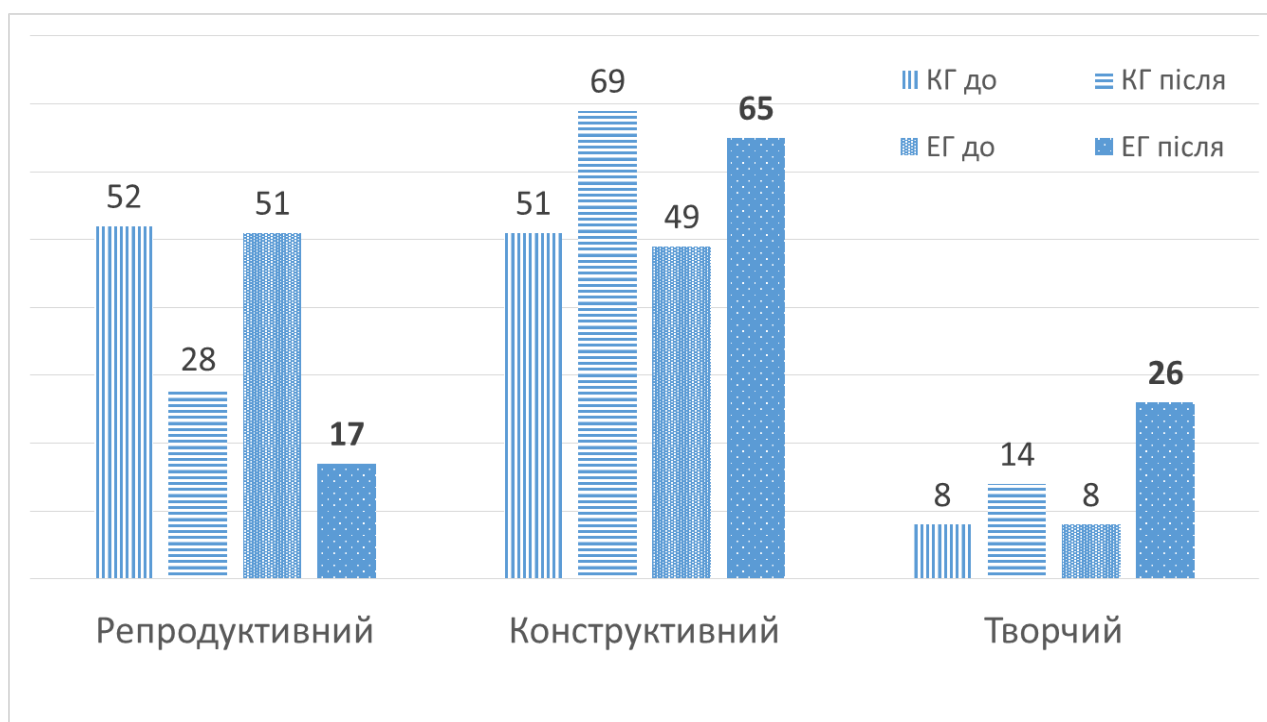

Рис. 3.4. Динаміка зростання рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за творчо-діяльнісним критерієм (особи).

Позитивні результати, отримані в ЕГ, пов'язані з тим, що розроблена нами модель була досить ефективною, а її впровадження в процес підготовки майбутніх учителів – доцільним та коректним. Більш низькі показники в контрольній групі зумовлені фрагментарним характером підготовки студентів до формування творчих

здібностей учнів початкової школи у навчально-пізнавальному процесі, зокрема, у процесі навчання грамоти.

Отже, після проведення формувального експерименту рівень досліджуваної готовності за творчо-діяльнісним критерієм в експериментальній групі є вищим, ніж у контрольній групі.

З метою дослідження рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за *рефлексивним критерієм* ми використали анкетування, яке було застосоване на констатувальному етапі експериментальної діяльності. У результаті контрольного зрізу ми отримали дані, які представлені в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Порівняльний аналіз рівнів готовності студентів ЕГ та КГ до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за рефлексивним критерієм

Рівні	ЕГ				КГ			
	К-сть		%		К-сть		%	
	До	після	до	після	до	після	до	Після
Репродуктивний	41	13	37,9%	12,1%	47	22	42,3%	19,8%
Конструктивний	54	67	50,0%	62,0%	53	68	47,8%	61,3%
Творчий	13	28	12,1%	25,9%	11	21	9,9%	18,9%

Після проведення формувального експерименту кількість студентів з високим (творчим) рівнем сформованості досліджуваної готовності в ЕГ складала 25,9%, в той час як в КГ – лише 18,9%. Крім цього, в ЕГ значно зменшилась кількість студентів з низьким рівнем (12,1%) у порівнянні з результатами констатувального етапу (62,0%). Такі зміни зумовлені переходом з низького (репродуктивного) рівня на вищий (конструктивний) рівень, а з конструктивного – на творчий.

Графічно отримані результати представлено на рис. 3.5.

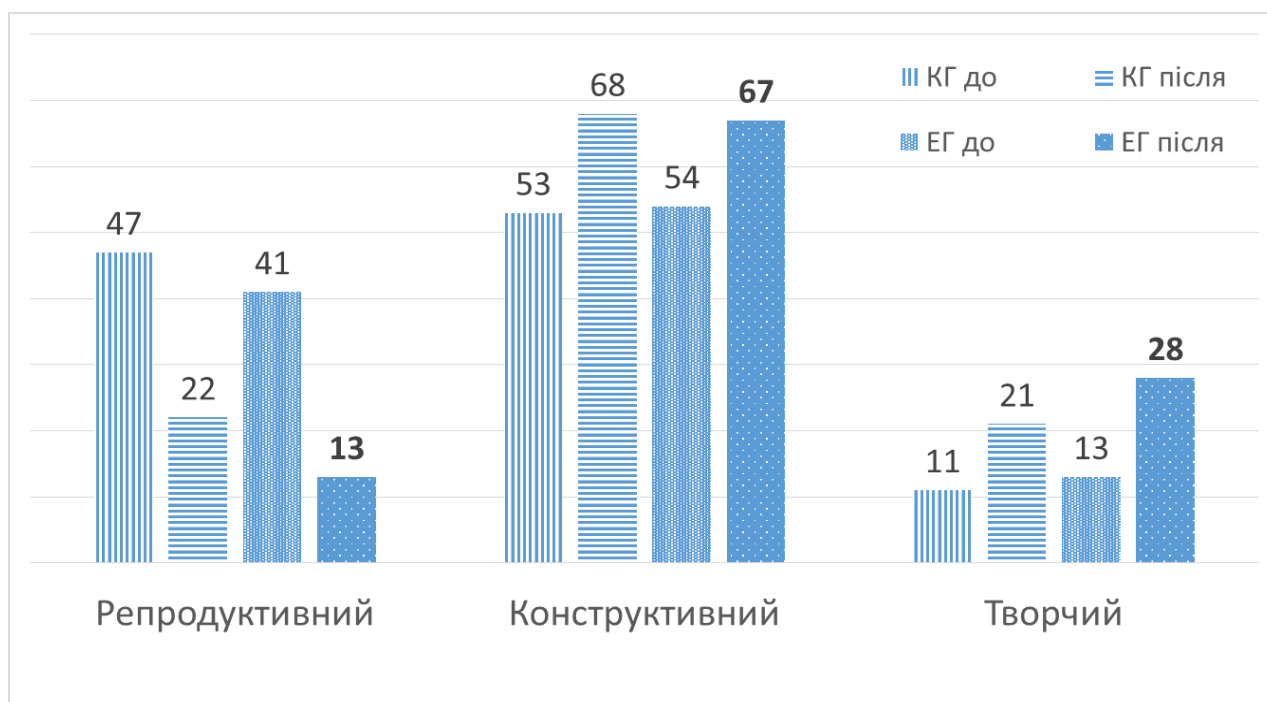

Рис. 3.5. Динаміка зростання рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за рефлексивним критерієм (особи).

Аналіз отриманих результатів вказує на значну відмінність у контрольній та експериментальній групах.

Представлені дані таблиці свідчать про те, що за визначеними критеріями готовність майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти в експериментальній групі зазнала суттєвих якісних змін на всіх рівнях. У той же час студенти контрольної групи не змогли на основі традиційних методик досягнути високих результатів.

Таблиця 3.8

Зведені результати діагностики готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, %

Критерії	Мотиваційний		Змістовий		Творчо-діяльнісний		Рефлексивний	
Рівні	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Репродуктивний	16,7	24,3	19,5	41,4	15,7	25,2	12,1	19,82
Конструктивний	50,9	58,6	51,8	45,1	60,2	62,2	62,0	61,3
Творчий	32,4	17,1	28,7	13,5	24,1	12,6	25,9	18,9

У студентів значно зріс показник досліджуваної готовності за мотиваційним критерієм. 32,4% продемонструвало високий рівень (11,1% на констатувальному етапі), у 50,9% майбутніх учителів визначили конструктивний рівень (58,6% на констатувальному етапі). На низькому рівні готовність до формування творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчання грамоти виявили 16,7% студентів проти 40,5% на початку експериментальної діяльності.

Подібні зміни були зафіксовані в показниках рівнів досліджуваної готовності за змістовим критерієм: високий рівень продемонстрували 28,7% студентів (проти 4,7% на констатувальному етапі), конструктивний рівень визначили у 51,8% (37% до початку формувального експерименту). Показники низького рівня зменшилися до 19,5%, при 58,3% на констатувальному етапі.

Не менш значні зміни були зафіксовані під час діагностики рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за творчо-діяльнісним критерієм: 24,1% студентів досягли високого рівня (7,4% на констатувальному етапі), 60,2% продемонстрували середній (конструктивний) рівень (45,9% – на констатувальному етапі). Помітним виявилось зменшення показників низького рівня до 15,7% проти 47,2% до початку формувального експерименту.

У процесі експериментальної діяльності 25,9% студентів ЕГ досягли високого рівня означеної готовності за рефлексивним критерієм (12,1% до експерименту), 62,0% продемонстрували конструктивний рівень, і лише 12,0% майбутніх учителів залишилось на низькому рівні готовності за рефлексивним критерієм (проти 38% до початку формувального етапу експерименту).

У контрольній фазі формувального етапу експерименту ми робимо опрацювання отриманих даних на основі проведення підсумкового зрізу. При цьому здійснюється його узагальнення, систематизація і теоретичний аналіз. На цьому ж етапі відбувається опис результатів.

Наше експериментальне дослідження передбачає вирішення таких проблем: статистично підтвердити співпадання початкового стану експериментальних та контрольних груп; встановити відмінність (та підтвердити її статистично) кінцевого

стану експериментальних та контрольних груп після проведення формувального експерименту.

На початку формувального етапу експерименту шляхом анкетування ми здійснили оцінювання рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти (табл. 3.9.).

Таблиця 3.9

Динаміка зміни рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти до формувального етапу експерименту

Рівні сформованості готовності	Контр. група (осіб)	Експерим. група (осіб)	Контр. група (%)	Експерим. група (%)
Репродуктивний	53	50	47,8	46,3
Конструктивний	50	49	45,0	45,4
Творчий	8	9	7,2	8,3
Всього	111	108		

Ми шляхом анкетування визначили кінцевий стан готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, які навчалися за нашою моделлю в експериментальних групах та у студентів, які навчалися за традиційної організації цього процесу в контрольних групах. Обраховані та узагальнені результати зведено в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Динаміка зміни рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти після формувального етапу експерименту

Рівні сформованості готовності	Контр. група (осіб)	Експер. група (осіб)	Контр. група (%)	Експер. група (%)
Репродуктивний	31	17	27,9	15,7
Конструктивний	63	61	56,8	56,5
Творчий	17	30	15,3	27,8
Всього	111	108		

Метою експериментальної частини нашого дослідження є емпіричне підтвердження справедливості теоретичних результатів, тобто обґрунтування того,

що запропонований педагогічний вплив є ефективнішим. Для цього ми показуємо, що, будучи застосованим до того ж об'єкту (до груп студентів), він дає кращі результати, ніж застосування традиційних педагогічних впливів. У цьому випадку експериментальна група порівнюється з контрольною. Різниця ефектів педагогічних впливів буде обґрунтовано, якщо ці дві групи, спочатку однакові за своїми характеристиками, розрізняються після реалізації педагогічних впливів. Отже, потрібно провести два порівняння і показати, що при першому порівнянні (до початку формувального експерименту) характеристики експериментальної та контрольної групи збігаються, а при другому (після закінчення експерименту) – різняться.

Для цього формулюємо статистичні гіпотези: гіпотеза про відсутність відмінностей (так звана нульова гіпотеза); гіпотеза про значимість відмінностей (так звана альтернативна гіпотеза).

Для прийняття рішень про те, яку з гіпотез (нульову або альтернативну) слід прийняти, використовуємо вирішальні правила – статистичні критерії. Тобто, на підставі інформації про результати спостережень (характеристик членів експериментальної та контрольної групи) обчислюємо число, зване емпіричним значенням критерію. Це число порівнюється з відомим (заданим таблично) еталонним числом, яке називається критичним значенням критерію.

Критичні значення наводяться для декількох рівнів значимостей. Рівнем значимості називається ймовірність помилки, що полягає у відхиленні (не прийнятті) нульової гіпотези. Це значить, що є ймовірність того, що відмінності пораховані істотними, а вони насправді є випадковими. Зазвичай використовують рівні значущості (що позначаються α), рівні 0,05, 0,01 і 0,001. У педагогічних дослідженнях зазвичай обмежуються значенням 0,05, тобто, грубо кажучи, допускається не більше, ніж 5 % можливість помилки.

Для даних, які представлено порядковою шкалою, ми використовуємо критерій однорідності «хі-квадрат» (χ^2), емпіричне значення якого обчислюється за такою формулою:

$$\chi^2_{\text{емп}} = N * M * \sum_{i=1}^L \frac{(\frac{n_i}{N} - \frac{m_i}{M})^2}{\frac{n_i}{N} + \frac{m_i}{M}} \quad (\text{ф.1}) [\text{Ошибка! Источник ссылки не найден.}],$$

де N – кількість студентів в експериментальній групі,

M – кількість студентів у контрольній групі,

n_i – елементи вибірки в експериментальній групі,

m_i – елементи вибірки в контрольній групі.

Критичні значення критерія χ^2 для рівня значущості 0,05 наведено в таблиці 3.11.

Таблиця 3.11

Критичні значення критерію для рівня значимості $\alpha = 0,05$

$L-1$	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	3,84	5,99	7,82	9,49	11,07	12,59	14,07	15,52	16,92

Алгоритм визначення достовірності збігів і відмінностей для експериментальних даних, представлений порядковою шкалою, полягає в наступному:

1. Обчислити для порівнюваних вибірок - емпіричне значення критерію χ^2 за формулою (ф.1) .

2. Порівняти це значення з критичним значенням $\chi^2_{0,05}$, узятим з таблиці 5.3: якщо $\leq \chi^2_{0,05}$, то зробити висновок: «характеристики порівнюваних вибірок збігаються з рівнем значущості 0,05», якщо $> \chi^2_{0,05}$, то зробити висновок «достовірність відмінностей характеристик порівнюваних вибірок складає 95 %».

Застосуємо цей алгоритм для даних з таблиці 3.12.

Таблиця 3.12

Динаміка зміни рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти до і після формувального етапу експерименту в КГ та ЕГ

Рівні	КГ до формув. етапу	ЕГ до формув. етапу	КГ після формув. етапу	ЕГ після формув. етапу
Репродуктивний	53	50	31	17
Конструктивний	50	49	63	61
Творчий	8	9	17	30

Спочатку обчислюємо за формулою (ф.1) емпіричні значення критерію χ^2 . Наведемо розрахунок. Параметри експериментальної групи ($N = 108$) після закінчення експерименту: $n_1 = 17$, $n_2 = 61$, $n_3 = 30$, контрольної групи ($M = 111$) після закінчення експерименту: $m_1 = 31$, $m_2 = 63$, $m_3 = 17$. Підставляючи в формулу (ф.1), отримуємо:

Отже, $\chi^2 = 7,67$ (для ЕГ і КГ після експерименту).

Параметри експериментальної групи до експерименту: $n_1 = 50$, $n_2 = 49$, $n_3 = 9$, контрольної групи до експерименту: $m_1 = 53$, $m_2 = 50$, $m_3 = 8$. Підставляючи у формулу (ф.1), отримуємо:

Отже, $\chi^2 = 0,12$ (для ЕГ і КГ до експерименту).

Параметри експериментальної групи до експерименту: $n_1 = 50$, $n_2 = 49$, $n_3 = 9$, контрольної групи після експерименту: $m_1 = 31$, $m_2 = 63$, $m_3 = 17$. Підставляючи у формулу (ф.1), отримуємо:

Отже, $\chi^2 = 8,63$ (для ЕГ КГ до і після експерименту).

Аналогічно обчислюються всі інші можливі результати парних порівнюваних груп (експериментальна і контрольна групи до початку і після закінчення експерименту). Результати обчислень наведено в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13

**Результати парних порівнюваних груп (експериментальна і контрольна)
до початку і після закінчення експерименту**

	КГ до	ЕГ до	КГ після	ЕГ після
КГ до	-	0,115228913	10,5411169	-
ЕГ до	0,115228913	-	8,62885192	28,91647374
КГ після	10,5411169	8,62885192	-	7,671679798
ЕГ після	-	28,91647374	7,671679798	-

Дані таблиці 3.13 містять емпіричні значення критерію χ^2 для порівнюваних груп, відповідних рядку і стовпців. Жирним шрифтом виділено результати порівняння характеристик експериментальної та контрольної групи до початку і після закінчення експерименту. Наприклад, емпіричне значення критерію, яке

отримане при порівнянні характеристик контрольної групи до початку експерименту (другий рядок таблиці 3.13) та експериментальної групи до початку експерименту (третій стовпчик таблиці 3.13), складає 0,12.

У нашому випадку $L=3$ (визначено три рівні готовності – «репродуктивний», «конструктивний» і «творчий»). Отже, $L - 1 = 2$. З таблиці 3.12 отримуємо для $L - 1 = 2$ $\chi^2_{0,05} = 5,99$. Тоді з таблиці 3.13 видно, що всі емпіричні значення критерію, крім результатів порівняння експериментальних та контрольної груп після закінчення експерименту, менше критичного значення.

Відтак «характеристики всіх порівнюваних вибірок, крім експериментальної та контрольної груп після закінчення експерименту, збігаються з рівнем значущості 0,05».

Це дає змогу зробити висновок про несуттєві відмінності в показниках, що характеризують компоненти готовності до застосування нашої моделі підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти у контрольних та в експериментальних групах на початку формувального етапу експерименту (рис. 3.6.).

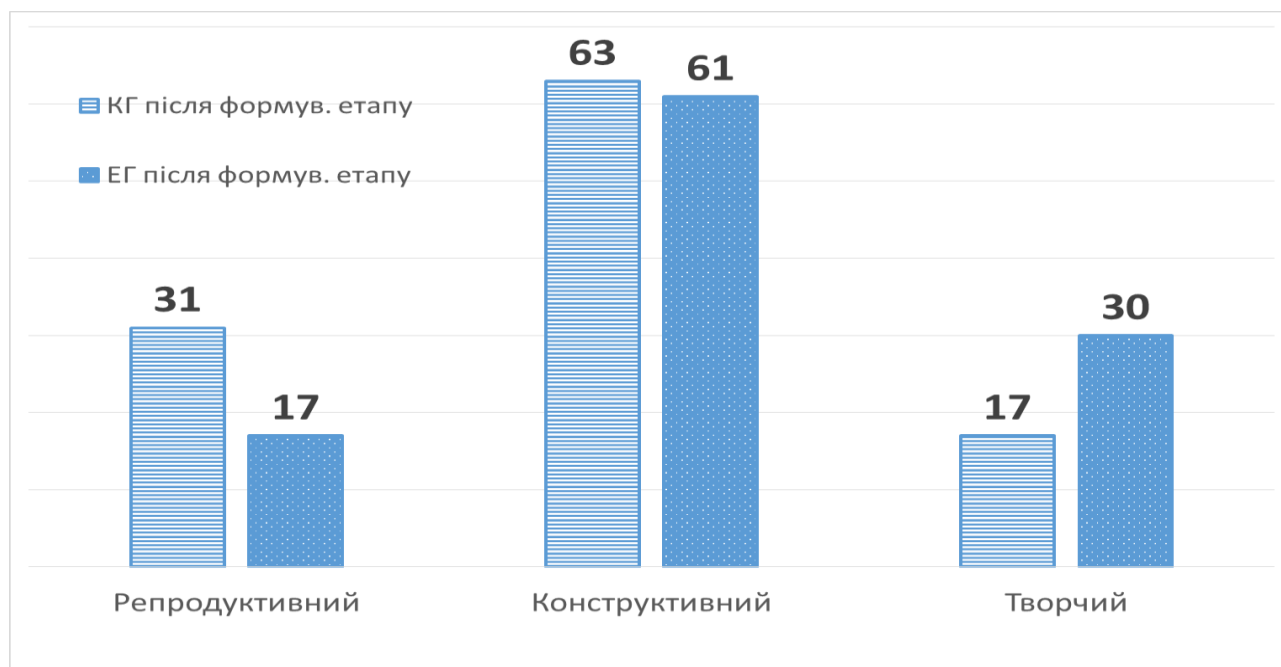

Рис. 3.6. Розподіл студентів за рівнями готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти після формувального етапу в КГ та ЕГ

Отже, ми встановили статистичне співпадання у вимірах початкового стану експериментальних та контрольних груп.

Так як $\chi^2 = 7,67 > 5,99 = \chi^2_{0,05}$, то «достовірність відмінностей характеристик експериментальної та контрольної груп після закінчення експерименту становить 95%».

Отже, початкові стани експериментальної та контрольної груп співпадають, а кінцеві (після закінчення експерименту) – різняться. Можна зробити висновок, що ефект змін обумовлено саме застосуванням експериментальної методики навчання.

Таким чином, ми статистично підтвердили дієвість запропонованої моделі підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. Отже, можемо стверджувати, що ця модель є дієвою й статистично обґрунтованою.

Таблиця 3.14

Динаміка зміни рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти до і після формувального етапу експерименту в КГ нашої вибірки

Рівні сформованості готовності	Контр. група до експ. (осіб)	Контр. група після (осіб)	Контр. група до (%)	Контр. група після (%)	Різниця у відсотках
Репродуктивний	53	31	47,7	27,9	-19,8
Конструктивний	50	63	45,1	56,8	11,7
Творчий	8	17	7,2	15,3	8,1

Таблиця 3.15

Динаміка зміни рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти до і після формувального етапу експерименту в ЕГ нашої вибірки

Рівні сформованості готовності	Експ. група до (осіб)	Експ. група після (осіб)	Експ. група до (%)	Експ. група після (%)	Різниця у відсотках
Репродуктивний	50	17	46,3	15,7	-30,6
Конструктивний	49	61	45,4	56,5	11,1
Творчий	9	30	8,3	27,8	19,5

Зауважимо, що традиційна система підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти у контрольних групах не спричинила суттєві (статистично значимі) зміни у формуванні компонентів цієї готовності у студентів.

Отже, формувальний етап педагогічного експерименту, проведений зі студентами, показав дієвість системи навчання, яку ми розробили.

Завершальний етап експерименту також довів, що більшість студентів експериментальних груп піднялася на творчий рівень готовності формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. За результатами статистичної обробки анкет учасників експерименту ми констатували суттєве підвищення параметрів усіх показників критеріїв, що вимірювалися.

Отже, простежена динаміка формування готовності на початку і в кінці експерименту, яка значно зросла в експериментальній групі порівняно з контрольною, переконує, що розроблена модель підготовки є ефективною.

Висновки до розділу 3

1. На основі аналізу різноманітних сучасних концепцій формування творчих здібностей науково обґрунтовано модель підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. Така модель включає теоретичні підходи та принципи організації освітнього процесу, педагогічні умови, компоненти та критерії, зміст на основі вибіркової навчальної дисципліни «Творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти», форми та методи підготовки майбутніх учителів.

2. Серед методів особлива увага надавалась дискусійному методу, методу рольових ігор, методу проєктів, використанню мультимедійних (комп'ютерних) технологій. Обрані методи сприяють розвитку творчих здібностей студентів та з успіхом використовуються у початковій школі для формування творчих здібностей молодших школярів.

Встановлено, що підготовка майбутніх учителів початкових класів найчастіше відбувається на лекційних, практичних, лабораторних заняттях, під час проходження практики, де є значні можливості для формування творчості, прояву творчих здібностей, визначення ступеня професійної готовності до формування творчих здібностей учнів.

Впровадження педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти забезпечувало формування кожного компоненту досліджуваної готовності. Зокрема, розвиток ціннісно-мотиваційного компоненту означеної готовності відбувався через формування у майбутніх учителів початкових класів особистісного сенсу щодо професійної діяльності та мотивації до формування творчих здібностей учнів. Розвитку змістово-креативного компоненту досліджуваної готовності сприяло науково-методичне забезпечення освітнього процесу системою знань та способів діяльності щодо формування творчих здібностей молодших школярів, активізація пізнавальної діяльності студентів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Розвитку комунікативного компоненту готовності майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів сприяли навчально-виховна та педагогічні практики. Формування рефлексивного компоненту досліджуваної готовності сприяло створення під час навчання рефлексивного середовища.

3. Важливою складовою підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти ми вважаємо поєднання комплексної підготовки на основі базових дисциплін, що викладаються у закладі вищої освіти й спеціальної підготовки, основу якої складає розроблена вибіркова навчальна дисципліна «Творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти». Інформація вибіркової навчальної дисципліни доповнює знання та вміння, що формуються у студентів під час вивчення базових дисциплін та готує майбутніх учителів початкових класів до подальшої навчально-виховної та педагогічної практики.

4. Впровадження моделі підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти здійснювалось кількома етапами.

На першому (діагностично-прогностичному) етапі було досліджено стан сформованості компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти за провідними критеріями. На другому (підготовчому) етапі нами було обрано ряд навчальних дисциплін для формування досліджуваної готовності у студентів спеціальності «Початкова освіта» та впроваджено в освітній процес розроблена вибіркова навчальна дисципліна «Творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти», проходження студентами різних видів практик. Третім етапом (методичним) підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти було вивчення студентами методик викладання навчальних дисциплін з метою успішнішої підготовки до подальшої професійної діяльності. Завершальний (рефлексивно-результативний) етап передбачав узагальнення власних здобутків майбутніх учителів початкової школи, представлення своїх творчих доробок на студентських науково-практичних конференціях, круглих столах, написанні студентських наукових робіт, роботі проблемних груп тощо та забезпечував підвищення мотивації та результативність професійної діяльності.

Ефективність експериментальної роботи з підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти встановлена на основі методів статистичної обробки результатів та порівняльного аналізу показників на формувальному етапі експерименту. Простежено динаміку кількісних та якісних змін за основними критеріями означеної готовності. Порівняльний аналіз показників засвідчив значну відмінність у контрольних та експериментальних групах, а також суттєві якісні зміни на всіх рівнях у студентів експериментальних груп. Проведена робота переконує, що розроблена модель підготовки є ефективною.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано розв'язання наукової проблеми професійної підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

1. В основі моделі підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей учнів початкових класів у процесі навчання грамоти лежать такі методологічні підходи до організації освітнього процесу, як: особистісний, діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, системний.

Ефективність підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти залежить від урахування як загальнонаукових, так і специфічних педагогічних принципів. Серед специфічних принципів виділяємо: системності (передбачає системну організацію процесу підготовки майбутніх педагогів до формування творчих здібностей молодших школярів з урахуванням мети, видів, функцій і засобів, ролей суб'єктів освітнього процесу, етичних норм педагогічних працівників), гуманізації (орієнтований на вибірккову активність студентів, можливість вибору у самовираженні, самореалізації), персоніфікації (дозволяє створювати умови для самореалізації можливостей кожного студента у процесі навчання відповідно до поставленої мети), конгруентності (передбачає відповідність змодельованих у навчальному процесі дій реальній поведінці вчителів початкових класів у професійній сфері), творчості (активізує розвиток творчих здібностей майбутніх учителів та формує готовність розвивати ці здібності у своїх учнів), технологічності (створює педагогу можливість піднятися на рівень технолога, що управляє розвитком творчих здібностей учнів), рефлексивності (вбачається в індивідуально-особистісному усвідомленні і розробці власних способів у професійній діяльності, набутті осмисленої продуктивної активності в процесі формування творчих здібностей).

Готовність майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти ґрунтується на усвідомленні ними сучасного трактування творчих здібностей молодших школярів у процесі набуття

ними основ грамоти. Визначено структуру творчих здібностей учнів початкової школи у процесі навчальної діяльності: мотиваційний компонент (провідний критерій – мотиваційно-творча активність та спрямованість особистості); когнітивний компонент (провідний критерій – оригінальність, ефективність використання вказаних якостей для розв’язання навчальних та творчих завдань); рефлексивний компонент (провідний критерій – здатність до самокерування/самоуправління особистості в навчально-творчій діяльності); комунікативний компонент (провідний критерій – частота та рівень ефективності прояву якостей в колективній навчально-творчій діяльності); емоційно-вольовий компонент (провідний критерій – частота та ефективність застосування особистісних якостей). Обґрунтовано структуру творчих здібностей молодших школярів через призму трьох основних видів грамоти (мовної, іншомовної та комп’ютерної). Це дало можливість розробити структуру готовності майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

2. Аналіз змін, які відбуваються в сучасній освіті та відображені в ряді нормативних документів, дають підстави стверджувати, що питання формування творчих здібностей молодших школярів є одним із головних завдань сучасної української школи та буде успішним за дотримання компетентнісного, діяльнісного та особистісного підходу до організації освітнього процесу.

Реалізація концепції Нової української школи потребує підготовки майбутніх учителів, здатних до творчого саморозвитку та розвитку творчої особистості учня. Аналіз ключових компетентностей майбутніх педагогів початкової школи, представлених у Державному стандарті початкової загальної освіти, дозволив нам розробити компоненти готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти та визначити їх критерії. У роботі визначено компетентності, які найбільше сприяють розвитку кожного із компонентів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів.

Результати аналізу Концепції Нової української школи та Державного стандарту початкової загальної освіти, де констатується організація освітнього процесу із застосуванням діяльнісного підходу на інтегровано-предметній основі з переважанням ігрових методів у першому циклі (1 – 2 класи) та інтегровано-предметній основі у другому циклі (3 – 4 класи), дають можливість виділити та формувати творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти.

3. Визначено структуру готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, яка включає в себе компоненти (ціннісно-мотиваційний, змістово-креативний, процесуально-рефлексивний, особистісно-комунікативний), критерії та показники (мотиваційний – професійна спрямованість особистості майбутнього вчителя, змістовий – предметні знання та знання теоретичних основ формування творчих здібностей молодших школярів, творчо-діяльнісний – володіння способами/засобами управління діяльністю з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, рефлексивний – уміння аналізувати та оцінювати результати діяльності з формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти), рівні її сформованості (низький/репродуктивний, середній/конструктивний, високий/творчий).

За визначеними в дослідженні компонентами готовності виокремлено такі їх критерії, як: мотиваційний, змістовий, творчо-діяльнісний та рефлексивний. Мотиваційний критерій визначає ступінь зацікавленості та бажання майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. Змістовий критерій – характеризує рівень знань студентів-майбутніх учителів про змістово-процесуальну складову формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. Творчо-діяльнісний критерій характеризує рівень умінь майбутніх учителів використовувати способи вирішення різноманітних педагогічних завдань у процесі формування творчих здібностей молодших школярів. Рефлексивний критерій визначає здатність до оцінки, самооцінки, та вдосконалення власних можливостей і здібностей. На етапі констатувального експерименту за кожним із виділених критеріїв виділено та

описано 3 рівні готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти: репродуктивний/низький, конструктивний/середній та творчий/високий. Така інтерпретація рівнів носить як кількісну, так і змістову обумовленість.

Результати засвідчили переважно низький рівень готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти за всіма критеріями. Визначено загальні показники рівнів означеної готовності (репродуктивний рівень – 44,8%, конструктивний рівень – 40,3%, творчий рівень – 14,9%). Отримані дані засвідчили необхідність цілеспрямованої педагогічної корекції за всіма показниками.

Цілісна єдність та сформованість виокремлених нами компонентів досліджуваної готовності забезпечується формуванням необхідного рівня готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів початкової школи в освітньому процесі.

4. Відповідно до компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти виділено педагогічні умови. Розвитку ціннісно-мотиваційного компоненту сприяє формування в майбутніх учителів початкових класів особистісного сенсу щодо професійної діяльності та мотивації до формування творчих здібностей учнів. Реалізація цієї умови можлива під час проходження майбутніми вчителями різних видів практики у процесі фахової підготовки, через власний приклад викладача, стимулювання студентів, організацію тренінгів з розвитку творчості майбутніх учителів початкових класів та виховної роботи із ними, використання форм і методів проведення навчальних занять, що імітують особливості майбутньої професійної діяльності. Формуванню змістово-креативного компонента сприяє науково-методичне забезпечення освітнього процесу системою знань та способів діяльності щодо формування творчих здібностей молодших школярів, активізація пізнавальної діяльності студентів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Використання під час навчання засобів ІК технологій сприяло проведенню інтерактивних занять, застосуванню комп'ютерних вправ, тестових

програм, мультимедіа на заняттях. Реалізація цієї умови передбачала також включення в зміст підготовки майбутніх учителів початкових класів окремих навчальних дисциплін, тем, орієнтованих на формування творчих здібностей студентів та забезпечення їхньої готовності до формування творчих здібностей молодших школярів. Формування процесуально-рефлексивного компонента забезпечувало створення під час навчання рефлексивного середовища. Реалізація цієї умови відбувалася шляхом ведення студентами портфоліо під час практики та навчальних занять. Майбутній учитель, здатний до ефективної рефлексії, повинен уміти виходити за межі власного досвіду, бути відкритим новому досвіду, іншій людині, самому собі. Особистісно-комунікативний компонент готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів формується в результаті оволодіння студентами комунікативними стратегіями для успішної професійної діяльності. Реалізація виділеної нами умови відбувалась через використання професійних комунікативних ситуацій, які переносили студентів у реальні умови педагогічної діяльності в процесі теоретичної підготовки, презентації, дискусії, тренінги, зустрічі з педагогами-практиками

5. Розроблено та теоретично обґрунтовано модель підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти, яку експериментально перевірено. До складових моделі віднесено: 1) теоретичні підходи (особистісний, діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, системний) та принципи (системності, гуманізації, персоніфікації, конгруентності, творчості, технологічності, рефлексивності) до організації освітнього процесу; 2) сукупність педагогічних умов, створення яких забезпечить результативність та ефективність формувального процесу (формування у майбутніх учителів початкової школи особистісного сенсу щодо професійної діяльності та мотивації до формування творчих здібностей учнів; науково-методичне забезпечення освітнього процесу системою знань та способів діяльності щодо формування творчих здібностей молодших школярів, активізація пізнавальної діяльності студентів засобами інформаційно-комунікаційних технологій; створення під час навчання рефлексивного середовища; оволодіння студентами комунікативними стратегіями

для успішної професійної діяльності); 3) зміст навчальних дисциплін за системотвірної основи вибіркової навчальної дисципліни «Творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти»; 4) форми (лекції, практичні, лабораторні заняття), методи (дискусійний, метод рольових ігор, проектів, використання мультимедійних/комп'ютерних технологій) та засоби підготовки майбутніх учителів початкової школи, спрямовані на формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти; 5) компоненти та критерії готовності майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

У процесі реалізації розробленої нами моделі у студентів експериментальних груп відмічено позитивну динаміку у зміні рівнів готовності майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти. За мотиваційним критерієм показники готовності зросли на 21,3% на творчому рівні та на 24,1% знизилась кількість студентів із репродуктивний рівнем. За змістовим критерієм кількість студентів із творчим рівнем готовності зросла на 26,3%, та на 37,3% зменшились показники репродуктивного рівня. За творчо-діяльнісним критерієм кількість студентів із творчим рівнем готовності зросла на 18,6%, а за репродуктивним рівнем зменшилась на 30,2%. Показники рефлексивного критерію зросли на 12,9% та зменшились на 25,9% відповідно. На основі порівняльного аналізу доведено ефективність розробленої нами моделі підготовки майбутніх учителів до формування творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування творчих здібностей школярів у процесі навчання грамоти. Перспективними напрямками можуть стати аналогічні дослідження в процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до навчання учнів інших видів грамоти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдурахманов Г. Н. Модель формирования профессионально-личностной готовности будущих психологов к работе с детьми, имеющими признаки умственной одаренности. Современные проблемы науки и образования. 2015. № 5. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=21643> (дата звернення)
2. Агаркова Н. Г. Основы формирования графического навыка у младших школьников. Начальная школа. 1999. № 4. С. 15-17.
3. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества. Казань, 1988. 288 с.
4. Андреев В. И. Интенсификация творческой деятельности студентов. Казань, 1990. 198 с.
5. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки // Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі: монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир, 2012. – С. 14-41.
6. Артемова О. І. Розвиток вербальної креативності студентів-психологів в процесі професійної підготовки. Збірник наукових праць РДГУ. Психологія: реальність і перспективи. 2016. Вип. 7. С. 12-17.
7. Бадмаева Н. Ц. Влияние мотивационного фактора на развитие умственных способностей. Улан-Удэ, 2004. 280 с.
8. Бакиева О. А. Методика преподавания изобразительного искусства. Тюмень, 2012. 222 с.
9. Барінова Л. Я. Психологічна компетентність особистості. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія. 2014. Т. 19. Вип. 1 (31). С. 29-34.
10. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності. Київ, 2006. 272 с.
11. Бизяева А. А. К вопросу о педагогической рефлексии. Проблемы гуманистического образования. Псков. 1999. С. 45-46.
12. Бизяева А. А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия. Псков, 2004. 216 с.

13. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: дис. ... доктора пед. наук. Київ, 1998. 124 с.
14. Біла І. М. Здібності: дефініції та характеристики. Актуальні проблеми психології обдарованості та творчості: новітні розробки українських вчених: матеріали Міжнародної наукової конференції. Київ, 12 червня 2014 р. С. 13-20.
15. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей. Москва, 2002. 320 с.
16. Бордовская Н. В., Реан А. А. Педагогика. Учебник для вузов. Санкт-Петербург, 2000. 304 с.
17. Борисова Е. М. О роли профессиональной деятельности в формировании личности / Е. М. Борисова // Психология формирования и развития личности / [Под ред. Л. И. Анцыферовой]. – М. : Наука, 1981. – С. 159-177.
18. Борытко Н. М. В пространстве воспитательной деятельности. Волгоград, 2001. 181 с.
19. Бугаєвська Г. В. Функціональна грамотність студентів вищих закладів освіти як психолого-педагогічна проблема. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2012. № 22 (257). Ч. VII. С. 73-78.
20. Будій Н. Д. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстом на уроках української мови : дис. ...кандидата пед. наук : 13.00.02. Тернопіль, 2011. 225 с.
21. Будій Н. Д. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстом на уроках української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. Київ, 2011. 20 с.
22. Булдакова И. Н. Личностно-ориентированная технология творческого развития учащихся в дидактическом процессе : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук. Нижний новгород, 2009. 29 с.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 слів / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, 2009. 1736 с.

24. Возняк А. Б. Проблема формування комп'ютерної грамотності учнів загальноосвітньої школи. Вимірювальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах. 2011. № 1. С. 207-210.

25. Волик О. Ю. Післядипломна підготовка вчителів до розвитку творчого потенціалу молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2017. 296 с.

26. Волкова Н. П., Батраченко І. Г. Формування рефлексії магістрантів педагогіки вищої школи у процесі професійної підготовки. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2015. № 1 (9). С. 94-101.

27. Воробйова Т. В. Формування креативних здібностей молодших школярів у процесі розв'язування навчальних завдань : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Луцьк, 2014. 245 с.

28. Габеркон І. Готовність майбутніх вчителів до розвитку творчих здібностей молодших школярів. URL : library.udpu.org.ua/library_files/psuh.../visnuk_2/pdf. (дата звернення)

29. Габеркон І. І. Дидактична модель системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку творчих здібностей молодших школярів. URL: http://www.ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_65/59.pdf. (дата звернення)

30. Габеркорн І. Готовність майбутніх вчителів до розвитку творчих здібностей молодших школярів. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2012. № 43 (1). С. 19-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2012_43%281%29_5 (дата звернення)

31. Габеркорн І. І. Дидактична модель системи підготовки майбутніх вчителів початкових класів до розвитку творчих здібностей молодших школярів. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. 2014. Вип. 65. С. 29–304. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_20114_65_59 (дата звернення)

32. Гилфорд Дж. Три сторони інтелекта. Психология мышления. Москва, 1965. С. 433-456.

33. Глузман Н. А. Методико-математична компетентність майбутніх учителів початкових класів. Київ, 2010. 407 с.

34. Гнетецька О. Методологічні підходи до вирішення проблеми розвитку дослідницьких здібностей дітей старшого дошкільного віку. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe? (дата звернення)

35. Голубева Т. В. Подготовка учителя начальных классов к использованию приемов театрализации в обучении школьников : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Калининград, 2002. 185 с.

36. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 376 с.

37. Горук Н. Навчання грамоти як вид неформальної освіти жінок у США. Вісник Львів. Ун-ту. Серія Педагогічна. 2008. Вип. 23. С. 187-193.

38. Гура Т. Є. Рефлексивне середовище як чинник розвитку професійної компетентності практичних психологів у системі післядипломної освіти. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf3/GuraTE.pdf (дата звернення)

39. Гусак Л. Є. Підготовка майбутніх учителів до асоціативного навчання іноземних мов учнів початкової школи. Луцьк, 2014. 303 с.

40. Гусак П. М. Підготовка учителя: технологічні аспекти. Луцьк, 1999. 278 с.

41. Гусак П., Гусак Л., Белкіна-Ковальчук О., Воробйова Т. Інноваційні технології навчання учнів початкових класів. / за ред. П. Гусака. Луцьк, 2016. 276 с.

42. Давыдов В. В., Маркова А. К. Концепция учебной деятельности школьников. Вопросы психологии. 1981. № 6. С. 13-26.

43. Демченко І. І., Пічкур М. О., Близнюк Т. О. Творчий розвиток учнів початкової школи засобами образотворчого мистецтва. Київ, 2009. 218 с.

44. Державний стандарт підготовки бакалаврів спеціальність 013 «Початкова освіта» URL: <https://mon.gov.ua/.../013-pochatkova-osvita-bakalavr>

45. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://nus.org.ua> (дата звернення)

46. Джава Н. Проблемні методи навчання іноземних мов. Дискусія. Нова педагогічна думка. 2005. № 3. С. 49.

47. Дзеньдзюра Н. Педагогічний досвід: рольова гра як метод активного навчання майбутніх економістів. URL: // <http://social-science.com.ua/article/1248> (дата звернення)
48. Драч І. І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти. Проблеми освіти. 2008. № 57. С. 44-47.
49. Дружинин В. Психология общих способностей. Санкт-Петербург, 2000. 368 с.
50. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. Москва, 1995. 149 с.
51. Дружинін В. Н., Хазратова Н. В. Експериментальне дослідження формуючої дії мікросередовища на креативність. Психологічний часопис. 1994. № 4. С. 48-52.
52. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психология высшей школы. Минск, 1993. 368 с.
53. Дьяченко М. И. Психология высшей школы / М. И.Дьяченко, Л. А. Кандыбович. Минск, 1993. 368 с.
54. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества. Москва, 2003. 304 с.
55. Єжова Т. Є. Наукові підходи до навчання комп'ютерної грамоти розумово відсталих дітей. Соціальна педагогіка: методика, практика, досвід, перспективи. С. 218-225.
56. Жекибаева Б. А., Цай Е. Н. О критериях, показателях и уровнях готовности будущих учителей иностранного языка к этническому воспитанию школьников. Международный журнал экспериментальной педагогики. Серия Педагогические науки. 2013. № 8. С. 1-23.
57. Загальна психологія / за заг. ред. Максименка С. Д. Вінниця, 2004. 704 с.
58. Загурська І. С. Розвиток рефлексії як передумова розвитку самооцінки творчих здібностей. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : збірник наукових праць. 2005. Вип. 6 (30). Ч. 1. С. 267-277.
59. Занюк С. Психология мотивации. Київ, 2001. 352 с.
60. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы: учебное пособие. Петербург, 2004. 509 с.

61. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности. Петербург, 2010. 496 с.
62. Ильязова Л. М., Соколова Л. Б. На пути к рефлексивной образовательной среде вуза. URL: <http://credonew.ru/content/view/464/57> (дата звернення)
63. Исаев И. Ф. Проблема критериев профессионально-педагогической культуры преподавателя. Тезисы докладов Межвуз. науч.-практ. конф. Курск, 1993. С. 90-92.
64. Іноземні мови. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов / В. Г. Редько; [відп. за вип. О. Я. Коваленко]. Київ, 2005. 208 с.
65. Кабалевский Д. Как рассказывать детям о музыке. Москва, 1977.
66. Каган В. И. Человеческая деятельность, опыт системного анализа. Москва, 1977. 328 с.
67. Кант И. Сочинения : в 6-ти т. / под. общ. ред. В. Ф. Асмуса и др. Москва, 1966. 743 с.
68. Киверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин, 1980. 334 с.
69. Кивлюк О. П. Формування елементів комп'ютерної грамотності молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.09. Київ, 2007. 24 с.
70. Кислий В. М. Методологія та організація наукових досліджень : конспект лекцій для студ. спец. 8.050201 «Менеджмент організацій» усіх форм навчання. Суми, 2009. 111 с.
71. Клименко В. В. Психологічна підтримка творчості учня. Психолог. 2002. № 46-47.
72. Книш Т. Організація самостійної роботи з іноземної мови студентів немовних спеціальностей вищих навчальних закладів. Педагогічний часопис Волині. №1(4). 2017. С. 76-81.
73. Коваленко О. Е. Методика професійного навчання. Харків, 2005. 360 с.

74. Ковальчук В. А. Соціальна компетентність: проблема визначення. Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя. Серія: психолого-педагогічні науки. 2002. №4. Ч. 1. С. 54–57.

75. Ковальчук М. О. Формування готовності майбутніх учителів до застосування мультимедійних навчальних систем у початковій школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2017. 282 с.

76. Комар О. Продуктивна підготовка майбутнього вчителя іноземної мови. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2010. Вип. 34. С. 21-27.

77. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). URL: <https://ms.detector.media> (дата звернення)

78. Концепція НУШ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення)

79. Короткий психологічний словник. / за ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського. Москва, 1985. 195 с.

80. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей. Київ», 1963. 80 с.

81. Красовська О., Виговський І. Використання інноваційних освітніх технологій у фаховій підготовці творчої особистості майбутнього вчителя початкової школи. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2012. № 4. С. 131-140.

82. Крижановська З. Ю. Мотиваційні чинники професійної самореалізації фахівців дошкільних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.07. Луцьк, 2011. 20 с.

83. Кузьменко В. У., Тищенко В. П., Яковина А. В. Методичні основи діагностики інтелектуальної обдарованості. Київ, 2009. 104 с.

84. Кулюткин Ю. Н. Рефлексивная регуляция мыслительных действий. Психологические исследования интеллектуальной деятельности. Москва, 1979. С. 141-154.

85. Курлянд З. Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності. Одеса, 1995. 160 с.

86. Левківська С. М. Формування фахової компетентності майбутніх медичних сестер як наукова проблема. Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. 2014. Вип. 1 (73). С. 124-130.

87. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1977. 304 с.

88. Луганцева О. Г. Методи навчання як засоби формування і розвитку професійно важливих якостей для соціально-педагогічної роботи з сім'ями. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Педагогіка. 2014. Вип. 239. С. 116–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2014_251_239_26 (дата звернення: 24.12.17).

89. Лук А. Н. Психология творчества. Москва, 1978. 125 с.

90. Львов М. Р. Словарь-справочник по методике русского языка. Москва, 1988. 176 с.

91. Лякішева А. В., Грицюк Л. К. Методика викладання навчальних дисциплін соціально-педагогічного напрямку студентам ВНЗ. Луцьк, 2013. 504 с.

92. Ляшенко І. В. Формування професійної мотивації студентів до успішної фахової діяльності. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=1076 (дата звернення)

93. Майєр Н. Особливості формування методичної самостійності майбутніх викладачів французької мови. Молодь і ринок. 2014. № 8. С. 58-63.

94. Малинникова Н. А. Подготовка будущего учителя к развитию творческих способностей учащихся в процессе обучения : дис. ... на соискание учен. ст. канд. пед. наук : 13.00.08. Брянск, 2000. 260 с.

95. Мамчук Л. П., Ямницький В. М. Творчість та творчі здібності особистості у сучасній психології. Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. 2014. Вип. 3. С. 96-100.

96. Маслова С. Е. К вопросу о творческих качествах личности. Высшее образование сегодня. 2007. № 3. С. 58-61.

97. Медіаосвіта та медіа грамотність: підручник / ред.-упор. В. Ф. Іванов, О. В. Волошенюк; за науковою редакцією В. В. Різуна. Київ, 2013. 213 с.

98. Мельничук Н. Формування рефлексивних умінь в контексті методичної підготовки майбутнього учителя англійської мови. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. № 10. Ч. 3. С. 72-76.

99. Мельничук Ю. Розвиток методики навчання української мови у школах з мовами національних меншин URL: ekhsuir.kspu.edu/bitstream/.../7127/1/Збірник11%20наукових%20праць%202018.pdf (дата звернення)

100. Методи і прийоми розвитку інтелектуальних і творчих здібностей учнів початкових класів / упор. М. П. Крилевець. Полтава, 2009. 92 с.

101. Методичні рекомендації щодо викладання іноземних мов у 2018/2019 навчальному році. Додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 03. 07. 2018 р. № 1/9-415.

102. Мислення в діяльності молодших школярів / за ред. Г. С. Костюка, Г. О. Балла. Київ, 1981. 159 с.

103. Міщук І. М. Компоненти професійно-педагогічної комунікативності вчителя. URL: <http://inkonf.org/mischuk-im-komponenti-profesiyno-pedagogichnoyi-komunikativnosti-vchitelya/> (дата звернення)

104. Моляко В. А. и др. Психология детской одаренности. Киев, 1995. 83 с.

105. Моляко В. А. Психология творческой деятельности. Киев, 1978. 47 с.

106. Моляко В. О., Музика О. Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир, 2007. 319 с.

107. Моляко В. О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. Обдарована дитина. 2005. № 4. С. 2-9.

108. Мужикова І. М. Образотворча грамотність як засіб формування художньої культури особистості. Проблеми загальної і професійної педагогіки: збірник наукових праць. Харків, 2000. С.172-178.

109. Музика О. Я. Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі вивчення фахових дисциплін. Умань, 2012. 188 с.

110. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. 1-4 класи. – Київ, 2011. 392 с.

111. Навчальні програми для початкової школи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html> (дата звернення)

112. Навчання цифрової грамоти у школі. URL: http://sevmetodcentr.at.ua/board/ikt/uchiteljam/navchannja_cifrovoji_gramoti_u_shkoli/4-1-0-164. (дата звернення)

113. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2020 рр. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>. (дата звернення)

114. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ, 2017. 206 с.

115. Нова школа. URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/08/21/2016-08-17-3-.pdf> (дата звернення)

116. Новий державний стандарт початкової загальної освіти. URL: http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/08/NewSchool_Presentation-final_18-08-2017.pdf (дата звернення)

117. Новиков Д. А. Статистические методы в педагогических исследованиях. Москва, 2004. 67 с.

118. Олійник О. В. Професійна підготовка майбутніх учителів до формування конструктивних умінь молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2017. 290 с.

119. Основи медіа грамотності: Навчально-методичний посібник для вчителя 8 (9) клас. Плани-конспекти уроків / за ред. В. Ф. Іванова, О. В. Волошенюк, О. П. Мокрогуза. Київ, 2014. 190 с.

120. Педагогика : большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Минск, 2005. 720 с.
121. Педагогіка вищої школи / за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенка, В. І. Лугового. Київ, 2008. 256 с.
122. Педагогічна майстерність / за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ, 2004. 421 с.
123. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ, 2001. 516 с.
124. Педагогічні технології: наука – практиці / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ, 2002. Вип. 1. 281 с.
125. Петрушова Н. Основні принципи формування креативного потенціалу студентів – майбутніх педагогів на заняттях з іноземної мови. Витоки педагогічної майстерності. 2014. Вип. 14. С. 208-214.
126. Пехота О. М., Старєва А. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя. Миколаїв, 2005. 272 с.
127. Пінська О. Професійна мотивація як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності студентів. Проблеми трудової і професійної підготовки. 2009. Вип. 14. С. 111-115.
128. Плахотнюк Н. П. Критерии и показатели уровня готовности будущих учителей к инновационной деятельности. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/6779/1/10pnpmtf.pdf>. (дата звернення)
129. Полат Е. С. Метод проектов на уроках иностранного языка. Иностранные языки в школе. 2000. №2-3. С. 15-34.
130. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ, 2004. 192 с.
131. Пономарев Я. А. Психология творчества. Москва, 1976. 303 с.
132. Пономарьов Я. О. Психологія творчості і педагогіка Москва, 1976. 280 с.
133. Попова О. П. Розвиток творчого потенціалу майбутнього інженера в процесі професійної підготовки у вищому технічному навчальному закладі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Запоріжжя, 2006. 20 с.

134. Потапова М. Статистична грамотність: зайва вимога або необхідність сучасності. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2014. Вип. 4. С. 89–91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2014_4_19 (дата звернення)

135. Про вищу освіту : закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення)

136. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : постанова КМУ від 03.11.1993 № 896. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF> (дата звернення)

137. Про типові навчальні плани початкової школи (для 1-4 класів) : наказ Міністерства № 572 від 10.06.2011.

138. Професійна підготовка майбутнього вчителя початкової школи: теорія і практика / за заг. ред. К. І. Волинець. Київ, 2013. 211 с.

139. Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. Київ, 2006. 424 с.

140. Психологічний тлумачний словник / за ред. О. П. Чижова. Харків, 2004. 520 с.

141. Психологія / наук. ред. О. В. Винославська. Київ, 2005. 252 с.

142. Психолого-педагогический словарь / сост. Е. С. Рапацевич. Минск, 2006. 928 с.

143. Радієвська А. А. Структурні компоненти творчих здібностей учнів молодших класів ліцеїв мистецтв як наукова проблема. Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Засоби навчальної та науково-дослідної роботи». 2012. Вип. 39. С. 133-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprkhnpu_zntndr_2012_39_19. (дата звернення)

144. Реан А. А. Психология изучения личности. Санкт-Петербург, 1999. 288 с.

145. Реан А. А. Социальная педагогическая психология. / Санкт-Петербург, 2000. 416 с.

146. Ребро И. В. Формирование мотивации самореализации подростков в условиях задачной ситуации : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Волгоград, 2005. 199 с.

147. Ревчук Т. Підготовка майбутнього вчителя до педагогічної творчості. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами інноваційних освітніх технологій: Вип. 2: зб. наук. праць. Житомир, 2005. С. 121-126.

148. Редько В. Г. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів початкової школи. Київ, 2006. 136 с.

149. Резван О. О. Рефлексивне освітнє середовище як чинник розвитку особистості майбутнього фахівця. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». 2015. Вип. № 50. С. 290-299.

150. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога. Книга 2. Москва, 1999.

151. Рогозина В. Педагогические условия развития творческих способностей на уроке. Воспитание школьников. 2007. №4. С. 28-30.

152. Рубинштейн С. Л. Принцип творческой самодеятельности : к философским основам советской педагогики. Вопросы философии. 1989. № 4. С. 3-11.

153. Руденко Л. С. Формування творчих здібностей учнів 5-9 класів у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва: дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2004.

154. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька. Тернопіль, 2005. 360 с.

155. Руднік Ю. В. Концептуальні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування інноваційних технологій навчання іноземних мов. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 05.11.2015. м. Київ. С. 151-158.

156. Савенков А. И. Детская одаренность: развитие средствами искусства. Москва, 1999. 220 с.

157. Савченко О. Я. Початкова ланка в системі безперервної освіти. Початкова школа. 1989. № 4. С. 5-9.
158. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ, 1999. 368 с.
159. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи. Київ, 2002. 368 с.
160. Савченко О. Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ, 1997. 256 с.
161. Савченко О. Я., Байбара Т. М. Об'єкти, функції і види контролю навчальних досягнень учнів початкових класів. Початкова школа. 2002. № 8. С. 6.
162. Савчин М. В. Вікова психологія. Київ, 2011. 384 с.
163. Саєнко Т. Формування творчої активності майбутнього вчителя. Рідна школа. 2007. №9. С. 22-24.
164. Саушкина Н. К. Метод проектов на уроке иностранного языка как средство активизации самостоятельной деятельности учащихся. Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки: сб. ст. по мат. XXII междунар. студ. науч.-практ. конф. № 7(22). URL: [http://sibac.info/archive/guman/7\(22\).pdf](http://sibac.info/archive/guman/7(22).pdf) . (дата звернення)
165. Свердлова Т. Г. Рефлексивний аналіз процесу викладання японської мови як засіб підвищення його ефективності. Іноземні мови. 2013. № 1. С. 56-61.
166. Семотюк О. П. Сучасний словник іншомовних слів. Харків, 2007. 464 с.
167. Сильверсан А. В., Аблина Н. С. Методика психодиагностики уровня творческой. Экспериментальная психология в России: традиции и перспективы / под ред. В. А. Барабанщикова. Москва, 2010. 887 с.
168. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості. Київ, 2006. 344 с.
169. Сінько Г. А. Активізація пізнавальної діяльності учнів на уроках англійської мови. URL: https://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/27853/ (дата звернення)
170. Сірак І. П. Формування готовності майбутніх медичних сестер до професійної самореалізації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 296 с.
171. Скалич Л. Й. Діагностика та формування творчого математичного мислення молодших школярів : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Київ, 2006. 184 с.

172. Сластенин В. А. Педагогика. Москва, 2002. 576 с.

173. Сластенин В. А. Профессиональная готовность учителя к воспитательной работе: содержание, структура функционирования. Профессиональная подготовка учителя в системе высшего образования. 1995. С. 14-28.

174. Смовженко Т. С, Філончук З. В., Рябова О. Б. «Фінансова грамотність» у початковій школі: Навчальна програма спецкурсу для слухачів курсів підвищення. 36 с.

175. Соломаха А. В. Актуальність впровадження комунікативно-ігрових форм навчання іноземним мовам у початковій школі. Наукові записки (99). 2011. С. 193-198.

176. Стандарт вищої освіти України. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoyi-osviti.html>. (дата звернення)

177. Суховірський О. В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційних технологій : автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 27 с.

178. Лазарев Н. Е., Николаенко С. А. и др. Творчество, творческие способности и творческие методы в педагогической деятельности. Сумы, 1990. 70 с.

179. Творчество: теория, диагностика, технологии. Словарь-справочник / под общ. ред. Т. А. Барышевой. Санкт-Петербург, 2014. 380 с.

180. Творчі здібності як результат і передумова різноспрямованого розвитку творчої особистості. URL: vvman.lutsk.ua/file/k2.doc (дата звернення)

181. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. Москва, 1961. 536 с.

182. Ткачук Г. О., Дорош Г. О. Інноваційні підходи до підготовки високоосвіченого фахівця початкової ланки освіти. Культура мовлення у процесі навчання : Теорія і практика. Київ, 2002. 119 с.

183. Туник Е. Е. Природа и диагностика творческих способностей. Санкт-Петербург, 1992. 220 с.

184. Український педагогічний словник/ за ред. О. Григор. Київ, 1997. 373 с.

185. Умінська А. П. Професійна підготовка рефлексивного вчителя іноземної мови в умовах нової мовної політики. URL: http://eprints.zu.edu.ua/11279/1/VchdpuP_2013_111_86.pdf (дата звернення)

186. Федорова М. А. Педагогическая синергетика как основа моделирования и реализации деятельности преподавателя высшей школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Ставрополь, 2004. 169 с.

187. Фефілова Т. Проблема формування творчої особистості майбутнього вчителя. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету Серія : Педагогіка. 2014. №2 (13). С. 204–208. URL: <http://ojs.mdpu.ua/index.php/nv/article/download/924/2167> (дата звернення)

188. Фефілова Т. Проблема формування творчої особистості майбутнього вчителя. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. 2014. №2. С. 204-208.

189. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. Н. Ковалев, В. Г. Панов. Москва, 1983. 840 с.

190. Філософський словник соціальних термінів / за ред. В. П. Андрущенка. Київ – Харків, 2005. 669с.

191. Фридман Л. М. Психолого-педагогические основы обучения математике в школе. Учителю математики о педагогической психологии. Москва, 1983. 160 с.

192. Харченко Ю. Ю. Використання ІКТ на уроках іноземної мови. URL: http://englishgerman75zp.blogspot.com/p/blog-page_9.html (дата звернення)

193. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижений. Санкт-Петербург, 2001. 240 с.

194. Химчук Л. И. Психолого-педагогические аспекты готовности будущих учителей начальных классов к применению инновационных педагогических технологий. URL: www.gramota.net/materials/1/2011/2/46.html (дата звернення)

195. Холоденко В. О. Розвиток творчої активності молодших школярів у процесі інтеграції різних видів музичної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2004. 20с.

196. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. 2-е изд., перераб. Санкт-Петербург, 2002. 272 с.
197. Холодная М. А. Когнитивные стили и интеллектуальные способности. Психологический журнал. 1993. № 1. Т. 13. С.84-93.
198. Цимбалюк О. Принципи розвитку комунікативної діяльності учителя загальноосвітньої школи. URL: <http://www.osvita.org.ua/articles/626.html> (дата звернення)
199. Циркаль А. Ю. Огляд найбільш цікавих інтерактивних методів на заняттях з англійської мови. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/fr/node/1146>. (дата звернення)
200. Чирка В. В. Навчання мислетворчості – складова філософії освіти. Шкільний світ. 1998. № 10. С. 35.
201. Чорноус В. П. Формування творчих здібностей майбутніх учителів початкової школи в процесі вивчення предметів математичного циклу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2010. 232 с.
202. Чорноус В. Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2012. Вип. 5. Ч. 1. С. 82-87.
203. Чорноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2012. № 5 (Ч. 1). С. 82-87.
204. Шабанова Ю. О. Системний підхід у вищій школі: підруч. для студ. магістратури. Дніпропетровськ, 2014. 120 с.
205. Шадриков В. Д. От способностей природных к духовным способностям. Прикладная психология. 2000. №1. С. 1-15.
206. Шандрук С. К. Обґрунтування методологічного підходу розвитку професійних творчих здібностей майбутніх практичних психологів. Scientific Journal «Science Rise» Психологічні науки. 2015 №8/1(13). С. 90-93.
207. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків, 2005. 640 с.

208. Шевченко Е. Б. Використання інтерактивних технологій для розвитку пізнавального інтересу на уроках англійської мови. Англійська мова та література. 2005 № 24. С. 42-48.

209. Шикирінська О. А. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до художньо-педагогічної інтерпретації мистецьких творів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2013. 318 с.

210. Шпачук Л. Р., Погонєць Л.М. Використання системи творчих вправ на уроках рідної мови в 3 класі як засіб формування творчих здібностей молодших школярів. Кривий Ріг, 2012. 77с.

211. Шубинский В. С. Педагогика творчества учащихся. Москва, 1988. 80 с.

212. Шумакова Н. Б. Исследование творческой активности одаренности с использованием тестов Торренса у младших школьников. Вопросы психологии. 1981. №1 С. 27-32.

213. Шумская Л. И. Диагностика воспитательного процесса в вузе. Минск, 2010. 343 с.

214. Шуть М. М. Формування творчих умінь молодших школярів засобами музичних ігор у навчальному процесі. : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09. Харків, 2010. 238 с.

215. Эльконин Д. Б. Психическое развитие в детских возрастах: Избранные психологические труды / под ред. Д. И. Фельдштейна. : 2-е издание. Воронеж, 1997. 416 с.

216. Ярцева В. Н. Большой энциклопедический словарь : 2-е издание. Москва, 1995. 685 с.

217. Boche B. Multiliteracies in the classroom: Emerging conceptions of first-year teachers. Journal of Language and Literacy Education. 2014. 10(1). pp. 114-135. URL: <http://jolle.coe.uga.edu>. (дата звернення)

218. Common European Framework of Reference for Languages: URL: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/source/Framework_EN.pdf. (дата звернення)

219. Felini D. Quality Media Literacy Education: A Tool for Teachers and Teacher Educators of Italian Elementary Schools. The National Association for Media Literacy

Education's Journal of Media Literacy Education. Volume 6: Issue 1. Pp. 28-43. URL: www.jmle.org (дата звернення)

220. Guilford J. P. Intellectual factors in productive thinking. Productive thinking in education. The National Education Association, 1968. Pp. 5-21.

221. How Do You Make A Great Teacher? URL: <https://www.smithsonianmag.com/innovation/how-do-you-make-great-teacher>. (дата звернення)

222. Kirsch I. S. Adult literacy in America: A first look at the results of the National Adult Literacy Survey. Washington, DC: Educational Testing Service & National Center for Education Statistics. 1993, September.

223. Lankshear C. & McClaren P. Critical literacy: Radical and postmodernist perspectives. Albany, NY: SUNY Press, 1993.

224. Lankshear C., Knobel M. New Literacies: Everyday Practices and Classroom Learning (second edition). Maidenhead and New York: Open University Press, 2006.

225. Meeting Our Commitments Accountability in education: 2017/8 Global Education Monitoring Report UNESCO, 2017. Second edition. Published in 2017 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

226. Posner D. Field Experience: A Guide to Reflective Practice. NY, 1985.

227. Rey O. The use of external assessments and the impact on education systems in CIDREE Yearbook 2010. URL: <http://www.cidree.org/publications> (accessed January 2017).

228. Selber Stuart A. Multiliteracies for a Digital Age. Carbondale: Southern Illinois U P, 2004. P. 240.

229. The Melbourne Declaration on Educational Goals for Young Australians Published by the Ministerial Council on Education, Employment, Training and Youth Affairs. Melbourne. December 2008.

230. The New London Group. «A Pedagogy of Multiliteracies: Designing Social Futures». Harvard Educational Review. 1996. 66. 1. URL: http://www.static.kern.org/filer/blogWrite44ManilaWebsite/paul/articles/A_Pedagogy_of_Multiliteracies_Designing_Social_Futures.htm (дата звернення)

231. Walsh M. Multiliteracies, Multimodality, New Literacies and What Do These Mean for Literacy Education? Inclusive Principles and Practices in Literacy Education (International Perspectives on Inclusive Education). 2017. Vol. 11. Pp.19-33.

232. Walsh M. Multimodal literacy: What does it mean for classroom practice? *Australian Journal of Language and Literacy* 2010. Vol. 33 (3). Pp. 211-239.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Мотивація навчання у ВНЗ» (Т.І. Ільїна)

Методика дозволяє вивчити структуру мотивації навчання у виші. Диференціація відповідей здійснюється за трьома шкалами: «набуття знань», «оволодіння професією», «отримання диплому».

Для вивчення мотивації навчання студенту пропонують текст опитувальника з інструкцією.

Інструкція: *Уважно прочитайте кожне твердження. Поставте позначку «+» поруч з номером твердження, якщо ви згодні з ним, і позначку «-», якщо не згодні з цим твердженням.*

Твердження:

1. Найкраща атмосфера на занятті — атмосфера вільних висловлювань.
2. Зазвичай я працюю з великим напруженням.
3. У мене рідко бувають головні болі після пережитих хвилювань або неприємностей.
4. Я самостійно вивчаю ряд предметів, які, на мою думку, необхідні для моєї майбутньої професійної діяльності.
5. Яку з притаманних вам якостей ви цінуєте найбільше? (Відповідь напишіть _____).
6. Я вважаю, що життя варто присвятити обраній професії.
7. Я відчуваю задоволення від розгляду на заняттях складних проблем.
8. Я не вбачаю сенсу у більшості завдань, які виконуються у ВНЗ.
9. Я отримую велике задоволення від розповіді знайомим про свою майбутню професію.
10. Я досить-таки посередній студент, ніколи не буду зовсім хорошим, а тому немає сенсу докладати зусилля, щоб стати краще.
11. Я вважаю, що в наш час не обов'язково мати вищу освіту.
12. Я твердо впевнений в правильності вибору професії.
13. Яких притаманних вам якостей ви б хотіли позбутися? (Відповідь напишіть _____).
14. За зручних обставин я користуюся на іспиті підручними матеріалами (конспектами, шпаргалками, записами, формулами).
15. Найкращий час життя — студентські роки.
16. У мене надмірно неспокійний і переривчастий сон.
17. Я вважаю, що для повного оволодіння професією всі навчальні дисципліни потрібно вивчати однаково глибоко.
18. За можливості я вступив би в інший ВНЗ.
19. Зазвичай я беруся за більш прості завдання, а більш складні залишаю напотім.

20. Для мене важко було зупинитися при виборі професії на одній з них.
21. Я можу спокійно спати за будь-яких неприємностей.
22. Я твердо впевнений, що моя професія приносить мені моральне задоволення і матеріальне благополуччя в житті.
23. Мені здається, що мої друзі здатні навчатися краще, ніж я.
24. Для мене дуже важливо мати диплом про вищу освіту.
25. З деяких практичних міркувань для мене це найзручніший ВНЗ.
26. У мене достатньо сили волі, щоб навчатися без нагадувань адміністрації.
27. Життя для мене майже завжди пов'язано з незвичним напруженням.
28. Екзамени потрібно складати, затрачаючи мінімум зусиль.
29. Є багато ВНЗ, в яких я би міг навчатися з не меншим інтересом.
30. Яка з притаманних вам якостей найбільше заважає навчатися? (Відповідь напишіть _____).
31. Я людина, що легко захоплюється, але всі мої захоплення певною мірою пов'язані з майбутньою роботою.
32. Неспокій про іспит або роботу, що не виконані вчасно, часто заважають мені спати.
33. Висока заробітна платня після закінчення ВНЗ для мене не головне.
34. Мені потрібно бути в доброму гуморі, щоб підтримати загальні рішення групи.
35. Я змушений був вступити у ВНЗ, щоб зайняти бажане положення у суспільстві, уникнути служби в армії.
36. Я вивчаю навчальний матеріал, щоб стати професіоналом, а не для іспиту.
37. Мої батьки — хороші професіонали, і я хочу бути схожим на них.
38. Для просування по службі мені необхідно мати вищу освіту.
39. Яка з притаманних вам властивостей допомагає навчатися у ВНЗ (Відповідь напишіть _____).
40. Мені важко змусити себе вивчати як слід дисципліни, які прямо не стосуються моєї майбутньої професії.
41. Мене дуже турбують можливі невдачі.
42. Найкраще я навчаюся, коли мене періодично стимулюють, підганяють.
43. Мій вибір цього ВНЗ остаточний.
44. Мої друзі мають вищу освіту, і я не хочу відставати від них.
45. Щоб переконати в будь-чому свою групу, мені доводиться самому працювати дуже інтенсивно.
46. У мене зазвичай рівний і хороший настрій.
47. Мене приваблює зручність, чистота та легкість майбутньої професії.
48. До вступу у ВНЗ я давно цікавився цією професією, багато читав про неї.
49. Професія, яку я отримую, найважливіша і найперспективніша.
50. Мої знання про цю професію були достатніми для впевненого вибору цього ВНЗ.

Обробка та інтерпретація результатів. Слід підрахувати співпадення відповідей досліджуваного з ключем. Переважання за однією зі шкал виявляє домінуючу мотивацію:

Шкала "Набуття знань" (Максимум 12,6).

За відповіді "так" на питання №4 — 3,6 балів; за №17 — 3,6 балів, № 26 — 2,4 балів.

За відповіді "ні" на питання №28 — 1,2 бали; №42 — 1,8 бали.

Шкала "Оволодіння професією" (Максимум 10 балів).

За відповіді "так" на питання №9 — 1 бал; за №31 — 2 бали, №33 — 2 бали, №43 — 3 бали; №48 — 1 бал, №49 — 1 бал.

Шкала "Отримання диплому" (Максимум 10 балів).

За відповіді "так" на питання №24 — 2,5 бали; за №35 — 1,5 бали, №38 — 1,5 бали, №44 — 1 бал

За відповіді "ні" на питання №11 — 3,5 бали.

Діагностика наявності у студентів позитивної навчальної мотивації за методикою А. Реана та В. Якуніна у модифікації Н. Бадмаєвої

Студентам пропонують оцінити за 5-бальною системою наведені нижче мотиви навчальної діяльності за значимістю: 1 бал відповідає мінімальній значущості мотиву, 5 балів – максимальній.

1. Вчуся, тому що мені подобається обрана професія.
2. Щоб забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
3. Хочу стати фахівцем.
4. Щоб дати відповіді на актуальні питання, що стосуються сфери майбутньої професійної діяльності.
5. Хочу повною мірою використовувати наявні в мене задатки, здібності й схильності до обраної професії.
6. Щоб не відставати від друзів.
7. Щоб працювати з людьми, треба мати глибокі і всебічні знання. Тому що хочу бути в числі кращих студентів.
8. Тому що хочу, щоб наша навчальна група стала кращою в рейтингу.
9. Щоб заводити знайомства і спілкуватися з цікавими людьми.
10. Тому що здобуті знання дадуть змогу досягнути всього необхідного.
11. Необхідно закінчити університет, щоб у знайомих не змінилася думка про мене як здібну, перспективну людину.
12. Щоб уникнути осуду й покарання за погане навчання.
13. Хочу бути шанованою людиною навчального колективу.
14. Не хочу відставати від однокурсників, не бажаю опинитися серед тих, хто відстає в навчанні.
15. Тому що від успіхів у навчанні залежить рівень моєї матеріальної забезпеченості в майбутньому.
16. Успішно вчитися, скласти іспити на «добре» і «відмінно».
17. Просто подобається вчитися.
18. Потрапивши в університет, змушений вчитися, щоб закінчити його.

19. Бути постійно готовим до занять.
20. Успішно продовжити навчання на старших курсах, щоб дати відповіді на конкретні навчальні питання за фахом.
21. Щоб отримати глибокі й міцні знання.
22. Тому що в майбутньому думаю зайнятися науковою діяльністю.
23. Будь-які знання знадобляться в майбутній професії.
24. Тому що хочу принести більше користі суспільству.
25. Стати висококваліфікованим фахівцем.
26. Щоб дізнаватися нове, займатися творчою діяльністю.
27. Щоб дати відповіді на проблеми розвитку суспільства, життєдіяльності людей.
28. Бути на хорошому рахунку у викладачів.
29. Домогтися схвалення батьків та тих, хто мене оточує.
30. Вчуся заради виконання обов'язку перед батьками, школою.
31. Тому що знання надають мені впевненість у собі.
32. Тому що від успіхів у навчанні залежить моє майбутнє службове становище.
33. Хочу отримати диплом з гарними оцінками, щоб мати перевагу перед іншими.

Ключ до тесту

Шкала 1. Комунікативні мотиви: 7, 10, 14, 32.

Шкала 2. Мотиви уникнення: 6, 12, 13, 15, 19.

Шкала 3. Мотиви престижу: 8, 9, 29, 30, 34.

Шкала 4. Професійні мотиви: 1, 2, 3, 4, 5, 26.

Шкала 5. Мотиви творчої самореалізації: 27, 28.

Шкала 6. Навчально-пізнавальні мотиви: 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24.

Шкала 7. Соціальні мотиви: 11, 16, 25, 31, 33.

Під час обробки результатів тестування необхідно підрахувати середній показник за кожною шкалою опитувальника.

**Дослідження усвідомлення майбутніми вчителями важливості
формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання
грамоти.**

Студентам пропонують заповнити анкету-опитувальник, оформлену у вигляді таблиці. Таблиця містить шість запитань, побудованих у вигляді оціночних суджень та зрозумілих ситуацій:

Питання	так	Швидше так, ніж ні	Не знаю	Швидше ні, ніж так	Ні
Чи плануєте Ви після закінчення навчання в університеті працювати за обраною спеціальністю?					
Чи викликають у Вас страх/тривогу неочікувані ситуації або перешкоди, які можуть виникнути у професійній діяльності і вирішення яких вимагає пошуку нових шляхів?					
Чи вважаєте Ви що інтеграція формування творчих здібностей з навчально-виховним процесом сприяє підвищенню ефективності та зумовлює досягнення вищих результатів в обох випадках?					
Чи погоджуєтесь Ви з необхідністю імплементації діяльності з формування творчих здібностей у процес навчання грамоти?					
Чи вважаєте Ви, що творчість є обов'язковим атрибутом/супутником професійної діяльності педагога?					
Чи можуть у Вас виникнути труднощі у процесі пошуку, відбору та адаптації навчальних завдань і вправ творчого спрямування під час підготовки до занять з навчання грамоти?					

Респондентам потрібно обрати відповідь (так, швидше так, ніж ні; не знаю; швидше ні, ніж так; ні), яка відображає їх позицію та поставити відмітку + у відповідній клітинці. Кожне питання оцінювалось певним балом від 0 до 4. Максимальний можливий бал складав 24. Таким чином, відповіді отримані від студентів дають можливість статистично виміряти рівень умотивованості майбутніх

вчителів щодо формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти.

Репродуктивний (низький) рівень усвідомлення важливості формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти характеризувався загальною сумарною кількістю балів від 0 до 8. *Конструктивний (середній) рівень* за анкетною характеризувався загальною сумарною кількістю балів на одну особу від 9 до 16 балів. *Творчий (високий) рівень* усвідомлення важливості формування вказаних здібностей, відповідно, характеризувався загальною сумарною кількістю балів на одну особу від 17 до 24.

Анкета для опитування студентів

Креативні здібності це ...	Відповіді студентів		
	К-сть	%	Заг. %
1	2	3	4
багата уява			
(раптове) натхнення			
здатність до вирішення проблем			
здатність до покращення різних об'єктів			
уміння визначати (ідентифікувати) проблеми			
уміння рекомбінувати ідеї (матеріали)			
здатність встановлення незвичних зв'язків			
здатність створення чогось нового			
самовираження			
створення чогось корисного			
здатність ризикувати (випробовувати свої ідеї, навіть якщо вони можуть не спрацювати)			
покладання на інтуїцію (здатність довіритись власним почуттям)			
відчуття незалежності			
здатність іти проти традицій			
надання переваги складним/незрозумілим завданням			
явище, яке призводить до змін та розвитку			
дослідження невідомого			
мислення вищого рівня			
генерування альтернативних рішень			
прогресивна форма навчання			

Креативна дитина ...	Відповіді студентів		
	К-сть	%	Заг. %
1	2	3	4
... розуміє, чи відповідають результати виконаної роботи поставленій меті			
... продукує оригінальні ідеї/шляхи виконання роботи			
... використовує в процесі нової діяльності вже набуті знання			
... ставить незвичні запитання			
... робить паузу для перевірки своєї роботи			
... випробовує свої ідеї, навіть якщо вони можуть не спрацювати			
... любить дізнаватись про щось нове			
... може пропонувати незвичні, нові шляхи вирішення проблем			
... може визначати проблеми та шляхи їх вирішення			
... може змінювати думку, спосіб виконання дії			
... порівнює об'єкти та встановлює незвичні зв'язки			
... вміє фантазувати			
... ділиться своїми ідеями з іншими			
... розглядає об'єкти і проблеми з різних кутів			
... мислить критично			
... впевнена у собі			
... не змінює своєї думки			
... є наполегливою та працелюбною			
... без вагань висловлює свої почуття			
... є доволі обізнаною			
... демонструє власну незалежність			
... може «визубрити» матеріал			
... вміє/може чітко дотримуватись вказівок			

Креативні здібності потрібно формувати саме в молодшому шкільному віці ...	Відповіді студентів		
	К-сть	%	Заг. %
1	2	3	4
... тому що саме в цьому віці відбувається формування особистості.			
... для полегшення навчальної діяльності в старших класах.			
... тому що креативна дитина може застосовувати вже набуті знання для вирішення нових завдань (навіть якщо це завдання виконується вперше).			
... тому що формування та розвиток креативних здібностей – це запорука національного успіху			
... тому що розвиток освіти є неможливим без розвитку креативних здібностей.			
... для формування впевненості у дітей.			
... для формування незалежності у дітей.			
... для розвитку дитячої незалежності.			
... для розвитку зацікавленості у навчанні.			
... для формування новаторського, творчого мислення.			
... для того, щоб зробити навчальний процес цікавим.			
... тому що креативні діти краще навчаються.			
... тому що мислення учнів початкової школи є достатньо гнучким.			

Креативні здібності молодших школярів можна формувати ...	Відповіді студентів		
	К-сть	%	Заг. %
1	2	3	4
... демонструючи важливість їх (оригінальних) ідей та робіт			
... заохочуючи учнів ділитися власними думками та обговорювати їх			
... демонструючи високі очікування			
... дозволяючи дітям помилятись та заохочуючи їх продовжувати спроби			
... за допомогою дружніх стосунків між вчителем та учнями			
... за допомогою гумору			
... за допомогою матеріалу, який міститься в підручниках			
... заохочуючи учнів до взаємодії			
... заохочуючи учнів до встановлення усіх можливих значень та зв'язків між об'єктами/ідеями			
... заохочуючи їх до перегляду власних рішень та внесення до них змін			
... заохочуючи їх до постановки незвичних запитань			
... заохочуючи їх піддавати сумніву правила та факти			
... заохочуючи їх порівнювати об'єкти та встановлювати незвичні зв'язки			
... заохочуючи учнів до прийняття рішень			
... підтримуючи дитячу зацікавленість та увагу			
... стимулюючи дитячу допитливість			
... стимулюючи дитячу увагу			
... надаючи їм достатньо часу для формулювання та розвитку власних ідей			
... спонукаючи до активної та наполегливої праці			

... спонукаючи до незалежності			
... забезпечуючи різноманітність видів діяльності та достатньо простору			
... підтримуючи особисті інтереси учнів			
... шляхом організації групової роботи			
... за допомогою вивчення на пам'ять та декламування поезії			
... організовуючи подорожі та екскурсії			
... формуючи у школярів впевненість у власних силах			
... спонукаючи дітей до змагання			
... надаючи вичерпні відповіді на запитання учнів			
... за допомогою експериментів			
... в процесі ігрової діяльності			
... оздоблюючи класну кімнату			
... за допомогою тренінгів для вчителів			

У процесі формування креативних здібностей можна зустріти наступні перешкоди:	Відповіді студентів		
	К-сть	%	Заг. %
1	2	3	4
Деяким дітям не подобається творча робота			
Переповнені класи			
<i>Робота у відповідності до навчальної програми не сприяє формуванню креативних здібностей</i>			
Труднощі в оцінюванні творчих робіт (відсутність критеріїв)			
У дітей зустрічаються абсолютно різні інтереси			
Деякі види творчої діяльності заважають реалізації навчального процесу в сусідніх кабінетах			
Недостатня зацікавленість учнів			

Незадовільне матеріальне становище батьків			
Необізнаність батьків			
Недостатня зацікавленість та підтримка зі сторони батьків			
Нерозуміння дітьми певних речей			
<i>Облаштування класних кімнат не сприяє проявам креативності</i>			
Існуюча система оцінювання			
Недостатня матеріальна база			
Не вистачає часу на підготовку та виконання в класі завдань, спрямованих на формування креативних здібностей			
Недостатня підготовка вчителя до цієї діяльності			
Різні рівні креативності у дітей			
Відсутність в школі педагога, який міг би стати прикладом для наслідування			
Діти не достатньо впевнені у собі для творчої діяльності			

Визначення рівнів володіння теоретичними знаннями стосовно понять «грамота», «навчання грамоти» і знаннями стосовно методів, засобів і прийомів навчання грамоти та формування творчих здібностей

Анкета, яку пропонують заповнити студентам, складається з 6 запитань, розроблених для визначення рівнів володіння теоретичними знаннями стосовно понять «грамота», «навчання грамоти» і знаннями стосовно методів, засобів і прийомів навчання грамоти та формування творчих здібностей:

Питання	так	Швидше так, ніж ні	Не знаю	Швидше ні, ніж так	Ні
Чи володієте Ви знаннями про суть / природу грамоти та її види?					
Чи можете ви назвати ключові для початкової освіти види грамоти?					
Чи відомі Вам методи, засоби і прийоми навчання грамоти, які можна застосувати для формування творчих здібностей молодших школярів?					
Чи можете Ви назвати принаймні три педагогічні умови, сприятливі для формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти?					
Чи впливає рівень творчих здібностей учителя на процес творчого розвитку особистості навчального школяра?					
Чи варто об'єднувати процеси навчання грамоти та формування творчих здібностей з метою підвищення їх ефективності?					

Респондентам потрібно обрати відповідь (так, швидше так, ніж ні; не знаю; швидше ні, ніж так; ні), яка відображає їх позицію та поставити відмітку + у відповідній клітинці. Кожне питання оцінювалось певним балом від 0 до 4. Максимальний можливий бал складав 24. Таким чином, відповіді отримані від студентів дають можливість статистично виміряти рівні володіння теоретичними знаннями стосовно понять «грамота», «навчання грамоти» і знаннями стосовно методів, засобів і прийомів навчання грамоти та формування творчих здібностей.

Репродуктивний (низький) рівень характеризується загальною сумарною кількістю балів від 0 до 8. *Конструктивний (середній) рівень* за анкетною

характеризується загальною сумарною кількістю балів на одну особу від 9 до 16 балів. *Творчий (високий)рівень* усвідомлення важливості формування вказаних здібностей, відповідно, характеризується загальною сумарною кількістю балів на одну особу від 17 до 24.

МЕТОДИКА КОЗ

(комунікативні та організаторські здібності)

Інструкція. При позитивній відповіді на питання ставте знак «+», при негативному «-». Якщо ви не впевнені, уявляйте типову для вас ситуацію і не замислюйтесь над деталями. Звертайте увагу на виділені слова.

1. Чи багато у вас друзів, з якими ви постійно спілкуєтесь?
2. Чи часто вам вдається схилити більшість ваших товаришів до прийняття рішення?
3. Чи довго вас турбує почуття образи, завданої вам кимось із ваших друзів?
4. Чи завжди вам складно орієнтуватися в ситуації, яка виникла несподівано?
5. Чи є у вас прагнення до встановлення нових знайомств з різними людьми?
6. Чи подобається вам займатися громадською роботою?
7. Чи вірно, що приємніше проводити час з книгами, ніж з людьми?
8. Якщо виникають певні перешкоди в здійсненні ваших намірів, чи легко ви відступаєте від них?
9. Чи легко ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за вас за віком?
10. Чи любите ви організовувати зі своїми товаришами різні ігри та розваги?
11. Чи важко вам включатися в нову для вас компанію?
12. Чи часто ви відкладаєте на інші дні ті справи, які потрібно зробити сьогодні?
13. Чи легко вам вдається встановити контакти з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете ви домогтися, щоб ваші друзі діяли відповідно з вашою думкою?
15. Чи важко вам освоїтися у новому колективі?
16. Чи правда, що у вас не буває конфліктів з друзями через невиконання ними своїх обіцянок?
17. Чи прагнете ви при нагоді познайомитися і поспілкуватися з новою людиною?
18. Чи часто у вирішенні важливих справ ви берете ініціативу на себе?
19. Чи дратує вас інколи оточення, і чи хочеться вам в такому випадку побути наодинці?
20. Чи правда, що ви **зазвичай** погано орієнтуєтесь в незнайомій для вас обстановці?
21. Чи подобається вам постійно знаходитися серед людей?
22. Чи виникає у вас роздратування, якщо вам не вдається закінчити розпочату справу?
23. Чи виникає у вас почуття незручності, сорому, якщо доводиться проявити ініціативу, щоб познайомитися з незнайомою людиною?
24. Чи правда, що ви втомлюєтесь від частого спілкування з товаришами?
25. Чи любите ви брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, що стосуються інтересів ваших товаришів, друзів?
27. Чи правда, що ви відчуваєте себе невпевнено серед малознайомих вам людей?
28. Чи правда, що ви рідко прагнете довести свою правоту?
29. Чи вважаєте ви, що ви без особливих труднощів можете внести позбавлення у малознайому для вас компанію?

30. Чи приймаєте ви участь у громадській роботі у своєму колективі?
31. Чи прагнете ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю друзів?
32. Чи правда, що ви прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо воно не було відразу прийняте оточуючими?
33. Чи відчуваєте ви себе невимушено в незнайомій для вас компанії?
34. Чи охоче ви беретеся до організації різних заходів для своїх товаришів?
35. Чи правда, що ви не відчуваєте себе достатньо впевнено і спокійно, коли доводиться говорити щось великій групі?
36. Чи часто ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
37. Чи правда, що у вас багато друзів?
38. Чи часто ви опиняєтеся в центрі уваги своїх товаришів?
39. Чи часто ви відчуваєте незручність у спілкуванні з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що ви почуваєте себе не дуже впевнено в оточенні великої групи своїх товаришів?

КЛЮЧ

Двадцять питань методики дають можливість оцінити наявність чи відсутність комунікативних здібностей (високий, середній або низький рівень їх розвитку).

Один бал отримує відповідь «так» на наступні питання № 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37 і відповідь «ні» на питання № 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39.

Двадцять питань оцінюють організаторські здібності і рівень їх розвитку. Один бал отримують відповіді «так» на запитання № 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 34, 38 і відповіді «ні» на питання № 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 30, 32, 36, 40.

Вираховується коефіцієнт (К) окремо для комунікативних і організаторських здібностей.

$K = m \setminus 20$, м - кількість відповідей, що співпали.

Рівні здібностей:

Комунікативні		Організаторські
0,10 – 0,45	низький	0,20 – 0,55
0,46 – 0,55	нижче середнього	0,56 – 0,65
0,56 – 0,65	середній	0,66 – 0,70
0,66 – 0,75	високий	0,71 – 0,80
0,76 – 1,00	дуже високий	0,81 – 1,00

Опитувальник «Самооцінка творчих здібностей» (Е. Тунік)

1. Якщо я не знаю правильної відповіді, то я намагаюся здогадатися про нього.
2. Я люблю розглядати предмет ретельно і детально, щоб виявити деталі, яких не бачив раніше.
3. Зазвичай я задаю питання, якщо чогось не знаю.
4. Мені не подобається планувати справи заздалегідь.
5. Перш ніж грати в нову гру, я повинен переконатися, що зможу виграти.
6. Мені подобається уявляти собі, що мені потрібно буде дізнатися чи зробити.
7. Якщо щось не вдається мені з першого разу, я буду працювати до тих пір, поки не зроблю це.
8. Я ніколи не виберу гру, з якою інші не знайомі.
9. Краще я буду робити все як завжди, ніж шукати нові способи.
10. Я люблю з'ясовувати, чи все так насправді.
11. Мені подобається займатися чимось новим.
12. Я люблю заводити нових друзів.
13. Мне подобається думати про те, чого зі мною ніколи не траплялося.
14. Зазвичай я не витрачаю час на мрії про те, що коли-небудь я стану відомим артистом, музикантом, поетом.
15. Деякі мої ідеї так захоплюють мене, що я забуваю про все на світі.
16. Мені більше сподобалося б жити і працювати на космічній станції, ніж тут, на Землі.
17. Я нервую, якщо не знаю, що станеться далі.
18. Я люблю все те, що незвичне.
19. Я часто намагаюся уявити, про що думають інші люди.
20. Мені подобаються розповіді або телевізійні передачі про події, що сталися в минулому.
21. Мені подобається обговорювати мої ідеї в товаристві друзів.
22. Я зазвичай зберігаю спокій, коли роблю щось не так або помиляюся.
23. Колись згодом, мені хотілося зробити щось таке, що нікому не вдавалося до мене.
24. Я вибираю друзів, які завжди роблять все звичним чином.
25. Багато з існуючих правил мене зазвичай не влаштовують.
26. Мені подобається вирішувати навіть таку проблему, яка апріорі не має правильної відповіді.
27. Існує багато речей, з якими мені хотілося б поекспериментувати.
28. Якщо я одного разу знайшов відповідь на питання, я буду дотримуватися його, а не шукати інші варіанти.
29. Я не люблю виступати перед групою.
30. Коли я читаю або дивлюсь телевізор, я уявляю себе кимось із героїв.
31. Я люблю уявляти собі, як жили люди 200 років тому.
32. Мені не подобається, коли мої друзі нерішучі.
33. Я люблю досліджувати старі валізи і коробки, щоб просто подивитися, що в них може бути.

34. Мені хотілося б, щоб мої батьки і вчителі робили все як завжди, і не змінювалися
35. Я довіряю своїм почуттям, передчуттям.
36. Цікаво припустити що-небудь і перевірити, чи правий я.
37. Цікаво братися за головоломки та ігри, в яких необхідно прогнозувати свої подальші ходи.
38. Мене цікавлять механізми, цікаво подивитися, що у них всередині і як вони працюють.
39. Моїм друзям не подобаються безглузді ідеї.
40. Я люблю вигадувати щось нове, навіть якщо це неможливо застосувати на практиці.
41. Мені подобається, коли всі речі лежать на своїх місцях.
42. Мені було б цікаво пошукати відповіді на питання, які виникнуть у майбутньому.
43. Я люблю братися за щось нове, щоб подивитися, що з цього вийде.
44. Мені цікавіше грати в ігри просто заради задоволення, а не заради виграшу.
45. Мені подобається розмірковувати про щось цікаве, про те, що ще нікому не приходило в голову.
46. Коли я бачу картину, на якій зображений хтось незнайомий мені, мені цікаво дізнатися, хто це.
47. Я люблю гортати книги і журнали для того, щоб просто подивитися, що в них.
48. Я вважаю, що на більшість питань існує одна правильна відповідь.
49. Я люблю задавати питання про такі речі, про які інші люди не замислюються.
50. У мене є багато цікавих справ і на роботі вдома.

Тест «Оцініть свій творчий потенціал»

Виберіть один із запропонованих варіантів

1. Чи вважаєте ви, що довколишній світ може бути поліпшений?

- а) так;
- б) ні;
- в) так, але тільки де в чому

2. Чи вважаєте ви, що ви особисто зможете брати участь у кардинальних змінах навколишнього світу?

- а) так, у більшості випадків;
- б) ні;
- в) так, в деяких випадках.

3. Чи вважаєте ви, що деякі з ваших ідей принесуть значний прогрес у тій сфері діяльності, яку ви оберете?

- а) так;
- б) звідки у мене можуть бути такі ідеї?
- в) може бути, не значний прогрес, але певний успіх можливий.

4. Чи вважаєте ви, що в майбутньому будете відігравати таку важливу роль, що зможете принципово змінити щось?

- а) так, напевно;
- б) дуже малоймовірно;
- в) може бути.

5. Коли ви вирішуєте щось зробити, чи впевнені в тому, що справа вийде?

- а) звичайно;
- б) часто охоплюють сумніви, чи зможу зробити;
- в) частіше впевнений, ніж невпевнений.

6. Чи виникає у вас бажання зайнятися якоюсь справою, в якій в даний момент ви некомпетентні, зовсім не орієнтуєтесь?

- а) так, всяке невідоме мене приваблює;
- б) ні;
- в) все залежить від самої справи і обставин.

7. Вам довелося займатися незнайомою справою. Чи відчуваєте ви бажання досягти в ній досконалості?

- а) так;
- б) що вийде, то і добре;
- в) якщо це не дуже важко, то так.

8. Якщо справа, якою ви щойно зайнялися, вам подобається, чи хочете ви дізнатися про неї все?

- а) так;
- б) ні, треба вчитися лише основному;
- в) ні, я тільки задовольню свою цікавість.

9. Коли ви зазнаєте невдачі, то:

- а) якийсь час вперто стоїте на своєму, навіть всупереч здоровому глузду;

- б) відразу облишите цю справу, як тільки зрозумієте її нереальність;
- в) продовжуєте робити свою справу, поки здоровий глузд не покаже нездоланність перешкод.

10. Професію слід обирати виходячи:

- а) зі своїх можливостей і перспектив для себе;
- б) зі стабільності, значущості, потрібності цієї професії;
- в) престижу і переваг, які вона забезпечить.

11. Подорожуючи, могли б ви легко зорієнтуватися на маршруті, по якому вже пройшли?

- а) так;
- б) ні;
- в) якщо місце сподобалося і запам'яталося, то так.

12. Чи можете ви пригадати відразу ж після бесіди все, про що під час неї говорилося?

- а) так;
- б) ні;
- в) згадаю все, що мені цікаво.

13. Коли ви чуєте слово чужою мовою, чи можете ви повторити його по складах без помилок, навіть не знаючи його значення?

- а) так;
- б) ні;
- в) повторю, але не зовсім правильно

14. У вільний час ви волієте:

- а) залишатися наодинці, поміркувати;
- б) перебувати в компанії;
- в) мені байдуже, чи буду я один чи в компанії.

15. Ви займаєтеся якоюсь справою. Ви вирішуєте припинити її, тільки коли:

- а) справа закінчена і здається вам відмінно виконаною;
- б) ви більш-менш задоволені зробленим;
- в) справа здається зробленою, хоча її можна зробити ще краще, але навіщо?

16. Коли ви наодинці, ви:

- а) любите мріяти про якісь речі, можливо, навіть і абстрактних;
- б) за всяку ціну намагаєтеся знайти собі якесь конкретне заняття;
- в) іноді любите помріяти, але про речі, які пов'язані з вашими справами.

17. Коли якась ідея захоплює вас, то ви будете думати про неї:

- а) незалежно від того, де і з ким ви перебуваєте;
- б) тільки наодинці;
- в) тільки там, де є тиша.

18. Коли ви відстоюєте якусь ідею, ви:

- а) можете відмовитися від неї, якщо аргументи опонентів здаватимуться вам переконливими;
- б) залишитеся при своїй думці, які б аргументи не висувалися;
- в) зміните свою думку, якщо опір виявиться надто сильним.

ОБРОБКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Питання діагностували межі вашої допитливості, впевненості в собі, сталість, зорову і слухову пам'ять, прагнення до незалежності, здатність абстрагуватися і зосереджуватися. Ці показники і є якості творчого потенціалу.

За відповідь "а" нараховується 3 бали, за відповідь "б" - 1 бал, за відповідь "в" - 2 бали.

48 балів і більше. У вас закладений значний творчий потенціал, багатий вибір творчих можливостей. Якщо ви дійсно на практиці зможете застосувати свої здібності, то вам доступні найрізноманітніші форми творчості.

24-47 балів. Ви наділені якостями, які дозволяють вам творити, але у вашої творчості є бар'єри. Найнебезпечніший з них - страх, особливо якщо ви зорієнтовані на обов'язковий успіх. Боязнь невдачі сковує уяву, яка є основою творчості. Страх може бути соціальним, тобто страх громадського осуду. Будь-яка нова ідея проходить через етап несподіванки, подиву, невизнання, інколи навіть засудження оточуючими. Боязнь осуду за нове, незвичну для інших поведінку, погляди, почуття сковує творчу активність, призводить до деструкції вашої творчої особистості.

23 і менше балів. Ви просто недооцінюєте себе. Відсутність віри в свої сили наводить вас надумку, що ви не здатні до творчості, пошуку нового.

Методика вивчення здатності педагога до саморозвитку

Для визначення здатності майбутніх вчителів до саморозвитку ми застосували «Методику вивчення здатності педагога до саморозвитку». Студентам потрібно було відповісти на питання, виставляючи бали від 1 до 5, де 1 – не відповідає дійсності, а 5 – якщо твердження повністю відповідає дійсності. Анкета містила 15 запитань:

- Я прагну вивчити себе.
- Я залишаю час для розвитку.
- Перепони, які виникають, стимулюють мою активність.
- Я шукаю зворотній зв'язок, оскільки це допомагає мені пізнати та оцінити себе.
- Я рефлексую свою діяльність.
- Я аналізую свої почуття і досвід.
- Я багато читаю.
- Я дискутую з питань, які мене цікавлять.
- Я вірю у свої можливості.
- Я прагну бути більш відкритим.
- Я усвідомлюю вплив, який здійснює на мене оточення.
- Я керую своїм професійним розвитком та отримую позитивні результати.
- Я отримую задоволення від освоєння нового.
- Зростаюча відповідальність не лякає мене.
- Я позитивно поставився б до свого професійного підвищення.

ДІАГНОСТИКА РЕФЛЕКСІЇ **(Методика Карпова А.В.)**

Інструкція. У бланку відповідей, напроти номера питання проставте, будь ласка, цифру, відповідну варіанту Вашої відповіді:

1. – абсолютно невірно;
2. – невірно;
3. – швидше невірно;
4. – не знаю;
5. – швидше вірно;
6. – вірно;
7. – цілком вірно.

Опитувальник

1. Прочитавши хорошу книгу, я завжди потім довго думаю про неї; хочу з ким-небудь її обговорити.
2. Коли мене раптом несподівано про щось запитують, я можу відповісти перше, що прийшло мені на думку.
3. Перш, ніж зняти слухавку телефону, щоб зателефонувати у справі, я зазвичай в думках планую майбутню розмову.
4. Зробивши якийсь промах, я довго потім не можу відволіктися від думок про нього.
5. Коли я розмірковую над чимось або розмовляю з іншою людиною, мені буває цікаво раптом пригадати, що послужило початком ланцюжка думок.
6. Приступаючи до важкого завдання, я прагну не думати про майбутні труднощі.
7. Головне для мене – уявити кінцеву мету своєї діяльності, а деталі мають другорядне значення.
8. Буває, що я не можу зрозуміти, чому хто-небудь не задоволений мною.
9. Я часто ставлю себе на місце іншої людини.
10. Для мене важливо в деталях уявляти собі хід майбутньої роботи.
11. Мені було б важко написати серйозний лист, якби я заздалегідь не склав план.
12. Я вважаю за краще діяти, а не роздумувати над причинами своїх невдач.
13. Я досить легко ухвалюю рішення щодо коштовної покупки.
14. Як правило, щось замисливши, я кручу в голові свої задуми, уточнюючи деталі, розглядаючи всі варіанти.
15. Я турбуюся про своє майбутнє.
16. Думаю, що в безлічі ситуацій треба діяти швидко, керуючись першою думкою, що прийшла в голову.
17. Деколи я ухвалюю необдумані рішення.
18. Закінчивши розмову, я, буває, продовжую вести його в думках, приводячи все нові й нові аргументи в захист своєї точки зору.

19. Якщо відбувається конфлікт, то, роздумуючи над тим, хто винен, я насамперед, починаю з себе.
20. Перш, ніж ухвалити рішення, я завжди стараюся все ретельно обдумати і зважити.
21. У мене бувають конфлікти від того, що я деколи не можу передбачити, якої поведінки від мене чекають.
22. Буває, що обдумуючи розмову з іншою людиною, я в думках веду з ним діалог.
23. Я прагну не замислюватися над тим, які думки й відчуття викликають в інших людях мої слова і вчинки.
24. Перш ніж зробити зауваження іншій людині, я обов'язково подумаю, якими словами це краще зробити, щоб його не образити.
25. Розв'язуючи складну задачу, я думаю про неї навіть тоді, коли займаюся іншими справами.
26. Якщо я з кимось сварюся, то в більшості випадків не вважаю себе винуватим.
27. Рідко буває так, що я шкодую про сказане.

ВИБІРКОВА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

«Творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти»

Вступ

Робоча програма навчальної дисципліни «Творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти», складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра спеціальності «Початкова освіта».

Предметом вивчення є психолого-педагогічні засади формування творчих здібностей учнів початкових класів у процесі навчання грамоти.

Міждисциплінарні зв'язки: вибіркова навчальна дисципліна «Творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти» пов'язаний із такими навчальними дисциплінами як: загальна педагогіка, психологія, дидактика та педагогічні технології в початковій школі, методики викладання навчальних предметів та ін.

Робоча програма навчальної дисципліни складається з таких **змістових модулів:**

1. Теоретико-методологічні основи формування творчих здібностей
2. Особливості формування творчих здібностей в учнів початкових класів у процесі навчання

1. Опис навчальної дисципліни

Таблиця 1

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів 5	01 Освіта/Педагогіка 013 «Початкова освіта» бакалавр	вибіркова
Модулів 2		Рік підготовки 2
Змістових модулів 3		Семестр 4
Загальна кількість годин 150		Лекції – 30 год.
Тижневих годин:3		Практичні (семінари) – 38 год.
		Самостійна робота – 72 год.
		Консультації 10 год.
		Форма контролю: залік

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

2.1. Метою викладання вибіркової навчальної дисципліни «Творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти» є формування комплексу теоретичних знань і практичних навичок студентів щодо форм та методів

комплексного розвитку творчих здібностей молодших школярів, формування у студентів уміння застосовувати їх у творчій педагогічній діяльності.

2.2. Основними завданнями вивчення вибіркової навчальної дисципліни «Творчі здібності молодших школярів у процесі навчання грамоти» є: формування навичок комплексного підходу до розвитку творчих здібностей молодших школярів; засвоєння основних теоретичних положень і основоположних принципів розвитку творчих здібностей учнів початкових класів; формування необхідностей доцільності використання основних форм, методів, прийомів із розвитку творчих здібностей учнів у процесі навчання грамоти; розуміння ролі учителя в цьому процесі; формування творчої особистості майбутнього учителя початкових класів.

2.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні **знати** :

- визначення понять «творчість», «здібності», «задатки», «творчі здібності», «креативність», «обдарованість», «талант» та ін.;
- функції та стадії творчого процесу, види та структуру творчих здібностей молодших школярів;
- основні підходи, принципи та умови формування творчих здібностей молодших школярів;
- методи та методики діагностики розвитку творчих здібностей учнів початкових класів;
- основні форми, методи, прийоми формування творчих здібностей школярів у процесі навчання грамоти;
- роль учителя та педагогічної творчості у сучасній професійній діяльності;
- аналізувати нормативні документи, що визначають зміст початкової освіти (Державний стандарт початкової загальної освіти, навчальні програми), підручники з метою виявлення їх спрямованості, завдань з розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;
- проводити діагностику рівня розвитку творчих здібностей за допомогою відповідних критеріїв, показників сформованості ТЗ;
- розробляти, добирати завдання, ігри, вправи, спрямовані на формування творчих здібностей учнів початкових класів у процесі навчання грамоти;
- використовувати різні форми, методи, прийоми формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти;
- розвивати уміння продуктивно самостійно працювати, успішно займатись педагогічною творчістю (розробка власної системи завдань, планів-конспектів нестандартних уроків, виховних заходів тощо);
- творчо вирішувати педагогічні ситуації.

У майбутніх учителів початкових класів повинні бути сформовані такі фахові **компетентності**:

- здатність аналізувати теоретичні основи формування творчих здібностей, демонструвати глибокі знання підходів, принципів та методів розвитку творчих здібностей молодших школярів;
- здатність аналізувати педагогічний досвід учителів початкових класів та його вплив на формування творчих здібностей учнів;

- здатність визначати структуру творчих здібностей та розв'язувати комплексні завдання з проблем методики їх формування під час вивчення різних навчальних дисциплін;

- здатність демонструвати знання та вміння розробки власних методик організації та проведення навчальних та виховних занять різних організаційних форм навчання у початковій школі та узагальнювати теоретичні та практичні досягнення шляхом підготовки власного навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін;

- здатність забезпечувати вимоги до особливостей здійснення діагностики розвитку творчих здібностей молодших школярів з урахуванням їх вікових та психологічних особливостей.

3. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ

Тема 1. Генеза поняття «творчі здібності» у психолого-педагогічних дослідженнях

Феномен творчості та творчих здібностей особистості. Творчі здібності особистості як запорука її життєвого успіху. Теоретичні підходи до понять «творчість», «здібності», «творчі здібності», «здатки», «креативність». Функції та стадії творчого процесу.

Тема 2. Структура творчих здібностей та їх різновиди

Висвітлення проблеми розвитку ТЗМШ у нормативних документах початкової освіти (Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI ст., Державний стандарт початкової загальної освіти, Концепція НУШ, навчальні програми тощо). Розвиток творчих здібностей молодших школярів як одне із пріоритетних завдань початкової школи. Види творчих здібностей. Загальні та спеціальні творчі здібності. Структура творчих здібностей молодших школярів: компоненти, критерії, показники.

Тема 3. Основні підходи та принципи формування творчих здібностей у навчальному процесі

Сучасні підходи до розвитку творчих здібностей школярів: компетентнісний, системний, аксіологічний, особистісний, діяльнісний та ін. Загальні (систематичності, наочності, свідомості, активності й самостійності учнів у навчанні, зв'язку навчання з життям, врахування вікових та індивідуальних особливостей школярів) та спеціальні (системності, гуманізації, творчості, рефлексивності та ін.) принципи формування творчих здібностей.

Тема 4. Організаційно-педагогічні умови формування творчих здібностей у процесі навчання

Актуальні проблеми розвитку творчих здібностей в освітньому процесі. Поняття «умови», «педагогічні умови», «дидактичні умови», «організаційно-педагогічні умови». Характеристика окремих умов формування творчих здібностей молодших школярів.

Тема 5. Роль особистості вчителя у формуванні творчих здібностей. Поняття педагогічної творчості

НУШ про роль учителя. Поняття педагогічної творчості. Вчителі-новатори та їхні авторські технології з розвитку творчих досягнень учнів. Створення вчителем комфортного розвивального середовища для творчої діяльності. Стимулювання творчих досягнень особистості. Оцінювання творчих досягнень учнів. Засоби заохочення дитячої творчості (презентації, виставки, конкурси, нагородження).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Тема 6. Вікові та психологічні особливості учнів початкових класів

Молодший шкільний вік як сенситивний період розвитку творчих здібностей. Фактори розвитку творчих здібностей молодших школярів. Соціальна та психологічна складові формування творчих здібностей молодших школярів.

Тема 7. Урок як основна форма розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання

Структура і типи сучасних уроків, основні вимоги до них. Нестандартні уроки в початковій школі та їх можливості розвитку творчих здібностей учнів початкових класів (інтегровані уроки, уроки у формі змагань та ігор, уроки – вікторини, уроки - заочні екскурсії, уроки – подорожі, уроки - інтерв'ю, уроки – презентації, уроки – дослідження, уроки - рольові ігри тощо.).

Тема 8. Методи та прийоми формування творчих здібностей учнів початкових класів

Поняття «метод» та «прийом». Частково алгоритмізовані методи вирішення творчих завдань (метод проб та помилок, метод запитань, вирішення завдань по аналогії, мислення по асоціаціям, метод емпатії та ін.); колективні методи вирішення творчих завдань (мозковий штурм, ділова гра, дискусія та ін.); інтерактивні методи навчання; елементи технології критичного мислення для вирішення творчих завдань.

Тема 9. Особливості здійснення діагностики творчого розвитку учнів початкових класів

Діагностика рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів. Критерії та показники оцінювання творчих досягнень учнів.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ III. ВИДИ ГРАМОТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Тема 10. Сутність основних видів навчання грамоти

Поняття «грамота», «грамотність», «навчання грамоти». Основні види грамоти в початковій освіті.

Тема 11. Можливості уроків рідної мови навчання грамоти для розвитку творчих здібностей

Основні періоди й етапи навчання грамоти. Особливості структури та методики уроків у добуковарний, букварний і післябукварний періоди. Основні методи, прийоми розвитку творчих здібностей на уроках рідної мови. Можливості використання ІКТ та мережі Інтернет для формування творчих здібностей на уроках рідної мови.

Тема 12. Формування творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстом при вивченні грамоти в початкових класах

Текст як засіб розвитку творчих здібностей. Методика проведення роботи над текстом у сучасній початковій школі. Види вправ у роботі над текстом для формування творчих здібностей учнів. Методика використання текстів на уроках вивчення грамоти (української мови, іноземної мови, інформатики) для формування творчих здібностей молодших школярів.

Тема 13. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови

Психолого-педагогічні основи навчання іноземної мови на початковому етапі. Основні методи, прийоми формування творчих здібностей на уроках з іноземної мови. Нетрадиційні форми уроку на початковому етапі навчання. Розвиток творчих здібностей учнів шляхом впровадження ІКТ та роботу в мережі Інтернет на уроках іноземної мови

Тема 14. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення комп'ютерної грамоти

Сутність ІКТ та їх роль у розвитку творчих здібностей молодших школярів. Форми та методи роботи з використання ІКТ та мережі Інтернет для формування творчих здібностей на уроках інформатики. Формування творчих здібностей учнів на уроках інформатики через організацію проектної діяльності.

4. Структура навчальної дисципліни

Таблиця 2

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	у тому числі			
		Лек.	Практ. (Семін.)	Сам. роб.	Консул ьтації
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ					
Тема 1. Генеза поняття «творчі здібності» у психолого-педагогічних дослідженнях	10	2	2	5	1
Тема 2. Структура творчих здібностей та їх різновиди	10	2	2	5	1
Тема 3. Основні підходи та принципи формування творчих здібностей у навчальному процесі	10	2	2	5	1
Тема 4. Організаційно-педагогічні умови формування творчих здібностей у процесі навчання	9	2	2	5	-
Тема 5. Роль особистості	9	2	2	5	-

вчителя у формуванні творчих здібностей. Поняття педагогічної творчості					
Разом за змістовим модулем I	48	10	10	25	3
Змістовний модуль II. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ					
Тема 6. Вікові та психологічні особливості учнів початкових класів	9	2	2	5	-
Тема 7. Урок як основна форма розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання	12	4	2	5	1
Тема 8. Методи та прийоми формування творчих здібностей учнів початкових класів	13	2	4	6	1
Тема 9. Особливості здійснення діагностики творчого розвитку учнів початкових класів	11	2	2	6	1
Разом за змістовим модулем II	45	10	10	22	3
Змістовний модуль III. ВИДИ ГРАМОТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ					
Тема 10. Сутність основних видів навчання грамоти	9	2	2	5	-
Тема 11. Можливості уроків рідної мови навчання грамоти для формування творчих здібностей	12	2	4	5	1
Тема 12. Формування творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстом при вивченні грамоти в початкових класах	12	2	4	5	1
Тема 13. Формування творчих здібностей молодших школярів у	12	2	4	5	1

процесі вивчення іноземної мови					
Тема 14. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення комп'ютерної грамоти	12	2	4	5	1
Разом за змістовим модулем III	57	10	18	25	4
Усього годин	150	30	38	72	10

5. Теми практичних (семінарських) занять

Таблиця 3

№ з/п	Тема	К-сть годин
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ		
1.	Тема 1. Генеза поняття «творчі здібності» у психолого-педагогічних дослідженнях 1. Феномен творчості та творчих здібностей особистості. 2. Теоретичні підходи до понять «творчість», «здібності», «творчі здібності», «задатки», «креативність». 3. Основні характеристики, функції та стадії творчого процесу. <i>Творчі завдання:</i> ✓ Знайдіть кілька визначень до кожного з понять теми, зробіть їх порівняльну характеристику та виберіть одне найбільш повне, на вашу думку. Обґрунтуйте свою відповідь. ✓ Знайдіть інформацію або на власну думку визначте та обґрунтуйте актуальність та необхідність наявності в особистості творчих здібностей у сучасному суспільстві. Наведіть приклади із життя.	2
2.	Тема 2. Структура творчих здібностей та їх різновиди 1. Поняття про здібності. Природа здібностей. 2. Види здібностей, рівні їх прояву. 3. Механізми розвитку здібностей. 4. Задатки, обдарованість, талант, геніальність. 5. Структура творчих здібностей. <i>Творчі завдання:</i> ✓ Здійсніть порівняльний аналіз нормативних документів початкової освіти (Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI ст., Державний стандарт початкової загальної освіти, Концепція НУШ, навчальні програми) з метою визначення їх спрямованості на розвиток творчих здібностей	2

	молодших школярів. ✓ Виписати міркування про творчість та творчу діяльність філософів, педагогів доби Античності, Середньовіччя, Відродження та Нового часу (Аристотель, Сократ, Платон, Ф.Аквінський, Г.Сковорода та ін); підібрати по кілька висловів сучасних відомих людей, педагогів, громадських діячів про роль творчості у житті особистості та створити «Літопис мудрих думок».	
3.	Тема 3. Основні підходи та принципи формування творчих здібностей у навчальному процесі 1. Основні підходи до розвитку творчих здібностей школярів: компетентнісний, системний, аксіологічний, особистісний, діяльнісний та ін. 2. Основні принципи формування творчих здібностей. <i>Творчі завдання:</i> ✓ Знайдіть кілька статей про різноманітні методологічні підходи у процесі навчання та проаналізуйте доцільність їх впровадження для забезпечення розвитку творчості при вивченні різних предметів. ✓ Знайдіть кілька статей про різноманітні педагогічні принципи та проаналізуйте доцільність їх впровадження для забезпечення розвитку творчості при вивченні різних предметів.	2
4.	Тема 4. Організаційно-педагогічні умови формування творчих здібностей у процесі навчання 1. Актуальні проблеми формування творчих здібностей в освітньому процесі. 2. Поняття «умови», «педагогічні умови», «дидактичні умови», «організаційно-педагогічні умови». 3. Характеристика окремих умов формування творчих здібностей молодших школярів. <i>Творчі завдання:</i> ✓ Виберіть з різноманітних джерел основні суперечності, які виникають у сучасній освіті та потребують зміни її орієнтації на розвиток творчості . ✓ Перегляньте відеозаписи уроків учителів початкових класів та визначте, які умови створював педагог для розвитку творчості учнів.	2

5.	Тема 5. Роль особистості вчителя у формуванні творчих здібностей. Поняття педагогічної творчості 1. Роль учителя в НУШ. 2. Основні функції та професійні якості сучасного учителя. 3. Поняття педагогічної творчості. 4. Вчителі-новатори та їхні авторські технології з формування творчих досягнень учнів 5. Оцінювання творчих досягнень учнів. Засоби заохочення дитячої творчості <i>Творчі завдання:</i> ✓ Проаналізуйте концепцію НУШ; Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н. М. — К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. — 206 с.; <i>Стандарт</i> першого рівня вищої освіти, ступеня бакалавра, спеціальності 013 Початкова освіта. Визначте якими мають бути професійні функції, фахові компетентності та якості сучасного вчителя початкових класів.	2
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ		
6.	Тема 6. Вікові та психологічні особливості учнів початкових класів. 1. Характеристика молодшого шкільного віку як сенситивного періоду розвитку творчих здібностей 2. Фактори розвитку творчих здібностей молодших школярів. 3. Охарактеризувати соціальну та психологічну складові формування творчих здібностей молодших школярів. <i>Творчі завдання:</i> ✓ Підготуватись до участі у дискусії на тему: «Біологічний чи соціальний фактор є вирішальним у творчому розвитку особистості?» ✓ Користуючись Інтернет-виданнями, познайомитися із зарубіжним досвідом розвитку творчих здібностей молодших школярів, підготувати презентацію на тему (країни за вибором)	2
7.	Тема 7. Урок як основна форма розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання 1. Типи уроків, їх структура. 2. Різновиди нетрадиційних уроків, особливості їх побудови та проведення. <i>Творчі завдання:</i> ✓ Переглянути конспекти уроків з обраного предмету. Доповнити або змінити його з метою розвитку творчих здібностей учнів. Обґрунтувати свій вибір. ✓ Підібрати вправи для учнів початкових класів спрямовані на розвиток їх творчих здібностей.	2

8.	Тема 8. Методи та прийоми формування творчих здібностей учнів початкових класів 1. Частково алгоритмізовані методи вирішення творчих завдань, особливості їх застосування. 2. Колективні методи вирішення творчих завдань, особливості їх застосування. 3. Інтерактивні методи навчання, особливості їх застосування. 4. Елементи технології критичного мислення для вирішення творчих завдань. <i>Творчі завдання:</i> ✓ Оберіть один із методів та проведіть із групою на практичному занятті. ✓ Розв'язати педагогічний кейс	4
9.	Тема 9. Особливості здійснення діагностики творчого розвитку учнів початкових класів 1. Основні методи діагностики рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів. 2. Методика вимірювання креативності Торренса та іншими методики діагностики рівня розвитку ТЗМШ. 3. Критерії та показники оцінювання творчих досягнень учнів. <i>Творчі завдання:</i> ✓ Підібрати кейс діагностичних методик для вимірювання рівня розвитку творчих здібностей учнів початкових класів.	2
ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ III. ВИДИ ГРАМОТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ		
	Тема 10. Сутність основних видів навчання грамоти 1. Поняття «грамота», «грамотність», «навчання грамоти». 2. Основні види грамоти в початковій освіті. <i>Творчі завдання:</i> ✓ Знайдіть кілька визначень до кожного з понять теми, зробіть їх порівняльну характеристику та виберіть одне найбільш повне, на вашу думку. Обґрунтуйте свою відповідь. ✓ Проаналізуйте базові державні документи та публікації науковців щодо розмаїття виділення основних видів грамоти. Охарактеризуйте кожен з них.	2
	Тема 11. Можливості уроків рідної мови навчання грамоти для формування творчих здібностей 1. Основні періоди й етапи навчання грамоти. 2. Вимоги до умінь та навичок першокласників 3. Основні методи, прийоми та види роботи для формування творчих здібностей на уроках рідної мови <i>Творчі завдання:</i>	4

	✓ Підібрати ігри та завдання для розвитку творчих здібностей першокласників на кожному з етапів навчання грамоти. обґрунтувати свій вибір. ✓ Підібрати ігри та завдання для розвитку мовленнєвих, комунікативно-творчих здібностей першокласників на уроках рідної мови.	
	Тема 12. Формування творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстом при вивченні грамоти в початкових класах 1. Сутність поняття «текст» у сучасній початковій школі 2. Основні фази мовленнєвої діяльності учнів у процесі роботи над текстом. 3. Методика роботи з текстом для формування творчих здібностей молодших школярів у процесі навчання грамоти. <i>Творчі завдання:</i> ✓ Підібрати вправи для розвитку творчих здібностей на уроках навчання різних видів грамоти трьох рівнів методичної градації (пропедевтичні вправи для первинного сприйняття тексту; умовно творчі вправи; творчі вправи). Обґрунтувати свій вибір вправ для уроків рідної мови, іноземної мови та інформатики.	4
	Тема 13. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови 1. Інтерактивні форми роботи на уроках англійської мови як засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів. 2. Нетрадиційні форми уроку на початковому етапі вивчення іноземної мови. 3. Формування творчих здібностей молодших школярів шляхом впровадження ІКТ та роботи в мережі Інтернет на уроках іноземної мови <i>Творчі завдання:</i> ✓ Скласти конспект уроку іноземної мови (тема за вибором) з використанням інтерактивних форм роботи для розвитку творчих здібностей молодших школярів. ✓ Скласти конспект уроку іноземної мови за цією ж темою з використанням ІКТ та роботи в мережі Інтернет для розвитку творчих здібностей молодших школярів.	4
	Тема 14. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення комп'ютерної грамоти 1. Основні методи та прийоми формування творчих здібностей молодших школярів на уроках інформатики 2. Формування творчих здібностей учнів молодших класів на уроках інформатики засобами використання ІКТ та мережі Інтернет.	4

	3. Метод проектів як засіб розвитку творчих здібностей на уроках інформатики. <i>Творчі завдання:</i> ✓ Підібрати завдання та вправи для розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках інформатики засобами використання ІКТ та мережі Інтернет. ✓ Проаналізувати діючі підручники з інформатики (клас за вибором) та підготувати теми для розробки учнівських проектів. Обґрунтувати свій вибір.	
	Разом:	38

5. Самостійна робота

Таблиця 4

№ з/п	Тема	К-сть годин
	Змістовий модуль І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ	
1.	Напишіть педагогічне есе на тему «Роль творчості у житті людини» Скласти колективний словник термінів по темі.	5
2.	Підготувати реферат про відому творчу особистість (за вибором)	5
3.	Підготувати власну презентацію по темі «Основні підходи та принципи розвитку творчих здібностей у навчальному процесі»	5
4.	Складіть орієнтовну педагогічну модель розвитку творчих здібностей молодших школярів. Обґрунтуйте її.	5
5.	Здійсніть аналіз нормативних документів, наукових статей та випишіть основні компетентності сучасного вчителя. Підготуйте доповідь про педагогічний досвід педагогів-новаторів (за вибором)	5
Змістовний модуль ІІ. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ		
6.	Розробіть poradnik для батьків з проблеми формування творчих здібностей учнів початкових класів Складіть концепцію Центру дитячої творчості	5
7.	Складіть власний конспект уроку (предмет за вибором), метою якого є формування творчих здібностей молодших школярів	5
8.	Зробіть підбір методів та прийомів для формування творчих здібностей учнів початкових класів при вивченні конкретного (обраного за вибором) навчального предмета. Обґрунтуйте свій вибір.	6
9.	Складіть власну розвивальну програму для молодших школярів	6
Змістовний модуль ІІІ. ВИДИ ГРАМОТИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА		

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ		
10.	Підготуйте презентацію про один із видів грамоти (за вибором) та його роль у формуванні провідних компетентностей сучасного учня	5
11.	Проаналізуйте сторінку Букваря основного періоду навчання грамоти та її можливості для формування творчих здібностей молодших школярів	5
12	Підберіть періодичні видання (дитячі газети, журнали) тексти яких можна використовувати на уроках навчання грамоти з метою формування творчих здібностей учнів початкової школи.	5
13	Підберіть з мережі Інтернет відеоматеріали, які можна використати на уроках іноземної мови в початкових класах (тема уроку за вибором)	5
14.	Проаналізувати діючі підручники з інформатики (автори О.В.Коршунова; А.В.Ломаковська, Г.О.Проценко, Ф.М.Ривкінд, Й.Я.Ривкінд; М.М.Корнієнко, С.М.Крамаровська, І.Т.Зарецька), порівняти структуру уроку за кожним підручником, їх характерні особливості та спрямування на розвиток творчих здібностей учнів.	5
	Разом	72

Методичні рекомендації до виконання самостійної роботи

Метою самостійної роботи студентів зі вибіркової навчальної дисципліни «Творчі здібності учнів у процесі навчання грамоти» є розширення і поглиблення педагогічних знань, а також удосконалення творчих педагогічних умінь і навичок, спрямованих на розвиток творчих здібностей молодших школярів.

Вона передбачає ознайомлення з філософською, психологічною, педагогічною та методичною літературою з проблеми, написання власних педагогічних есе, колекціонування афоризмів, висловлювань видатних людей про творчість та мистецтво виховання, розробку авторських проектів, підготовку та участь у групових інтерактивних формах організації навчального процесу (круглий стіл, дискусія, рольова гра тощо), створення презентацій (у форматі слайд-шоу) тощо.

Завершується курс самостійною роботою, що має на меті підготовку матеріалів власних педагогічних портфоліо.

Кожен змістовий модуль курсу має різноманітні види роботи, і обов'язковою формою за модульним контролем є презентація, захист, обговорення рецензування продуктів самостійної роботи студентів. Критеріями оцінювання є професійне спрямування творчих робіт, їх змістовність, оригінальність, самостійність та творчість у підходах до розкриття теми.

6. Індивідуальні науково-дослідні завдання

Нема

8. Форма підсумкового контролю успішності навчання – Залік

Залік відбувається у формі захисту портфоліо. За результатами самостійної роботи та практичних занять, студенти самостійно відбирають найкращі навчальні зразки своїх робіт, пророблених під час вивчення вибіркової навчальної дисципліни, всі завдання для самостійної роботи, демонструючи таким чином набуті знання та уміння. До портфоліо необхідно підібрати своє педагогічне кредо. Представити результати роботи.

9. Методи та засоби навчання

Методи навчання: розповідь, опис, інструктаж, коментоване читання, пояснювально-ілюстративна, евристична бесіда, обговорення, ілюстрація, демонстрація, спостереження, рольова гра, мікровикладання, виконання конкретних завдань, веб-квестів, створення проектів, моделей, кейс-навчання, диспут, дискусія, мозковий штурм, інтерактивні методики.

Засоби навчання: підручники, навчальні посібники, Інтернет-ресурси, електронні засоби, комп'ютери, медіапроектори, словесні, наочні, графічні засоби

10. Методи та засоби діагностики успішності навчання:

Спостереження за навчальною роботою студентів, усне опитування, бесіда, виступи, доповіді, рецензування, повідомлення, коментування текстів, читання схем, графіків, поточне тестування; експрес-контроль, підготовка індивідуального науково-дослідного завдання (ІНДЗ), портфоліо, самостійна робота

11. Розподіл балів, які отримують студенти

Таблиця 5

Поточний контроль (мах = 40 балів)														Модульний контроль (мах = 60 балів)		Загальна кількість балів
Модуль 1														Модуль 2		
Змістовний модуль I					Змістовний модуль II				Змістовний модуль II				МКР 1	МКР 2	100	
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	T12	T13	T14	30		30
2	2	2	2	2	2	2	3	3	4	4	4	4	4			

Шкала оцінювання (національна та ECTS)

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку

90 – 100	A	Відмінно	Зараховано
82 – 89	B	Добре	
75 - 81	C		
67 -74	D	Задовільно	
60 - 66	E		
1 – 59	Fx	Незадовільно	Незараховано (з можливістю повторного складання)

12. Список джерел:

1. Батраченко К. Г. Від А до Я. Кросворди для учнів початкових класів / К. Г. Батраченко // Початкове навчання та виховання. – 2016. – № 31-32. – С. 23-42
2. Бодько Л. Метод проектів як засіб реалізації особистісно орієнтованого навчання / Л. Бодько // Початкова школа. – 2013. – № 10. – С. 1-4
3. Вашуленко О. Типи і структура уроків навчання грамоти (читання) / О. Вашуленко // Початкова школа. – 2014. – № 12. – С. 5-10
4. Гальскова Н. Д. Теорія викладання англійської мови. Лінгводидактика та методика / Н. Д. Гальскова. – М. : ІЦ «Академія», 2004 р. – 336 с.
5. Дмитрієва С. М. Методи дослідження творчих здібностей школярів : посібник-практикум / С. М. Дмитрієва, Н. В. Гаврилова – Житомир, 2002. – 40 с.
6. Здібності, творчість, обдарованість : теорія, методика, результати досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир : Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
7. Інновації, що приносять результат / упоряд. Т.М. Загорулько. – Х. : Основа, 2016. – 158 (Б-ка журналу «Початкове навчання та виховання», вип.3(147))
8. Інноваційні технології у вивченні англійської мови / упоряд.: Т. Михайленко. – К. : Шк. Світ, 2008. – 128с.
9. Коваленко О. Я. Модернізація системи іншомовної освіти в Україні / О. Я. Коваленко // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2003. – №1. – С.11-16
10. Козяр Г. В. Формування мовних компетенцій учнів початкових класів засобами педагогічної гри / Г. В. Козяр // Початкове навчання та виховання. – 2015. – № 31-32. – С. 2-18
11. Коновальчук М. В. Роль творчого вчителя у розвитку обдарованості молодшого школяра / М. В. Коновальчук, К. В.Обломієва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1964
12. Коньшева А. В. Современные методы обучения английскому языку / А. В. Коньшева. – Минск : Вышейш.шк., 2003. – 176с.
13. Костюченко Т. Активізація пізнавального інтересу учнів на уроках рідної мови й читання / Т. Костюченко // Початкова освіта. – 2015. – № 3. – С. 24-25
14. Латковська Т. Складання творів за ілюстраціями / Т. Латковська // Початкова школа. – 2015. – № 3. – С. 25-27

15. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / под ред. Е. С. Полат. – М. : Изд. Центр «Академия», 2003. – 272с.
16. Обчук О. Напрями роботи з розвитку умінь мовленнєвої діяльності у молодших школярів / О. Обчук // Початкова школа. – 2016. – № 1. – С. 9-14
17. Осипова О. Л. Мережева методична підтримка педагога в системі підвищення кваліфікації / О. Л. Осипова // Педагогічна освіта і наука. – 2010. – №1. – С. 69. 10.
18. Павлова С. А. Інформаційно-технічні засоби навчання в початковій школі / С. А. Павлова, Р. Я. Трофімова // Початкова школа. – №4. – С. 48.
19. Паращенко І. І. Розвиток критичного мислення на сучасних уроках читання в початковій школі : поради для вчителя / І. І. Паращенко // Початкове навчання та виховання. – 2015. – № 28-29. – С. 2-7
20. Побочна О. В. Формування комунікативної компетентності молодших школярів : з досвіду роботи / О. В. Побочна // Початкове навчання та виховання. – 2013. – № 29. – С. 2-7
21. Пономарьова К. Нестандартні форми організації навчання української мови в початкових класах / К. Пономарьова // Початкова школа. – 2015. – № 12. – С. 1-6
22. Риб'якова О. В. Інформаційні технології на уроках у початковій школі / О. В. Риб'якова. – Волгоград : Учитель, 2008.
23. Рудь Н. Барвиста абетка : матеріали для проведення уроків навчання грамоти / Н. Рудь // Початкова освіта. – 2015. – № 17. – С. 9-39
24. Савченко О. Метод проектів на уроках літературного читання / О. Савченко // Початкова школа. – 2015. – № 11. – С. 26-31
25. Скиба М. М. Психологічний супровід розвитку творчих здібностей молодших школярів / М. М. Скиба, Т. Д. Щербан // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України Проблеми сучасної психології. – 2013. – Випуск 21. – С. 670-681
26. Урсул Т. В. Вправи для розвитку креативного мислення молодших школярів / Т. В. Урсул // Початкове навчання та виховання. – 2016. – № 1-2. – С. 22-25
27. Цимбал О. М. Проектні технології : особливості впровадження у початковій школі / О.М. Цимбал та ін. // Початкове навчання та виховання. – 2012. – № 35-36. – С. 4-17
28. Шавернева С. Використання інформаційних технологій в початковій школі / С. Шавернева // Початкова школа. – 2016. – № 3. – С. 44-46
29. Шило Л. В. Нестандартний урок як засіб підвищення пізнавальної активності молодших школярів на уроках рідної мови / Л. В. Шило // Початкове навчання та виховання. – 2016 – № 4-5. –С. 2-5

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Лук'янчук М. В. Вплив асоціативного навчання на творчий розвиток учнів молодших класів. Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: збірник наукових праць. 2014. Вип. 12. С. 135–139.

2. Лук'янчук М. В. Психолого-педагогічні аспекти розвитку творчих здібностей у процесі навчання грамоти. Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2014. Вип. 51. С. 137–142.

3. Лук'янчук М. В. Грамота чи грамотність: сучасні наукові підходи до тлумачення понять та їх еволюція. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Сер. «Педагогічні науки». 2018. № 2 (375). С. 29–35.

4. Лук'янчук М. В. Структура творчих здібностей молодших школярів: психолого-педагогічний аспект. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. 2018. Вип. 54. С. 174–179.

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях

5. Lukyanchuk M. Struktura gotowości przyszłych nauczycieli do rozwoju zdolności uczniów szkół podstawowych. Oświata i nauka bez granic. Nauka, oświata, prawo, zarządzanie. Wyższa szkoła informatyki i umiejętności. 2018. Nr. 1 (21). S. 151–166.

6. Husak P., Lukyanchuk M. Szkolenie nauczyciela do edukacji podstawowej. Oświata i nauka bez granic. Nauka, oświata, prawo, zarządzanie. Wyższa szkoła informatyki i umiejętności. 2018. Nr. 2 (22). S. 31–39.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Лук'янчук М. В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів як педагогічна проблема у процесі асоціативного навчання. Academic science –

problems and achievements III: Proceedings of the Conference. North Charleston, 21.02.2014. North Charleston, SC, USA: Create Space. 2014. Pp. 124–127.

8. Лук'янчук М. В. Вплив асоціативного навчання на творчий розвиток і соціальну адаптацію молодших школярів. Креативний розвиток і соціальна адаптація обдарованих дітей і молоді: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 24-25 квітня 2014 року, м. Київ. 2014. С. 113–117.

9. Лук'янчук М. В. Теоретичні основи розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку. Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів (14 травня 2015 року). Луцьк, 2016. С. 238–242.

10. Лук'янчук М. В., Чапук Ю. С. Розвиток творчих здібностей молодших школярів як педагогічна проблема у процесі асоціативного навчання іноземної мови. Міжкультурна компетентність у контексті вивчення іноземної мови : збірник матеріалів міжвузівської науково-практичної конференції, 14 квітня 2016 року. Луцьк, 2016. С. 107–110.

11. Лук'янчук М. В., Гусак Л. Є. Розвиток творчих здібностей учнів початкової школи на уроках іноземної мови. Національна освіта в стратегіях соціокультурного вибору: теорія, методологія, практика: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 14.04.2016, м. Луцьк: Луцький педагогічний коледж. 2016. С. 217–221.

12. Лук'янчук М. В. Developing children's creativity. Актуальні проблеми педагогічної освіти : європейський і національний вимір: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (3–5 червня 2016 року). Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки. 2016. С. 226–233.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

№ з/п	Назва конференції, конгресу, симпозіуму, семінару, школи	Місце та дата проведення	Форма участі
1.	III Міжнародна науково-практична конференція «Академічна наука – проблеми і досягнення»	Москва, 21.02.2014	Заочна
2.	VI Міжнародна науково-практична конференція науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми соціальної педагогіки, початкової та дошкільної освіти»	Луцьк, 14.05.2015	Очна
3.	I Міжнародна науково-практична конференція «Національна освіта в стратегіях соціокультурного вибору: теорія, методологія, практика»	Луцьк, 14.04.2016	Очна
4.	I Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми педагогічної освіти: європейський і національний вимір»	Луцьк, 3-5.06.2016	Очна
5.	Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми германського та романського мовознавства»	Рівне, 15.04.2016	Очна
6.	Всеукраїнська науково-практична конференція «Педагогічна освіта і наука: традиції, реалії, перспективи»	Умань, 9-10.10.2014	Заочна
7.	Всеукраїнська науково-практична конференція «Креативний розвиток і соціальна адаптація обдарованих дітей і молоді»	Кривий Ріг, 24-25.04.2014	Очна
8.	Міжвузівська науково-практична конференція «Міжкультурна компетентність у контексті вивчення іноземних мов»).	Луцьк, 14.04.2016	Заочна